

HALAYUDHA'S
ABHIDHANARATNAMALA.

SANSKRIT VOCABULARY,

EDITED WITH A

SANSKRIT-ENGLISH GLOSSARY

BY

T H. A U F R E C H T.

3892

WILLIAMS & NORGATE

11, HENRIETTA STREET, COVENT GARDEN, LONDON, AND

20 SOUTH FREDERICK STREET, EDINBURGH

BONN & MARCUS PARIS, B DUPRAT

1861

P R E F A C E.

The present edition of Halâyudha's vocabulary of synonyms is based on a collation of the following manuscripts

- A* E I H 1361, copied about 1780
- B* Wilson 415, an incorrect transcript of *A*
- C* E I H 588
- D* E I H 1576 These two manuscripts, copied about 1806 from the same original, are almost useless for any critical purpose
- E* A fragment preserved in the Berlin Library (Chambers 758 Weber's Catalogue N° 805), containing distichs 18 — 367 of book II I am indebted for a transcript of it to Dr Hase of Coburg
- F* An old fragment in the Ratchliffe Library, Oxford, containing the second book, as far as śloka 230

R A manuscript in the same library, copied in the year 1363 of our era

Notwithstanding all these materials, the editor has found it not always possible to constitute a text free from faults, far less to give a correct and uniform orthography. In many cases he has been obliged to have recourse to the Koshas of Amara and Hemacandra and their commentaries, in order to remove palpable blunders. The notes, and to some extent the glossary, point out all the passages in which a further collation of new Mss is desirable. He has much felt, throughout, the want of a commentary, but though at least one is cited in the marginal notes to the Oxford Ms of the commentary on the *Abhidhānacintāmaṇi*, yet none appears to be in existence.

The precise age of Halāyudha cannot now be determined with any degree of certainty. The name itself is by no means uncommon in the literary history of India. We have, firstly, Halāyudha, the author of the *Kavīhāsyā*, who has been assigned by Westergaard (*Raddes* p. VII) to the sixteenth century. Another Halāyudha, the son of Purushottama, compiled the *Purāṇa-sarvasva* in 1474 (*Oxford Catalogue* p. 84). Halāyudha the lawyer is frequently cited by Vācaspatiṃśī (in the *Cintāmaṇi* and *Dvātamīnaya*), and, still earlier, by Viṣṇuvarā, the author of the *Madanapārijāta* and other works. A fourth Halāyudha who shares with our author the epithet of Bhatta, composed a commentary on the *Pīṅgala-*

chandas He may, perhaps, be identified with the writer of the Kosha, chiefly on account of the many artificial metres which he uses, and which no other lexicographer has taken the liberty of employing for such a dry subject as a string of synonyms The editor has, however, discovered no allusion to the Kosha in the only copy of the *Mi-tasamjivini* at his command Nor do the four names of Amaradatta, Vararuci, Bhâgu, and Vopâlita, to whose works the author acknowledges himself indebted in the introductory verses to the Kosha, afford any clue to his own age In the absence of direct evidence, we are, therefore, compelled to be contented with the secondary testimony of other writers The mention of Halâyudha by Ujjvaladatta, Mallinâtha, and the Medinikara, is sufficient proof that he lived before the thirteenth century Mallinâtha in his various commentaries cites Halâyudha far more frequently than the *Abhidhânacintâmani*, but from this fact no inference can be drawn as to the greater antiquity of Halâyudha, for the orthodox scholiast might have preferred a coreligionist to a Jain infidel Halâyudha is quoted besides, by Kâtavema on the *Çakuntala*, Jayamangala on the *Bhâttikâvya*, Narahari in his *Cûdâmani*, Nârâyana on the *Uttarâimacari*, Padmanâbhadatta on the *Bhuvaneçvaristotra*, Bhaîatasena on the *Bhâttikâvya*, Bhânujîdikshita on *Amara*, Ranganâtha on the *Vikramoivaci*, Râyamukuta in his commentary on the *Amarakosha*, Çivadatta in the *Çivakosha*, and a number of other scholiasts

There is, however, an intimate connexion between the *Abhidhānaratnamālā* and the *Abhidhānacintāmanī*, beyond the mere name. Not only do whole distichs and verses agree with one another, and differ from *Amara*, but there is also in both an identity of tetrastichs, and this to an extent which cannot be explained by the supposition that both have borrowed from the same source. Again, we find that both attribute to many words the same gender in opposition to the *Amarakosha*. But if we are called on to determine the relative priority of *Halāyudha* and *Hemacandra*, we must be guided in our decision by the following circumstances. *Halāyudha*'s vocabulary is not only less copious, but his style is much more simple, and his explanations enter more into detail. To use whole distichs and verses in order to define a single word, is quite unusual with *Hemacandra*, who, on the contrary, endeavours to cram into one verse as many synonyms as possible. Farther, we find that in technical divisions *Hemacandra* is acquainted with more developed, and therefore later, systems. For example, the different kinds of feminine actions produced by the sentiment of love, technically called *hāva*, are limited by *Amara* to six, and by *Halāyudha* to nine, while *Hemacandra* knows ten. In the physiological distinction of elephants, *Halāyudha* does not exceed the number of three, whilst *Hemacandra* adds a fourth. The *Ratnamālā* is divided into five, the *Cintāmanī* into six chapters. Homonyms are treated by *Halāyudha* very briefly, whereas the *Nānārtha* of

Hemacandra surpasses in bulk the Ekāṁtha. All these facts lead to the conclusion that Halāyudha preceded Hemacandra, and we shall hardly go too far back if we place him at the end of the eleventh century.

In Mallinātha's commentary on the Māghakāvya (Calcutta) two passages (I, 19 XVI, 18) are cited from an Abhidhānaratnāmālā which seems to have been different from that of Halāyudha.

In compiling the glossary, the editor has constantly consulted the commentaries of Kṣhīrasvāmin and Rāyamukuta on Amara, which form the only valuable basis of all later scholiasts. Of modern writers, he feels himself under great obligation to Colebrooke's edition of the Amarakośha, and to Molesworth's Maṇḍatī and English Dictionary.

In conclusion he would express his thanks to the publishers for having most obligingly undertaken to bring out a work which, from its nature, can be of interest only to a limited number of Sanskrit scholars.

The abbreviations employed in the glossary are :

At Bt - Aitareyabrâhmana	Mhbh - Mahâbhârata
Anandal - Âandalabharî	Mit - Mitâksharî
Av - Atharvaveda	P - Pânini
Bhk - Bhattikâvya	Phetk - Phetkâumîtantra
Bhv - Bhâminîvilâsa	Pk - Pârçvanâthakâvya by Padmasundara
Brahmap - Brahmapurâna	Râyam or Rk - Râyamukuta on Amara
Brahmav - Brahmavaivartapurâna	Rasamanj - Bhânudatta's Ra- samanjarî
Bṛhadâr - Bṛhadâran yakopa- nishad	Rasatar - Rasataranginî
Cat Br - Çatapathabrâhmana	Rgh - Raghuvirçha
Chând U - Chândogyopanishad	Rigvidh - Rigvidhâna
Çiçup - Mâgha's Çiçupâla	Rv - Rîgveda
Çivap - Çivapurâna	Sâhityad - Sâhityadaipana
Dandin - Dandin's Kâvyâdarçha	Sarasvatîk - Sarasvatîkanthâ- bharana
Devîbhâg - Devîbhâgavatapu- râna	Taitt Br - Taittirîyabrâhmana
Dhânv Nigh - Dhânvantaranighantu	U or Urv - Urvaçî ed. Bollen- sen
Gg - Gîtâgovinda ed. Lassen	Ujj - Ujjvaladatta
HC - Hemacandra, and the commentary ascribed to him	Vâgbh Al - Vâgbhatta Alan- kâra
Kâçîkh - Kâçîkhanda	Vâmanap - Vamanapurâna
Kir - Kirâtârjunîya	Vârâhap - Vârâhapurâna
Ks. or Kum - Kumârasambhava	Vṛhann - Vṛhannârudîyapurâna
Ksh - Kshîrasvâmin on Amara	Vs - Vâjasaneyisamhitâ
Mâgha - Mâgha's Çiçupâla	Yv or Yâjn - Yâjñavalkya ed. Stenzler
Mahî - Mahimnah stava	
Manu - Mânava dharmasûtra	
Mârka - Mârkaṇḍeyapurâna	
Matsyap - Matsyapurâna	

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

शब्दब्रह्म यदेकं यच्चैतन्यं च सर्वभूतानां ।

यत्परिणामस्त्रिभुवनमखिलमिदं जयति सा वाणी ॥१॥

इयममरदत्तवररुचिभागुरिवोपालितादिशास्त्रेभ्यः ।

अभिधानरत्नमाला कविकंठविभूषणार्थमुद्घ्रियते ॥२॥

स्वः स्वर्गः सुरसद्व्रजं त्रिदशावासास्त्रिविष्टपं त्रिदिवं ।

द्यौर्गैरमर्त्यभुवनं नाकः स्यादूर्ध्वलोकश्च ॥३॥

आदित्यास्त्रिदशाः सुराः सुमनसः स्वर्गैकसो देवता

गीर्वाणा ऋभवो ऽमराश्च मरुतो वृन्दारका निर्जराः ।

अस्वप्रा विबुधास्त्रिविष्टपसदो लेखाः सुपर्वाणा इत्याख्याता

अमृताशना अनिमिषा देवास्तथा दैवतं ॥४॥

असुरा दानवा दैत्या दैतेयाः सुरशत्रवः ।

पूर्वदेवाः शुक्रशिष्याः पातालनिलयाः स्मृताः ॥५॥

ब्रह्मा स्रष्टा धाता परमेष्ठी पद्मभूः सुरज्येष्ठः ।

वेधा विधिर्विरिंचो हिरण्यगर्भः शतानन्दः ॥६॥

शंभुः स्वयंभूर्दुहिणश्चतुर्वक्त्रः प्रजापतिः ।

पितामहो जगत्कर्ता विरंचिः कमलासनः ॥७॥

वाग्वाणी भारती भाषा गौर्गीर्ब्राह्मी सरस्वती ।

ओकारः प्रणवः प्रोक्तस्त्रयो वेदास्त्रयी स्मृता ॥८॥

वेदः श्रुतिस्तथान्नायः स्वाध्यायश्छंद आगमः ।

वेदांतश्च रहस्यं च बुधैरुपनिषन्मता ॥९॥

उहस्तर्को ऽनुमानोक्तिर्मीमांसा स्याद्विचारणा ।

स्मृताः कृतांतराडांतसिद्धांतसमयाः समाः ॥१०॥

ईशानः शशिशेखरः पशुपतिः शूली शिवः शंकरः

शर्वः शंभुरुमापतिश्च गिरिशः श्रीकंठ उग्रो ह्ररः ।

सर्वज्ञस्त्रिपुरांतकस्त्रिनयनो कपर्दी भवो भूतेशः

परमेश्वरो ऽंधकरिपुर्दत्ताधरधंसकृत् ॥११॥

स्थाणुः स्रष्टा धूर्जटिर्वामदेवः कामधंसी व्योमकेशः कपाली ।

नीलग्रीवोवह्निरेताः पिनाकी भीमोभर्गः कृत्तिवासावृषांकः

॥१२॥

अहिर्बुध्नो वित्रपाक्षः शिपिविष्टो गणाधिपः ।

गंगाधरो महोदेवो मृडः स्यान्नीललोहितः ॥१३॥

पिनाक स्यादजगव प्रमथास्तु गणाः स्मृताः ।

कपर्दी ऽस्य जटाबंधस्तंडुः स्यान्नंदिकेश्वरः ॥१४॥

रुद्राणी शर्वाणी काली कात्यायनी भवानी च

आर्यांबिका मृडानी हैमवती पार्वती गौरी ॥१५॥

उमा भगवती दुर्गा चंडी दाक्षायणी शिवा ।

अपर्णा स्यान्महादेवी गिरिजा मेनकात्मजा ॥१६॥

ब्रह्माण्याद्याः स्मृताः सप्त देवता मातरो बुधैः ।

चामुंडा कर्णामोढी च चर्चा स्याद्भैरवी तथा ॥१७॥

हेरंबो लंबोदर आखुरथो गणपतिश्च गजवदनः ।

परशुधर एकदंतो विनायको विघ्नराजश्च ॥१८॥

गौरीपुत्रः षण्मुखः शक्तिपाणिः

क्रौंचारातिः कार्तिकियो विशाखः ।

स्कंदः स्वामी तारकारिः कुमारः

सेनानीः स्याद्ग्रिभूर्बाहुलेयः ॥१९॥

गंगेयो ब्रह्मचारी च गुह्यो वर्हिणवाहनः ।

महासेनो महातेजाः शरजन्मा च कथ्यते ॥२०॥

विष्णुः कृष्णः केशवो मंजुकेशी

श्रीवत्सांकः श्रीपतिः पीतवासाः ।

विष्वक्सेनो विश्वरूपो मुरारिः

शौरिः शाङ्गी पद्मनाभो मुकुंदः ॥२१॥

गोविंदो धरणिधरः सुपणक्तुर्वैकुण्ठो जलशयनश्चतुर्भुजश्च ।

दैत्यारिर्मधुमथनो रथागपाणिर्दाशार्कः क्रतुपुरुषो वृषाकपिः

स्यात् ॥२२॥

जनार्दनाधोक्षजवासुदेवं दामोदरं श्रीधरमच्युतं च ।
 उपेन्द्रमिन्द्रावरजं च बभ्रुं हरिं कृष्णकेशमुदाहरंति ॥१३॥
 आत्मभूः पुंडरीकाक्षः श्रीवत्सो विष्टरश्चवाः ।
 नारायणो जगन्नाथो वनमाली गदाधरः ॥१४॥
 सनातनो जिनः शंभुर्विधिर्वेधा गदाग्रजः ।
 कैठभारिरजो जिष्णुः कंसजित्पुरुषोत्तमः ॥१५॥
 चक्रं सुदर्शनं चायं शार्ङ्गं कौमोदकी गदा ।
 खड्गो ऽस्य नंदकः शखः पांचजन्यः प्रकीर्तितः ॥१६॥
 कौस्तुभो वक्षसि मणिः श्रीवत्सो ऽस्य च लाङ्कनं ।
 वसुदेवस्तु कथितो बुधैरानकडुंडभिः ॥१७॥
 बलदेवो बलभद्रो मुशली नीलांबरः प्रलंबध्वजः ।
 सीरी च सात्वतः स्यात्तालध्वज एककुंडलो ऽ नंतः ॥१८॥
 संकर्षणो रौहिणेयः कालिंदीकर्षणो बलः ।
 रेवतीरमणो रामः कामपालो हृत्लायुधः ॥१९॥
 विहगराजो गरुडो गरुत्मान् तार्क्ष्यः सुपर्णीतनयः सुपर्णः
 स्याद्वैनतेयः पवनाशनाशः सुरेन्द्रजित्कश्यपनंदनश्च ॥२०॥
 लक्ष्मीः श्रीः कमला पद्मा पद्मवासा हरिप्रिया ।
 क्षीरोदतनया मा च शब्दज्ञैरिंदिरा स्मृता ॥२१॥
 प्रद्युम्नो मकरध्वजो मनसिजः संकल्पजन्मांगजः
 प्रंचेषुः कुसुमायुधश्च मदनो मारः स्मरो मन्मथः ।

कंदर्पो कषकेतनो रतिपतिः श्रीनंदनो हृच्छयः

कामः शंवरसूदनो मधुसखः शृंगारयोनिः स्मृतः ॥३९॥

दर्पकः शूर्पकारातिरनंगो विषमायुधः ।

आत्मभूर्मनसिणयः पुष्पधन्वा मनोभवः ॥३३॥

मापत्यमिरजश्चैव कामपत्नी रतिः स्मृता ।

अनिरुद्धश्च तत्सूनुरूपारमण इष्यते ॥३४॥

आदित्यः सविता सहस्रकिरणः प्रद्योतनो भास्कर-

स्तिग्मांशुस्तरणिस्तथा दिनमणिर्भास्वान्विवस्वान्हरिः ।

मार्तंडस्तपनो विकर्तन इनः पूषा पतंगो भगः

सूर्यो गोपतिर्यमा दिनकरः सूर्यो ऽं शुमाली रविः ॥३५॥

मिहिरो विरोचनो ऽ कस्तिमिररिपुर्द्युमणिरंशुमानशुः ।

हरिद्वयः सप्ताश्वः प्रभाकरो भानुमान्भानुः ॥३६॥

ब्रध्नो हंसः खगो मित्रश्चित्रभानुरहर्षतिः ।

कर्मसाक्षी जगच्चतुर्द्वादशात्मा त्रयीतनुः ॥३७॥

रोचिः शोचिरभीशुः प्रद्योतगमस्तिरश्मिधृणिकिरणाः ।

रुचिरुद्दीधितिदीप्तिद्युतिप्रभाभाविभाभासः ॥३८॥

उन्नधामवसुकेतुमरीचिप्रग्रहोपधृतिवृष्णिमयूखाः ।

अंशुभानुकरपादविरोका गाव इत्यभिहितास्तु समानाः ॥३९॥

तिग्मं तीक्ष्णं खरं तीव्रं चंडमुष्णं पटु स्मृतं ।

आंतपः कथ्यते रौद्रं निदाघो धर्म उच्यते ॥४०॥

परिधिः परिवेषः स्यान्मंडलं चोपसूर्यकं ।
 उच्यते राहुसंस्पर्श उपराग उपप्लवः ॥४१॥
 इंद्रश्चंद्रश्चंद्रमा ओषधीशः सोमो राजा रोहिणीवल्लभो ऽब्जः ॥
 मृद्वेशः स्यादत्रिनेत्रप्रसूतः प्रालेयांशुः श्वेतरोचिः शशांकः ॥४२॥
 द्वित्रराजो रत्ननिकरः पीयूषरुचिर्निशीथिनीनाथः ।
 जैवातृको भृगांको विधुश्च दाक्षायणीरमणः ॥४३॥
 चंद्रिका कौमुदी ज्योत्स्ना तथा चंद्रातपः स्मृतः ।
 मंडलं विंबमाख्यातं हृदये लांकुनं मृगः ॥४४॥
 अंकश्चिह्नमभिज्ञानं लांकुनं लक्ष्म लक्षणं ।
 कलंकश्चेति विज्ञेया नातिनानार्थवाचकाः ॥४५॥
 वक्रमंगारकं भौमं लोहितांगं धरात्मजं ।
 रौहिणेयं बुधं सौम्यमाहुश्चांद्रमसायनं ॥४६॥
 वाचस्पतिरांगिरसो वृहस्पतिः कथ्यते गुरुर्जीवः ।
 धिषणास्त्रिदशचार्यश्चित्रशिखंडिप्रसूतश्च ॥४७॥
 उशना शुक्रः काव्यो दैत्यगुरुर्भार्गवः कविर्धिषायः ।
 असितः क्रोडः पंगुष्कायातनयः शनैश्चरः शौरिः ॥४८॥
 स्वर्भानुः सैत्तिकेयश्च तमो राहुर्विधुंतुदः ।
 केतवः शिखिनः प्रोक्ता आर्द्रालुब्धक उच्यते ॥४९॥
 सप्तर्षयस्तु विद्वद्भिः स्मृताश्चित्रशिखंडिनः ।
 कृत्तिका बहुला प्रोक्ताः पक्षस्तु बहुलो ऽसितः ॥५०॥

भं नक्षत्रं तार्कं तार्का च ज्योतिस्तारा धिषण्यमृक्षं तथोडु ।
 पुष्यस्तिथ्यः स्याद्वनिष्ठाअविष्ठादाक्षायण्यः कीर्तिताश्चंद्रदाराः
 ॥ ५१ ॥

इंद्रो इक्ष्यवनो हरिः सुरपतिः संक्रंदनो वासवो
 वृत्रारिर्बलसूदनः शतमुखो वृद्धश्रवाः कौशिकः ।
 जिष्णुर्वज्रधरः सहस्रनयनो वास्तोष्पतिर्गोपतिः
 पर्जन्यो मधवा वृषा हरिहयः प्राचीनवर्हिः स्मृतः ॥ ५२ ॥
 पुरुंदरः पृतनापाह् पुरंदरः पूर्वदिक्पतिः स्वाराह् ।
 आखंडलस्तुरापाह् सुत्रामा गोत्रभित्सुनासीरः ॥ ५३ ॥
 शक्रः स्यादुग्रधन्वा च हरिवान्पाकशासनः ।
 दिवस्पतिर्विडौजाश्च मरुत्वान्मेघवाहनः ॥ ५४ ॥
 इंद्राणी पौलोमी शची जयंतश्च तत्सुतो ज्ञेयः ।
 अमरावती च नगरी नंदनमुद्यानमिंद्रस्य ॥ ५५ ॥
 पविर्शनिः शतधारं वज्रं कुलिशं च भवति दंभोलिः ।
 गौर्भिडुरं व्याधामः स्वरुरिंद्रप्रह्णं तथा शंबः ॥ ५६ ॥
 स्फूर्जथुर्वज्रनिर्घोषो वज्रज्वालातिभीः स्मृता ।
 मृगु रोहितमिच्छंति बुधाः शक्रशरासनं ॥ ५७ ॥
 अभ्रमब्धो धनो मेघः स्तनयितुः पयोधरः ।
 धाराधरो धूमयोनिर्जीमूतश्च बलाहकः ॥ ५८ ॥
 धारासंपात आसारो वातास्तं वारि सीकरः ।

इर्दिनं मेघतिमिरं करकः स्याद्वनोपलः ।
 चलन्नवाभ्रमाला च बुधैः कादंबिनी स्मृता ॥ ५९ ॥
 शंपा चपला क्षणिका शतद्रुदा ह्लादिनी तडिद्विद्युत् ।
 सौदामिन्यचिरांशुः प्राञ्जैरैरावती च विज्ञेया ॥ ६० ॥
 ऐरावतो ऽभ्रमातंगः स चैरावण उच्यते ।
 उच्चैः श्रवास्तु देवाश्चो मातलिः शक्रसारथिः ॥ ६१ ॥
 सप्तार्चिर्वकुलः शिखी कुतवहो वैश्वानरो ऽ गिर्वसु-
 र्वह्निर्वायुसखः सितेतरगतिः स्वाहाप्रियः पावकः ।
 अर्चिमान् ज्वलनः कृशानुरनलो धूमधजो हव्यवारू-
 र्बर्हिर्ज्योतिरुषर्बुधश्च दहनः स्याच्चित्रभानुः शुचिः ॥ ६२ ॥
 कूपीर्योनिर्दमुनाः कृष्णावर्त्माशुशुक्लणिः ।
 विभावसुरपां पित्तं ज्ञातवेदास्तनूनपात् ॥ ६३ ॥
 वीतिहोत्रो वृहद्भानुराश्रयाशो धनंजयः ।
 हिरण्यरेतास्तमोघ्नो रोहिताश्चो कुताशनः ॥ ६४ ॥
 अर्चिः कीला ज्वाला वर्चस्तेजस्त्विषस्तथा ज्योतिः ।
 हेतिद्युतिदीप्तिरुचः शिखाप्रभारश्मयः समानार्थाः ॥ ६५ ॥
 स्मृतः प्रकाश आलोक उद्द्योतश्च समास्त्रयः ।
 अग्रायी कथ्यते स्वाहा धूम्या स्याद्भूमसंहतिः ॥ ६६ ॥
 उष्मा वाण्यः स्फुलिंगश्च कणा जिह्वास्तथार्चिषः ।
 अलातमुल्मुकं ज्ञेयमुल्का ज्वालास्य निर्गता ॥ ६७ ॥

भवति हिरण्या कनका रक्ता कृष्णा सुप्रभा चान्या ।
 अतिरक्ता बहुद्वेपेति सप्त सप्तार्चिषो जिह्वाः ॥६८॥
 एहस्तर्पणमिधनमेधः समिद्धिधम इत्यभिन्नाथाः ।
 भूतिर्भसितं भस्म क्षारं रक्ता च निर्दिष्टा ॥६९॥
 वनवह्निर्देवो दावो मेघवह्निरिन्दः ।
 और्वः समुद्रवह्निः स्याद्वाडवो वडवामुखः ॥७०॥
 शमनः समवर्ती च प्रेतपतिः पितृपतिश्च कीनाशः ।
 वैवस्वतः कृतांतः कालिंदीसोदरः कालः ॥७१॥
 श्रंतको धर्मराजश्च यमो दंडधरो हरिः ।
 दक्षिणाशापतिः सद्भिः श्राद्धदेवश्च कथ्यते ॥७२॥
 यातूनि यातुधानाः क्रव्यादा राक्षसाश्च रक्षांसि ।
 नक्तंचरनैर्ऋतकौणपास्तथा नैकप्रेयाः स्युः ॥७३॥
 वरुणं यादसां नाथं पाशपाणिं प्रचेतसं ।
 जलाधिदैवतं प्राकृः प्रत्यगाशापतिं बुधाः ॥७४॥
 पवनः श्वसनो वायुर्मरुदनिलो मारुतो जगत्प्राणः ।
 पृषदश्चः पवमानः प्रभंजनः स्पर्शनो वातः ॥७५॥
 नभस्वान्मातरिश्वा च समीरश्च समीरणः ।
 सदागतिर्गधवहो हरिः प्रोक्तो महाबलः ॥७६॥
 कंकावातः सवृष्टिः स्याद्वात्या वातस्य मंडली ।
 श्रामोदः स्यात्परिमलः सौरभ्यं च सुगंधिता ॥७७॥

ऐलविलः पालस्त्यो वैश्रवणाः किनेरेश्वरो धनदः ।
 श्रीदः श्रीकंठसखा मनुष्यधर्मा धनाध्यक्षः ॥७८॥
 उत्तराशापतिर्यक्षः कुबेरो नरवाहनः ।
 गुह्यको राजराजश्च धनी पुण्यजनेश्वरः ॥७९॥
 द्युन्नं द्रव्यं द्रविणं राः सारं स्वापतेयमर्थः स्वं ।
 मृकथं पृकथं वित्तं धनं हिरण्यं च वसु विभवः ॥८०॥
 अकुप्यं हृप्यहेमाख्यं कुप्यमन्यजनं भवेत् ।
 गोमहिष्यादिकं सर्वं बुधैर्जीविधनं स्मृतं ॥८१॥
 निक्षेपः स्यादुपनिधिः कथ्यते शेवधिर्निधिः ।
 किंनरः स्यात्किंपुरुषो मयुरश्चमुखस्तथा ॥८२॥
 उद्यानं स्याच्चैत्ररथं विमानं चास्य पुष्पकं ।
 अलका नगरी श्रेया पुत्रस्तु नलकूवरः ॥८३॥
 विश्वकृद्विश्वकर्मा च त्वष्टा स्यादेववर्धकिः ।
 नासत्यावश्विनौ दक्षौ प्रोक्तौ देवचिकित्सकौ ॥८४॥
 शौडोदनिर्दशबलो बुद्धः शाक्यस्तथागतः सुगतः ।
 मारुतिद्वयवादी समंतभद्रो जिनश्च सिद्धार्थः ॥८५॥
 जिनेन्द्रो वीतरागो ऽर्हन् केवली च त्रिकालवित् ।
 अलक्ष्मीर्निर्गतिर्ज्ञेया नियतिर्विधिरुच्यते ॥८६॥
 यक्षराक्षसगंधर्वसिद्धकिंनरगुह्यकाः ।
 विद्याधराप्सरोभूतपिशाचा देवयोनयः ॥८७॥

धृताची मेंनका रंभा उर्वशी च तिलोत्तमा ।
 सुकेशी मंजुघोषाद्याः कथ्यन्ते ऽप्सरसो ब्रुवैः ॥८८॥
 हेलाविलासबिम्बोकलीलाललितविभ्रमाः ।
 स्त्रीणां शृंगारचेष्टाः स्युर्हावपर्यायवाचकाः ॥८९॥
 वाह्यार्थालंबनो यस्तु विकारो मानसो भवेत् ।
 स भावः कथ्यते सद्भिस्तस्योत्कर्षो रसः स्मृतः ॥९०॥
 रतिर्हासश्च शोकश्च क्रोधोत्साहौ भयं तथा ।
 जुगुप्साविस्मयशमाः स्थायिभावाः प्रकीर्तिताः ॥९१॥
 शृंगारहास्यकरुणा रौद्रवीरभयानकाः ।
 बीभत्साद्भुतशांताश्च नव नाट्ये रसाः स्मृताः ॥९२॥
 गीतं गानमिति प्रोक्तं वाद्यमातोद्यमिष्यते ।
 नृत्यं तु तांडवं लास्यं त्रितयं नाट्यमुच्यते ॥९३॥
 तालः कालक्रियामानं लयः साम्यमुदाहृतं ।
 अंगहारो ऽगविक्षेपः सूच्यो ऽर्थो ऽभिनयः स्मृतः ॥९४॥
 प्रेक्षार्थं गीतवाद्यं तु संगीतमभिधीयते ।
 आदावेव तु यत्राद्यं पूर्वरंगः स उच्यते ॥९५॥
 प्रोक्ता घोषवती वीणा विपंची परिवादिनी ।
 वल्लकी चेति तद्भिदास्तंत्रीभेदसमुद्भवाः ॥९६॥
 रंगः स्थानवर्तनस्थानं मृदंगो मुरजः स्मृतः ।
 आनकः पटहो ज्ञेयो डिंडिमः पणवस्तथा ॥९७॥

कोणो वादनदडः स्याद्देरी डुंडभिरिष्यते ।
 नाथ्ये राज्ञी स्मृता देवी कुमारो भर्तृदारकः ॥१८॥
 भाव इत्युच्यते विद्वान् भावुको भगिनीपतिः ।
 आवुक्स्तु पिता ज्ञेय आर्यो मारिष उच्यते ॥१९॥
 आशाः ककुभः काष्ठा कुरितश्च दिशः समाख्याताः ।
 इंद्रानल्यमनैर्धृतवरुणामरुद्धनदरुद्रदिक्पालाः ॥२०॥
 ऐंद्री पूर्वा प्राची याम्या दिग्दक्षिणा तथावाची ।
 स्याद्धारुणी प्रतीची कौवेरी चोत्तरोदीची ॥२०१॥
 अंतराला दिशश्चान्या विदिशः प्रदिशः स्मृताः ।
 उपरिष्ठाडुपर्यूर्ध्वं तथाधस्तादवागधः ॥२०२॥
 प्राचीनं प्राक् स्मृतं प्राज्ञैरुदीचीनमुदक् तथा ।
 प्रत्यक् चैव प्रतीचीनमपाचीनमषागिति ॥२०३॥
 ऐरावतः पुंडरीकः कुमुदांजनवामनाः ।
 पुष्पदतः सार्वभौमः सुप्रतीकश्च दिग्गजाः ॥२०४॥
 दिष्टः कालस्तथानेकास्तद्भेदाः स्युः कलादयः ।
 अहोरात्रं च विद्वद्भिः कथ्यते षष्टिनाडिकं ॥२०५॥
 दिवसो दिवा दिनं द्युः प्रोक्तमहर्वासरस्तथा घस्रः ।
 प्रहरो यामः संध्ये रजनीदिनयोः प्रवेशनिष्कासौ ॥२०६॥
 तमी तमिस्रा कथिता तमस्विनी
 विभावरी नक्तमुखा च शर्वरी ।

क्षपा त्रियामा क्षणदा निशीथिनी

निशा च दोषा रजनी च यामिनी ॥१०७॥

वसतिर्वासतेयी च श्यामा रात्रिश्च कथ्यते ।

गणरात्रौ निशा बह्वश्चिररात्रस्ततः परं ॥१०८॥

सायं दिवावसानं स्यात्प्रदोषो रजनीमुखं ।

निशीथो मध्यमा रात्रिः प्रोक्ता सा च महानिशा ॥१०९॥

अवतमसमंधतमसं संतमसं धांतमधकारं च ।

तिमिरं तमस्तमिस्रां तमिस्रमिच्छंति भूक्षायां ॥११०॥

कल्यमुषः प्रत्यूषं प्रगे प्रभातं भवेद्विभातं च ।

दिवसमुखं गोसर्गः प्रातर्व्युष्टं च निर्दिष्टं ॥१११॥

शशिनि सिनीवाली स्यादृष्टे नष्टे कुदूरमावास्या ।

अनुमतिद्वने राका संपूर्णे पूर्णमासी च ॥११२॥

त्रिशद्वहोरात्रः स्यान्मासस्ताभ्यामृतुर्वसंताद्याः ।

ग्रीष्मः प्रावृट् शरदा हेमंतः शिशिर इति ते षट् ॥११३॥

चैत्रादिमासा मधुमाधवौ द्वौ ततः परं शुक्रशुची क्रमेण ।

नभोनभस्यौ कथिताविषोर्ज्ञौ सहः सहस्यौ च तपस्तपस्यौ ॥११४॥

मासेन मनुष्याणां पित्र्यमहोरात्रमेकमिच्छंति ।

अब्देन तु देवानां ब्राह्मं देवयुगसहस्राभ्यां ॥११५॥

ह्यायनाब्दशरद्वर्षसंवत्सरसमाः समाः ।

निदाघः कथ्यते ग्रीष्मो वर्षाः प्रावृट् तपात्ययः ॥११६॥

संवर्तः परिवर्तः क्षयो युगांतो जगद्विनाशश्च ।
 कल्पांतः समसुप्तिः संहारः स्यान्महाप्रलयः ॥११७॥
 सांदृष्टिकं फलं सद्य उदकं फलमुत्तरं ।
 तत्कालं तु तदात्वं स्यादुत्तरः काल आयतिः ॥११८॥
 दितिर्दितिर्दनुकद्रूनिक्पाविनताश्च मातरः प्रोक्ताः ।
 दैत्यसुरदानवोरगपिशिताशनपक्षिराजानां ॥११९॥
 चंद्रार्काविकत्राक्येन पुष्पदत्तौ प्रकीर्तितौ ।
 जायापती च विद्वद्भिर्जपती दंपती तथा ॥१२०॥
 द्यावाभूमी च रोदस्यौ रोदसी रोदसीति च ।
 कशिपुर्भोजनाच्छादावौशीरं शयनासने ॥१२१॥
 श्वःश्रेयसं स्यात्कल्याणं श्वोवसीयं शिवं शुभं
 भविकं भावुकं श्रेयो भव्यं भद्रं च मगलं ॥१२२॥
 प्रमोदप्रमदौ कृषः प्रीतिरुत्कर्ष उद्भवः ।
 संमदो मुत्तथानंदः शर्म जोषं च शं सुखं ॥१२३॥
 कैवल्यं निर्वाणं निःश्रेयसममृतमक्षरं ब्रह्म ।
 अपुनर्भवो ऽपवर्गो मुक्तिर्मोक्षो महानंदः ॥१२४॥
 सनातनं ध्रुवं नित्यं शाश्वतं स्यादनश्चरं ।
 धर्मः पुण्यं वृषः श्रेयः सुकृतं च समं स्मृतं ॥१२५॥
 इष्टानिष्टफलं प्राज्ञैः स्मृतं दैवमयानय ।
 भागधेयं तथा भाग्यं विपाको भवितव्यता ॥१२६॥

उपलिंगमरिष्टं स्यादुपसर्ग उपद्रवस्तथोत्पातः ।
 ईतिरजन्यं च बुधैर्दमरो डिंबश्च विप्लवः कथितः ॥१६७॥
 अर्चा पूजा सपर्या स्यादुपहारो बलिः स्मृतः ।
 प्रणिधानं समाधानं समाधिश्च समास्त्रयः ॥१६८॥
 वरिवस्या परिचर्या शुश्रूषोपासना परीष्टिः स्यात् ।
 सेवा भक्तिरूपास्तिः प्रसादनाराधनोपचारश्च ॥१६९॥
 प्रतिविंबं प्रतिवृषं प्रतिमानं प्रतिकृतिं प्रतिच्छंदं ।
 प्रतिकायं च प्रतिनिधिमाहुः प्रतियातनां प्रतिच्छायां ॥१७०॥
 अर्चा तु प्रतिमा प्रोक्ता हरिणी स्याद्विरणमयी ।
 अन्यलोहमयी प्राज्ञैः सूर्मिं स्थूणा च कथ्यते ॥१७१॥
 शुचिर्मेध्य पवित्रं च पुण्यं पावनमुच्यते ।
 विमलं विशदं वीध्रमुज्ज्वलं स्यादनाविलं ॥१७२॥
 भुवनं विष्टपं लोको जगदेकार्थवाचकाः ।
 अमृतं त्रिदशाहारः सुधा पीयूषमुच्यते ॥१७३॥
 असवो जीवितं प्राणा जीवो जीवा च कथ्यते ।
 क्षेत्रज्ञः पुरुषो ह्यात्मा संसारी चेतनो मतः ॥१७४॥
 मंदारपारिजातकहरिचंदनकल्पवृक्षसंतानाः ।
 पंचैते सुरतरवो मेरुः सुरपर्वतो ज्ञेयः ॥१७५॥
 शक्रक्रीडाचलो मेरुः सुमेरुर्हेमपर्वतः ।
 रत्नसानुरिति ख्यातो हेमाद्रिस्त्रिदशालयः ॥१७६॥

नमो मरुद्वर्त्म विषद्विहायस्तारापथः पुष्करमंतरिक्षं ।
 व्योमांबरं विष्णुपदं च खं द्यौर्विहायसा स्याद्गगनं
 तथा ह्युः ॥१३७॥

ह्लादो नादः शब्दः स्वानो धानः स्वरो रवो घोषः ।
 अभिधानव्याहारोदीरणकथनादयस्तु तद्भेदाः ॥१३८॥
 कोलाहलः कलकलस्तुमलो व्याकुलो रवः ।
 उच्चावचमिति प्रोक्तमनिबद्धं तु यद्वचः ॥१३९॥
 उच्चैस्तरो धनिस्तारो मंद्रो गंभीर उच्यते ।
 कलश्च मधुरो ज्व्यक्तो विकुष्ठो निष्ठुरो मतः ॥१४०॥
 सात्वं स्यान्मधुरं वाक्यं प्रियं सत्यं च सूनृतं ।
 ख्यातं श्लिष्टमविस्पष्टमबद्धं विद्युतार्थकं ॥१४१॥
 तूर्णोदितं निरस्तं स्याद्भस्तं लुप्तपदं स्मृतं ।
 अब्रूकृतं सनिष्ठीवं ग्राम्यमश्लीलमुच्यते ॥१४२॥
 भिन्नकंठो धनिर्धीरैः काकुरित्यभिधीयते ।
 समासप्रायमाख्यात पदज्ञातं च तंडुकं ॥१४३॥
 श्रुतं सत्यं समीचीनं सम्यक् तथ्य यथातथं ।
 अलीकं वितथं मिथ्या मृषा स्यादनृतं तथा ॥१४४॥
 अर्थवादः प्रशंसा च स्तोत्रमीडा स्तुतिर्नुतिः ।
 विकृत्यनं स्तवः श्लाघा वर्णना च निगद्यते ॥१४५॥
 चतु चातु प्रिय वाक्यं ह्यर्थं हृदयंगमं ।
 वार्त्तोदितः प्रवृत्तिश्च वृत्तांतश्च समाः स्मृताः ॥१४६॥

अनादिवार्ता चैतिह्यं किंवदन्ती जनश्रुतिः ।
 कौलीनं जनवादः स्याद्विगानं वचनीयता ॥१४७॥
 अपवाद उपक्रोशो निर्वदावर्णवादपरिवादाः ।
 एकार्थाः कथ्यन्ते गर्हा निंदा जुगुप्सा च ॥१४८॥
 शाप आक्रोश आक्षेपः क्षारणा स्याद्विद्वत्क्षणं ।
 स्मृताः सोल्लुंठसोत्प्रासोपहासाः समास्त्रयः ॥१४९॥
 अनुलापो मुकुर्भाषा प्रलापो ऽनर्थकं वचः ।
 काक्का वर्णनमुल्लापः सलापो भाषणं मिथः ॥१५०॥
 मर्मरः शुष्कपर्णानां विस्फारो धनुषां धनिः ।
 वृंहितं वारणानां च द्वेषा द्वेषा च वाजिनं ॥१५१॥
 आख्या संज्ञाभिधाह्वानं नामधेयं च नाम च ।
 आख्यायिका कथाख्यानं प्रह्वलीका प्रहेलिका ॥१५२॥
 विडुराम्रेडितं प्राज्ञा द्विस्त्रिव्याह्वरणं च यत् ।
 कीर्तिः श्लोको यशोभिख्यासमाख्यास्तुल्यलक्षणाः ॥१५३॥
 प्रश्नः स्यादनुयोगः पर्यनुयोगो भवेदुपालभः ।
 आकारणमाह्वानं कथयत्यभिमंत्रणं प्राज्ञाः ॥१५४॥
 तत्रभवान् भगवानिति शब्दो वृद्धैः प्रयुज्यते पूज्ये ।
 पादा इति नामांते देवो भट्टारको वापि ॥१५५॥

. ॥ इति श्रीभट्टहलायुधकृतायामभिधानरत्नमालायां
 स्वर्गकांड प्रथम समाप्त ॥

भूर्भूमिर्वसुधावनिर्वसुमती धात्री धरित्री धरा
 गौर्गोत्रा जगती रसा क्षितिर्लिता क्षोणी क्षमा क्षमाचला ।
 कुः पृथ्वी पृथिवी स्थिरा च धरणी विश्वभरा मेदिनी
 ज्ञानंता विपुला समुद्रवसना सर्वसहोर्वी मही ॥१॥
 काश्यपी भूतधात्री च रत्नगर्भा वसुंधरा ।
 धराधारा च विज्ञेया तद्विशेषान्निबोधत ॥२॥
 उर्वरा सर्वसस्या भूर्भवेदिरिणमूषर ।
 खिलमप्रवृत्त स्थानं मरुर्धन्वा स्थल स्थली ॥३॥
 मृन्मृत्तिका प्रशस्तासौ मृत्सा मृत्स्नेति कथ्यते ।
 शाङ्गल हरित प्रोक्तं नङ्गलं नलसयुतं ॥४॥
 कृष्णभूमः प्रदेशो ऽसौ यत्र स्यात्कृष्णमृत्तिका ।
 पाण्डुभूमस्तथा प्रोक्त उद्गभूमश्च पडितैः ॥५॥
 नद्यंबुजीवनो देशो नदीमातृक उच्यते ।
 वृष्टिनिष्पाद्यसस्यस्तु विज्ञेयो देवमातृकः ॥६॥
 मुद्रादीना क्षेत्र मौद्गीनं कौद्रवीणमित्यादि ।
 त्रैदेयं शालेयं भवति पुनर्त्रीहिशाल्योर्यत् ॥७॥
 तिल्यं तैलीनं स्यान्माष्य माषीणमुम्यमौमीनं ।
 भंग्य भागीन वा यव्य षष्टिक्यमेषा च ॥८॥

शाकशाकटमाख्यातमथवा शाकशाकिन ।
 शाकस्य क्षेत्रमन्येषामेवं क्षेत्रेषु संहतिः ॥१॥
 अचलशिलोच्चथशैलक्षितिधरगिरिगोत्रपर्वताहार्याः ।
 नगशिखरिसानुमंतो धराद्रिकुध्राश्च तुल्यार्थाः ॥१०॥
 नितबः कूटको ज्ञेयः सानु प्रस्थं तट भृगुः ।
 शृंगं च शिखरं कूटं निर्करः प्रस्रवो ऽभसा ॥११॥
 गुह्या पाषाणसंधिः स्यात्कंदरः कदरा दरी ।
 निकुंजं गह्वरं प्रोक्तं पादाः प्रत्यंतपर्वताः ॥१२॥
 शिलोपलाश्मपाषाणग्रावाणाः प्रस्तरो दृषत् ।
 गलिताः स्थूलपाषाणा गडशैला इति स्मृताः ॥१३॥
 अयस्कातविशेषाः स्युश्चुंबकभ्रामकादयः ।
 आकरः स्यात्खनिर्गंजा रुमा च लवणाकरः ॥१४॥
 उच्यते गैरिकं धातुस्ताम्रं शुल्बमुडुंबरं ।
 आरकूटः स्मृतो रीतिः कांस्यं सौराष्ट्रकं तथा ॥१५॥
 गिरिसारमश्मसार लोहं कालायस तथा शस्त्र ।
 तीक्ष्णमयः पारशव कवयः कथयंत्यभिन्नार्थ ॥१६॥
 सीसक सीसपत्तं स्याद्वग च मधुकं त्रपु ।
 रजत कलधौतं च ब्रूय तार च कथ्यते ॥१७॥
 हेम स्वर्णं जातद्रुप सुवर्णं भर्म रुक्मं क्लृप्तक शातकुभ ।
 गागैय स्याद्वैरिकं भूरि चद्र राः कल्याणं निष्कमष्टापदं च ॥१८॥

जांबूनदं हिरण्य कनकमहारजतकांचनानि स्युः ।

कार्तस्वरचामीकरकर्बुरतपनीयनामानि ॥११॥

अश्मगर्भ मरकत हरिन्मणिरिति स्मृतः ।

शोणाश्मा पद्मरागः स्याद्वैदूर्यं बालवायजं ॥१०॥

स्फटिकः सूर्यकातः स्यादर्काश्मा दहनोपलः ।

रत्न वसु मणिः सर्वं सर्व लोह च तैजस ॥११॥

वृक्षो ऽद्रिपः क्षितिरूहः शिखरी च शाखी

शालो वनस्पतिरगो विष्टपी कुष्ठश्च ।

अद्रिः कुजस्तरुर्नोक्त इत्यभिज्ञाः

शब्दा हुविष्टरुनगद्रुमपादपाश्च ॥१५॥

अवकेशी स विज्ञेयः फलैर्बध्यस्तु यो भवेत् ।

क्षुपो ऋस्वशिफाशाखी फलवान् फलिनः फली ॥१३॥

वानस्पत्याः स्मृता वृक्षा ये पुष्प्यन्ति फलति च ।

फलति ये विना पुष्पं तान्वदन्ति वनस्पतीन् ॥१४॥

फलपाकावसानास्तु बुधैरोषधयः स्मृताः ।

लता प्रतानिनी वल्ली प्रततिर्त्रततिस्तथा ॥१५॥

अवाग्भागो भवेद्बुधः प्राय तु शिखरं शिरः ।

विस्तारो विष्टपः प्रोक्त आरोहस्तु समुच्छ्रयः ॥१६॥

स्कधाद्धः प्रकांडः स्यात् प्रघाणः स्कंध उच्यते ।

स्कंधशाखा तु शाला स्यान्निष्कुटः कोटरः स्मृतः ॥१७॥

त्वग्बल्क बल्कलं प्रोक्तं मज्जा सार उदाहृतः ।
 कर्हाट भवेत्कदः पादो मूल जटा शिफा ॥२८॥
 आवाल आलवालः स्याद्वावापः स्थानकं तथा ।
 लतीद्रमो ऽवरोहस्तु प्रवालः पल्लवाङ्कुरः ॥२९॥
 पल्लवः स्यात्किसलयं वल्लरी मंजरी तथा ।
 वर्ह पर्ण दल पत्र पलाश कदन कदः ।
 अङ्कुरश्चाङ्कुरः प्रोक्तो वृंत प्रसवबंधन ॥३०॥
 पुष्पं प्रसवः कुसुमं प्रसूनकं सुमनसः समाख्याताः ।
 कोरकजालककालिकाकुञ्जलमुकुलानि तुल्यानि ॥३१॥
 उन्मीलितमुन्मिषितं स्मितमुन्मिद्रं विजृम्भितं हसितम् ।
 उडुङ्गं व्याकोशं पुष्पेषु विकाशवाचकाः शब्दाः ॥३२॥
 पौष्प रजः परागः स्यान्मकरंदो मधु स्मृतः ।
 स्तवको गुच्छको गुच्छो गुलुङ्कः परिकीर्तितः ॥३३॥
 शलाघुः कीमलं प्रोक्तं वानं शुष्कफलं भवेत् ।
 बीजकोशी शमी शिंबा ग्रंथिः पर्व परुस्तथा ॥३४॥
 उलपस्तंबगुल्माश्च वीरुधो विटपाः स्मृताः ।
 शष्पं बालतृणं प्रोक्तं सर्वं च तृणमर्तुनं ॥३५॥
 घासस्तु यवसः प्रोक्तो बर्हिर्दुर्भः कुथः कुशः ।
 उलपो वल्वजः प्रोक्त इषीका काश उच्यते ।
 हरिताली भवेद्दूर्वा शरो मुञ्ज इति स्मृतः ॥३६॥

रंभा कदली मोचा तृणराजः कथ्यते तलस्तालः ।
 ककेलिर्शोकः स्यादाग्रश्चूतश्च सहकारः ॥३७॥
 मृद्वीका गोस्तनी द्राक्षा हारदूरा च कथ्यते ।
 प्रियंगुः फलिनी श्यामा कुटजो गिरिमल्लिका ॥३८॥
 कर्वीरो ह्यमारो मालूरः श्रीफलो भवेद्विल्वः ।
 कर्णो जंबीरः स्याद्ददरी कुवली च कर्कधुः ॥३९॥
 अर्जुनं ककुभं प्रादुः सालं सर्जं च सूरयः ।
 काबुकः पिचुलः प्रोक्त इज्जलो निचुलः स्मृतः ॥४०॥
 अरिष्टः पिचुमंदः स्यात् न्यग्रोधो वट उच्यते ।
 श्रीवृक्षः पिप्पलो ज्मथ्यो बुधैर्बोधिश्च कथ्यते ॥४१॥
 ब्रह्मवृक्षः पलाशः स्यात्किशुकश्च त्रिपत्तकः ।
 महावृक्षः स्तुहिः प्रोक्तः शेलुः श्लेष्मातकः स्मृतः ॥४२॥
 नक्तमालः कर्जः स्याद्दृषा वासाट्टरूषकः ।
 आरग्वधः कृतमालः स्वर्णपुष्पी च कथ्यते ॥४३॥
 वृक्षोत्पलः कर्णिकारः पीतसालो जसनः स्मृतः ।
 दडोत्पलः सहदेवा सल्लकी स्याद्भजप्रिया ॥४४॥
 निर्गुडी सिडवारः स्यान्मंदारः पारिमद्रकः ।
 ताबूली नागवल्ली स्याद्भूवाक पूग उच्यते ॥४५॥
 वानीरो वज्रुलः शीतो विडलो वेतसः स्मृतः ।
 गोक्षुरः स्थलशृंगाटः श्वदंष्ट्रा स्यात्त्रिकंटकः ॥४६॥

पिचव्यो बादरः प्रोक्तः कर्पासस्तूलक पिचुः ।
 कोशातकी पटोली स्यान्निरिकर्ण्यपराजिता ॥४७॥
 कथ्यते कृष्णाला गुंजा तापिच्छः काकतुडिका ।
 किपाकः स्यान्महाकाल ओष्ठी विंबी च तुडिका ॥४८॥
 त्वचिसारश्च यो वशो वेणुत्वक्सारमस्कराः ।
 स्वनति ये ऽनिलोद्भूता वेणवस्ते तु कीचकाः ॥४९॥
 नीला किंठी भवेद्वाणः पीता सहचरी भवेत् ।
 मालती कथ्यते जातिर्मागधी यूथिका तथा ॥५०॥
 हेमपुष्पमिह नागकेसर केसर च वकुलं प्रचक्षते ।
 कोविदारमपि कांचनारकं मल्लिकां विचकिलं

विचक्षणाः ॥५१॥

वर्णपुष्पममलानकं तथा किकिरातमुदितं कुरटक ।
 ओड्रपुष्पमभिधीयते जया सप्तला च नवमालिका स्मृता ॥५२॥
 बधूकं बंधुजीवं स्यात्पुत्रागः सुरपर्णिका ।
 अतिमुक्तकमिच्छति वासंती माधवी लता ॥५३॥
 एवार्थश्चिर्मठः प्रोक्तो वालुकी कर्कटी तथा ।
 कर्कारुरथ कूष्मांडस्तुंब्यलाबूश्च डुग्धिका ॥५४॥
 अरण्यमठवी सत्तं कांतारं काननं वनं ।
 विपिनं गहनं चेति नातिभिन्नार्थमिष्यते ॥५५॥
 तटोपकंठे या जाता वनराजी महीभृता ।

उपत्यकां तु तामाकुरूपरिष्ठादधित्यकां ॥५६॥

नगरान्नातिद्वेरेण यः सङ्घिरूपरोपितः ।

तरुपडः स आरामस्तथोपवनमुच्यते ॥५७॥

विज्ञेयं प्रमदवनं नृपस्तु यस्मिन् शुद्धातैः सह रमते गृहोपकेठ ।

उद्यानं स्वयमपैरैः समं च लोकैरन्येषां विभववता च

पुपवाढी ॥५८॥

मातगद्विरद्विपाः करिगजस्तंबेरमानेकपाः

कुम्भी कुत्तरवारणेभरदिनः सामोद्भवः सिंधुरः ।

तुल्यार्थाः कथिता हरिर्मृगपतिः पचाननः केसरी

हृर्यक्षो नावरायुधो मृगरिपुः सिंहश्च कठीरवः ॥५९॥

भद्रो मंदो मृगश्चेति विज्ञेयास्त्रिविधा गजाः ।

वनप्रचारसाद्वप्यसत्त्वभेदोपलक्षिताः ॥६०॥

मूर्धपिंडौ स्मृतौ कुम्भौ कुम्भयोर्तरं विडुः ।

करः स्यात्कटो गडो वमथुः करसीकरः ॥६१॥

दान मदो विषाणौ च दशनौ स्कथ आसन ।

अपांगदेशो निर्याण कर्णमूल तु चूलिका ॥६२॥

अवग्रहो ललाट स्यादार्क्षः कुम्भयोर्धः ।

दतयोरुम्भयोर्मध्य प्रतिमानं प्रचक्ष्यते ॥६३॥

कराय पुष्करं प्रोक्तमंगुलिः कर्णिका मता ।

पेचकः पुष्कमूलं तु पद्मं स्याद्विडुजालकं ॥६४॥

लघ्नः प्रभिन्नो मत्तः स्यादुपात्तो मदवर्जितः ।
 तिर्यग्दंतप्रहारस्तु गजः परिणतो मतः ॥६५॥
 सज्जितः कल्पितो ज्ञेयो बहूनां घटना घटा ।
 चूषा कक्ष्या चरत्रा स्यादालानं स्तम्भ उच्यते ॥६६॥
 पादकर्म यतं प्रोक्तं यातमकुशवारणं ।
 उभयं वीतमाख्यातं भेदः स्थूलोच्चयो गतेः ॥६७॥
 करीरी दंतमूलं स्याद्वारी च गजबंधनं ।
 निगडः पादबंधश्च हिंजीरः शृङ्खलो ऽं डुकः ॥६८॥
 कलमः करिपोतः स्यादकुशः सृणिरुच्यते ।
 अथैवाह्यो राजवाह्यः संनाह्यः समरोचितः ॥६९॥
 व्यालो दुष्टगजः प्रोक्तो हस्तिनी तु वशा स्मृता ।
 आधोरणा हस्तिपका हस्त्यारोहा निषादिनः ।
 गजाजीवास्तु शास्त्रज्ञैर्महामात्रा इति स्मृताः ॥७०॥
 कोलः क्रोडः शूकरः स्याद्वराहः
 पोत्री दंष्ट्री घृष्टिरुक्तः किरिश्च ।
 व्याघ्रो द्वीपी पुंडरीकस्तरुः
 शार्दूलः स्याच्चित्रकायो मृगारिः ॥७१॥
 महिषः सैरिभ उक्तो रक्ताक्षः कासरो लुलायश्च ।
 वाध्रीणसश्च खड्गी गंडक इति कथ्यते सद्भिः ॥७२॥
 सज्जाच्छर्मल्लभाल्लूकभल्लूकाश्च समाः स्मृताः ।

अरण्यश्चा बुधैर्ज्ञेयः कोक ईहामृगो वृकः ॥७३॥

गोमायुर्भूरिमायः स्याच्छूगालो जंबुकः शिवा ।

फेरंडः फेरवः फेरुः क्रोष्टा च मृगधूर्तकः ॥७४॥

एणः कुरंगो हरिणो मृगः स्यात्सारंग ऋष्यः पृषतो रुरुश्च ।

न्यकुस्तथा रंकुरिति प्रसिद्धा वातप्रमीशंवरकृष्णसाराः ॥७५॥

बलीमुखो मर्कटको वनौकाः प्लवंगमः स्यात् प्लवगः प्लवंगः ।

हरिः कपिः कीश इमे च शब्दाः शाखामृगो वानर

इत्यभिज्ञाः ॥७६॥

गोलांगूल इति प्रोक्तः कृष्णवक्त्रस्तु मर्कटः ।

कपेः क्रीडादिकं किं चित्कापेयमिति कथ्यते ॥७७॥

शल्लः शल्लकः श्वावित्तसूची शल्लं शलं ।

व्याघ्रादयो वनचराः पशवः श्वापदाः स्मृताः ॥७८॥

गोधा मुशलिका प्रोक्ता गौधेरास्तत्सुता मताः ।

सरटः कृकलासः स्यात्प्रतिसूर्यशयानकः ॥७९॥

आखुर्वृषो मूषकः स्याडंडुरः खनकस्तथा ।

कुक्षुंदरी च विज्ञेया विद्वद्भिर्गन्धमूषिका ॥८०॥

श्रीतुर्विडालो मार्जारो वृषदंश्च कथ्यते ।

जाह्नको गात्रसंकोची मंडली च बुधैः स्मृतः ॥८१॥

पतन्पतंगः पतगः पतत्री पत्नी शकुतिः शकुनिः शकुतः ।

वयो विहायो विहगो विहंगो विहंगमः पत्तरथो

गरुत्मान् ॥८२॥

शकुनः खगो नगौकाः पक्षी विर्विस्किरस्तथा विकिरः।

अंडजनीडजवाजिद्विजाश्च कथिताः समानार्थाः ॥८३॥

तनूरुद्धं गरुत्पक्षं पतत्रं कृद्धं कृद्धः।

पिच्छ वाजस्तथा पक्षः पक्षमूलं तु पक्षतिः ॥८४॥

पेशीकोशः स्मृतो ऽ उच्च कुलायो नीड उच्यते।

चंचुश्चूस्तथा त्रोटिर्डयनं गगने गतिः ॥८५॥

केकी शिखी शिखंडी प्रचलाकी वर्द्धिणः कलापी च।

सर्पाशनो मयूरः शिखावलः श्यामकंठश्च ॥८६॥

वाणी केका शिखा चूडा चंद्रको मेचकः स्मृतः।

प्रचलाकः शिखंडश्च कलापी वर्द्ध उच्यते ॥८७॥

अन्यभृतः परपुष्टः कलकंठः कोकिलः पिकः प्रोक्तः।

कलविंकश्चटकः स्यादृद्धबलिभुक् नीलकंठश्च ॥८८॥

क्रौंचः कुड् स्यात् खजनः खंजरीटः

कोकश्चक्रश्चक्रवाको रथांगः।

दार्वाघाटः सारसः पुष्कराख्यः

प्रोक्ता सद्भिः सारसी लक्ष्मणा च ॥८९॥

अरिष्टः करः काको बलिपुष्टः सकृत्प्रजः।

एकदृग्बलिभुक् धाक्षश्चिरंजीवी च वायसः ॥९०॥

उलूकः कौशिकः प्रोक्तो धाक्षारातिर्निशादनः।

काकोलो मौकलिर्द्रोणः कृष्णाकाको वनाश्रयः ॥९१॥

कूकवाकुस्ताम्रचूडः कुक्कुटश्चरणायुधः ।
 किकिदीविः स्मृतश्चापः शकुंतो भास उच्यते ॥१२॥
 भृंगः कालिंगो धूम्याढः सारंगश्चातको मतः ।
 व्याघ्राढस्तु भरद्वाजः शुकः कीर उदाहृतः ॥१३॥
 आढिः शरारिरातिः स्याडुत्क्रोशः कुररो मतः ।
 दात्यूहो जलरंकुः स्यात्कोयष्टिः शिखरी स्मृतः ॥१४॥
 वको वकोढो विज्ञेयो वलाका विसकठिका ।
 आतापी शकुनिश्चिल्ली मुद्गः स्याज्जलवायसः ॥१५॥
 हंसाः श्वेतच्छदाः प्रोक्ताश्चक्रांगा मानसौकसः ।
 वारला हंसकाता स्याद्वरला वरठा तथा ॥१६॥
 आताम्रै राजहंसाश्च धार्तराष्ट्राः सितेतैरैः ।
 मलिनैर्मल्लिकाख्याश्च कथ्यन्ते चरणाननैः ॥१७॥
 पक्षैराधूसरैर्हंसाः कलहंसा इति स्मृताः ।
 प्रोच्यन्ते प्राचिकाः श्येनाश्चटिकाः क्षुद्रपक्षिकाः ॥१८॥
 जीवन्जीवकपिंजलचकोरहारीतवंजुलकपोताः ।
 कार्ण्डवकादंब्रककराद्याः पक्षिजातयो ज्ञेयाः ॥१९॥
 मधुकरमधुपमधुव्रतशिलीमुखभ्रमरभृंगपुष्पलिकः ।
 इंदिरालिषट्चरणचंचरीकालिनो दिरेफाः स्युः ॥२०॥
 गिल्लीका चोरी स्यात्सर्घा मधुमक्षिका भवेत्क्षुद्रा ।
 लूतोर्णानामर्कठजालिककृमयश्च तुल्यार्थाः ॥२१॥

पतंगः शलभः प्रोक्तः खद्योतो द्योतिरिंगणः ।
 कृत्वाकृतश्चात्रनिका ज्येष्ठा स्याद्बृहगोधिका ॥१०५॥
 ग्रामः संवसथो ज्ञेयो ग्रामाधानं च खेठकं ।
 ग्रामीणास्तु निगद्यन्ते ग्राम्या ग्रामेयका इति ॥१०६॥
 ग्रामांतिकमुपशल्यं पर्यंतः परिसरः कठः प्रोक्तः ।
 अवधिर्मर्यादा स्यादाघातः सीम सीमा च ॥१०७॥
 अथा पथाः पद्धतिरेकपदी वर्त्म वर्तनी सर्णिः ।
 अयनं पदवी मार्गः पद्या च निगद्यन्ते निगमः ॥१०८॥
 ग्रामयोरन्तरं दीर्घं प्रांतरं पारिकीर्त्यते ।
 घोष आभीरपल्ली स्यात्पक्कणः शवरालयः ॥१०९॥
 व्रजः स्याद्भोक्तुं गोष्ठं गोवृन्दं गोधनं धनं ।
 गोमान् गोमी च गोस्वामी गोविंदो ऽधिकृतो गवा ॥११०॥
 उक्तानद्धान्बलीवर्दः ककुद्धान्वृषभो वृषः ।
 ऋषभः सौरभेयो गौर्वाडवेयो ऽथ शाकरः ॥१११॥
 तर्णाकः स्मर्यते वत्सो दम्यो वत्सतरः स्मृतः ।
 आर्षभ्यः स च विज्ञेयः षष्ठत्वे यस्य योग्यता ॥११२॥
 महोक्तः स्यादुक्ततरो वृद्धोक्तस्तु जर्द्रवः ।
 धुरं वहति यो धुर्यो धौरेयः स च कथ्यते ॥११३॥
 स्थूरी स्यात्पृष्ठवाह्यस्तु स्कंधिकः स्कंधवाहकः ।
 असकूटस्तु ककुदं सास्ना स्याद्गलकंबलः ॥११४॥

नीचकी च शिरोदेशः स्कंधदेशो वहः स्मृतः ।
 नस्योती नस्तितः प्रोक्तः षोडन् षड्दशनः स्मृतः ।
 भग्नशृङ्गस्तु तु कूलः स्याद्विषाणं शृङ्गमुच्यते ॥११९॥
 अथवा गौर्मह्यी सुरभिर्बहुला च सौरभेयी च ।
 उस्मार्जुनी च रोहिण्युक्तानडुही बुधैरनडाही ॥१२३॥
 वेहृद्वषभोपगता प्रष्टौही गर्भिणी वशा बंध्या ।
 धेनुर्वप्रसूता वष्कयणी प्रौढवत्सा स्यात् ॥१२४॥
 अवतोका स्रवद्गर्भा भद्रा गौर्गोमतल्लिका ।
 अचंडी सूरता प्रोक्ता वत्सकामा तु वत्सला ॥१२५॥
 उधः स्यादापीनं पीनोद्धी पीवरस्तनी प्रोक्ता ।
 श्रेष्ठा च नैचिकी स्यात् द्रोणडुघा प्रचुरडुग्धा च ॥१२६॥
 काल्योपसर्या प्रजने प्रसिद्धा परेष्टका च प्रचुरप्रसूतिः ।
 विज्ञायते या प्रतिवत्सरं गौः समांसमिनेति निगद्यते
 ५ सौ ॥१२७॥

गृष्टिः सकृत्प्रसूता स्यात्पलिक्री बालगर्भिणी ।
 गव्य गोसंभवं सर्वं करीषं गोमयं स्मृत ॥१२८॥
 उधस्यं क्षीरं स्यादुग्धं स्तन्यं पयश्च पीयूषं ।
 दधिसारं नवनीतं ब्रुवते दैत्यगवीनं च ॥१२९॥
 तक्रमरिष्टमुदश्चिदंटाहृतकालशेयमयितानि ।
 द्रप्सं दध्यघनं स्यात्सर्पिर्वृतमाज्यमाधारः ॥१३०॥

शीनं स्त्यानं शृतं पक्वं विलीनं द्रुतमुच्यते ।
 मंथा मथश्च मंथानो वैशाखः खजकस्तथा ॥१५१॥
 संदानं दामनी दाम पशूनां बंधनं मतं ।
 अजः प्रोक्तः स्तभो वस्तश्कागश्कगलकश्कगः ॥१५२॥
 वर्करः कथ्यते सद्भिः सर्वो ऽपि तरुणः पशुः ।
 तूवरः शृगहीनस्तु पुमानव्यंजनश्च यः ॥१५३॥
 अविहर्णायुरग्नो कुडुरुणो वृष्णिमेषमेढाः स्युः ।
 अविसोढमविमरीसं स्यादविहसं च दुग्धमवेः ॥१५४॥
 दासेरकः क्रमेलक उष्ट्रो मयखणकरभशृखलकाः ।
 बालेयश्चक्रीवान् खरगर्दभरासभाश्च तुल्यार्थाः ॥१५५॥
 कौलेयकः सारमेयो भषणः श्वा च कुर्कुरः ।
 शुनको मृगदंशश्च बुधैः शालावृको मतः ॥१५६॥
 मृगव्ये कुशलः श्वा च विश्वकदुरिति स्मृतः ।
 अलर्को रोगितो ज्ञेयः शुनकी सरमोच्यते ॥१५७॥
 पशूनां षट्संख्याया षड्वं स्मर्यते बुधैः ।
 द्वित्वे च गोयुगं तेषा नामोच्चारणपूर्वकं ॥१५८॥
 नीवृज्जनपदो देश उपवर्तनमिष्यते ।
 जनो लोकः प्रजा प्रोक्ता विषयो ग्रामसंख्यया ॥१५९॥
 पत्तनं स्यादधिष्ठानं निगमः पुरुभेदनं ।
 नगरं नगरी द्रंगः स्थानीय पूः पुरो पुरं ॥१६०॥

स्कंधावार इति प्राज्ञै राजधानी निगद्यते ।
 शाखानगरमाख्यातं तथोपनगरं बुधैः ॥१३१॥
 विदेहा मिथिला प्रोक्ता काशिर्वाराणसी स्मृता ।
 अवंत्युज्जायिनी ज्ञेया कन्यकुब्जा महोदया ॥१३२॥
 हस्तिनखः पारिकूटं च कथ्यते गोपुरं पुरद्वारं ।
 वप्रं शालं प्राकारमादुरररं कपाटं च ॥१३३॥
 प्रतोली विशिखा रथ्या मुखं निःसरणं स्मृतं ।
 मृगाटकः पथां श्लेषः संस्थानं तु चतुष्पथ ॥१३४॥
 गृहभूमिस्तु वास्तुः स्याद्वाट आवेष्टको वृतिः ।
 गृहस्थानं स्मृतं राज्ञामुपकार्योपकारिका ॥१३५॥
 आवासावसथं गृहं च भवनं स्थानं निशांतं कुलं
 सस्त्यायो निलयो निकाय्यमुत्तं गेहं कुटं मंदिरं ।
 धिण्यं धाम निकेतनं च सदनं पस्त्यं च वास्तु क्षयः
 शाला वेष्म निवेशनोदवसिते प्रोक्ते च सन्नौकसी ॥१३६॥
 शरणमगारं निवसनमालय एकार्थवाचकाः शब्दाः ।
 अपवरकं गर्भगृहं संजवनं स्याच्चतुःशालं ॥१३७॥
 गृहमिष्टकादिरचित प्रासादो देवतानरेन्द्राणां ।
 आयतनं देवानामन्येषां धनवतां हर्म्यं ॥१३८॥
 सुधाधवलितं सौधं कुट्टिमं बडभूमिकं ।
 इंद्रकोशस्तमंगः स्याद्दृष्ट्यालको मतः ॥१३९॥

पाकस्थानं रसवती कथ्यते तन्महानसं ।
 उशंति शयनस्थानं वासागारं विशारदाः ॥१४०॥
 आवेशनं शिल्पिशाला वाजिशाला तु मंडरा ।
 पण्यविक्रयशाला स्यादापणो विपणिस्तथा ॥१४१॥
 कर्मशाला च काष्ठणामन्वासनमुदाहृतं ।
 प्रपा पानीयशाला स्यात्सत्तशाला प्रतिश्रयः ॥१४२॥
 उपग्न आश्रयः प्रोक्तो मुनीनां स्थानमाश्रमः ।
 मठश्च व्रतिनां स्थानं मंडपः स्याज्जनाश्रयः ॥१४३॥
 वैष्ण्वैकदेशः प्रघणाः प्रघाणाः स्यादुत्तिंदकः ।
 अजिरं प्रांगणं प्रोक्तं वेदिका च वितर्दिका ॥१४४॥
 द्वार्द्वारं बलजं ज्ञेयमर्गला परिघः स्मृतः ।
 उत्तरंगं मतं तिर्यक् द्वारस्योपरि दारु यत् ॥१४५॥
 बुधैर्वदनमाला तु तोरणं परिकीर्त्यते ।
 आरोहणं स्यात्सोपानं निःश्रेणिरधिरोहिणी ॥१४६॥
 गृहावयवद्विणी प्रोक्ता देहली तु मनीषिभिः ।
 संमार्जनी वर्धनी स्यात्संकरो ऽवकरः स्मृतः ॥१४७॥
 आच्छादनं स्याद्वलभी गृहाणां गोपानसी दारु च वक्रसंस्थं ।
 नीत्रं वलीकं पटलांतमाहुः कपोतपाली च
 विठंकसंज्ञा ॥१४८॥
 वातायनो गवाक्षश्च जालकं जालमुच्यते ।

कक्षांतरं प्रकोष्ठं च चंद्रशाला शिरोगृहं ॥१४९॥
 स्वस्तिको वर्धमानश्च नंद्यावर्तादयस्तथा ।
 विच्छंदकविशेषाः स्युरमी भूपतिवेष्मनां ॥१५०॥
 परिवारः परिकरः परिस्पंदः परियहः ।
 तथोपकरणं प्रोक्तं परिवर्हः परिच्छदः ॥१५१॥
 पर्यंकः शयनं शय्या तल्पं च तलिनं स्मृतं ।
 अपाश्रयस्तु विद्वद्भिः कथ्यते मत्तवारणः ॥१५२॥
 प्रवेण्यास्तराणां वर्णाः परिस्तोमः कुथः कुथा ।
 नवतं चेति तुल्यार्थाः प्रच्छदश्चोत्तरच्छदः ॥१५३॥
 अपठी कांडपटः स्यात्प्रतिसीरा जवनिका तिरस्करिणी ।
 उच्छीर्षकमुपधानं धीरैरुपवर्हमाख्यातं ॥१५४॥
 चंद्रोदयो वितानं स्याडुल्लोचः कदकस्तथा ।
 व्यंजनं तालवृत्तं च विष्टरः पीठमासनं ॥१५५॥
 वेत्रासनं तथासंदी कंकतं केशमार्जनं ।
 पाडुकानुपदीना स्याडुपानत्पादरक्षणं ॥१५६॥
 दर्वी तर्हश्च खजिका कथ्यते दारुहस्तकः ।
 पेठां वदन्ति मंत्रूषां कुशूलं धान्यकोष्ठकं ॥१५७॥
 अंबरीषो भवेद्भाष्ट्रः कंडुः स्वेदनिका स्मृता ।
 चुल्ल्यश्मंतकमुड्मानं स्मृताधिभ्रयणी बुधैः ॥१५८॥
 अंगारशकटीं प्राकुर्वसतीं च हंसंतिकां ।

उखा स्थाली चरुः कुंभी पिठरं कुंडमुच्यते ॥१५१॥
 कढाहः कर्परो ज्ञेयो भृंगारः कनकालुका ।
 शालाजिरो वर्धमानः शरावः स्मर्यते बुधैः ॥१६०॥
 कोशिका मल्लिका प्रोक्ता पिधानं स्यादुदंचनं ।
 घटः करीरः कलशः कुटः कुंभो निपः स्मृतः ॥१६१॥
 कर्करी करकः प्रोक्तो वर्धनी च गलंतिका ।
 गर्गरी मंथनी प्रोक्ता मणिकः स्यादलिंगरः ॥१६२॥
 धान्यान्नमारनालं संधानं कांजिकं च सौवीरं ।
 अभिषवमवंतिसोमं तुषोदकं शुक्लमिच्छंति ॥१६३॥
 अंधः कूरं भक्तं दिदीविरत्रं तथौदनो भिस्सा ।
 अशनं स्यादाहारः पूपापूपौ च पूषलिका ॥१६४॥
 यवागूरूष्णिका आणा तरला च विलेपिका ।
 क्षैरेयी पायसं प्रोक्तं परमान्नं च सूरिभिः ॥१६५॥
 मिष्टान्नं व्यंजनं ज्ञेयं वेषवार उपस्करः ।
 दधिमंडो भवेन्मस्तु करंभो दधिसक्तवः ॥१६६॥
 दाधिकं संस्कृतं दध्ना सार्षपं सर्पिषा स्मृतं ।
 लवणोदकसंसिद्धमुदलावणिकं मतं ॥१६७॥
 अंगारेषु विपक्षं मांसं भूतिर्भद्रकं भृष्टं ।
 उख्यमुखासंसिद्धं शूले शूल्यं भट्टित्रं च ॥१६८॥
 किलाठः कूर्चिका चेति क्षीरस्य विकृती उभे ।

फाणितविकृतिर्गौडी मत्स्यंडी खंडशर्कराः ॥१६९॥
 वल्भनमभ्यवहारः प्रत्यवसानं च जेमनं जग्धिः ।
 खादनमशनं भक्षणमाहारो भोजनं स्वदनं ॥१७०॥
 पर्याप्तमुपसंपन्नं तृप्तिः सौहित्यमुच्यते ।
 विषसो भुक्तशेषं स्याद्भुक्तोच्छिष्टं तु फेलिका ॥१७१॥
 अमन्नं भाजनं पात्रं स्थालं तुल्यार्थमिष्यते ।
 गल्वर्कश्चानुतर्षश्च चषकः सरकः स्मृतः ॥१७२॥
 आपानं पानगोष्ठी स्यात्सपीतिः सहपानकं ।
 उपदंशावदंशौ च चक्षणां संप्रचक्षते ॥१७३॥
 मध्वासवः शीधु सुरा प्रसन्ना परिस्रुता स्यान्मदिरा मदिष्ठा ।
 कादंबरी स्वाडरसा च शुंडा गंधोत्तमा माधवकश्च

हृत्ता ॥१७४॥

कल्यं कस्यं तथा मद्यं मैरेयं कापिशायनं ।
 माधीकमासवः प्रोक्तः परिस्रुद्धारुणी मधु ॥१७५॥
 मनुष्यो मानुषो मर्त्यो मनुजो मानवो नरः ।
 पुमान्पंचजनो ना च पुरुषः पूरुषश्च विह् ॥१७६॥
 धीरो धीमान् लब्धवर्णो विपश्चित्
 वृद्धो विद्वान् प्राप्तद्वयो ऽभिद्वयः ।
 सूरिः प्राज्ञः पंडितः सन्मनीषी
 ज्ञो दोषज्ञः कोविदः स्यात्प्रबुद्धः ॥१७७॥

बुधः सुधीः कृती कृष्टिः कविवर्यक्तो विशारदः ।
 विचक्षणश्च मेधावी संख्यावान्मतिमान्मतः ॥१७८॥
 प्रेक्षा प्रज्ञा प्रतिभा धीर्धिषणा शेमुषी मनीषा च ।
 बुद्धिर्मतिश्च मेधा संख्या संवित्तिरूपलब्धिः ॥१७९॥
 चतुरः स्यात्क्षेत्रज्ञः कृतकृस्तः कृतमुखश्च कृतकर्मा ।
 दक्षः कुशलो ऽभिज्ञो निष्णातः शिञ्जितः प्रवीणश्च ॥१८०॥
 वैधेयो बालिशो बालो जडो जाल्मो यथोद्गतः ।
 मूढो मंदो विवर्णश्च मूर्खः स्यान्मातृशासितः ॥१८१॥
 अर्वाणमणकमपसदमवमववचं निकृष्टमपकृष्टं ।
 अधमं चेत कांडं खेढं पापं च रेफसं प्राहुः ॥१८२॥
 ऐकागारिकतस्करदस्युप्रतिरोधकाः परास्कंदी ।
 चौरौ मल्लिह्वचः स्यात्परिमोषी पारिपंथिकः स्तेनः ॥१८३॥
 पश्यतो यो दुरत्यर्थं स चौरः पश्यतो दुरः ।
 द्रव्यं ह्यपहृतं लोप्त्रं स्तेयं चौर्यमिति स्मृतं ॥१८४॥
 पाठच्चरः पठचौरौ बद्धो नद्धश्च संयतः ।
 क्षेमं करो रिष्टतातिः शिवतातिः शिवंकरः ॥१८५॥
 परवांस्तु पराधीनो निघ्नः परवशस्तथा ।
 परतंत्रः परायत्तः परच्छंदश्च गृह्यकः ॥१८६॥
 कठोरः कठिनः क्रूरः ककाखटः कर्कशो दृढः ।
 उच्यते बहुलः स्थूलः पीनः पीवा च पीवरः ॥१८७॥

अर्यः परिवृढः स्वामी प्रभुर्नेता च नायकः ।
 अधिभूरधिपः प्रोक्तो ह्यधीशो ऽधिपतिस्तथा ॥१७८॥
 तपस्वी संयतः शान्तो मुनिर्लिङ्गी यतिर्व्रती ।
 रजोद्वरणधारी च श्वेतवासाः सितांबरः ॥१७९॥
 नग्राटो दिग्वासाः क्षपणः श्रमणश्च जीवको जैनः ।
 आजीवो मलधारी निर्यथः कथ्यते सद्भिः ॥१८०॥
 दुर्जनः पिशुनः क्षुद्रो नीचः कर्णेजपः खलः ।
 दोषग्राही पुरोभागी द्विजिह्वो मत्सरी मतः ॥१८१॥
 कदर्यहीनकीनाशकिंपचानमितपचाः ।
 कृपणक्षुल्लकक्लीवक्षुद्रा एकार्थवाचकाः ॥१८२॥
 क्षुद्रदरिद्राकिंचनदुर्विधदुःस्थाश्च दुर्गताः प्रोक्ताः ।
 इतरप्राकृतपामरपृथग्जना वर्वराश्च तुल्यार्थाः ॥१८३॥
 दांडाजिनिकः कुहकः कार्पटिको जालिकश्च कौसृतिकः ।
 धूर्तो व्यंसक उक्तो मायावी मायिको मायी ॥१८४॥
 आद्यूनः स्यादौदरिको भक्तको घस्मरो ऽद्भरः ।
 तमसेचनकं प्राकुस्तृप्तिर्यस्य न जायते ॥१८५॥
 परान्नः परपिंडादः परजातः परैधितः ।
 सर्वान्नीनः सर्वभक्षो मांसादी शौष्कलः स्मृतः ॥१८६॥
 उच्यते प्रवणः प्रह्वस्तत्परश्च परायणः ।
 व्युत्पन्नः प्रहृतः क्षुण्णः संस्कृतश्च निगद्यते ॥१८७॥

लोलुभ लोलुपं लोलं लालसं लंपटं विडुः ।
 प्रतूर्णस्वरितस्तूर्ण उत्सुकः प्रसृतः स्मृतः ॥ ११६॥
 शूरो वीरश्च विक्रांतो भटश्चार्भटो भवेत् ।
 दरितश्चकितो भीतस्त्रस्तो भीरुश्च कातरः ॥ ११७॥
 क्षुभितः शंकितश्चेति नातिनानार्थवाचकाः ।
 महोत्साहो महोद्योगो महेच्छः स्यान्महामनाः ॥ ५००॥
 उदात्तश्च तथोदीर्णो महात्मोदार उच्यते ।
 आढः समृद्धो धनवानिन ईशो धनीश्चरः ॥ ५०१॥
 अभ्यागारिकमिच्छंति कुटुंबव्यापृतं जनाः ।
 पांथो ऽध्वगो ऽध्वनीनः स्यादध्वन्यः पथिकस्तथा ॥ ५०२॥
 जंघालो जवनो वेगी पाथेयं शंबलं स्मृतं ।
 आवेशिकः प्राघुणक आगंतुरतिथिः स्मृतः ॥ ५०३॥
 आतिथेयं तथातिथ्यमातिथेयी च कथ्यते ।
 अर्थी मार्गणकः प्रोक्तो याचकश्च वनीपकः ॥ ५०४॥
 अध्येषणैषणा याच्ना याचना प्रार्थना स्मृता ।
 क्षुद्धान्बुभुक्षितः प्सातो जिघत्सुः क्षुधितस्तथा ॥ ५०५॥
 अशनाया बुभुक्षा प्सा जिघत्साक्षुत्क्षुधाः समाः ।
 कोपनः क्रोधनः क्रोधी रोषणः स्यादमर्षणः ॥ ५०६॥
 कोपः क्रोधस्तथामर्षो रोषः प्रतिघ उच्यते ।
 तृषितस्तर्षितः प्रोक्तः पिपासुश्च पिपासितः ॥ ५०७॥

उदन्या तर्पतृत्तृणापिपासाश्च समाः स्मृताः ।
 तृणाको गर्धनो गृध्रुर्लिप्सुर्लुब्धो ऽभिलाषुकः ॥१०८॥
 तृणाभिलाषो लिप्साशा धनाया गर्धनोच्यते ।
 अधरो हीनवादी स्यात्प्रसक्तः प्रसृतः स्मृतः ॥१०९॥
 दासो दासेरकश्चेष्टो भुजिष्यः किं करो मतः ।
 श्लक्ष्णो मधुरवाक् प्रोक्तः स्थूललक्षो बहुव्ययी ॥११०॥
 प्रियवाग्दानशीलश्च वदान्यः परिकीर्तितः ।
 भवेदक्षिगतो द्वेष्यः प्रणाध्यो ऽसंमतो मतः ॥१११॥
 चक्षुष्यः सुभगो ज्ञेयो वल्लभो दयितः प्रियः ।
 गेहेनर्दी गेहेशूरः पिंडीशूरश्च कथ्यते ॥११२॥
 स्थानस्थो यो परान् द्वेष्टि गोष्ठश्च तं विडुर्बुधाः ।
 असौ पंचजननीनः स्याद्यो भांडादिरतो नरः ॥११३॥
 वैरंगिको विरागाहो धनवानस्तिमान्मतः ।
 प्रेष्यः प्रोक्तः परिस्कंदः कर्मशूरश्च कर्मठः ॥११४॥
 अलंकर्मीण इत्युक्तः कर्मशीलस्तु यः पुमान् ।
 उतालस्त्वरितो ज्ञेयो विश्रब्धः स्थिर उच्यते ॥११५॥
 तीक्ष्णोपायेन यो ऽन्विच्छेत्स आयःशूलिको मतः ।
 अरुतुदः स्याद्यथको वियातो धृष्ट उच्यते ॥११६॥
 शरार्धवातको द्विस्तो नृशंसः क्रूरकर्मकृत् ।
 साधुः सज्जन आर्यः स्याद्ब्रह्मेधी गृहाधिपः ॥११७॥

कुशाग्रीयमतिः प्रोक्तः सूक्ष्मदर्शी च यः पुमान् ।
 चिद्रूपः स्यात्सहृदयः सहस्तः शिक्षितायुधः ॥११८॥
 समुखः स खलु प्रोक्तो यो वक्ति प्रतिभान्वितः ।
 नीलीरागः स विज्ञेयः स्थिरप्रेमा च यः पुमान् ॥११९॥
 क्षणमात्रानुरागी च हरिद्राराग उच्यते ।
 शाली श्रेयानधृष्टौ च प्रोक्तौ शालीनशार्दौ ॥१२०॥
 हरार्थानर्थसंदर्शी दीर्घदृष्टिः प्रकीर्तितः ।
 प्रत्युत्पन्नमतिर्ज्ञेयस्तत्कालोत्पन्नधीर्नरः ॥१२१॥
 यद्गविष्यो दैवपरो यद्वदः स्यादनुत्तरः ।
 अज्ञो मातृमुखः प्रोक्तो दुर्मुखो मुखरः स्मृतः ॥१२२॥
 कद्वदो गर्हवादी स्यात्कट्टरः कुत्सितो भवेत् ।
 प्रकांडोद्धौ प्रशंसायामाक्षेपे कृतकः स्मृतः ॥१२३॥
 अहंयुः स्यादहंकारी शुभंयुः शुभसंयुतः ।
 यथाकामी स्वरुचिः स्यात्स्वच्छंदो निरवग्रहः ॥१२४॥
 अन्वेष्टानुपदी प्रोक्तः प्रतिभूर्लघुकः स्मृतः ।
 रोगाड्मुक्त उल्लासः कल्यो वार्तो निरामयः ॥१२५॥
 जैवातृकः स्यादायुष्मान् बलवानंसलो मतः ।
 जाबालः स्यादजाजीवः कग्रः कामी च कामुकः ॥१२६॥
 वेश्यापतिर्भुजंगः स्याद्विठः पल्लवकः स्मृतः ।
 विहस्तो व्याकुलः प्रोक्तः कुंठो मंदः क्रियासु यः ॥१२७॥

क्रियावान् कर्मसूक्ष्मो दीर्घसूत्रो जडक्रियः ।
 निकृतो विप्रलब्धः स्यात्समुन्नद्धो ऽतिगर्वितः ॥१५८॥
 प्रतीक्ष्यः कथ्यते पूज्यः पूजितो ऽपचितो भवेत् ।
 ईर्ष्यालुः कुहनः प्रोक्तो जारो ह्युपपत्तिः स्मृतः ॥१५९॥
 सरलो दक्षिणो ज्ञेयो विदग्धश्चेक उच्यते ।
 उत्पश्यमुन्मुखं विद्यात् न्युब्जं विद्यादधोमुखं ॥१६०॥
 आसीन उपविष्टः स्याद्द्वर्ध उर्ध्वदमः स्थितः ।
 क्षीवो मत्तः क्षमः शक्तः प्रगल्भः प्रौढ उच्यते ।
 उत्क उत्कंठितः प्रोक्तो विक्ष्ववो विह्वलः स्मृतः ॥१६१॥
 अलसः शीतको मंदो जडो जिह्वश्च मंथरः ।
 पोगंडो विकलांगः स्यात्लोलुहलो ऽव्यक्तवाग्भवेत् ॥१६२॥
 कितवः स्यात् द्यूतकारो द्यूतमन्त्रवती भवेत् ।
 अक्षो दुरोदरं प्रोक्तं सभिको द्यूतकारकः ॥१६३॥
 परीक्षकः कारणिको गृह्यः पक्ष उदाहृतः ।
 अभिज्ञातः कुलीनः स्यात्कुचरः कुठिलाशयः ॥१६४॥
 निपादिनो गजारोहा अश्वारोहास्तु सादिनः ।
 रथिनः स्यंदनारोहा नावारोहास्तु नाविकाः ॥१६५॥
 ब्राह्मणो वाडवो विप्रो भूमिदेवो द्विजोत्तमः ।
 अग्रजन्मा द्विजन्मा च षड्र्मा सोमपा द्विजः ॥१६६॥
 ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यस्त्रयो वर्णा द्विजातयः ।

शूद्रस्तुरीयवर्णाः स्यात्तद्भेदास्त्वंत्यजाः स्मृताः ॥१३७॥
 ब्रह्मचार्यादयो वेदे प्रोक्ताश्चत्वार आश्रमाः ।
 शूद्रो ऽगृहस्थ एव स्यात्तन्नित्रियो न यतिर्भवेत् ॥१३८॥
 ब्रह्मचारी भवेद्वर्णा गृहस्थः स्नातकस्तथा ।
 वैखानसो वानप्रस्थः कर्मसंन्यासिको यतिः ॥१३९॥
 अनूचानः सर्ववेदः श्रोत्रियश्चांशो मतः ।
 प्राच्यातात्पितुरुत्पन्न आमुष्यायण इष्यते ॥१४०॥
 अन्ववायो ऽन्वयो वंशो गोत्रं चाभिजनः कुलं ।
 चरित्रं चरितं शीलं चारित्रं च समं स्मृतं ॥१४१॥
 वृत्ताध्ययनसंपत्तिरिष्यते ब्रह्मवर्चसं ।
 ब्रह्मचर्यं बुधाः प्राहुः समस्तेन्द्रियसंगमं ॥१४२॥
 संज्ञेय उपसंग्राह्यो यो ऽभिवाच्यो यथाविधि ।
 उपसंग्रहणं चापि प्राहुः संतो ऽभिवादनं ॥१४३॥
 निवृत्तेन्द्रियलौल्यस्तु शान्तः शान्तश्च कथ्यते ।
 तपःक्लेशसहो दांतो ह्यंतर्वाणिश्च शास्त्रावित् ॥१४४॥
 अध्यापक उपाध्यायो व्याख्या विवरणं स्मृतं ।
 शिष्यांतेवासिनौ ह्यात्तः शैक्षः प्राथमकल्पिकः ॥१४५॥
 विघ्नो ऽंतरायः प्रत्यूहो व्यवयश्च प्रकीर्तितः ।
 साकल्यवचनं प्राज्ञैः पारायणमुदाहृतं ॥१४६॥
 आन्नायः संप्रदायः स्यात्पारंपर्यं गुरुक्रमः ।

प्रयतः स्यादनुच्छिष्टः सशितश्च सुनिश्चितः ॥१४७॥
 सांवत्सरो ज्योतिषिको ज्ञानी मौढूर्तिकस्तथा ।
 कार्त्तातिकस्तु दैवज्ञ आदेशी गणकः स्मृतः ॥१४८॥
 ब्राह्म्यः संस्कारहीनः स्याद्वकीर्णी क्षतव्रतः ।
 शिश्चिदानो दुराचारस्त्यक्ताग्निर्वीरहाद्विजः ॥१४९॥
 धर्मधजो लिंगवृत्तिरस्वाध्यायो निराकृतिः ।
 शस्त्राजीवः कांडस्पृष्टो ब्रह्मबंधुर्द्विजो ऽधमः ॥१५०॥
 ज्ञातिमात्रोपजीवी च कथ्यते ब्राह्मणब्रुवः ।
 अत्रह्मण्यमवध्यं स्यात् ब्रह्मण्यं ब्रह्मणे हितं ॥१५१॥
 उपवीतं ब्रह्मसूत्रं प्रक्षिप्तं दाक्षिणे करे ।
 प्राचीनावीतमन्यस्मिन्निवीतं कंठलंबितं ॥१५२॥
 आचमनमुपस्पर्शनमाप्लवनं स्नानमिष्यते सवनं ।
 निर्णिक्तं प्रक्षालितमाकुधौतं च तुल्यार्थं ॥१५३॥
 पाराशरी व्रती भिक्षुर्मस्करी पारिरक्षिकः ।
 परिव्राजिकस्तपस्वी कर्मदी तापसः स्मृतः ॥१५४॥
 वैक्लमुत्तरासंगः प्रोक्ता वृद्धतिका तथा ।
 पर्यस्तिका परिकरः पर्यकश्चेति कथ्यते ॥१५५॥
 कक्षापटः स्यात्कौपीनं कुंडिका च कमंडलुः ।
 आषाढो व्रतिनां दंडो व्रतिनामासनं वृषी ॥१५६॥
 ऋषिस्त्रिकालदर्शी स्यान्मुनिर्वाचंयमो मतः ।

प्राचेतसस्तु बाल्मीकिमैत्रावरुण उच्यते ॥५५७॥
 उक्तो ऽगस्तिरगस्त्यो लोपामुद्रापतिश्च घट्योनिः ।
 सात्यवतेयः पाराशर्यो द्वैपायनो व्यासः ॥५५८॥
 यागो यज्ञः क्रतुः स्तोमः सप्ततंतुर्मखो ऽधरः ।
 वितानं संस्तरो बर्हिः सवः सत्तं च कथ्यते ॥५५९॥
 निर्मथकाष्टमरणिः प्रणीतो ऽग्निश्च संस्कृतः ।
 वेदी परिष्कृता भूमिः पात्रमुक्तं सुगादिकं ॥५६०॥
 हव्यपाकश्चरुः प्रोक्तः संनाय्यं हविरुच्यते ।
 शृते क्षीरे दधि क्षिप्तमामिक्षा कथ्यते बुधैः ॥५६१॥
 उपाकृतस्तु विज्ञेयो मंत्रेण प्रोक्षितः पशुः ।
 कृतं वषट्कृतं ज्ञेयं यज्ञांतो ऽवभृथः स्मृतः ॥५६२॥
 वृहस्पतिसवेनेष्टं येनासौ स्थपतिर्भवेत् ।
 सर्ववेदास्तु विज्ञेयो दत्तसर्वस्वदक्षिणः ॥५६३॥
 विश्राणनं विहापितमंहतिरपवर्जनं वितरणं च ।
 निर्वपणं च स्पर्शनमुत्सर्गः स्यात्प्रदेशनं दानं ॥५६४॥
 यष्टा च यजमानः स्यादादेष्टा दीक्षितो व्रती ।
 इज्याशीलो यायजूको यज्वा स्यादासुतीवलः ॥५६५॥
 राजा राजन्यो राष्ट्र प्रजापतिः क्षत्रियो नृपः क्षत्रं ।
 मूर्धाभिषिक्तभूपतिपार्थिवनरदेवलोकपालाः स्युः ॥५६६॥
 येनेष्टं राजसूयेन स सम्राट् परिकीर्तितः ।

चक्रवर्ती सार्वभौमो मध्यमो मंडलेश्वरः ॥१६७॥
 आतपत्रं भवेच्छत्रं चामरं तु प्रकीर्णकं ।
 हैमं सिंहासनं राज्ञां स्मृतं भद्रासनं बुधैः ॥१६८॥
 द्वाःस्थो दौवारिकः क्षत्ता दंडी वेत्रधरस्तथा ।
 उत्सारको द्वारपालः प्रतीहारो बुधैः स्मृतः ॥१६९॥
 अपसर्पश्चरश्चरः प्रणिधिर्गूढपूरुषः ।
 यथार्थवर्णो मंत्रज्ञः स्पशो हेरक उच्यते ॥१७०॥
 मंत्री बुद्धिसहायः स्यादमात्यः सचिवस्तथा ।
 सौवस्तिक इति प्रोक्तः पुरोधाश्च पुरोहितः ॥१७१॥
 महामात्रः प्रधानं स्यादध्यक्षो ऽधिकृतः स्मृतः ।
 सौविदः सौविदल्लश्च स्थापत्यः कंचुकी मतः ॥१७२॥
 मित्रं सखा वयस्यश्च सुहृत्सिन्धश्च कथ्यते ।
 अनुजीवी सहायः स्यात्सेवको ऽनुचरो ऽनुगः ॥१७३॥
 पाद्विवाको ऽक्षदक् स्थेयो न्यायो ऽक्ष इति कथ्यते ।
 श्रंतःपुरेष्वधिकृतः स्मृतो ऽंतर्वंशिको नरः ॥१७४॥
 क्लीवो वर्षधरः षष्ठः पंडकश्च नपुंसकः ।
 उभयव्यंजनं षोढा तृतीया प्रकृतिः स्मृता ॥१७५॥
 आरालिकः सूपकारः सूदः स्यादल्लवस्तथा ।
 पौरोगवस्तु विज्ञेयः सूद्राध्यक्षो मनीषिभिः ॥१७६॥
 वैद्यासिकः केलिकिलो बुधैर्वासंतिको मतः ।

परिहासो द्रवो नर्म केलिः क्रीडा च खेत्तनं ॥५७७॥
 रक्षिवर्गो ह्यनीकस्थः सेनानीर्वाहिनीपतिः ।
 अर्थागमो भवेदायो भागधेयो बलिः करः ॥५७८॥
 उपदा प्राभृतं प्रोक्तमुपग्राह्यमुपायनं ।
 लंचोत्कोचमुपादानमुपचारस्तथामिषं ॥५७९॥
 प्रबोधका मागधवंदिसूता वैतालिका मंगलपाठकाश्च ।
 अच्छोठनं स्यान्मृगया मृगव्यं पापर्द्धिराखेठक इत्यभिन्नं ॥५८०॥
 अर्वा गंधर्वो ऽश्वः सप्तिर्वाजो तुरंगमस्तुरगः ।
 तादर्यो हरिस्तुरंगो युयुक्तो घोठको ह्यो वाहुः ॥५८१॥
 गुणदेशकृतास्तेषां संज्ञाः स्युरनेकधा लोके ।
 कर्कः श्वेतः शोणो रक्तो हेमश्च कृष्णवर्णो ऽश्वः ॥५८२॥
 मल्लिकाक्षः सितैर्नेत्रैः कृष्णैरिन्द्रायुधो मतः ।
 श्रीवृक्षकी स विशेषः श्रीवृक्षो यस्य लाङ्गनं ॥५८३॥
 आजानेयाः कुलीनाः स्युः पारसीका वनायुजाः ।
 कांबोजा वाहिकाः प्रोक्ताः सैधवाः सिंधुपारजाः ॥५८४॥
 शूलको दुर्विनीतो ऽश्वः पोतः प्रोक्तः किशोरकः ।
 अर्वती वडवा वामी प्रसूता वाजिनी स्मृता ॥५८५॥
 लूनं पुच्छं तु लाङ्गूलं वालहस्तश्च वालधिः ।
 प्रोथ इत्युच्यते घोणा मध्यं कश्यं खुरः शफः ॥५८६॥
 पर्याणं स्यात्पल्ययनं खल्लीनं कविकं स्मृतं ।

चर्मदंडः कशा प्रोक्ता वल्गारश्मिकुशाः स्मृताः ॥१८७॥
 रंहस्तरः स्यदः स्यात्प्रसरो वेगो रयो जवो वाजः ।
 पांशुः क्षोदो रेणुश्चूर्णं धूली रजश्च तुल्यार्थाः ॥१८८॥
 अन्नः शतांगः शकटः स्यंदनः कथ्यते रथः ।
 गंत्री कंबलवाह्यस्तु कूवरी च निगद्यते ॥१८९॥
 योग्यारथो वैनयिको ह्यध्वन्यः पारियानिकः ।
 कर्णिरथः प्रवहणं उयनं चेति कथ्यते ॥१९०॥
 देवतार्थो देवरथो युद्धार्थः सांपरायिकः ।
 क्रीडारथः पुष्परथो जेता जैत्ररथः स्मृतः ॥१९१॥
 चक्रं रथांगमाख्यातं कूवरं च युगंधरं ।
 चक्रधारा प्रधिर्नेमिर्नाभिश्चक्रस्य पिंडिका ॥१९२॥
 अषस्करो रथांगः स्यादणिरक्षाग्रकीलिका ।
 नियंता प्राजिता क्षत्ता दक्षिणस्थश्च सारथिः ॥१९३॥
 सव्येष्टः कथ्यते सूतो वज्रं रथगोपनं ।
 वाहनं धोरणं युग्यं यानं पल्लमिति स्मृतं ॥१९४॥
 शिविका घाप्ययानं स्याद्वेसरो ऽश्वतरो मतः ।
 पदातपत्तिपादातपदातिकपदातयः ।
 पद्मश्च पद्मश्चेति कथ्यंते पादचारिणः ॥१९५॥
 हृष्यं स्थूलं पठकुटी गुणलयनी केणिका च निर्दिष्टा ।
 ध्रुवकः शिवकः शंकुः पुष्पलकः कीलकः प्रोक्तः ॥१९६॥

यात्रा प्रयाणं प्रस्थानं निवेशः शिविरं स्मृतं ।
 अवस्कन्दः प्रपातश्च सौप्तिकं च निगद्यते ॥३१७॥
 संग्रामः समितिः समिच्च समरं संख्यं समीकं रणं
 युद्धं युत्प्रधनं मृधं समुदयः संयत्कलिः संयुगं ।
 द्वंद्वायोधनसंप्रहारकलहक्रंदाहवाभ्यागमाः
 संस्फोटप्रविदारणप्रहरणानीकाजयः संगरः ॥३१८॥
 संपरायः समाधातः प्रघातश्च समाह्वयः ।
 जन्यं स्यादभिसंपातः संमर्दो विग्रहस्तथा ॥३१९॥
 अभियातिररातिरभिन्नरिपू प्रतिपक्षाविपक्षाविरोध्यरयः ।
 अहितो ऽसहनश्च जिघांसुरिति प्रथिताः परिपंथिपरा
 सुहृदः ॥३२०॥

प्रत्यर्था पर्यवस्थाता द्वेषी वैरी च शात्रवः ।
 शत्रुः सपत्नी भ्रातृव्यः प्रत्यनीको द्विषन्मतः ॥३२१॥
 पृतना सेना धजिनी पताकिनी वाहिनी बलं सैन्यं ।
 चक्रं चमूर्वत्रयिन्यनीकिनी स्यादनीकं च ॥३२२॥
 वैजयंती पताका च केतुः स्यात्केतनं ध्वजः ।
 अस्योच्चूलावचूलाख्यावूर्धाधोमुखकूर्चकौ ॥३२३॥
 संनाहः कवचं वर्म तनुत्राणामुरश्कदः ।
 जगरः कंकटो माठी दंशनं जालिका स्मृता ॥३२४॥
 खेठकं फलकं चर्म प्रोक्तमावरणं बुधैः ।

वर्मितः स्यात्क्वचितः संनद्धो दंशितस्तथा ॥३०५॥
 सर्वाभिसारमिच्छन्ति सर्वसंनद्धं बुधाः ।
 यत्सेनयाभिनिर्घाणं स्मृतं तदभिषेणनं ॥३०६॥
 हेतिः शस्त्रं प्रहरणमायुधमस्त्रं चतुर्विधं तच्च ।
 मुक्तामुक्तममुक्तं करमुक्तं यंत्रमुक्तं च ॥३०७॥
 शक्त्यादि पाणिमुक्तं स्यादमुक्तं क्षुरिकादिकं ।
 मुक्तामुक्तं तु यद्यादि यंत्रमुक्तं शरादिकं ॥३०८॥
 अस्त्रं धनुरिष्वासं कोदंडं धन्व कार्मुकं चापं ।
 बाणासनं हुणा स्यान्मौर्वी ज्या सिंजिनी गुणो जीवा ॥३०९॥
 तूणीरमुपासंगस्तूणं तूणी निषंग इषुधिश्च ।
 बाणाश्रयः कलापः कार्मुककोटिर्भवेदृनिः ॥३१०॥
 कंकपत्तशर्मार्गणबाणाश्चित्रपुंखविशिष्वेषुकलंबाः ।
 सायकप्रदरकांडपृषत्काः पत्त्रिणः खगशिलीमुखरोपाः ॥३११॥
 सवार्यसस्तु बाणः प्रक्ष्वेडन एषणाश्च नाराचः ।
 तीरीतद्वलदंडासनादयः कांडभेदाः स्युः ॥३१२॥
 पत्त्रपाली भवेद्वाजः कर्तरी पुंख उच्यते ।
 वेध्यं लक्ष्यं शरव्यं च निमित्तं च समं विडुः ॥३१३॥
 अर्धचंद्रक्षुरादि धारायं मुखमुच्यते ।
 आरायं तु मुखं तेषां पुष्पपत्त्रादिभेदतः ॥३१४॥
 बाणमुक्तिर्व्यवच्छेदो दीप्तिर्वेगस्य तीव्रता ।

अभ्यासः कथ्यते योग्या अमस्थानं खलूरिका ॥३१५॥
 लघुहस्तः शीघ्रवेधी कृतपुंखस्तु शिञ्जितः ।
 स भवेत्पराङ्मुख्यस्य लक्ष्याच्युतः खगः ॥३१६॥
 निस्त्रिंशः कर्बालः खड्गः कौक्षेयकः कृपाणः स्यात् ।
 रिष्टिरसिचंद्रहासौ तरवारिर्मंडलाग्रं च ॥३१७॥
 कोशः प्रत्याकारः खड्गपिधानं त्सर्भवेन्मुष्टिः ।
 असिपुत्रिकासिधेनुः क्षुरिका पत्तं च शस्त्रिका ज्ञेया ॥३१८॥
 परश्चधः कुठारः स्यात्परशुः स्वधितिस्तथा ।
 निशातं निशितं धौतं तेजितं च समं स्मृतं ॥३१९॥
 प्रासो निगदितः कुंतो मुद्गरो दुघणाः स्मृतः ।
 क्रकचं कर्पत्तं स्यात्परिघः परिघातनः ॥३२०॥
 यष्टिपट्टिसडुःस्फोटमुखंडीशंकुशक्तयः ।
 भिंदमालगदादंडचक्राद्याः शस्त्रजातयः ॥३२१॥
 मारणं निशरणं निवर्हणं सूदनं निरसनं निशुंभनं ।
 घातनं प्रशमनं प्रमापणं वर्जनं विशसनं प्रवासनं ॥३२२॥
 निर्वापणनिर्वासनकदनव्यापादनानि तुल्यानि ।
 निग्रंथनमालंभः प्रमया हिंसा च संज्ञपनं ॥३२३॥
 नष्टो गृहीतदिक् प्रोक्तः कांदिशीको भयद्रुतः ।
 प्रस्कन्नः पतितो ज्ञेयो जितकाशी जिताह्वः ॥३२४॥
 शुद्धांतमवरोधश्च राज्ञो जंतः पुरमुच्यते ।

कृताभिषेका महिषी भट्टिन्य इतराः स्मृताः ॥३५॥

रामा वामा वामनेत्रा पुंघ्नी

नारी भीरुर्भामिनी कामिनी च ।

योषा योषिद्वासिता वर्णिनी स्त्री

स्यात्सीमंतिन्यंगना सुंदरी च ॥३६॥

अवला महिला ललना प्रमदा रमणी नितंबिनी वनिता ।

दयिता प्रतीपदर्शिन्युक्ता कांता वधूर्वशा युवतिः ॥३७॥

कुमारी कथिता कन्या किंचित्प्रौढा सुवासिनी ।

वर्या पतिंवरा प्रोक्ता नग्रा प्रोक्ता च कौटवी ॥३८॥

अदृष्टरजसं नारीं नग्निकां ब्रुवते बुधाः ।

वधूनी च चिरंटी च द्वितीयवयसौ स्त्रियौ ॥३९॥

अर्धवृद्धा तु या नारी सा कात्यायनिका स्मृता ।

पुनर्भूद्दिधिषूः प्रोक्ता वृषस्यंती रतार्थिनी ॥४०॥

पतिवन्ती जीवत्पतिर्जीवतोका च जीवसूः ।

रक्षिता पतिपुत्राभ्यां निर्वीरेत्याभिधीयते ॥४१॥

विश्वस्ता विधवा प्रोक्ता पुष्पह्वीना च निष्कला ।

अमणा भिक्षुकी मुंडा वयस्याली सखी स्मृता ॥४२॥

अवीरुदक्या च रजस्वला स्यादात्रेयिका पुष्पवती च नारी ।

राका भवेज्जातरजास्तु कन्या नश्यत्प्रसूतिः कथिता च

मुख्या नारी वरारोह्या वरस्त्री मत्तकाशिनी ।
 स्त्री विदग्धा च मत्ता च वाणिनीत्यभिधीयते ॥३३४॥
 दूपाजीवा वेश्या गणिका पाण्यांगना तथा क्षुद्रा ।
 राजकुलप्रतिबद्धा वारस्त्री वारमुख्या च ॥३३५॥
 गाणिक्यं गणिकानां च समूहः कथ्यते बुधैः ।
 असिञ्च्यतः पुरप्रेष्या हूती संचारिका स्मृता ॥३३६॥
 कुट्टिनी शंभली चुंदी सैरंध्री गंधकारिका ।
 पोटा वोटा तथा चेटी दासी स्यात्कुट्टहारिका ॥३३७॥
 पांचालिका पुत्रिका स्यात्काष्ठदंतादिनिर्मिता ।
 स्मृता लेप्यमयी स्त्री तु बुधैरंजलिकारिका ॥३३८॥
 दाराः क्षेत्रं कलत्रं च भार्या सहचरी वधूः ।
 सधर्मचारिणी पत्नी ज्ञाया च गृहिणी गृह्याः ॥३३९॥
 उपयामः परिणयनं पाणिग्रहणं विवाह उद्वाहः ।
 कुलबालिका कुलस्त्री पतिव्रता सुचरिता सती साध्वी ॥३४०॥
 पांशुला बंधुकी स्वैरिण्यसती पुंश्चलीवरी ।
 धर्षिणी कुलटा प्रोक्ता त्वविनीताभिसारिका ॥३४१॥
 कांतः स्यात्कमिता पतिर्वरयिता भर्ता च भोक्ता धवो
 रुच्याभीकवराभिकाश्च रमणः प्राणाधिनाथो ऽनुगः ।
 सूनुः संततिरात्मजश्च तनुजः पुत्रः प्रसूतिः सुत-
 स्तुक् तोकं तनयश्च नंदन इति प्राज्ञैरपत्यं स्मृतं ॥३४२॥

आपन्नसत्त्वा गुर्वी स्यादंतर्वली च गर्भिणी ।
 दोहदं दौहदं श्रद्धा लालसा च समाः स्मृताः ॥३४३॥
 सूतिमासो वैजननो गर्भो भ्रूण इति स्मृतः ।
 अरिष्टगृहमिच्छंति सूतिकाभवनं बुधाः ॥३४४॥
 विज्ञाता च प्रज्ञाता च प्रसूता स्त्री निगद्यते ।
 गर्भाशयो जरायुः स्याडुल्लवं च कल्ललं स्मृतं ॥३४५॥
 कन्यापुत्रस्तु कानीनो नाटेरः स्यान्नटीसुतः ।
 बंधुको बंधुकीपुत्रो गोप्यो दासीसुतः स्मृतः ॥३४६॥
 बालः पाको ऽर्भको गर्भः पोतश्च पृथुकः शिशुः ।
 शावो डिंभश्च विज्ञेयो वटुर्माणवको मतः ॥३४७॥
 प्रवयाः स्थविरो वृद्धो यातयामश्च कथ्यते ।
 जरा तु विस्रसा प्रोक्ता दारकस्तरुणो युवा ॥३४८॥
 अंबा सवित्री जननी च माता वप्ता च तातो जनकः पिता च ।
 सुषा जनी पुत्रवधूर्वधूः स्यात्प्रजावती भ्रातृवधूः

स्मृता च ॥३४९॥

इहिता तनया पुत्री जामाती इहितुःपतिः ।
 दौहित्रस्तत्सुतो नप्ता स च पौत्रश्च कथ्यते ॥३५०॥
 अग्रजः पूर्वजो ज्येष्ठः कनिष्ठो ऽवर्जो ऽनुजः ।
 भ्रातृव्यो भ्रातृपुत्रः स्यात् भ्रात्रीयो भ्रातृजस्तथा ॥३५१॥
 धात्री स्यादुपमाता भगिनी जामिः स्वसा च विज्ञेया ।

तत्पुत्रः स्वस्त्रीयो जामेयो भागिनेयः स्यात् ॥३५९॥
 समानोर्द्वयोर्द्वयसगर्भाः सोदराः समाः ।
 भ्रातृवर्गस्य या ज्ञाया यातरस्ताः परस्परं ॥३५३॥
 आत्मीयः स्वजनो बंधुराप्तो ज्ञातिश्च बांधवः ।
 सनाभयः सपिंडाश्च सगोत्राश्च समाः स्मृताः ॥३५४॥
 तनुस्तनूः संहननं शरीरं कलेवरं विग्रहेदेहकायाः ।
 अंगं वपुर्वर्ष्मं पुरं च पिंडं क्षेत्रं च गात्रं च घनश्च मूर्तिः ॥३५५॥
 अङ्घ्रिः पादश्चरणः पाणिः शयपंचशाखकरहस्ताः ।
 कामाङ्कुशाः कररुहाः पुनर्नवाः पाणिजा नखा नखराः ॥३५६॥
 कांचीपदं कलत्रं जघनं श्रोणी ककुब्जती ज्ञेया ।
 आरोहश्च नितंबः कटी कटीरं त्रिकस्थानं ॥३५७॥
 गुदः पायुरपानं स्यात्कटिप्रोथौ स्फिजौ पुतौ ।
 कुङ्कुदरौ समाचष्टे जनो जघनकूपकौ ॥३५८॥
 भगो योनिरूपस्थश्च वराङ्गं स्मरमंदिरं ।
 शिश्नः शेफो ऽथ मेढ्रश्च तुल्ये मेहनशेफसी ॥३५९॥
 जानुः स्यादष्टीवान् प्रसृता जंघा च घुङ्को गुल्फः ।
 ऊरुः सक्थि पिचंडं जठरोदरतुंदकुक्षिगर्भाः स्युः ॥३६०॥
 अङ्गुल्यः करशाखाः कर्णाः श्रोत्रं श्रुतिः श्रवः श्रवणं ।
 ग्रीवा धमनिर्मन्या शिरोधरा कंधरा गलः कंठः ॥३६१॥
 रेखात्रयाङ्किता ग्रीवा कंबुग्रीवेति कथ्यते ।

अवलग्नं विलग्नं च मध्यमं मध्यमुच्यते ॥३६५॥
 मुंडोत्तमांगमस्तकमौलिशिरःशीर्षमूर्धकानि स्युः ।
 तुंडं वदनं वक्त्रं लपनं मुखमास्यमाननं च समं ॥३६६॥
 दृग्दृष्टिनेत्रलोचनचक्षुर्नयनांबकेक्षणाक्षीणि ।
 अश्रूणि वाष्परोदननयनजलाश्रासुनामानि ॥३६७॥
 नयनोपांतमपांगः कनीनिका नयनमध्यतारा च ।
 कूर्पं भ्रुवोश्च मध्यं सृक् स्यादोष्ठपर्यंतः ॥३६८॥
 सिंधिनी नासिका नासा घ्राणं घोणा च कथ्यते ।
 रसज्ञा रसना त्रिह्वा तालु काकुदमुच्यते ॥३६९॥
 दोः प्रवेष्टो भुजो बाहुर्भुजा च स्मर्यते बुधैः ।
 गंडो गल्लः कपोलश्च हनुस्तुल्यार्थवाचकाः ॥३७०॥
 मुष्को जंडं वृषणः कोशः संग्राहो मुष्टिरुच्यते ।
 जत्रु वक्षोऽसयोः संधिर्ह्रस्वसंधिश्च वंक्षणाः ॥३७१॥
 रोम तनूरुहमुक्तं नयनगतं पद्म मुखगतं श्मश्रु ।
 अधरो दंतच्छद ओष्ठ उच्यते दंतवासश्च ॥३७२॥
 ओष्ठस्याधश्चिबुकं ललाटमलिकं भुजायमंसं च ।
 कक्षां च बाहुमूलं घाटामवर्तुं कृकाठिकामाहुः ॥३७३॥
 उरसिजकुचवक्षोरुहपयोधराः स्तनसमाननामानि ।
 उक्ताः कुचमुखचुक्रवृत्तानि शिखा च तुल्यानि ॥३७४॥
 भुजमध्यमुरो वक्षो हृदयस्थानं च वत्समिच्छंति ।

एकार्थाः कथ्यन्ते दशनद्विजदंतरदरदनाः ॥३७५॥
 क्रोडमंकस्तथोत्संगः प्राग्भागो वपुषः स्मृतः ।
 पृष्ठं स्यात्पश्चिमो भागः कटौ च कटिशीर्षकौ ॥३७६॥
 जीवस्थानं भवेन्मर्म प्रादायं प्रपदं मतं ।
 सीमंतः कथ्यते स्त्रीणां केशमध्ये तु पद्मतिः ॥३७७॥
 केशाः शिरसिजमूर्धनकचचिकुरशिरोरुहाः स्मृता वालाः ।
 तद्वन्धविशेषाः स्युर्वेणीधम्मिल्लकुंतलकवर्गः ॥३७८॥
 हस्तः पक्षः पाशः केशेषु बहुत्ववाचकाः शब्दाः ।
 अलकं कुटिलाः केशा भ्रमरकमुक्तं ललाटस्थं ॥३७९॥
 वालानां तु शिखा प्रोक्ता काकपक्षः शिखंडिका ।
 पलितं पांडुराः केशा व्रतिनां तु जटा सटा ॥३८०॥
 मणिबंधः पाणिमूलं कफणिः कूर्परः स्मृतः ।
 तयोर्मध्यं प्रकोष्ठः स्यात्प्रकांडः कूर्परांसयोः ॥३८१॥
 चेतश्चित्तं मनः स्वांतं हृदयं मानसं समं ।
 एकायनं तथैकाग्रमेकतानं च तद्रतं ॥३८२॥
 आधिस्तु मानसी पीडा वाङ्कितो ऽर्थो मनोरथः ।
 खमन्नामिन्द्रियं स्रोतो हृषीकं करणं स्मृतं ॥३८३॥
 मध्यांगुलीकूर्पयोर्मध्ये प्रामाणिकः करः ।
 बड्मुष्टिकरो रत्निररत्निः सकनिष्ठिकः ॥३८४॥
 संपिंडितांगुलिर्मुष्टिः प्रसृतिः कुचितांगुलिः ।

प्रमारितांगुलिः पाणिः कथ्यते प्रतलस्तलः ॥३८६॥
 प्रादेशः स्यात्प्रदेशिन्या तालो मध्यमया भवेत् ।
 गोकर्णो ऽनामया प्रोक्तो वितस्तिः स्यात्कनिष्ठया ॥३८७॥
 आकल्पो मंडनं वेषः प्रतिकर्म प्रसाधनं ।
 भूषणं स्यादलंकारो नेपथ्याभरणे तथा ॥३८८॥
 समालभनमिच्छंति चर्चां मार्ष्टि च सूरयः ।
 स्यात्सकं हस्तविंबं स्यात्परिष्कारश्च भूषणं ॥३८९॥
 तिलकं तमालपत्रं चित्रकमुक्तं विशेषकः पुंङ्ग ।
 रचिता ललाटपट्टे ललाटिका कथ्यते रेखा ॥३९०॥
 भुजशिखरस्तनमंडलकपोलकंठेषु विरजिता कुशलैः ।
 अनुलेपनेन लेखा निगद्यते पत्रवल्लीति ॥३९१॥
 कुंकुमं घुसृणं वर्णं प्रोक्तं लोहितचंदनं ।
 काश्मीरजं च विद्वद्भिः कालेयं जागुडं स्मृतं ॥३९२॥
 चंदनं स्यान्मलयजं श्रीखंडं रोहणद्रुमः ।
 मृगनाभिर्मृगमदः प्रोक्ता कस्तूरिका बुधैः ॥३९३॥
 कर्पूरो घनसारः स्यात्काकतुंडो ऽगरुः स्मृतः ।
 तांबूलं क्रमुकं प्रोक्तमंगरागो विलेपनं ॥३९४॥
 उपसंव्यानं परिधानमंतरीयं च निवसनं तुल्यं ।
 प्रावरणं संव्यानं प्रच्छादनमुत्तरीयं च ॥३९५॥
 अर्धोत्कं वरस्त्रीणां वासश्चंडातकं स्मृतं ।

परिधानांशुकग्रंथिः प्रोक्ता नीवी तथोच्चयः ॥३९५॥
 चेलं चीरं वासः कर्पटमाच्छादनं निवसनं च ।
 अंबरमंशुकमुक्तं वस्त्रं सिचयः पटः पोढः ॥३९६॥
 चतुर्विधं तु विज्ञेयं त्वक्सूत्रकृमिरोमजं ।
 पत्नोर्णा धौतकौशेयं डुकूलं क्षौममिष्यते ॥३९७॥
 कार्पासं बादरं प्रोक्तं वस्त्रस्यांतो मतो जंचलः ।
 अरुहं स्यान्नवं वासो जीर्णमुक्तं पटश्चरं ॥३९८॥
 धौतमुद्गमनीयं च वर्तिर्वस्तिर्दशाः सिचः ।
 एकार्था आविकौरभ्ररल्लकोर्णायुकंबलाः ॥३९९॥
 कंचुको वारवाणः स्यात्कूर्पासश्च निचोलकः ।
 स्रग्माला माल्यमाख्यातं केशमध्ये तु गर्भकः ॥४००॥
 प्रभ्रष्टकं शिखालंबि पुरो न्यस्तं ललामकं ।
 तिर्यग्बद्धसि विक्षिप्तं वैकल्लकमुदाहृतं ।
 ग्रीवायां लंबितं प्राज्ञैः प्रालंबकमिति स्मृतं ॥४०१॥
 आपीडः शेखरोत्तंसावतंसाः शिरसि स्रजः ।
 कर्णपूरे ऽपि दृश्येते तथोत्तंसावतंसकौ ॥४०२॥
 जतुयावकलान्नालक्तकाः समाः सिकथकं मधूच्छिष्टं ।
 कज्जलमंजनमभिहितमादर्शो दर्पणो मुकुरः ॥४०३॥
 ताडकस्ताडपत्रं स्यात्कुंडलं कर्णविष्टनं ।
 कर्णालंकरणं सर्वं कर्णिकेत्यभिधीयते ॥४०४॥

केयूरमंगदं प्रोक्तं बाहुमूलविभूषणं ।
 आवापः परिहार्यः स्यात्कळको वलयं तथा ॥४०९॥
 कंकणां हस्तसूत्रं च विडुः प्रतिसरं बुधाः ।
 ग्रीवालंकरणं सर्वं ग्रैवेयकमितीष्यते ॥४०९॥
 अंगुल्याभरणं प्रोक्तमंगुलीयकमूर्मिका ।
 कथ्यते ङ्गुलिमुद्रा च भवेद्या लिखिताक्षरा ॥४०८॥
 कलापः सप्तकी कांची मेखला रसना तथा ।
 कठिसूत्रं सारसनं किंकिणी क्षुद्रघण्टिका ॥४०५॥
 सिंजिनी पादकळकस्तुलाकोष्ठिस्तु नूपुरं ।
 मंत्रीरं हंसकं स्त्रीणां चरणाभरणं स्मृतं ॥४०६॥
 देवच्छंदः शतयष्टिर्धो माणवकः स्मृतः ।
 हारो गुच्छार्धगुच्छौ च गोपुच्छश्च भवेत्क्रमात् ॥४०७॥
 एकावल्येकयष्टिः स्यात्कथ्यते सा च कंठिका ।
 प्रोक्ता नक्षत्रमाला च सप्तविंशतिमौक्तिका ॥४०८॥
 हारामध्यस्थितं रत्नं नायकं तरलं विडुः ।
 चूडामणिं च विद्वांसो वदन्ति शिरसि स्थितं ॥४०९॥
 आहुः किरीटमुष्णीषं कोटीरं मुकुटं समं ।
 रागा शोभा विभूषा स्यादभिव्या सुप्रमा समाः ॥४१०॥
 निभालनं निशामनं निध्यानमवलोकनं ।
 ईक्षणं दर्शनं दृष्टिर्द्योतनं च समं स्मृतं ॥४११॥

कटाक्षो दृष्टिविक्षेप ईषच्च दृशितं स्मितं ।
 क्लीर्लज्जावत्रपा व्रीडा त्रपा मंदाक्षमुच्यते ॥४१५॥
 आलिङ्गनमुपगूह्यनमाहुः परिरंभणं परिष्वगं ।
 आश्लेषमंकपालीं क्रोडीकरणं च तुल्यार्थं ॥४१६॥
 संवेशनं निधुवनं संप्रयोगो रहो रतिः ।
 सुरतं मोहनं प्रोक्तं मणितं रतकूजितं ॥४१७॥
 आर्या भूमिस्पृशो वैश्या ऊर्व्याश्च विशः स्मृताः ।
 जीवनं वृत्तिराजीवो वार्त्ता चेति निगद्यते ॥४१८॥
 पण्याजीवा वणिजः प्रापणिका नैगमाश्च वैदेहाः ।
 द्वैगुणिको वार्धुषिको वृद्धाजीवः कुसीदिकः प्रोक्तः ॥४१९॥
 अपमित्यकमुद्गार ऋणं स्यात्पर्युदंचनं ।
 वृद्धिः कलांतरं प्रोक्तं कुसीदं वृद्धिजीवनं ॥४२०॥
 परिवृत्तिर्विनिमयो वैमेयश्च निगद्यते ।
 प्रक्रयः क्लृप्तिकं प्रोक्तं भाटको ऽवक्रयः स्मृतः ॥४२१॥
 क्षेत्राजीवः कृषिकः कृषीवलः कर्षकः कुटुंबी च ।
 सीत्यं सस्यं प्रोक्तं वप्रं क्षेत्रं च केदारं ॥४२२॥
 दलं स्याल्लांगलं सीरः फालः कुशिक उच्यते ।
 योक्तं तु रश्मिराबंधः शम्या च युगकीलकः ॥४२३॥
 कथितो लोष्टको लोष्टः कोटीशं लोष्टभेदनं ।
 शंवाकृतं द्विसीत्यं स्यात्सीता लांगलपद्धतिः ॥४२४॥

गोदारणं च कुदालं लवित्रं दात्रमुच्यते ।
 प्रतोदः प्राजनं तोत्रं लूनं दातमिति स्मृतं ॥४५५॥
 खलेवाली भवेन्मेढिः खलधान्यं खलं स्मृतं ।
 वुशः कडंगरः प्रोक्तः कणः स्यात्क्षुद्रतंडुलः ॥४५६॥
 धान्यशूकं च किंशारुः कणिशं धान्यशीर्षकं ।
 नालं कांडं क्षुपो गुच्छो व्रीहिः स्तंबकरिः स्मृतः ॥४५७॥
 रक्तशालिर्महाशालिः कलमाश्चेति शालयः ।
 उदालः कथितः प्राज्ञैः कोद्रवः कोरुप्रकः ॥४५८॥
 मंगल्यको मसूरः स्यात्सिद्धार्थः सर्षपः स्मृतः ।
 आसुरी राजिका चेति कथ्यते राजसर्षपः ॥४५९॥
 प्रियंगुः कथ्यते कंगुरतसी स्यादुमा क्षुमा ।
 कलायः खंडिको ज्ञेयः सातीनश्च मनीषिभिः ॥४६०॥
 जर्तिलः कथ्यते सद्भिरण्यप्रभवस्तिलः ।
 तिलपिंजस्तिलपेजस्तथा षण्ठतिलः स्मृतः ॥४६१॥
 तृणधान्यं तु नीवारः श्यामाकः श्यामको भवेत् ।
 वल्ला निष्पावकाः प्रोक्ता आढकी तुवरी स्मृता ॥४६२॥
 भृष्टं धान्यं लाजाः पृथुकाश्चिपिठाश्च कुट्टितास्ते स्युः ।
 भृष्टा यवास्तु धाना द्रपका कथ्यते ऽभ्यूषः ॥४६३॥
 शूद्रो ऽन्त्यवर्णो वृषलः पद्मः पद्मश्च कथ्यते ।
 लेखकः स्याल्लिपिकरः कायस्थो ऽक्षरजीवकः ॥४६४॥

आभीरः स्यान्महाशूद्रो गोपालो वल्लवस्तथा ।
 त्वष्टा च काष्ठतट् तक्षा रथकारश्च वर्धकिः ॥४३५॥
 नाडिंधमः कलादः सुवर्णकारश्च मुष्टिको ज्ञेयः ।
 वैकटिको मणिकारो ध्माकारो लोहकारः स्यात् ॥४३६॥
 क्षुरमर्दी दिवाकीर्तिश्चंडिलो नापितः स्मृतः ।
 मालाकारस्तु विज्ञेयो मालिकः प्रातिहारिकः ॥४३७॥
 कुंभकारः कुलालः स्यात्तंतुवायः कुविंदकः ।
 संवाहको जंगमर्दी स्यात्तुन्नवायश्च सौचिकः ॥४३८॥
 लेपकः पलंगंडः स्याद्रंगाजीवस्तु चित्रकृत् ।
 कर्म लेप्यादिकं सर्वं पुस्तकर्म स्मृतं बुधैः ॥४३९॥
 शैलाली शैलूषः कुशीलवश्चारणः कृशाश्वी च ।
 जायाजीवो भरतो नटस्तथा स्यान्नटी क्षुद्रा ॥४४०॥
 शिल्पिनः कारवः प्रोक्ताः प्रकृतिश्च मनीषिभिः ।
 निर्णेजकः स्याद्रजकः कल्पपालस्तु शौण्डिकः ॥४४१॥
 कैवर्तो धीवरो दासो मत्स्यबंधी च जालिकः ।
 आनायः कथ्यते जालं कुवेणी मत्स्यबंधनी ॥४४२॥
 वैतंसिकः सौनिकः स्यात्कौटिको मांसविक्रयी ।
 सूना स्याद्वातनस्थानं कृपाणीली च कर्तरी ॥४४३॥
 चर्मकृत्पाङ्काकारो नद्धी वद्धी च कथ्यते ।
 मृगयुर्लुब्धको व्याधो बुधैर्वागुरिकः स्मृतः ॥४४४॥

शुल्वा रज्जुर्वराष्ट्रश्च वटस्तंत्रीगुणः स्मृतः ।

पाशः स्याद्वधनग्रंथिर्वागुरा मृगजालिका ॥४४२॥

अंतावसायी चंडालो निषादश्च जनंगमः ।

श्वपचः पक्षशश्चैव मातंगः प्लवकः स्मृतः ॥४४३॥

किराताः शवरा निध्याः पुलिंदा नाह्लाता भटाः ।

माला स्नेह्यादयो भिल्लाः कथ्यन्ते ह्यंतजातयः ॥४४४॥

रोगो रुक् व्याधिराकल्यं गदो मांघ्रमपाठवं ।

आम आमय आतंक उपतापो रुजा स्मृता ॥४४५॥

क्षवथुः कथ्यते कासो वेपथुः कंप उच्यते ।

द्वथुः परितापः स्यात् ग्लानिश्च क्लमथुः स्मृतः ॥४४६॥

राजयक्ष्मा क्षयः शोषः शोफः श्वयथुरिध्यते ।

किलासं कथ्यते सिध्म पामा कक्लूः खसः स्मृतः ॥४४७॥

कंदूतिः कंदूया कंदूः कंदूयनं तथा खर्जुः ।

जागर्या जागरणं प्रजागरो जागरा च विज्ञेया ॥४४८॥

पिठकः स्फोटको गंडः श्वित्रं कुष्ठं च पांडुरं ।

स्त्रीपदं पादवल्मीकः पृष्ठग्रंथिर्गदुः स्मृतः ॥४४९॥

केशघ्नमिंद्रलुप्तं स्यादर्शश्च गुदकीलकः ।

मायुः पित्तः कफः श्लेष्मा प्रतिश्यायश्च पीनसः ॥४५०॥

वातकी वातरोगी स्यात्सातिसारो ऽतिसारकी ।

सिध्मश्लेष्मार्षसंयोगात्सिध्मलः श्लेष्मलो ऽर्शसः ॥४५१॥

दद्गुणो दद्गुरोगी स्यान्नःक्षुद्रः क्षुद्रनासिकः ।
 क्षिप्त्वे यस्याक्षिणी पित्तश्चिह्नश्चक्षुश्च स स्मृतः ॥४५९॥
 पिचंडिलो वृहत्कुक्षिस्तुंदिलोदरिलौ च सः ।
 खलतिः शिपिविष्टः स्यौदंद्रलुप्तिक एव च ॥४५९॥
 ग्रंथो ह्यनेडमूकः स्यादेडो बधिर उच्यते ।
 जडः कडः स्मृतो मूकः कलमूकस्त्ववाक्श्रुतिः ॥४५८॥
 खंजः पंगुस्तथा श्रोणः कुण्ठाविकलपाणिकः ।
 तुंडिरुन्नतनाभिः स्याद्विग्रो विगतनासिकः ॥४५५॥
 गडुलः कथ्यते कुब्जः खर्वशाखस्तु वामनः ।
 पृश्निः स्वल्पशरीरः स्यात्किरातः स च कथ्यते ॥४५६॥
 आयुर्वेदी भिषग्वैद्यो दोषज्ञः स्याच्चिकित्सकः ।
 उपचर्या चिकित्सा स्यान्निदानं हेतुरुच्यते ॥४५७॥
 जांगुलिको विषभिषक् व्यालघ्राह्याह्निर्तुंडिकः ।
 भैषज्यं भेषजं जायुर्गदस्तंत्रमौषधं ॥४५८॥
 सिंधूर्त्थं माणिमंथं च सैधवं लवणोत्तमं ।
 कृष्णोपकुल्या वैदेही मागधी पिप्पली कणा ॥४५९॥
 शुंठी नागरमुक्ता महौषधं विश्वभेषजं विश्वा ।
 मधुकं यष्टिमधु स्यादमृता वत्सादनी गुडूची च ॥४६०॥
 आर्द्रकं शृंगवेरं स्यादजाजी जरिकः स्मृतः ।
 वेणजं मरिचं प्रोक्तमूषणं च मनीषिभिः ॥४६१॥

सौवर्चलस्तु रुचकः कुस्तुंबुरु च धान्यकं ।
 त्रिकुटु ऋषूषं व्योषं द्विगु रामठ उच्यते ॥४६५॥
 हरीतक्यमया पथ्या धात्री चामलकी शिवा ।
 कलिर्क्षो विभीतः स्यात् त्रितयं त्रिफला स्मृता ॥४६६॥
 एडगजः प्रपुनाठो दद्रुघ्नश्चक्रमर्दकः प्रोक्तः ।
 शतमूलिका त्वभीरुर्निदिग्धिका कंठकारिका व्याघ्री ॥४६७॥
 पुराण्यो महिषाक्षश्च गुग्गुलुः स्यात्पलंकषः ।
 महारजनमिच्छंति कुसुमं च सुमेधसः ॥४६८॥
 द्विगुलं हंसपादं च कुरुविंदं निगद्यते ।
 सारधं माक्षिकं क्षौद्रं मधु पुष्परसस्तथा ॥४६९॥
 उशीरं वीरणीमूलं ह्रीवेरं वालकं जलं ।
 मुस्तकः कुरुविंदः स्यादुंद्रा च जलदाह्वयः ॥४७०॥

॥ इति श्रीभट्टहृत्लायुधकृतायामभिधानरत्नमालायां
 भूमिकांडं द्वितीयं समाप्तं ॥

वडवामुखं पातालं वैरोचननिकेतनं ।
 तथाधोभुवनं प्रोक्तं नागलोको रसातलं ॥१॥
 निम्नमगाधो गर्तः श्वश्रु शुषिरं वपा बिलं विवरं ।
 अंतरमवधु द्विदं निर्व्यथनं रंधरोककुहरदराः ॥२॥

निरयो दुर्गतिश्चैव नरकः परिकीर्तितः ।
 नारका जंतवः प्रेता यात्याश्चैवातिवाहिकाः ॥३॥
 यातना कारणा प्रोक्ता कारा बंधनमुच्यते ।
 आबाधा वेदना दुःखमर्त्तिः पीडा व्यथा तथा ॥४॥
 वृजिनं डुरितं दुष्कृतमघमंरुः किल्विषं तमः कल्कं ।
 एनः कल्मषमशुभं पापं स्यात्पातकं पाप्मा ॥५॥
 निधनं नाशो मृत्युर्मरणं पंचत्वमत्ययः कालः ।
 संस्था स्याद्विष्टांतो निमीलनं दीर्घनिद्रा च ॥६॥
 परासुरूपसंपन्नः प्रमीतः संस्थितो मृतः ।
 प्रेतः परेतश्च तथा कुणपः शवमुच्यते ॥७॥
 कबंधः कथ्यते रुंडः क्षतमीर्ममरुर्त्रणः ।
 असृग्धराजिनं चर्म कृत्तिस्त्वक् परिकीर्तिता ॥८॥
 पल्लवं ज्रांगलं मांसं पलं पिशितमामिषं ।
 क्रव्यं तरसमेकार्थं विस्रं स्यादामगंधिकं ॥९॥
 क्षतजं लोहितमस्रं रुधिरममृक् शोणितं च रक्तं स्यात् ।
 अस्थीनि धातुकीकसकुल्यानि भवन्ति तुल्यानि ॥१०॥
 शरीरस्यास्थि कंकालं तथा स्यादस्थिपंजरं ।
 शिरसो ऽस्थि करोढिः स्यात्कपालं शकलं च तत् ॥११॥
 शाखास्थि नलकं प्रोक्तं पृष्ठस्यास्थि कसेरु च ।
 कंडरा स्यान्महान्नायुः क्षसा स्नायुः शिरा स्मृता ॥१२॥

मस्तिष्कं मस्तकस्नेहो वपा मेहो वसा स्मृता ।
 अंत्रं पुरीतत्कथितं कालखंडं यकृन्मतं ॥१३॥
 बुक्कं स्याद्यमांसं च तिलकं क्लोम कथ्यते ।
 कृमिः कीटस्तु नीलंगुः पुलकश्च समः स्मृतः ॥१४॥
 उच्यते वर्च उच्चारो वर्चस्को ऽवस्कारः शकृत् ।
 गूथं कीटं च विट् विष्टा पुरीषं शमलं मलं ॥१५॥
 शुक्रं वीर्यं वलं बीजमिन्द्रियं रेत उच्यते ।
 श्मशानं स्यात्पितृवनं चिता चित्या च कथ्यते ॥१६॥
 क्रंदितं रुदितं प्रोक्तं विलापः परिदेवनं ।
 अपस्नानं मृतस्नानं निवापः पितृतर्पणं ॥१७॥
 विषधरदं दशूकपवनाशनसर्पसरीसृपोरुगव्याल-
 भुजगभुजंगकुंभीनसपन्नगनागभोगिनः ।
 अहिफणभृत्पृदाकुकाकोदरकंचुकिचक्रिगूढपा-
 त् द्विरसनकाद्रवेयदर्वीकादृक्श्रुतयो भुजंगमाः ॥१८॥
 आशीविषो दीर्घवृष्टः कुंडली जिह्वगः स्मृतः ।
 फणः फणा फटा प्रोक्ता विषं स्याद्गरलं गरः ॥१९॥
 अहेः शरीरं भोगः स्यादाशीर्दिष्टाभिधीयते ।
 भवेत्तिलित्सो गोनासो वाहसो ऽजगरः शयुः ॥२०॥
 अलगदो जलव्यालो राजिलो डुडुभः स्मृतः ।
 अहीरणी स्यात् द्विमुखो राजसर्पश्च सर्पभुक् ॥२१॥

निल्वयनी निमोर्कः कंचुक उक्ता भुजंगमुक्ता त्वक् ।

वम्रीकूटं नाकुर्वल्मीको वामलूरश्च ॥१९॥

उपजिह्वोपदीका च वम्री स्याडुपदेहिका ।

अलं वृश्चिकलांगूलं द्रुत आलिश्च वृश्चिकः ॥२३॥

ब्रह्मपुत्रः शौल्लिकेयो दारदश्च प्रदीपनः ।

रसः सौराष्ट्रिकः द्वेउस्तीक्ष्णश्च विषमुच्यते ॥२४॥

शृंगिको वत्सनाभश्च कालकूटो हलाहलः ।

काकोलो विस्फुलिंगश्च तद्भेदाः स्युरनेकधा ॥२५॥

आपस्तोयं घनरसपयः पुष्करं मेघपुष्पं

कं पानीयं सलिलमुदकं वारि वाः शंबरं च ।

अर्णः पाथः कुशजलवनं क्षीरमंभो ऽंबु नीरं

प्रोक्तं प्राज्ञैर्भुवनममृतं जीवनीयं दकं च ॥२६॥

अतलस्पर्शमगाधं गंभीरं स्याद्गभीरमस्थागं ।

नावा तार्यं नाव्यं द्राग्भृतकं तत्क्षणाद्भूतं तोयं ॥२७॥

प्रालेयमवश्यायस्तुहिनं शिशिरं हिमं तुषारं च ।

मिहिका स्यान्नीहारो हिमसंघातो हिमानी च ॥२८॥

रोमांचः पुलकः स्यात्कंठकमुडुषणमुल्लकसनं च ।

रोमोद्गमरोमविकाररोमदृषाः समानार्थाः ॥२९॥

रत्नाकरः सरस्वानुदधिरुद्वान्सरित्पतिरकूपारः ।

पारावारस्तोयनिधिरर्णवजलराशिसागरसमुद्राः ॥३०॥

वीची भंगस्तरंगः स्यात्तन्महत्त्वे च कथ्यते ॥
 उर्मिरुत्कलिकोद्योलः कलोलो लहरी तथा ॥३१॥
 मर्यादा कूलदेशो ऽस्य वेला वृद्धिश्च वारिणः ।
 वेलावनं तु विशेषमुपकंठे ऽस्य यद्वनं ॥३२॥
 सांयात्रिकः पोतवणिक् पोतः प्रवहणं स्मृतं ।
 कूपको गुणवृक्षः स्यान्निर्यामः कर्णधारकः ॥३३॥
 अंतर्जलचरं सत्त्वं क्रूरं यादो ऽभिधीयते ।
 अवहारः स्मृतो ग्राहः कुंभीरो नक्र उच्यते ।
 कच्छपः कमठः कूर्मस्तद्भार्या च डली स्मृता ॥३४॥
 वैसारिणो विसारः पृथुरोमा जलचरो कषो मत्स्यः ।
 तिमिरनिमिषश्च मीनः शकली शल्की च विशेषः ॥३५॥
 सहस्रदंष्ट्रः पाठीनः प्रांष्टी च शफरी स्मृता ।
 नलमीनश्चिलिचिमः कुलीरः कर्कटो मतः ॥३६॥
 शालः शकुलः कुलिशो राजीवो रोहितश्च पल्लवकः ।
 शृंगीमदुरवागुसनंघ्रावर्तादयो महामत्स्याः ॥३७॥
 मत्स्यविशेषो मकरः करिमकरो भवति तद्विशेषस्तु ।
 चीरिष्ठितिमितिमिंगिलगिलादयो महामत्स्याः ॥३८॥
 क्षुद्रांडो मत्स्यसंघातः पोताधानं च कथ्यते ।
 गंडूपदः किंजुलको जलौकाः स्युर्जलौकसः ॥३९॥
 मंडूकः प्लवको भेकः शालूरो र्दंडरो हरिः ।

प्लवंगमः प्लवगः स्याद्वर्षाभूस्तद्वधूः स्मृता ॥४०॥
 यावंतो दृश्यन्ते नरकरितुरगादयः स्थले जीवाः ।
 तावंतः सलिलेष्वपि जलपूर्वास्ते तु विज्ञेयाः ॥४१॥
 उक्ता मुक्ता मौक्तिकं शौक्तिकेयं

मुक्तास्फोटः शुक्तिराख्यायते च ।

कंबुः शंखः क्षुब्धकाः क्षुद्रशंखाः

शंबूकास्ते स्युः कपर्दो वराटः । ४२॥

सिंधुः स्रवंती तटिनी तरंगिणी

नदी धुनी निर्करिणी च निन्नगा ।

कूलंकषा शैवल्लिनी सरस्वती

समुद्रकांता हृदिनी तथापगा ॥४३॥

स्रोतः स्रोतस्विनी कर्षूः कुल्या द्वीपवती सरित् ।

रोधोवप्रस्तु विज्ञेयो भिद्य उद्यो नदः स्मृतः ॥४४॥

तीरं कूलं तटं कच्छः प्रपातो रोध उच्यते ।

अर्वाककूलमपारं स्यात्परं पारमिति स्मृतं ॥४५॥

पात्रं तु कूलयोर्मध्यमावर्तः पयसां भ्रमः ।

पूरः स्यादंभसो वृद्धिः फेनो डिंडीर् उच्यते ॥४६॥

ओघः प्रवाहो वेणी च धारा स्रोतो रयः स्मृतः ।

संभेदः संगमो नद्योः संवेद्यश्च निगद्यते ॥४७॥

सैकतं पुलिनं द्वीपं सिकता वालुका स्मृता ।

मध्ये द्वीपमन्तरीपं ऋदस्तोयाशयो मतः ॥४८॥

चक्राणि पुटभेदाः स्युः सेतुर्वरण उच्यते ।

आतरस्तरपण्यं च तल्यं स्यादुडुपः प्लवः ॥४९॥

तरिनीर्मगिनी बेडा नौदंडः क्षेपणी स्मृता ।

अरित्रं कोटिपात्रं स्यात्पुलिंदो मंग उच्यते ॥५०॥

भागीरथी सुरसरिद्विष्णुपदी ज्ञाह्वी तथा गंगा ।

मंदाकिनी त्रिपथगा सरिद्वरा त्रिदशदीर्घिका प्रोक्ता ॥५१॥

गोदावरी च गोदा कालिंदी दिनकरात्मजा यमुना ।

शोणो क्षिराण्यबाकुर्मेकलकन्या च नर्मदा रेवा ॥५२॥

वेशंतः पल्वलं तल्लं कासारः सरसी सरः ।

आखातो देवखातः स्यात्खाता पुष्करिणी भवेत् ॥५३॥

आधारश्च तडागं स्यादाली पाली च कथ्यते ।

परिखा दीर्घिका प्रोक्ता खाता या परितः पुरं ॥५४॥

परीवाहो जलोच्छ्वास उत्सः प्रस्रवणं स्मृतं ।

विप्रुषो विंदवः प्रोक्ताः पृषतः पृषतास्तथा ॥५५॥

पिच्छितं स्याद्विजपिलं पंकः शादो निषद्वरः ।

जंबालः कर्दमः प्रोक्तो बुधैरिचिकिलस्तथा ॥५६॥

सहस्रपत्तं शतपत्रमंबुजं कुशेशयं तामरसं सरोरुहं ।

विसप्रसूनं कमलं महोत्पलं सरोजमब्जं नलिनं च पुष्करं ॥५७॥

राजीवमरविंदं च पद्मं पंकजमिष्यते ।

रत्नं कोकनदं प्रोक्तं पुंडरीकं सितांबुजं ॥५८॥
 सौगंधिकं च कल्लारं स्यादिंदीवरमुत्पलं ।
 नीलोत्पलं कुवलयं कैरवं कुमुदं विडुः ॥५९॥
 कर्णिका बीजकोशः स्यात्किंजल्कं केसरं स्मृतं ।
 मृणालं स्याद्विसं कंदो विसिनी नलिनी भवेत् ॥६०॥
 कुमुद्वती कुमुदिनी बुधैः कैरविणी स्मृता ।
 शेवालं शैवलं प्रोक्तं जलशूकं च नीलिका ॥६१॥
 अंधुः कूपः प्राधिर्नेमिश्चुरी चुंढी च चूतकः ।
 निपानमुदपानं च वाप्याह्लावश्च कथ्यते ॥६२॥
 उद्धाटकं घटीयंत्रं पादावर्तो ऽर्घट्टकः ।
 पानं तु सारणिः प्रोक्ता प्रणाली जलपद्धतिः ॥६३॥

॥ इति श्रीभट्टहलायुधकृतायामभिधानरत्नमालायां
 पातालकांडं तृतीयं समाप्तं ॥

निकर्निकायनिवहविसरव्रजपुंजसमूहसंचयाः
 समुद्यत्तार्थयूथनिकुरंबकदंबकपूगराशयः ।
 चयसमवायवृंदसंदोहसमाजवितानसंहति-
 प्रकर्षनौघसंघसंघातव्रातकुलोत्कराः स्मृताः ॥१॥
 पठलं पेठकं चक्रं चक्रवालं च मंडलं ।

ज्ञातं ज्ञातं तथा व्यूहवारस्तोमाश्च ते स्मृताः ॥२॥

सूक्ष्मन्तेशलवस्त्रक्षणाक्षुद्रदश्रकणाणवः ।

किञ्चिन्मात्रतनुस्तोकहृत्स्वाल्पनुष्ठयः समाः ॥३॥

प्राग्र्यं प्राग्रहृत् प्रवेकमपरं वर्यं वरेण्यं वरं

श्रेष्ठं प्रेष्ठमनुत्तमं च मधुरं मंजु प्रियं मंजुलं ।

हृद्यं हारि मनोहृत् च रुचिरं कांतं परं सुंदरं

सौम्यं साधु च वल्गु चारु सुषमं वामं शुभं पेशलं ॥४॥

अग्र्यं प्रधानं प्रमुखं पुरोगं मुख्यं परार्ध्यं प्रवरं प्रवर्हं ।

अग्रेसरं सत्तममुत्तमं च ग्रामण्यमग्रण्यमुदाहरंति ॥५॥

शंका वितर्कः संदेहः संशयारेकविभ्रमाः ।

विचिकित्सा विकल्पश्च भ्रांतिरेकार्थवाचकाः ॥६॥

समीपं सनीडं समर्थादमारा-

त्सदेशं सवेशं ससीमोपकंठं ।

तथाभ्यर्णमभ्यग्रमभ्याशमाकु-

र्बुधाः संनिधानांतिके संनिकृष्टं ॥७॥

आसन्नं सविधं पार्श्वमुपांतमपदांतरं ।

विप्रकृष्टं परं हरमाराद्ववहितं स्मृतं ॥८॥

सदृक् समानः सदृशः सदृक्तः प्रख्यः प्रकाशः प्रतिमः प्रकारः ।

तुल्यः समः संनिभ इत्यभिन्नाः शब्दाः प्रयोगेषु गवेषणीयाः ॥९॥

लोतं चपलं चटुलं प्रचलं तरलं परिस्त्रवमधीरं ।

पारिप्लवं च धीराश्चलाचलं चंचलं च कथयन्ति ॥१०॥
 वक्रं वृजिनं भंगुरमाविद्धं वेष्टितं नतं जिह्वं ।
 भुग्नमरालं कुटिलं व्याकुंचितमूर्मिमत्कथितं ॥११॥
 द्राक् चपलं लघु मंक्षु स्राक् तूर्णं त्वरितमाशु शीघ्रमरं ।
 अक्लाय सत्वरं च क्षिप्रं द्रुतमंजसा काटिति ॥१२॥
 सततं संततमनिशं नित्यमजस्रं च शश्वदश्रांतं ।
 अविरतमनवरतं स्यादेकार्थमनारतमसक्तं ॥१३॥
 वृद्धङ्गु गुरु विस्तीर्णं पुरु पृथु पृथुलं महद्विशालं च ।
 व्यूढं विपुलं रुद्धं वरिष्ठमेकार्थमुद्दिष्टं ॥१४॥
 युग्मं युगं च युगलं द्वंद्वं द्वितयं यमं यमलं ।
 स्त्रीपुंसयोस्तु युग्मं मिथुनं परिकथ्यते सद्भिः ॥१५॥
 प्राज्यं भूरि प्रभूतं च प्रचुरं बहुलं बहु ।
 पुरुजं पुष्कलं पुष्टमदश्चमभिधीयते ॥१६॥
 आचितं निचितं व्याप्तं कृत्तं कीर्णं च संकुलं ।
 आकुलं भरितं पूर्णं नातिनानार्थवाचकाः ॥१७॥
 प्रत्याख्यातं प्रतिक्षिप्तं प्रत्यादिष्टं निराकृतं ।
 निरस्तमपविद्धं च प्राज्ञाः परिकृतं विदुः ॥१८॥
 अत्याकारः परिभवो निकारश्च पराभवः ।
 अनादरश्चाभिभवस्तिरस्कारश्च कथ्यते ॥१९॥
 घोरं प्रतिभयं भीमं दारुणं स्याद्भयानकं ।

आभीलं भीषणं भीष्मं भैरवं च भयावहं ॥५०॥
 साख्यं सातपदीनं सौहार्दं सौहृदं तथा स्नेहः ।
 मैत्री प्रीतिरजर्यं सभाजनं संगतं प्रोक्तं ॥५१॥
 आदिरयं पुरा पूर्वं प्रथमं प्राक् पुरः स्मृतं ।
 उपज्ञोपक्रमारंभौ पश्चाच्च चरमं भवेत् ॥५२॥
 रहुः प्रच्छन्नमेकांतं निःशलाकमुपह्वरं ।
 उपांशु विजनं प्रोक्तं रहुस्यं गुह्यमुच्यते ॥५३॥
 कैतवं कपटं कूटं व्याजच्छ्रोपधिच्छलं ।
 मिषं निभं च निर्दिष्टं व्यपदेशश्च सूरिभिः ॥५४॥
 इच्छा वांक्षा स्पृहा कांक्षा कामनेप्सा रुचिस्तथा ।
 आशंसा चेति तुल्यार्था निश्चितं नियतं स्मृतं ॥५५॥
 जीर्णं जरत्पुराणं प्रलं प्रतनं पुरातनं प्रोक्तं ।
 नव्यं नवं नवीनं स्यान्नूतनमभिनवं नूतनं ॥५६॥
 निवृतं वेष्टितमुक्तं परिवृतं वलयितं परिक्षिप्तं ।
 आवर्द्धितमुन्मूलितमुत्पाटितमुद्धृतं च समं ॥५७॥
 कृत्स्नं समग्रं सकलं समस्तं सर्वं च विश्वं निखिलाखिले च ।
 खंडार्धनेमाः शकलं च भित्तं सामीत्यसंपूर्णसमानसंज्ञाः ॥५८॥
 अवकीर्णमवधस्तं त्यक्तमुत्सृष्टमुज्झितं ।
 अनादृतमवज्ञातमपहस्तितमिष्यते ॥५९॥
 आगूः संग्रसंधाप्रतिश्रवाः संश्रवः प्रतिज्ञा च ।

हेला स्यादवहेलं रीठावज्ञावलीठा च ॥३०॥
 मूलीकर्म प्रोक्तं संवननं कार्मणं वशीकरणां ।
 विप्रतिसारो ऽनुशयः पश्चात्तापो ऽनुतापः स्यात् ॥३१॥
 क्षामं शातं कृशं क्षीणं पेलवं तलिनं तनु ।
 निरंतरं घनं सांद्रं बहुलं विरलेतरं ॥३२॥
 निविडं निविरीशं च दृढं गाढं प्रचक्षते ।
 कामं प्रकामं पर्याप्तं नितांतं भृशमुच्यते ॥३३॥
 अत्यर्थमतिमर्यादमतिवेलं च कथ्यते ।
 व्यवधानं तिरोधानमंतर्धिर्पवारणं ॥३४॥
 परस्परं मिथः प्रोक्तमन्योन्यमितरेतरं ।
 कौतूहलं विनोदः स्यात्कौतुकं च कुतूहलं ॥३५॥
 आली श्रेण्यावली पंक्तिर्वीथी राजी च कथ्यते ।
 क्षौरं च भद्राकरणं मुंडनं वपनं स्मृतं ॥३६॥
 दर्पो मदो ऽवलेपो मानो गर्वो भवेद्दहंकारः ।
 आवेशः संवेगः संरभः संभ्रमस्तथाटोपः ॥३७॥
 प्राणः स्थाम बलं द्युन्नमोत्तः शुष्म तरः सहः ।
 प्रतापः पौरुषं तेजो विक्रमः स्यात्पराक्रमः ॥३८॥
 अनुक्रोशः कृपा शूकं दया च करुणा घृणा ।
 प्रतिक्षणमभीक्ष्णं च भूयः स्यादसकृन्मुहुः ॥३९॥
 आतंको भयमार्शंका दरस्त्रासश्च साधसं ।

मर्षः क्षमा तितित्ता च क्षांतिरुक्ता सद्विष्णुता ॥४०॥

वैणवो लगुडो रंभो दंडो यष्टिश्च कथ्यते ।

गतिर्वीखा विहारः स्यात्परिसर्पः परिक्रमः ॥४१॥

अणिरश्रिस्तथा कोटिरश्रः कोणश्च कथ्यते ।

कश्मलं मलिनं ज्ञानं मलीमसमुदाहृतं ॥४२॥

भृतिर्भृत्या च कर्मण्या वेता मूल्यं च वेतनं ।

लिपिरालोष्यलेखा स्याद्विपिर्लेखाक्षरस्य च ॥४३॥

कल्पनं कर्तनं प्रोक्तं वर्धनं हेदनं तथा ।

व्यत्ययः स्याद्विपर्यासो वैपरीत्यं विपर्ययः ॥४४॥

अपक्वोऽपलापः स्यादपज्ञानमपात्ययः ।

अंथनं ग्रंथनं गुंफः संदर्भो रचना स्मृता ॥४५॥

उद्धर्तनमुत्सादनमाकुः सोत्प्रासहसितमुपहसितं ।

उत्पिंजलमाकुलकं स्यादनुपदमन्वगन्वक्षं ॥४६॥

गौरः श्वेतः सितः शुभ्रो वलक्षो धवलोऽर्जुनः ।

हरिणः पांडुरः पांडुरवदातश्च पांडुरः ॥४७॥

अरूणः शोणो रक्तो मांजिष्ठः पाटलस्तथा ताम्रः ।

लोहित इत्येकार्थाः कविभिः शब्दाः प्रयुज्यन्ते ॥४८॥

असितं शिति कृष्णं च कालं नीलं च मेचकं ।

श्यामं तु श्यामलं रामं पालाशं हरितं हरित् ॥४९॥

हरिः कहुः कडारश्च पिंगलः परिकीर्तितः ।

पीतं ह्यारिद्रमाख्यातं श्यावं तु कपिशं स्मृतं ॥५०॥
 पिंगः पिंग इत्युक्तो बभ्रुः कपिलः पिंगलः ।
 सारंगः शबलो वर्णः कल्माषः कृष्णपांडुरः ॥५१॥
 पिंजरः पीतरक्तः स्याद्भूसरः स्तोत्रपांडुरः ।
 रक्तश्यामो भवेद्भूमो धूमलः स च कथ्यते ॥५२॥
 श्येनी कुमुदपत्राभा शुकाभा हरिणी स्मृता ।
 जपाकुसुमसंकाशा लोहिनी परिकीर्तिता ॥५३॥
 परिपाद्यानुपूर्वी स्यादुपशायो ऽनुपात्ययः ।
 अनुक्रमश्च पर्यायो विशायः परिकीर्तितः ॥५४॥
 ईर्ष्या स्यात्कुहना दंभो मिथ्याचर्या च कुक्कुटिः ।
 कुसृतिर्निकृतिर्माया शांबरी पथकल्पना ॥५५॥
 चित्रकिर्मीरकल्माषशबलोन्मिश्रकर्बुराः ।
 करंबः कवरः शारः संपृक्तः खचितः समाः ॥५६॥
 आयक्षकमुत्कंठा स्यादुत्कलिकारतिश्च रणरणकं ।
 औत्सुख्यं हृल्लेखो विरहवियोगौ च तुल्यार्थौ ॥५७॥
 प्रतिकूलं प्रतिलोमं प्रतीपमुक्तं प्रसव्यमेकार्थं ।
 अपवारितं च पिहितं संवीतं संवृतं स्थगितं ॥५८॥
 आहुः प्रतीकमवयवमपघनमंगं तथैकदेशं च ।
 उल्लवणमुद्धतमुद्गढमुत्कटमिति नातिनानार्थाः ॥५९॥
 समाजः संसदास्थानी सभा स्यात्परिषत्सदः ।

चित्रमद्भुतमाश्चर्यं विस्मयश्चोद्यमुच्यते ॥६०॥
 प्रेङ्खोलितं तरलितं प्रेङ्खितं लुलितं स्मृतं ।
 युक्तं स्यादुचितं न्याय्यं प्राप्तमौपयिकं तथा ॥६१॥
 आहितं निहितं न्यस्तमारोपितमिति स्मृतं ।
 बद्धं पिनद्धमामुक्तमपिनद्धं च कथ्यते ॥६२॥
 • वंचनं चातिसंधानं व्यलीकं स्यात्प्रतारणं ।
 विप्रलंभो विसंवादो विप्रलापश्च कीर्तितः ॥६३॥
 व्यलीकमपराधः स्यादागो मंतुश्च विप्रियं ।
 प्रणतिः स्यादनुनयः प्रणिपातश्च सांवनं ॥६४॥
 उद्धात उक्तः प्रस्तावो वारश्चावसरः क्षणः ।
 वदंत्युपनतं प्राज्ञा उपसन्नमुपस्थितं ॥६५॥
 प्रांशूच्चमुन्नतं तुंगमुदयं दीर्घमायतं ।
 अयंत्रितं स्यादुद्धाममुच्छृंखलमनर्गलं ॥६६॥
 विशदं प्रकटं स्पष्टं प्रकाशं स्फुटमिष्यते ।
 तत्क्षणैकपदे तुल्ये सद्यः सपदि च स्मृते ॥६७॥
 विशंकटं विशालं स्यात्करालं विकटं तथा ।
 निस्तलं वर्तुलं वृत्तं स्थपुटं विषमोन्नतं ॥६८॥
 अवगाहो जलद्रोणी निर्वेदः खेद उच्यते ।
 प्रमादो जनवधानं स्यादत्याधानमतिक्रमः ॥६९॥
 निर्वेश उपभोगः स्यादाभोगः परिपूर्णाता ।

अवगीतं मुहुर्दृष्टमुपलब्धं च यद्भवेत् ॥७०॥
 वामं सव्यं विदुः प्राज्ञा अपसव्यं च दक्षिणं ।
 प्रतिकूलानुकूलार्थे अपष्टु त्वनपष्टु च ॥७१॥
 विपरीतं पराचीनमपाचीनं पराङ्मुखं ।
 स्मृतं कौसीद्यमालस्यमुपधा तु परीक्षणं ॥७२॥
 विवधो वीवधो भारः पर्याहारश्च कथ्यते ।
 काचं शिष्यमिति प्रोक्तं भार्यष्टिर्विहंगिका ॥७३॥
 सौष्टवं स्याद्वष्टंभो कूठः प्रसभमुच्यते ।
 प्रग्रहो ग्रहको वंदी पणो ऽक्षेषु ग्लहः स्मृतः ॥७४॥
 प्रायः स्याद्भोजनत्यागः संन्यासो ऽनशनं स्मृतं ।
 मोघं मुधाफलं बंध्यं नतं नम्रं च बंधुरं ॥७५॥
 स्मृतं वणिज्यं वाणिज्यं वणिज्या च समं त्रयं ।
 युद्धार्थे द्वे प्रयुज्येते दौर्मन्यं च करीरकं ॥७६॥
 आकूतं स्यादभिप्रायो व्याकूतिर्भगिरुच्यते ।
 स्थंडिलं संस्कृता भूमिर्यनं स्थानमुच्यते ॥७७॥
 प्रत्ययमुक्तं सद्यस्कमुपाग्रमुपसर्जनं ।
 दोला प्रेङ्खोलनं प्रेङ्खा उत्सवः स्यान्महः क्षणः ॥७८॥
 गवलं माहिषं शृगं दृतिश्चर्मप्रसेवकः ।
 समुद्रः संपुटो ज्ञेयो वडिशं मत्स्यबंधनं ॥७९॥
 कृते प्रतिकृतं प्राज्ञैः प्रतिनिर्यातनं स्मृतं ।

सपञ्चाकरणं प्रोक्तं यत्परस्यातिपीडनं ॥८०॥
 समासः स्यात्समाहारः संक्षेपः संग्रहस्तथा ।
 व्यासः प्रपञ्चो विस्तारः स च शब्दस्य विस्तरः ॥८१॥
 उन्नं क्लिन्नं स्मृतं नुन्नं क्षिप्तं तुन्नं च पीडितं ।
 पन्नं तु पातितं प्रोक्तं सन्नं शांतं च सूरिभिः ॥८२॥
 न्यंचितं स्याद्धः क्षिप्तं क्षिप्तमूर्धमुदंचितं ।
 काचितं सज्जितं प्रोक्तं वृषितं गुंडितं स्मृतं ॥८३॥
 विष्कम्भः प्रतिबंधो विश्रम्भः कथ्यते च विश्वासः ।
 संमर्दः स्यात्पारिमल उपमर्दो विप्रकारः स्यात् ॥८४॥
 उपाधिधर्मचिंता स्यान्निःशोध्यमनवस्करः ।
 कुप्रियं तु जघन्यं स्यान्निःशेषं न्यक्षमिष्यते ॥८५॥
 अपकारो भवेद्द्रोहो दोष आदीनवो मतः ।
 कपायं तुवरं प्रोक्तं सुरङ्गा संधिरुच्यते ॥८६॥
 असौम्यं यद्भवेच्चक्षुरचक्षुस्तत्प्रचक्षते ।
 अवहित्यं च शब्दज्ञा आकारस्य निगूढनं । ८७॥
 संस्तवः स्यात्पारिचयः प्रसादः प्रणयः स्मृतः ।
 प्रवारणं महादानं संकल्पः कर्ममानसं ॥८८॥
 अनायासार्थकं फाटमंतर्गडु निरर्थकं ।
 स्वाच्छं निनिर्मितं च यदृच्छेत्यभिधीयते ॥८९॥
 आद्यमादिममंत्यं स्यादंतिमं चाध्यंमाग्रिमं ।

मध्यमं मध्यमीयं च मध्यंदिनमुदाहृतं ॥१०॥
 नमस्या वंदना प्रोक्ता तपस्या नियमस्थितिः ।
 परिव्रज्या व्रतादानं व्रज्याद्या च गतिः स्मृता ॥११॥
 रिक्तं तुच्छमसारं तु फल्गु व्युष्टिः फलं स्मृतं ।
 कलिलं गहनं प्रोक्तं श्रथं शियिलमुच्यते ॥१२॥
 स्वतंत्रवृत्तिर्व्युत्थानमभ्युत्थानं च गौरवं ।
 संस्थानं संनिवेशः स्यादास्थानं नृपतेः सभा ॥१३॥
 संकथान्योन्यसंगीतिः प्रतिपत्तिः प्रगल्भता ।
 उच्यत ऊर्ज उत्साहो भृकुटिर्भृकुटिस्तथा ॥१४॥
 उपजापो भवेद्भेदः साम सांवभिति स्मृतं ।
 तथेति प्रत्ययः श्रद्धा संस्कारो वासना स्मृता ॥१५॥
 स्मृतमास्थितमाक्रांतं प्रतीष्टं पतदाहृतं ।
 प्रच्छादितं स्यात्संवीतं प्रशस्तं संस्कृतं स्मृतं ॥१६॥
 उन्माथः कूट्यंत्रं स्यादवपातो ऽवष्टः स्मृतः ।
 धर्मः स्वभाव आत्मा स्याद्वेज्ञा प्रतिज्ञागरः ॥१७॥
 स्मृतं परुषमस्निग्धमाचारातिक्रमः क्रिया ।
 उच्छंडमप्रलंबं स्यान्माढिः पक्षशिरा स्मृता ॥१८॥
 अहमहमिका तु सा स्याद्यत्क्रियते स्पर्धयाधिकं किंचित् ।
 यत्र वृथाभिनिवेशस्तामाहोपुरुषिकां विडुः प्राज्ञाः ॥१९॥
 सिंहनादो भवेत् द्वेडा गंडूषो मुखपूराणं ।

प्रभावतां वदंत्यार्याः प्रभुतां प्रभविष्णुतां ॥१००॥

परभागो गुणोत्कर्षः स्पर्धा संहर्ष उच्यते ।

आयामः स्मृत आनाहः परिणाहो विशालता ॥१०१॥

॥ इति श्रीमदृढलायुधकृतायामभिधानरत्नमालायां
सामान्यकांडं चतुर्थं समाप्तं ॥

एको ज्या बहुभिः शब्दैः कथितः कथ्यते ऽधुना ।

एकस्यैव तु शब्दस्य बहुष्वर्थेषु वर्तनं ॥१॥

रुद्रे ऽपि खंडपरशुर्वैश्रवणे ऽप्येककुंडलः प्रोक्तः ।

द्वारे ऽपि प्रतिहारः प्राकाराग्रे ऽपि कपिशिर्षं ॥२॥

पर्याग्रे ऽपि कृतं स्यादाहवनीयादिषु त्रिषु त्रेता ।

संदेहे ऽपि द्वापरमाहुः कलहे ऽपि कलिशब्दं ॥३॥

सेनायामपि कटकं प्राणिद्यूतं वदन्ति युद्धे ऽपि ।

रत्नस्यपि पुण्यजनं मृद्गांटे ऽप्युष्ट्रिकामार्याः ॥४॥

श्वेतं रजते ऽप्युक्तं रजतं हारे शरे ऽपि किंशारुः ।

दंभे ऽपि गह्वरं स्यादुपह्वरं संनिधाने ऽपि ॥५॥

नयनच्छदे ऽपि वर्त्म प्रतिग्रहः सैन्यपृष्ठभागे ऽपि ।

श्लेष्माण्यपि खेठः स्याज्जामिः कुलबालिकायां च ॥६॥

गंधो लेशे ऽप्युक्तः करुणाप्रतिपादने तपस्वी च ।

मणिबंधकनिष्ठकयोर्मध्यविभागे ऽपि कर्मः स्यात् ॥७॥
 चिंतायामपि चर्चा जगती रंजप्रधानलोके ऽपि ।
 म्भतुरंगनारजस्यपि विकटं श्रेष्ठे ऽपि निर्दिष्टं ॥८॥
 कवचे ऽपि वारवाणं जीमूतं पर्वते ऽपि कथयन्ति ।
 व्यूहं रचनायामपि दार्वाघाटे ऽपि शतपत्तं ॥९॥
 कर्णं काये ऽपि स्यादुष्णीषो मूर्धवेष्टने ऽप्युक्तः ।
 मात्रा परिच्छेदे ऽपि क्षुद्रः क्रूरे श्रुतौ निगमः ॥१०॥
 वृजिनः केशे ऽप्युक्तः स्थाणुः कीले ऽपि कुंजरे नागः ।
 गंजो भांडागारे गोमुखमुपलेपने ऽपि स्यात् ॥११॥
 तेजस्यपि धाम स्यादाधारे ऽप्याशयो घटा गोष्ठ्यां ।
 कुल्या कुलस्त्रियामपि तारो मुक्तागुणे ऽप्युक्तः ॥१२॥
 कर्मविपाके ऽपि दशागती स्मृते कानने ऽपि द्ववदावौ ।
 चूडाशिखे शिरस्यपि हस्तिन्यां धेनुकागणिके ॥१३॥
 प्रतिपत्प्रतिपत्तावपि शादः शष्पे घृणा जुगुप्सायां ।
 उत्तालमुन्नते ऽपि श्रेष्ठे ऽपि निगद्यते सुरभिः ॥१४॥
 संवर्तः परिवर्तश्च ह्यायने कथ्यते ऽम्बरे नाकः ।
 परिमाणे ऽपि प्रस्थः सर्वात्मनि सर्वसंनाहः ॥१५॥
 पत्न्यामपि द्वितीया दर्भे ऽपि पवित्रमवधिर्वेदे ऽपि ।
 प्रकृतावपि प्रधानं विवक्षितं शोभने ऽपि स्यात् ॥१६॥
 अतिमात्रे ऽप्यतिवेलं काये ऽप्युत्सेध इष्यते सद्भिः ।

पृष्ठास्थन्यापि वंशः कदली करिवैजयंत्यां च ॥१७॥
 जालं कपटे ऽप्युक्तं कपालमुक्तं घटादिशकले ऽपि ।
 रिष्टं पापाशुभयोररिष्टमशुभे ऽपि निर्दिष्टं ॥१८॥
 व्यासे ऽपि विग्रहः स्यान्मानविशेषे ऽपि पौरुषव्यामौ ।
 हेल्ला प्रस्तावे ऽपि प्रग्रह आबंधने ऽप्युक्तः ॥१९॥
 कुंजरकरे ऽपि शुंडा ग्रावा शैले भवश्च संसारे ।
 बाले ऽपि बालिशः स्यात्कलधौतं शातकुंभे ऽपि ॥२०॥
 शाखायामपि परिधिर्वसतिर्जैनाश्रमे ऽपि निर्दिष्टा ।
 अन्वेषणे ऽपि मार्गो भद्रो वृषभे वके धान्तः ॥२१॥
 मणिदोषे ऽपि त्रासो वत्सः संवत्सरे ऽपि निर्दिष्टः ।
 वामः प्रतिकूले ऽपि प्रोक्तौ शुक्ले ऽपि शुचिरामौ ॥२२॥
 ह्यस्तनदिने ऽपि कल्यं नेत्रं मूले रजस्यधि परागः ।
 भ्रूणो गर्भिण्यामपि भूतिर्विभवे बलः काके ॥२३॥
 गिरिसानुन्यपि वप्रं तल्पं दारेषु चक्षुषि ज्योतिः ।
 चौर्यादावपि हिंसा प्रसरः प्रणये ऽपि निर्दिष्टः ॥२४॥
 संघाते ऽपि ग्रामो भूतेंद्रियशब्दविषयकरणानां ।
 षंडश्च पादपानां स्कंधः करिनरतुरंगानां ॥२५॥
 नंद्यावर्तः सरलः शालः काको धवो ऽंजनस्तिलकः ।
 पद्मस्पर्दनमोक्षा वृक्षविशेषे ऽपि दृश्यन्ते ॥२६॥
 कटुतिक्तकषायास्तु सौरभ्ये ऽपि प्रकीर्तिताः ।

शोभार्थे ऽपि प्रयुज्यन्ते लक्ष्मीश्रीकांतिविभ्रमाः ॥३७॥
 आर्यः स्यात्सौविद्धे ऽपि त्रीन्वावप्यणुरिष्यते ।
 चंडाले ऽपि दिवाकीर्तिर्विवस्वान्देवतास्वापि ॥३८॥
 स्नेहे ऽप्यपक्वः प्रोक्तो द्वेषे ऽप्यनुशयः स्मृतः ।
 सुरते ऽपि व्यवायः स्यान्नैगमश्च मृतावपि ॥३९॥
 दुर्गमार्गे ऽपि कांतारं गृह्णवात्यां च निष्कृतः ।
 वृषं मृगे ऽपि विज्ञेयं बभ्रुः स्यान्नकुले ऽपि च ॥४०॥
 अंतर्देहे ऽपि कोष्ठः स्याच्चत्वरं प्रांगणे ऽपि च ।
 दुश्चर्मण्यपि निर्दिष्टः शिपिविष्टो मनीषिभिः ॥४१॥
 संस्तरः प्रस्तरे ऽप्युक्तो हनौ कुंजो रणे स्पशः ।
 गर्जन्मेघे ऽपि पर्जन्यः संधा स्यादवधावपि ॥४२॥
 व्यवस्थायां च संस्था स्यात्संवित्तावपि वेदना ।
 यात्रा स्यादनुवृत्तौ च संज्ञायां च समाह्वयः ॥४३॥
 क्लीबो विक्रमह्नीने ऽपि समये ऽपि कठः स्मृतः ।
 कलंकं लांक्ने दोषे ऽप्यद्रिः प्रोक्तो र्वावपि ॥४४॥
 समितिः संगतिसभयोः ककुदं शृंगे विडुः प्रधाने ऽपि ।
 टंकः स्यादभिमाने प्रस्तरघटनोपकरणे च ॥४५॥
 संकेते चैतन्ये च सूरिभिः कथ्यते तथा संज्ञा ।
 दंडो दमने सैन्ये कुतपो दर्भे ऽपराह्णे च ॥४६॥
 कारुण्ये ऽप्यनुषंगः स्यात्प्रोक्तो गुह्ये ऽप्यवस्करः ।

वेदिकांगुलिमुद्रायां लाक्षायां च कृमिस्तथा ॥३७॥
 नीवी परिपणे ऽप्युक्ता कठिदेशे ऽपि मोखला ।
 प्रत्यवाये ऽपि विस्त्रेपे विधुरं स्मर्यते बुधैः ॥३८॥
 निदानमवसाने ऽपि स्वामिन्यपि भवेदिनः ।
 जठरः कठिने ऽप्युक्तः प्राज्ञैः परिणते ऽपि च ॥३९॥
 काले कल्पे ऽपि विधिर्घनाघनः शक्रवर्षुकांबुदयोः ।
 अत्ययशब्दः प्राज्ञैः कृच्छ्रे चातिक्रमे च निर्दिष्टः ॥४०॥
 उदरे जले कृपीटं संबाधः संकटे भगे ऽप्युक्तः ।
 पाष्णिः प्रत्यासारे च रणस्य च पश्चिमे भागे ॥४१॥
 रतिभुक्त्योः संभोगः पथिदेये स्त्रीधने च शुल्कं स्यात् ।
 वंशांकुरे करीरं वृक्षविशेषे ऽपि कथयन्ति ॥४२॥
 अनूकमन्वये शीले गोत्रं नान्नि तथान्वये ।
 पुलाकं भक्तसिक्थे च क्षुद्रधान्ये च कथ्यते ॥४३॥
 अकार्ये गुह्ये कौपीनं कीलालं रुधिरे जले ।
 कुकूलं शंकुमद्गते तुषाग्नौ च निगद्यते ॥४४॥
 चैत्यं बुद्धांडके ऽप्युक्तं देवतायतने तथा ।
 हृत्त्रके वृक्षजातौ च शिलींघ्रं स्मर्यते बुधैः ॥४५॥
 अर्थव्ययसहे व्यालस्तथा हिस्रपशौ स्मृतः ।
 पोत्रमित्युच्यते प्राज्ञैर्दल्लशूकयोर्मुखं ॥४६॥
 मंदस्वच्छंदयोः स्वैरं कक्षः स्यात्कच्छ्वीरुधोः ।

करेणुर्गजहस्तिन्योः पीलुश्च गजवृक्षयोः ॥४७॥
 शलाकायुधयोः शल्यं बाधा दुःखनिषेधयोः ।
 स्थूणास्तब्धवयोः स्तंभ इला वागध्ययोरपि ॥४८॥
 अर्चनामूल्ययोर्घो विसर्गो मुक्तिवर्चसोः ।
 मुनिकुक्कुटयोर्दक्षः संधिः संश्लेषरंध्रयोः ॥४९॥
 अवश्यभृशयोर्वाढं दयादस्तुकसपिंडयोः ।
 कुलीनश्रेष्ठयोर्जात्यं कोटिरुत्कर्षसंख्ययोः ॥५०॥
 ब्रध्नस्तंडुगिरिशयोः स्थितिः स्थानव्यवस्थयोः ।
 वीकाशः स्फुटर्हसोः काष्ठा कालप्रकर्षयोः ॥५१॥
 नदीसमुद्रयोः सिंधुर्देशपर्वतयोर्मरुः ।
 मैथुनं कथ्यते सङ्घिः संबंधग्राम्यधर्मयोः ॥५२॥
 प्रह्वबंधनयोः प्राधं मोहः स्यान्मौढ्यमूर्खयोः ।
 व्यवस्थाने ऽभसो वेला रविः पर्वतसूर्ययोः ॥५३॥
 अभ्युत्पातौ धूमकेतूश्चशुर्गौ श्यालदेवरौ ।
 दिव्यार्थसंग्रहौ कोशौ नरेन्द्रौ नृपवार्तिकौ ॥५४॥
 आडंबरौ गजानां पटहरवे गर्जिते प्रपंचे च ।
 ग्रहशब्दः सूर्यादिषु भूतादिष्वभिनिवेशे च ॥५५॥
 अव्यक्तः परमात्मनि मूर्खे स्पष्टेतरौ च निर्दिष्टः ।
 कक्षा गुह्यपिधाने कांच्यां गेहे प्रकोष्ठे च ॥५६॥
 प्रतियत्नः संस्कारे लिप्सोपग्रहणयोश्च निर्दिष्टः ।

अभिहारः संनाहे स्यादभियोगे परस्वहृणे च ॥५७॥
 दानविशेषे लब्धौ दायो भागार्हपित्र्यारिक्थे च ।
 लिपिसंख्यायां शास्त्रे द्रव्ये च ग्रंथशब्दमिच्छंति ॥५८॥
 द्यूताक्षसारिफलकास्त्रयो ऽप्याकर्षसंज्ञकाः ।
 संसर्गाभिभवाक्रोशेष्वभिषंगः प्रकीर्तितः ॥५९॥
 त्वाष्ट्रे तमसि शत्रौ च वृत्रशब्दस्त्रिषु स्मृतः ।
 मन्युर्दैन्ये क्रतौ कोपे नाडीस्वर्गक्षितिष्विडा ॥६०॥
 उक्तानामप्यनुक्तानां शब्दानामिह संग्रहः ।
 कशब्दः सुखवायुंबुब्रह्ममस्तकवाचकः ॥६१॥
 प्रत्ययाः शपथज्ञानहेतुविश्वासनिश्चयाः ।
 विस्तारे कर्दके शून्ये वितानं स्यात्क्रतौ क्षणे ॥६२॥
 देहावयवमासार्धपतत्रगृहभित्तिषु ।
 परियहे समीपे च पक्षः षट्सु निगद्यते ॥६३॥
 अग्निधनरश्मिरत्नत्रिदशविशेषेषु भवति वसुशब्दः ।
 चेष्टात्मजन्मसत्ताभिप्रायेष्वभिहितो भावः ॥६४॥
 कालविशेषे ऽवसरे ऽव्यापारे पारतंत्र्ये च ।
 मध्ये तथोत्सवे च क्षणशब्दः कथ्यते सङ्घिः ॥६५॥
 आचारे नयनादौ द्यूतविशेषे तथा रथावयवे ।
 अक्षं विभीतके ऽपि प्रयुज्यते पंचसु प्राज्ञाः ॥६६॥
 निष्ठा क्लेशे ऽवसाने च व्यवस्थोत्कर्षयोर्व्रते ।

श्रेष्ठे स्थान्नि धने शुक्ले मज्जि सार उदाहृतः ॥६७॥
 दिग्दृष्टिदीधितिस्वर्गवन्नवाग्वाणवारिषु ।
 भूमौ पशौ च गोशब्दो विद्वद्भिर्दशसु स्मृतः ॥६८॥
 भूषायां लांगूले प्रधानशृंगप्रभावपुंङ्गेषु ।
 धजलक्ष्मणतुरंगेषु च नवसु ललामं प्रचक्षते प्राज्ञाः ॥६९॥
 अर्कमर्कटमंडूकविष्णुवासववायवः ।
 तुरंगसिंहुशीतांशुयमाश्च कूरयो दश ॥७०॥
 पृथिव्यादिषु भूतेषु शरीरेषु रसादिषु ।
 लोहेषु च स्मृतो धातुः स्वभावे गैरिकादिषु ॥७१॥
 द्विरदकराग्रे पद्मे खड्गफले व्योम्नि वायव्यभांडमुखे ।
 अग्रे जले च तीर्थे पुष्करमष्टासु निर्दिष्टं ॥७२॥
 चतुर्विधेषु जीवेषु पृथिव्यादिषु पंचसु ।
 अतीते देवयोनौ च भूतशब्दं प्रचक्षते ॥७३॥
 शुक्लादौ ब्राह्मणादौ च शोभायामक्षरे व्रते ।
 गीतक्रमे स्तुतौ वेषे वर्णशब्दं प्रचक्षते ॥७४॥
 शृंगारादिषु नवसु च लवणादिषु षट्सु पारदे रागे ।
 निर्यासवीर्यगुणधातुविषयतादौ रसः प्रोक्तः ॥७५॥
 योनौ जलावतारे च मंत्राद्यष्टादशस्वपि ।
 पुण्यक्षेत्रे तथा पात्रे तीर्थे स्यादर्शनेषु च ॥७६॥
 अकारादिषु वर्णेषु षड्नादिषु च सप्तसु ।

उदात्तादिषु विज्ञेयः प्राणिनां च स्वने स्वरः ॥७७॥
 मत्वादीनां साम्यावस्थां प्रकृतिं वदन्ति तत्त्वज्ञाः ।
 पौरामात्यादीनि च कारणकारुस्वत्रपाणि ॥७८॥
 सत्त्वाद्गौ वृषाद्गौ शौर्याद्गौ तंतुषु प्रयोगज्ञाः ।
 गुणशब्दं सिंजिन्यां प्रयोजयंत्यप्रधाने ऽपि ॥७९॥
 उपकरणे करणे च द्रविणे लिंगे च घातनायां च ।
 सेनांगे संसिद्धौ साधनशब्दप्रयोगः स्यात् ॥८०॥
 अभिधेयाभिप्रायप्रयोजनद्रव्यवाचकेष्वर्थः ।
 प्रस्तावे संघाते कुत्सायामायुधे जले कांडं ॥८१॥
 वेदाध्यात्मब्राह्मणाद्विरण्यगर्भेषु कथ्यते ब्रह्म ।
 प्रकृतिगुणो सत्तायां स्थामानि भूते च सत्त्वं स्यात् ॥८२॥
 इराशब्दो बुधैर्ज्ञेयो भुवि वाच्यशने ऽंभसि ।
 निमेषाद्गौ यमे वर्णे कालो मृत्यौ च कीर्त्यते
 कालसंकेतकाचारसिद्धांताः समयाः समाः ॥८३॥
 तंत्रं तंतुषु मंत्रेषु सिद्धांतपरिच्छदप्रधानेषु ।
 उत्साहनमूचनयोः प्रकाशने गंधनं प्रोक्तं ॥८४॥
 वस्त्रे मध्ये तथा क्षिप्त्रे व्यवधाने ऽंतरात्मनि ।
 अवकाशे वह्नियोगे विशेषे ऽवसरे ऽंतरं ॥८५॥
 प्रागवेव नामपर्याये निपाताः के ऽपि कीर्तिताः ।
 कथ्यन्ते केचिदन्ये ऽपि दिष्टा स्यान्मंगलादिषु ॥८६॥

चिराय चिररात्राय दीर्घकाले प्रयुज्यते ।
 चिरं चिराच्चिरेणेति वा विकल्पोपमानयोः ॥८७॥
 परितः सर्वतो विष्वक् समंताच्च समंततः ।
 प्रत्यक्षसदृशोः साक्षाद्दार्तासंभाषयोः किल ॥८८॥
 शोचने संप्रहर्षे च हंतशब्दः प्रयुज्यते ।
 ईडुलभावने क्रोधे प्रत्यक्षे संनिधावपि ॥८९॥
 पृथग्विनांतरेणार्ते व्यतिरेकार्थवाचकाः ।
 प्रत्यारम्भे मुहुः प्रोक्तो हुं संप्रश्नवितर्कयोः ॥९०॥
 इतिह स्यात्संप्रदाये प्रेत्यामुत्र भवांतरे ।
 साकं सार्धं समं सत्रं सहार्थे संप्रकीर्तिताः ॥९१॥
 अधस्तादधस्तः स्यादधस्तादधो ऽधरे ।
 अत इत्युच्यते हेतौ निंदायां विस्मये वत ॥९२॥
 समयानिकषाशब्दौ सामीप्ये कीर्तितौ बुधैः ।
 तर्कनिश्चितयोर्नूनं कश्चित्स्यात्प्रश्नकामयोः ॥९३॥
 आहो उताहो संदेहे नु स्वित्रप्रश्नवितर्कयोः ।
 वर्तमाने च युक्ते च सांप्रतं संप्रचक्षते ॥९४॥
 प्रकाशे संभवे प्राडुः प्रधानसदृशोः प्रति ।
 हि स्याद्विशेषणे हेतौ तु स्याद्भेदे ऽवधारणे ॥९५॥
 अयि प्रश्ने सानुनये सत्ये शीघ्रे तथान्रसा ।
 ईषत्किंचिन्मनाक प्रोक्ताः किंचनस्तोकवाचकाः ॥९६॥

तूष्णीं ज्ञोषं भवेन्मौने स्म स्यात्संस्मरणादिषु ।
 अंगेत्यामंत्रणे हं ह्रीं भो भो इति च कथ्यते ॥१७॥
 अनेकार्थे भवेन्नाना ननु प्रश्ने ऽवधारणे ।
 आकस्मिकार्थे सहसा तत्काले च निगद्यते ॥१८॥
 विस्तारे ऽङ्गीकृतावूरी कथ्यत ऊरूरी तथा ।
 असंशये भवेद्द्वया सहार्थीतिकयोर्मा ॥१९॥
 अथानन्तरकल्याणसंप्रश्नादिषु कथ्यते ।
 अयो इति तथा प्रोक्तो नामाभ्युपगमादिषु ॥१००॥
 सदा सना च नित्यत्वे स्वस्ति स्यान्मंगलादिषु ।
 इतिशब्दः स्मृतो हेतौ प्रकारादिसमाप्तिषु ॥१०१॥

॥ इति श्रीभट्टहृत्लायुधकृतायामभिधानरत्नमाला-
 यामनेकार्थकांडं पंचमं समाप्तं ॥

NOTES.

N O T E S.

B O O K I.

Verse 9 वेदांगश्च A दांतस्य CD — 13 अहिर्बुध्नो R
अहिर्बुध्नो C अहिर्बुध्न्या D — 14 °धस्तंदुः A °धस्तंदु C
°धस्तंदु D °धस्तुंडि R — 25 जितः A — 26 कौमुदी A — 28
शारी च साबतः A शीरी च स्यात्तः R — 30 तार्क्षः A — 32
°सूदन A — 33 सूर्यका° A सूर्यका° CD — 34 °रमणमुच्यते A
°रमण इष्यते CDR — 36 मिहरो AR — 39 °धिष्य R
°धृष्णि° CD — 40 तपः स्मृतं R — 43 रजनिचरः CD
जोकात्रिको A — 44 चंद्रतपः A हृदयं CD — 46 °सायनिः A
— 48 क्रौडः A — 49 शखिनः R — 51 °मृक्षमथो A दाक्षा-
यिण्यः R दाक्षणायण्यः C दक्षणायण्यः D — 53 From पुरंदरः to
तुराषाद् is omitted in A सूत्रामा CD — 54 स्यादयधन्वा AR

°र्विडोज्ञाश्च CD — 56 संबः A शंबुः C शवु D — 58
 धूमज्योति° AR — 59 कर्कः A करका CD चरभ्रमाला A — 60
 ह्यादिनी D ह्यादिनी C — 63 °र्दमुना CD °दमना BR — 64
 वीतहोत्रो AR — 66 आग्नेयी CDR — 68 अतिरिक्ता A
 अतिरिक्ताक्ता CD — 70 वडवानलः C वाडवानलः D. — 71
 शमवर्ती CDR — 73 °नैरतकोपा° A °नैऋतकोणपा° R
 नैऋतकोणपा° CD — 75 स्पर्शनो वायुः A — 79 पुण्यधनेश्वरः A
 — 80 °मर्थ A रिक्तं पृक्थं A ऋक्थं पित्तं R ऋहं पृहं CD — 85
 बुधः AR सुमंतभद्रो AR तुल्यार्थाः R — 89 शृंगारचेष्टा स्यु° A
 शृंगारचेष्टा च CD — 90 स्वभावः CD. भावकः A — 91
 °समाः AR — 93 इष्यते instead of उच्यते CDR — 94 कालः
 क्रि° CDR — 98 भद्रदारुकः A भट्टदारुकः R — A inserts af-
 ter 99 the following stanzas रागनाम ।

श्रीरागो वसंतस्य पंचमो भैरवस्तथा ।

मेघरागस्तु विज्ञेयो षष्ठो नटनरायणः ॥१॥

गौडी कोलाहलांधारी द्राविडी मालवकौशिकाः

षष्ठी स्याद्देवगांधारी श्रीरागा च विनिर्मिता ॥२॥

आदोला कौशिकी चैव तथा पठममंजरी ।

गुडकरी चैव देशाख्या रामकरी च वसंतज्ञा ॥३॥

त्रिगुणा स्तंभतीर्थी च आभेरी कुकुमा तथा ।

विघराडी तथा चेरी षडेते पंचमे मताः ॥४॥

भैरवी गूर्तरा चैव भाषा वेलाः ॥५॥

कर्णाढी रक्तहंसा च षडेते भैरवे मता ॥५॥

वंगुला मथुरा चैव कामोदा चोषसाठिका ।

देवगिरी च देवाला षडेते मेघरामजाः ॥६॥

त्रोटकी मोठकी चैव डुविनट्ट विराठिका ।

मञ्जारी सैधवी चैव एता नटनरायणे ॥७॥

Rājendralāl Mittia of Calcutta had the kindness to supply me with the following information. He writes „My correspondents at Benares, Agra and Mathurā have all disappointed me. None of them has been able to find out the verses in question. They do not occur in the College of Fort William Mss, nor are they traceable in the Sanskrit College exemplar. I asked Rājā Rādhākānta about the Mss whence he quoted the *Abhidhānaratnamālā*, and he referred me to Professor Wilson, from whom he had obtained the loan of the work. There are now five Mss of *Halāyudha* in Calcutta accessible to me, but the verses occur in none of these, and I am disposed to think from this circumstance, that they are perhaps not authentic.“ I am much indebted to Professor Wilson for having kindly sent me some extracts from several *Rāgamālas* in the E I H Library, but neither these nor some others in the Bodleian Library contain precisely the same system, or the same names of the *Rāgās* and *Rāguis*. A passage in Keçava's *Kalpadru* (Wilson Mss 334 fol 152) bears, on the whole,

the greatest resemblance to our verses — 102 प्रदिशस्तथा CD
 — 104 कुमुदों जनवामनो CD — 106 °निष्काशौ CD — 110
 तिमिस्रा A तमिस्रा CD — 111 गोत्सर्गः A — 112 शशिनी A
 — 113 शरदे A शरदो CD — 114 चैत्रादिमासौ CD — 115
 ब्राह्म्य ACD — 116 °संवत्सरसमयाः A — 118 सांसृष्टिकं R
 सांसृष्टिकं A — 119 °निकषाञ्चनताश्च A — 120 पुष्पवंतौ CD
 Hemacandya II 38 gives both — 121 द्यावाभूम्यौ CD — 122
 स्वश्रेयंसं AR श्रोवशीयं A ष्वाःश्रेय, ष्वोवशीयं D ष्वःश्रेयं,
 श्रोवशीयं C शुभं शिवं भविकं भाविकं A प्रमोदः प्रमदो CD
 — 124 मुक्तिर्मोक्षा A — 125 स्यादनुस्वरं A स्यादनस्वरं R
 — 126 दैवभयानयं AR दैवमयायनं CD — 127 उंबश्च A
 डिंश्च CD — °पासनं CD प्रसाधना ACD — 130 प्रतिकृतं AR
 प्रतियातना प्रतिहायं A — 131 हिरण्यी स्याद्विरणायां A
 — 133 पीयूष उच्यते A — 136^b This pāda appears only in
 CDR and in B s m भीमाद्रि° CD धीमद्रि° R हेमाद्रि° B
 tertia m — 138 °दयश्च A — 139 °भिवडं च A — 140
 उच्चैःस्वरो A कलश्च CDR — 142 °ञ्जीलमिष्यते CD — 144
 From सम्यक् to तथा is wanting in A — 145 कविकल्थनं च A
 — 147 ह्यौतिह्यं CD ह्यौतह्यं R ह्यौतिर्यं A — 149 शाप
 आक्षेप आक्षेकोशः D शाप आ ऽक्राशः C आपत्रश्चाक्रोश

आक्षेपः A °सोत्प्राशोपहासाः A °सोत्प्रासः सोपहासाः R
 — 152 प्रह्वलीका The reading approved by the best au-
 thorities is प्रबलिहका — 153 द्वित्रिव्या° AR — 154
 आकरण° A

B O O K II.

1^b धरिणी A — 3 °दिरणमू° CDR खिलमप्रहितं CDR.
 — 4 It would be more correct to write शादलं See P IV,
 2, 88 — 11 सानुः CD प्रसवो ABCF प्रश्रवो R — 12 पर्यत-
 पर्वताः CDF — 15 °मुदंबरं ACDF — 18 भस्म instead of
 भर्म A हर्म्य F — 20 च after मरुतं AB EF. — 20 स्याद्वै-
 डूर्य ABCFR — सर्वलोहं CD — 22 ध्रियः CD कुष्ठश्च ACDEF
 °रनोकुह, द्रुविष्टि° A — 23 कृस्वशिखः शाखी AC DR
 कृस्वशिखशाखी F कृस्वशाखः शिखी E स्मृतः instead of
 फली CDE R — 24 पुष्पंति Mss — 27 स्कंधशाखास्तु AFR
 स्कंधशाखासु CD — 30 बर्हं पत्रं दलं पर्णं CD — 31. प्रसवं
 CDEF — 32. उद्धवं AF. — 32. विकाश° EFR — 33 गुंको
 गुलंकः A गुंको गुलुंकः R गुत्सो गुलुंकः E ग्लुको ग्लुंकः F pr m
 गुंको ग्लुंकः F s m — 34 शिलाटुः A शलाटु CDE शलाडुः F

शंवा ACDFR शंवा E According to Rāyamukuta it ought
 to be written सिंवा पर्व पुरः स्मृतः F — 36 यवसं प्रोक्तं A
 बार्हिर्दर्मकुयः स्मृतः D बर्हिर्दर्मकयः स्मृतः C कुयः कुशः FR
 विल्वन्नः AE बिल्वन्नः R ईषिका काय CD इषीका कास FR
 — 38 पलिनी CD — 39 करणो ADF कुवला CD —
 40 शालं ACDFR इज्जुलः A इचुलः CD प्रोक्तः गज्जलो E
 प्रोक्त वंजुलो F — 42 शैलुः CD शलुः R — 44 पीतशालो
 ACDFR सहदेवी CD — 45 शंडुवारः A सिंधुवारः CD —
 46 सीतो CDF Boehtlingk in his edition of Hemacandra has
 printed सीत against the authority of the commentary स्थूलशृं°
 ACD — 47 केशातकी A शाकातकी पटोला CD —
 52 °ममितानकं AR °ममितातकं CE °मसितातकं D
 Rāyamukuta quotes this verse in his comm on Am II, 4, 2,
 54, and writes अमलातकं and कुरुंठकं करंठकं AF कुरुंठकं R
 — 53 माधवीलता AE माधवीं माधवीं लतां C माधवौ
 लता D — 54 ईर्वारश्चिर्भटः A एर्वारश्चिर्भटः CD एर्वारश्चिर्भटः F
 एर्वारुश्चितिः E एर्वारुश्चिर्भटः R वालुंकी AR इश्चिका A
 इग्धिका C इधिका D — 55 नातिनानार्थ° CDE — 57 तरुषंडः
 ACD — 58 °कंठं CD — 61 मूर्ध्नि F करकः A °कटो गुंजो R
 कटो गुंजो F करशीरः E — 62 From दशनौ to प्रोक्तं in

- v 64 is wanting in CD — 64 पेचुकः AE पचकः CD पेयुकः F
 — 65 स्याडुद्धातो E तिर्यग्दत्तः प्र° AR — 66 सर्जितः AF
 भूषा CDEFR and A pr m कक्षा DEFR वक्षा C —
 67 पादकर्म युतं CDF पादकमायतं A उभयो A उभय D —
 69 शृणि ACDR श्रेणि° F सान्नाह्यः A सनाह्यः R — 70 From
 महामात्रा to द्वीपी is omitted in CD — 71 करिश्च A किरिश्च FR
 विडिश्च A — 72 सेरम् ACDF सेरिम् R — 73 °भालूक° CD
 — 74 °भूरिमायु EFR स्यात् शृगालो R स्याङ्गोलो CD
 फेरुडः ER — 75 ऋक्षः CDR तप्तसाराः D तप्तस्याराः C — 78
 शल्यकः D — 79 मुशली CD गोधेरा° ABDEFR गोधेरा C —
 80 स्याडुङ्गुरः CD स्याडुङ्गरः E — 83 विर्विकरस्तथा A —
 84 वाजिस्तथा EFR — 85 पेशीकोशः According to Rāya-
 mukuta this term signifies 'egg' as a compound, or it may be
 separated into पेशी and कोशः — 90 From धांक्ष° to धांक्ष°
 is omitted in CD — 91 मौष्कलि° ACD मौकलि° ER Puru-
 shottama gives another term very similar in sound, मौद्गलि — 92
 भाश A — 94 शरारिराख्यात उत्क्रो° CDEF — 95 आतापी
 ACEFR — 98 प्राचिका mss सेना चटिका A सेनाश्चिटिका E
 सेनाश्चिटिकाः F — 99 कारुंडवकादंबकचक्रकाराद्याः A
 कारं कारुंडवकादंबकराद्याः CD कादवः कदंबकः क्रकराद्याः E

कारंडवकादंबकः कृकराद्या F कारंडवकादंबकक्रकराद्याः R
 — 100 °चिंचिरीका° AD °चिंचरीका° R °चिरीका° C —
 101 °ज्ञालिकक्रिमयश्च A °क्रिमयश्च A °क्रम° F — 102 ज्यो-
 तिरिंणिणः CDR ज्योतिरिंणिणः E द्योतिरिणिणः A
 द्योतिरिंणिणः F — 103 तु instead of च CD — 106 परिकीर्तितं CD
 — 109 स तु CDE — 111 स्थौरी R °त्पृष्टि° A — 112 नीचिकी E
 — 114 प्रौढवत्सा च CD — 115 सूरता E सूरिना E सूरिता R
 — 116 नीचिकी AFR नैचका CD — 117 प्रचूरप्रवृत्तिः CD —
 122 दामिनी AEF वस्तुः क्हागः R गहः क्हाग° A वस्तुः क्हागः C
 वस्तुः क्हागः D वर्त्सम्क्हाग° E गहक्हागह्गल° F —
 123 °व्यंजनस्तु A — 127 °कद्रूरिति ACDR विश्वद्रूरिति E —
 128 षट्त्व° AE षड्ग° C षद्व° D — 129 उपपर्वत° CD —
 132 °ज्जयनी FR — 133 हस्तिनखं E °कुररकं A °कुररिं E
 °कुरररीं C °कुररं D कुररविं F — 134 च for तु CDE —
 135 वास्तु E It is wanting in CD — 138 गृहमिष्ट° R AFR
 insert च after आयतनं, A also before हर्म्य The whole
 stanza is wanting in CD — 139 इंद्रकोशस्तु° A आवेशिनं A —
 143 व्रतिनां शाला CD — 146 °माला च CDEFR °रोहणी A
 रोहि CD — 147 गृहावगृहिणी ACF गृहाचगृहिणी D
 देहली च CDEF वस्करः E विक्करः F — 148 नीधं CD

°पालीं and संज्ञां R — 149 गवाक्षस्तु R प्रकोष्ठ स्यात् CD
 प्रकाष्ठे तु E — 151 परिस्थिदः CD परिक्लंदः AFR तथोपकारणं CD
 — 152 उपाश्रयस्तु A आयाश्रयस्तु CD अपाश्रयस्तु F Want-
 ing in E — 153 नवनं AFR — 155 खंजक° E खजक° F
 कद° C कडु° D — 157 खदिका CD Am and HC have only
 खजाका — 158 °मुद्मानं A °मुद्धानं CDE °मुद्धानं R °मद्धानं F
 — 161 कौशिका E — 162 मंथिनी CDFR — 163 कांचिकं CD
 शुक्ति° CD सुक्त° A शिल्क° E — 164 क्रूरं E तथोदनं भित्ता A
 तथोदनो भित्ता EFR तथोदनो भिःसा CD पूषिका CD —
 165 तरुणं ACDR तरुणं F नरुणं E क्षीरिणी AF क्षैरेयं CE
 क्षैरेयं D — 166 मिष्टान्नं भोजनं ज्ञेयं R वेसवार A वेशवार CDF
 कर्बो CDE — 167 मतं instead of स्मृतं FR — 168 From
 संसिद्धं in the preceding stanza to संसिद्धं is wanting in CD उख्य-
 मुखायां AFR उख्यमुखाया E — 169 फाणितं AR फणितं
 CDE — 172 °चानुकर्षश्च CDE — 173 °त्संपीतिः CD °पदंशौ
 FR — 174 सीधु ACDFR परिश्रुता ABEFR परिश्रुता CD
 सुंडा ABFR सुडा CD — 175 कस्यं ACDFR परिश्रुद्धा AR
 परिशुद्धा° E परिश्रुद्धा° CD — 182 °पशदम° A °मपकृष्टं R —
 185 पाठचरः ACDF पठचौरो E — 187 कषटः A कषटः CDR
 कषटः F Omitted in E which has कर्कशो दृढ उच्यते. वहुत E —

- 188 आर्यःपरिदृढः CDE.—189 ऋजोद्वरिण° CD ररोद्वरिण° F
 The whole stanza is omitted in ER — 190 श्रवणश्च AEF.
 मधमारी A निग्रथः AF निर्गथः CD — 193 इतरः AEF —
 194 दांडाजनिकः A दंडाजनिकः CDE दांडोजनिकः F
 दंडाजनिकः R See P V, 2, 76. कापटिको CDR — 196 परैधिकः CD
 परैर्धृतः E सौष्कलः E and A pr m मौष्कलः A s m.
 मौष्कलिः DFR मोष्कलिः C — 197 प्रद्वितः CDE —
 198 प्रोक्तं for लोलं CD उत्सकः AEF प्रस्ततः E प्रसितः R.
 — 201. महात्म्यो° A माहात्म्यो F — 202 आभ्यागा° AR
 कुटंब° AEF — 203. जंवालो A जंघालो CD जंघाजो E
 आवेशकः ACDEF प्राधुणिक CDF प्राधुणिक E —
 204 वनीयकः D — 205 चुद्रान् A चुडान् E चु CD बुभु-
 क्षितप्सतो C बुभुक्षितप्सतो D — 207 इष्यते for उच्यते CDE.
 — 208 तृश्चिको E — 209 लिप्ता च शायनाया C लिप्ता
 च शायनाया D लिप्ता स्यादनाया E लिप्ता स्यादनाया F
 प्रसितः ER — 211 प्राणघः A प्रेणाय्यः CD प्राणाद्य्यः E.
 प्रोणाद्यः F प्राणाय्ये R See P III, 1, 128 — 214 °स्तिमा-
 न्मृतः E °स्तिवान्मतः AR °स्तिभवा मतः E प्रेक्ष्यः R.
 प्रेक्षः F — 219 सुमुखः ACDF The whole stanza is wanting
 in E — 220 शीली CD — 223 °त्कद्वरः ACF कद्वरः D.

कांडूरः E प्रकांडोद्यौ AEF प्रकांडोद्यौ R. प्रकांडाब्धौ CD —
 225 नार्थश्च कथ्यते CD वात्तश्च कथ्यते E नार्त्तश्च कथ्यते FR
 — 226 बलवान्मांसलो E — 227. पल्लविकः CDE —
 228 दीर्घसूत्री AER निष्कृतो A निःकृतो E. निःकुष्टो F
 स्याद्दूर्द्धमूद्धमः स्थितः E स्याद्दूर्द्धमूद्धमवस्थितः R स्यात्
 ऊर्ध्वमूर्धमदस्थितः C स्यात् ऊर्ध्वमूर्धमदस्थितः D स्याद्दूर्द्ध
 ऊर्द्धमस्थितिः E — 232 सीतको ACD शीतगो E विपुलांगः A
 — 233 दरोदरं AE — 234 कुलीनश्च कुं AE — 239 कर्मसां AD
 कर्मसो C — 241 °भिजनं A °भिजन R — 242 This and
 the preceding stanza are wanting in CD — 244 शांतः आंतश्च A
 — 245. शैद्यः A. शिष्यः CD. शैष्यः R — 246 °णमिति स्मृतं A
 — 247 शंसितश्च AR — 248 ज्योतिषको CD — 250 धर्मधनो
 Both Am and HC write धर्मधनो कांडपृष्ठो CD, कांडपृष्ठे E
 °र्दिज्ञाधमः R °र्दिज्ञोत्तमः CD — 251 अब्रह्मण्यवर्णं D
 अब्रह्मण्यं C अब्रह्मण्यमवर्णं R ब्रह्मणो D ब्राह्मणे AER —
 254 पारिरक्तकः CER परिरक्तकः D — 255 वैकष्यं CD
 वैकक्ष्यं R — 256. वृसी A भृसी E — 260 पारिस्कृता mss
 — 261 सान्नायं CD नार्यहविरुच्यते E See the notes on
 HC 3, 495 आमिष्या AR. आमक्षः E — 264. विद्यायनमं-
 द्धिं A विद्यायितमं CD. विद्यायतमं E. विद्यायनमं R

निर्वापणं AR निर्वापणं E — 266 °पालाञ्च ER — 268 च
 instead of तु CD प्रकीर्तितं ACD — 270 गूढपौरुषः ADR
 गूढपौरुषः C ह्रस्व CD धोरिक E The comm to JHC 3, 397
 writes दैरिक without giving a derivation — 272 महामात्यः AE
 प्रधानः E प्रधानः प्रधानः स्या° R — 274 स्तयो E ज्ञेयो CD
 — 275 वर्षचरः CD उभयं व्यजनं mss पोद्यो A योद्योया CD
 — 277 केलिकलो CE केलिकल D केलिकिरो R pl m
 केलिकिरो R s m — 279 लंबोत्को° A नृचोत्को° CD.
 लंकोत्को° E — 280 आक्षोढनं AR अक्षोढनं CD आक्षोढनं D
 °खोढकभि° CD °खेढकभि° E — 281 तान्नो AE —
 285 सूकलो E HC IV, 301 writes शूकल — 286 कस्य CDR
 खुराः शिफाः R pl m खुराः शफाः R s m — 287 कप्ता A
 कप्ताः R वल्गारश्मिकशाः स्मृताः A वल्गुरश्मिः कशा
 स्मृता CD बलारश्मिकुशाः स्मृताः E वल्यारश्मिकुशाः
 स्मृताः R — 290 अध्वन्यः A वैनविको ऽध्वन्यः E वैनयको
 अध्वन्यः R पारियात्रकः CD पारियातिकः R तनयं CD
 नयनं E — 291 सांपरायकः R — 294 युग्मं E युग्धं C युग्धं D
 — 295^a पदातिपादातिपादिकपदातयः C पदातिपत्तिपादा-
 तिपादिकपदातयः D पदातिः पादतिः पत्तिः पदातिकः
 पदातयः E पदातिः etc R — 295^b पादाकः पदिकश्चेति C

पादाकः पदिक पदिकश्चेति D पादतः पदिकश्चेति E पदातः
 पदिकश्चेति R — 296 केलिका CDE — 298 संज्ञित्कलिः A
 संस्फोटः ER संस्फोटो CD प्रविदारणं CD — 300. अभिज्ञाति°
 CDR — 303 तु for च E — 304 संनाहं E — 308 चुरकादिकं
 CDE — 309 स्थान्मूर्वी A — 310 °वेदछिनिः A वेदछनी CD
 °वेदछिनिः E — 311 °कदंवाः A — 312 This stanza is want-
 ing in CD — 319 परस्वधः AE निशानं A निशांतं CE नि-
 शांतां D — 321 °पदृश° mss °मुषंडी° A °भृशंडी° CD
 °मुखंद्वी° E °मुखंडी° R The comm to HC III, 451 writes
 मुखुण्णि भिंडिमाला° CD भिंडिमाल° E भिंडुमाल° R Am
 and HC have भिंदिपाल — 322 निःसरणं CD निसरणं E —
 323 HC III, 34 reads प्रमयः — 324 जितकासी A — 328
 Rāyamuk on Am II, 6, 1, 17 reads कोट्टवी — 332 च निष्फला
 ACD तु निष्फली E अवणा AR भ्रमणा CD — 333 विडुः C
 विंडुः D किंडुः E भिडुः R HC reads निंडुः — 334 मत्तका-
 मिनी AR मत्तगामिनी E मत्तकाशिनी CD — 336 तु for
 च CD — 337 कुह्निनी CD Am and HC write कुह्नी चुंणी AR
 चंडी CD कुह्दि° A कुह्दि° CD — 338 च for तु CDR — 339
 गृह्णी ADE — 340 कुलवालिका E कुलबाधिका CD —
 341 बंधका Am and HC. धर्षणी ER डुर्विनीता CD

ह्यभिनीता E — 343 समा स्मृता ACD समा स्मृताः E —
 345 फलितं CD कलितं R pr m — 348 विश्रसा AER
 विश्रसा CD दारुक्° AR — 350 ज्ञेयो नप्ता पौत्रश्च E
 पौत्रस्तु CDR — 351 भ्रातृजः स्मृतः E — 353 स्मृताः for
 समाः CDR — 356 अंध्रिः AD अंध्रिः C पाणिशय° mss —
 357 आरोहस्तु AE — 358 युतौ mss ककुंदरौ CD ककुंदरा E
 The whole verse is quoted in the comm on HC III, 272 and
 ascribed to Bhāguri — 360 पिविंडं CD °तुद्र° A °तुंड° E —
 361 कर्णश्रोत्रं ACD कंधरो E — 364 °जलाश्राशुनामानि A
 जलाश्राशिश्चिनामानि CD °जलास्ताशुनामानि E °जला-
 सुनामानि R — 365 स्यात् after °पांगः ACDR सृक्कः A
 सृक्कि CD सृक्कं E सृक्का R °पर्यंतं A — 366 संधिनी CD
 सिंधनी E — 368 मुष्टिरिष्यते R मुष्टिरिच्यते CD वंक्षिणः A
 वक्ष्णः R — 370 °श्रुवकं D °श्रुवकं C कक्षा A — 371 °ना-
 मानः CDR भवन्ति instead of शिखा च CD — 372 वक्ष-
 मिहन्ति A — 378 कफणः A केणिः C कफेणिः D प्रकांडः Am
 and HC have प्रगंडः — 380 वांक्षितार्थो CDR श्रोतो AR —
 381 सकनिष्ठकः R Perhaps we ought to read °रत्निरकनि-
 ष्टिकः — 385 समालम्बं CDR °रिस्कारश्च mss — 387 पत्रवल्ली
 तु CD — 388 ज्रागुंडं A ज्रागुडां C ज्रागुडीं D — 391 °मंतरीयं R —

- 393 पठपोठः R HC III,331 writes प्रोतः — 394 पत्तोर्णं AR
 पूतूर्णं C पूतूर्णं D — 395 पठच्चरः AR — 396 दशा AD देशं C
 आविको° mss — 398 वैकन्ति° CD — 399 आपीडशे° AR
 — 401 ताडकं ता° R — 405 रशना A दशमा C दशना D
 — 406 शिजिनी A — 407 अर्धा माणकः C अर्धो माणकः D
 हारौ R — 408 °माला च A °मौक्तिकः C °मौक्तिके D —
 411^a This verse is wanting in CD — 414 रतिकूजितं CDR —
 415 औरव्याश्च A उर्व्याश्च C उब्धाश्च D औरव्याश्च R —
 416 कुशीदिकः AR कुसीदकः C कुसीदः D — 418 कृपकं
 CDR वक्रयस्तथा CD — 419 कर्बुकः A कुठंबी R सैत्यं CR
 सैन्यं D — 420 सीरं CD. शीरं R °कीलिका CD कीलिकं R —
 421 कोठीरं A कीठिशै D काठीशं C — 422 लूनं दात्र° A
 लूनं दान° CD — 423 मेढिः AR मेढिः D HC has मेधि and
 मेधि — 424 गुंढो AR गुंष्टो C गुष्टो D — 426 मांगल्यको A
 — 428 °रण्यप्रभव° A तिलपिंग° A — 430 भ्रष्टं and after-
 wards भ्रष्टा mss — 432 रथकारस्तु A 434 °श्रंडालो A श्रां-
 डिलो CD प्रातहारिकः A प्रतिहरिकः D — 435 संवाहकों
 गमर्दं C संवाहकों गमर्दः D — 436 चित्रकर्मादिकं CD —
 438 सौंडिकः A — 439 मत्स्यबंधिनी ACR — 440 शौनिकः
 mss शूना AR — 442 रज्जुर्वटारश्च A रज्जुर्वराकरश्च CD

HC writes वटार्क वटस्तंत्रीगुणः AC वटस्तंत्रीगुणः D वटस्त-
 त्रीगुणस्तथा R — 443 चांडालो A पक्कश ms. This word is
 written पुल्कस पुक्कस पुक्कश बुक्कस, but the first seems to
 be the oldest and most correct form प्लवगः CDR — 444 शि-
 विरा A — 447 खशः CDR — 448 खर्तुः mss — 449 गर्डः AD
 — 450 प्रतिशायश्च AR प्रतिश्रयावश्च CD — 452 दद्रुणो दद्रु° A
 दद्रुणो दद्रु° CD — 453 पिचिंडिलो A पिडिलोचि C
 पिचडिलो D — 454: This verse is wanting in CD 454^b
 कलमू AR — 458 व्यालयाहोहि° AR This and the pre-
 ceding stanza are wanting in CD — 459 माणिबंधं CD —
 460 सुंठी A सुंठी C शंठी D — 460 गडूची A — 461 प्रोक्तं
 श्रूषणं CD प्रोक्तं पूषणं R — 462 कस्तंबरु A कुस्तुंबरु C
 कुस्तंबरु D कुस्तंबरु R रामठो हिंगुरुच्यते A हिंगु व्योषं
 रामठ उच्यते CD 464 प्रपुत्राटो AR प्रमुत्राटो CD निर्दि-
 ग्धिका AR निर्दिग्धिका CD गुणैः कंठकैर्वा निर्दिह्यते स्म
 उपचिता । दिह्य उपचये । निर्दिग्धा । कनि निर्दिग्धिका ।
 Rāyamukuta — 465 सुराव्यो CD महिषाख्यश्च CDR महा-
 रजत° AR कुसुंभं ACD — 466 करविंदं A प्रवक्षते instead of
 निगद्यते R — 467 उत्तीरं R

B O O K III.

2 अंतरमवाक् CD अंतरमवट R — 3 श्रैवात्यवाहकाः A
 °श्रैवातिवाहकाः DR — 4 दुःखमर्तिः A दुःखमार्तिः CD
 — 5 कलुष° A — 9 ज्ञागरं CD विश्रं AR — 11 च यत् AR
 — 13 मस्तकयं A मस्तिथु C मस्तिकयं R — 14 लोम-
 मिष्यते CD — 18 °पवनाशसर्प° A व्यालः CDR भुजगभुजंगम° A

The metre of this stanza is called Dhritagî, or according to
 others, Pancakâvalî It consists of 4 tetraastichs, each containing
 28 short syllables, arranged in the following order ~~~~~~

~~~~~| It occurs again in IV, 1 and is used in

the Çiçupâlavadhâ III, 82 Without considerable alterations, it
 would have been impossible to restore the necessary order in

the first verse. — 19 आशीर्विषो A — 20 आशीर्दंष्ट्रा R
 आसीर्दंष्ट्रा CD भवेत्तिलंसो A भवेत्तिलिंगो CD भवेत्ति-
 लंगो R स्मृतः instead of शयुः A — 21 डुंडुभः AR डुंडुभिः CD
 अहीरागी C अहीरगी D द्विजिह्वः स्यात् instead of स्यात्
 द्विमुखो CD — 22 निर्लयिनी CD निर्लूयनी R वप्रीकूटं A
 वल्मीकूटं C वील्मीकूटं D — 23 वप्री A — 24 शौत्तिकेय DR
 — 25 शृंगिका CD विस्फुलिंग स्यात्° A तद्भेदा अप्यनेकधा

CD — 26 कुशजलवन° mss — 27 °मस्तांगं CD — 29
 रोमोद्गमोरोमविकारो AR रोमोरोमषिकारो C रोमो-
 द्गरोरोमविकारो D — 32 कूलदेशेस्य A कूलदशाश्च C कूलद-
 शाश्च D — 33 प्रोतः A Omitted in CD — 35 वैसारणो A वैशारणो R
 — 36 प्रौष्टी AR — 37 लोहितश्च A पल्लपिकः CD °मुद्गुरु°
 ACD — From महामत्स्याः to महामत्स्याः is omitted in R —
 38 चिरिह्नि° CD A long syllable is wanting — 38 पोतादानं A
 कंचुलको AR किंजलको CD जलौकाश्च जल्लोकसः CD
 जल्लोकाः स्यु° A — 41 तेपि विज्ञेयाः A — 44 उध्यो A
 उयो C उद्यो D उद्यो R — 45 अवाककूल° CD — स्या-
 दंभसां D डिंडिम CD — 47 वेणी तु CD संवेद्यस्तु D संव-
 द्यरक्तनि° C — 49 सेतुर्वारणमुच्यते CD तत्वं स्याड्डुपं CD. —
 53 पल्लवणं A आखातो seems to be a wrong reading instead of
 अखातो — 55 उत्सः प्रवहणं R — 56 स्याद्विजवलं CD
 बुधैरिचकिल° A — 57 विसप्रसूतं A बिसप्रसूतं R — 60
 बीजकोशं CD किंजल्कः D किंजः C स्याद्विसकंदो CD —
 61 शैवालं CDR — 62 चंठी A चुंडी CDR — 63 उद्घाटनं R
 सारणैः A सारणं CD

B O O K I V.

1 °निकरंब° AR कुर केदने । कुरति विच्छिन्नं भवति ।
बाहुलकात् स्थ स्तो ऽबज्रकवावित्यंबज्रकारस्योत्वं च ।
निकरुंबं । Râyamuk on Am II, 5, 40 — 2 पेठन्तं ACD पेठति
पेठः । लिह्तादित्वाद्च् । ततः स्वार्थे के पेठकं । त्रिलिङ्गः । Comm
on HC VI, 47 ते सभाः CD. — 4 प्रायं AR — 5 सत्तमनुत्तमं A
सतममुत्तमं C सत्तमुत्तमं D — 6 °संशयावेक° C °संशया-
वेक° D संशयोद्रेक° R — 7 °भ्यासमा° AR — 14 रुद्रं A
वृद्धं CD भद्रं R The true reading is, perhaps, वृद्धं — 15 स्त्री-
पुंसयोश्च A — 16 प्रायं for प्राज्यं CD पुरुजं mss Is it meant
for पुरुहं? — 25 कामना स्याद्गु° CD — 27 विवृत्तं चेष्टित-
मुक्तं A निवृतं वेष्टनमुक्तं C निवृतं वेष्टशुक्तं C — 29 This
stanza is wanting in CD — 30 लीढा° A रीढा D — 31
मूलकर्म CD — 32 क्षामं शांतं A क्षामं क्षांतं D क्षामं क्षामं
क्षांतं C — 33 निवडं निवडीशं A — 34 °तर्धिपारेवारणं CD
— 43 वेचा A लिविराले° R लिपिलेखाक्षरस्य A — 45
This stanza is wanting in CD — 46 °मुक्तादनमाहुः A —
47 पांडुकः A पांडुरः CD — 48 मांजिष्टः mss शब्दाः कवि-
भिः A — 49 सिति A सित CD — 50¹ पिंजिरः परि° A —

50^b R omits this and the next verse **श्यामं** CD — 52 This verse is wanting in CD — 54 **स्याडुदाशयो** C **स्याडुसशयो** D — 55 **कुर्कुटिः** ACD **कुकुटिः** R **कुक्कुट इवाचरति कुक्कुटति दंभेन निभृतं चरति । कुक्कुटनं कुक्कुटिः ।** Comm on HC III, 42 °निष्कृति° A **निःकृति°** R **पृथुकल्पिनी** CD — 56 **चित्रकर्मरि°** mss — 61^b This and the next verse are wanting in CD — 63 **कीर्त्यते** D **कीर्त्यते** C — 66 **तुगं उदंतं** CD — 67 **स्मृतं** C **स्मृ** D — 68 **विसंकटं** CD **क्वपुटं** A **सपुटं** CD — 69 **अवगादो** CD **स्यादत्यादान°** A **स्यादन्याधान°** CDR — 70 **मुहुर्दिष्ट°** CD **मुहुर्डिष्ट°** R — 71 **प्रतिकूलोनुकूलार्थो** **अपट्टरमपण्णु च** C **प्रतिकूलानुकूलार्थे अपट्टरमपक् च** D — 72 **पराचीनपाचीनं** A **पराचीनं पराङ्मुखं** CD **शक्यमिति** mss — 74 **प्रसभ उच्यते** A **पणाक्षेषु** AR **पण्यक्षेषु** C **पण्याक्षेषु** D — 76 **प्रयुज्येतां** A **दोर्मध्यं** CD — 77 **स्थानमिष्यते** CD — 79 °प्रसेधकः A — 82 **तुन्नं क्षिप्तं तुन्नं** A **शन्नं शांतं** A — 83 **गुडितं** AR **गुडिनं** CD — 86 **सुरंगा** mss — 88 This stanza is wanting in CD — 91 **नियमः स्थितिः** A **ब्रज्याद्या** AR **मीज्याज्या** CD — 92 **व्युष्टुफलं** A **व्युष्टिफलं** CD **व्युष्टफलं** R — 94 **श्रुकुटिर्भ्रुकुटि°** D **उत्साहो श्रुकुटि°** C **भ्रुकुटिर्भ्रुकुटि°** R — 96 **प्रतिष्टं तु पदाधृतं** C **प्रतिष्टं तु यदाधृतं** D **प्रतीष्टं पतदा-**

द्वृतं R — 97 स्याद्वतापो AR स्याद्वपानो C स्याद्वटः
 स्मृतः D स्याद्वेक्षा AR स्याद्वेक्षा D — 98^a I leave this
 passage as given in R °माचारोतिक्रमः A °मावारातिः
 कमत्तया CD — 98^b पत्रशरा mss — 99 स्पर्द्धया किञ्चित् A
 स्पर्द्धयाधिकिं किञ्चित् CD — 100 प्रभावती mss .

B O O K V.

1 एकार्थो CD — 2 प्रतीहारः mss प्राकाराग्रे पि की-
 तितं CD — 3 त्रिषु from R — 8 रा-प्रधानं C राप्रधानं D —
 12 तारा CD धातारो A — 13 धेनुका गणिका CD —
 15 प्रस्थं CD — 17 पृष्ठास्थिन्यपि ACD — 20 सुंडा A —
 22 रुद्रो वृषभे CD — 23 बलः काले A बलिः काके C ब-
 लिकाले D — 25 खंडश्च पादपानां AR खंड पादानां CD —
 26 सरलः शालः शाकोध्ववार्तुनस्तिलकः C सरलः शाको-
 ध्ववार्तुनस्तिलकः D सरलः शालः शाको धवो ऽजनस्तिलकः
 R पद्म may be meant for पद्मा कथयन्ति instead of ऽपि दृश्यन्ते
 CD — 29 दृतावपि mss — 32 निर्दिष्टः for पर्जन्यः R —
 33 देवनं for वेदना CD — 34 कल्लं A — 35 विडुः प्रभावे
 पि CD — 38 व्युक्त A युक्तः CD — 40 विधिर्धर्मार्धनः A

विधिनायनः C विविधिनायनः D विधिनायनः R शक्रवर्ष°
 CDR — 44 This stanza is omitted in R — 45^a बुडांडके
 This reading is by no means satisfactory बुडांडके A बुडां-
 डके CD बुधांडक R Two mss of Ajaya explain चैत्य thus चैत्य
 उदेशवृक्षे स्याच्छिताचिह्ने जिनांडजे । — 45^b शलंधं A शिलंधं R
 — 46 हिंस्रः CD — 50 अवनश्यं ADR °र्षांखयोः CD — 51 बुध-
 स्तंडु° A ब्रधस्तंडु° CD ब्रधन्तुंडु° R विकाश° CDR See P
 VI, 3, 123 — 52 समुद्रनद्योः CDR — 53 °मूर्खयोः ACD
 °मौर्ष्ययोः R हसो वलज CD हसोर्वला AR सूर्यपर्वतयो
 रविः A — 55 परुहः स्वे C परुहः खे D 58 दाने विशेष° A
 °पितृऋक्थे A पितृरिक्थे R ग्रंथमिहंति CD — 59 °भिष्वंगः R
 — 62 प्रत्ययः A — 64 °जन्ममत्वाभि° C °जन्मसत्वाभि° D —
 65 कथ्यते कृतिभिः R — 66 प्रयुज्यते CDR — 67 शुक्ले C
 शुल्के D — 69^b च by conjecture ललाम CD — 70 °सीताशु-
 र्युमा ह्ययो C °सीतांशुर्युमा ह्ययो D — 74^b वर्षे CD
 प्रयुजते R — 75^a लवणादिषु पारदे A लवणादिकषट्सु
 पारदे R लवणादिषु नसु (नवसु D) लवणादिषु षट्सु पारदे CD
 च by conjecture — 75^b निर्यासे गुणवीर्ये (गुणवीर्य C) धातु-
 गुणवृत्तादौ रसः शब्दः CD निर्यासगुणवीर्यधातुविष्वृद्धादौ
 ररसः प्रोक्तः A निर्यासवीर्यगुणधातुविष्वृद्धातौ रसः प्रोक्तः R

- 76 मंत्र्याद्य° A — 77. खड्गादिषु A — 79 तंतुषु च CD —
 81 °प्रयोजनद्रव्य° A °प्रयोजनकचकचकश्चार्थः C °प्रयोजनक-
 श्चार्थः D — 82 स्थान्नि AR — 83 °चारे A °सिद्धांतसमयाः
 CDR स्मृताः instead of समाः R — 84 तंत्रेषु AR Omitted in
 CD — 87 चिराचिरेण AR च विकल्पौ प्रधानयोः C. च विक-
 ल्पो प्रधानयोः D — 88 संभोव्यये किल CD. — 89 हंतशब्दं
 प्रचक्षते CD — 90 महः AR हनः CD — 93 तर्कनिश्चययो° A.
 तर्कनिश्चययो° CD °काम्ययोः A. — 94 नुश्चित्प्र° AR —
 96 सानुशये A — 101 नित्यार्थे A

GLOSSARY

GLOSSARY.

अ

अंशु m 1) a ray of light 1, 39 — 2) the sun 1, 36	अकार्य n an improper act 5, 44
अंशुक n cloth, dress 2, 393	अकिंचन adj poor 2, 193
अंशुमत् m the sun 1, 36	अकुप्य n gold or silver 1, 81
अंशुमालिन् m the sun 1, 35	अकूपार m the ocean 3, 30
अंस n the shoulder 2, 370	अक्ष m 1) Terminalia Belerica 2, 463 5, 66 2) a die for playing with 5, 59 3) playing with dice, gambling 2, 233 5, 66
अंसकूट m a bull's hump 2, 111	अक्ष m 1) justice, equity 2, 274 2) custom, practice (' âcâia) 5, 66
अंसल adj strong 2, 226	अक्ष n 1) the axle of a wheel 5, 66 2, 293 2) an organ of sense 2, 380 5, 66
अंहुति f a gift, a donation 2, 264	
अंहुस् n sm 3, 5	
अंहुि m a foot 2, 356	
अंहुिप m a tree 2, 22	

अन्नदृश् m a judge 2, 274

अन्नर n 1) eternal beatitude
1 124 2) a letter of the al-
phabet 5, 74 4, 43

अन्नरजीवक m a scribe 2, 431

अन्नवती f playing with dice
2 233

अन्नि n the eye 2, 364

अन्निगत adj hateful, detestable
2, 211

अखिल adj all, whole, entire
4, 28 ~ निखिल

अग m a tree 2, 22

अगद् m a drug, a medicine 2,
438 5, 72

अगरु m Aloeswood 2, 390

अगस्ति } m the name of a Rishi
अगस्त्य } 2 258

अगाध adj 1) deep 3, 27 2) m
a hole, a chasm 3, 2

अगार n a house 2, 137 See
वासागार

अग्रायी f the wife of Agni 1, 66

अग्नि m fire, both as a god and
an element 1, 62 5, 54 64 Agni
is the regent of the south-
east quarter 1, 100

अग्निभू m Skanda, the god of
war 1, 19

अग्र adj first 4, 22

अग्रज m the firstborn son, an
elder brother 2 351

अग्रजन्मन् m a Brahman 2, 236

अग्रणी adj best, excellent 4,
5 See ग्रामणी

अग्रमांस n the heart 3, 14

अग्रिम adj prior, foremost 4, 90

अग्रेसर adj best, excellent 4, 5

अग्र्य adj 1) prior, foremost
4, 90 2) best, excellent 4 5

अघ n a sin, a crime 3, 5

अघन adj liquid 2, 120

अघ्या f a cow 2, 113 5, 48

अंक m 1) a mark, a sign 1, 45
2) the lap 2, 373

अंकपाली f embracing 2, 413

अंकुर m a sprout, a shoot 2, 30

See अंकूर

अंकुश m the hook used to drive an elephant 2, 69

अंकुशवारण n driving the elephant with a hook 2, 67

अंकूर m a sprout, a shoot 2, 30

See अंकुर

अंग n 1) a limb, a member 4, 59
2) the body 2, 335

अंग a vocative particle 5, 97

अंगज m Kâma, love 1, 32

अंगद n a bracelet worn upon the upper arm 2, 402

अंगना f a woman 2, 326

अंगनारतस् n the menstrual flux 5, 8

अंगमर्दिन् m a man who makes it his employment to rub or knead the body of bathers 2, 435 v 1 अंगमर्द

अंगराग m different unguents used for perfuming the body 2, 390

अंगविक्षेप { m gesticulation
1, 94

अंगार mn charcoal 2, 168

अंगारक m the planet Mars 1, 46

अंगारशकटी f a portable fire-stove 2, 159

अंगीकृति f assent 5, 99

अंगुलि f the tip of an elephant's trunk 2, 64

अंगुलिमुद्रा f a signet-ring 2, 404 5, 37

अंगुली f a finger 2, 361 404

अंगुलीयक n a finger-ring 2, 404

अंग्रि m a foot v 1 2, 356

अंग्रिप m a tree v 1 2, 22

अचक्षुस् n the evil eye (asau-myam caxus) 4, 87

अचंडी f a tractable cow 2, 115

अचल m 1) a mountain 2, 10
2) अचला f the earth 2, 1

अचिरांशु f lightning 1, 60

अच्छभक्ष m a bear 2, 73

अच्छोदन n hunting 2, 280 See
आच्छोदन

अच्युत m Vishnu 1, 23

अज m a iam 2, 122

अज m Vishnu 1, 25
 अजग्र m a large snake, the
 boa constrictor 3, 20
 अजगव n Civa's bow 1, 14
 अजन्य n a portent foreboding
 misfortune 1, 127
 अजर्य n friendship 4, 21
 अजस्रं adv continually, eter-
 nally, 4, 13
 अजाजी f cummin-seed 2, 461
 अजाजीव m a goathead 2, 226
 अजिन n the skin 3, 8
 अजिर n a count aloud 2, 144
 अज adj ignorant, foolish (2, 222)
 अंचल m the border of a cloth
 2, 395
 अंजन m 1) the elephant of the
 west 1, 104 2) a kind of tree
 5, 26 3) n a collyrium ap-
 plied to the eyelashes 2, 400
 अंतनिका f a kind of lizard
 2, 102
 अंतलिकारिका f a doll made
 of clay 2, 338
 अंतसा adv 1) quickly, speed-
 ily 4, 12 5, 96 2) truly 5, 96

अठनि (v 1 अठनी) f the
 notched end of a bow 2, 310
 अठन्नपक m the name of a tree
 (Justicia Adhatoda) 2, 43
 अठवी f a wood, a forest 2, 55
 अठु { m a room at the top
 अठुल्लक } of a house 2, 139
 अठ्या f roaming or wandering
 about 4, 91
 अणक adj vile, infernal 2, 182
 अणि m f 1) the pin of an axle
 2, 293 2) a corner 4, 42
 अणु 1) adj (f अणवी), small
 4, 3 2) m a kind of grain
 (panicum mihaceum) 5, 28
 अंड 1) m an egg 2, 85 2) n
 a testicle 2, 368
 अंडज m a bird 2, 83
 अतलस्पर्श adj deep, fathom-
 less 3, 27
 अतस् adv therefore 5, 92
 अतसी f flax (linum usitatissi-
 mum) 2, 427
 अतिक्रम m 1) = अत्याधान 4,
 69 2) transgression 5, 40

अतिगर्वित adj conceited,
arrogant (2 228)

अतिथि m a guest 2, 203

अतिभी m the flash accom-
panying thunder 1, 57

अतिमर्याद् adj excessive 4, 34

अतिमात्र adj excessive (5, 17)

अतिमुक्तक m the name of a
plant (*Gaertneria racemosa*)
2, 53

अतिरक्ता f one of the seven
tongues of Agni 1, 68

अतिवाहिक m a spirit abiding
in hell 3, 3

अतिवेल adj excessive 4, 34
5, 17

अतिसंधान n cheating, deceiv-
ing 4, 63

अतिसार m diarrhoea See
सातिसार

अतिसारकिन् adj afflicted with
diarrhoea 2, 451

अतीत adj passed (5, 73)

अत्यय m 1) a transgression 5,
40 2) distress, danger 5, 40
3) death 3, 6

अत्यर्थ adj exceeding, exces-
sive 4, 34

अत्याकार m disrespect, con-
tempt 4, 19

अत्याधान n अतिक्रम 4, 69
(The *Bhūtiprayogakosha* ex-
plains this word, like Ha-
lâyudha, merely by अतिक्रम)

अत्रिनेत्रप्रसूत m the moon 1, 42

अथ, अथो ind 1) then (स्नातो
ऽथ भुंक्ते, first he bathed, then
he partook of a meal) 2) now
(auspicious and inceptive, अथ
परस्मैपदानि, now let us
treat of the middle voice)
3) what, how (interrogatively ;
अथ शक्नो ऽसि भोक्तुं, what
you are able to eat? Kshīna-
svāmn) 5, 100

अद्भ्य adj much 4, 16

अदिति f the mother of the
gods 1, 119

अज्ञा m and certainly, truly, verily
5 99

अद्भुत n 1) surprise, wonder
4, 60 2) one of the nine sen-
timents to excite which is the
object of a poetical composi-
tion 1, 92

अन्नर adj gluttonous, voracious
2, 195

अद्रि m 1) a tree 2, 22 2) a
mountain 2, 10 3) the sun
5, 34

अद्वयवादिन् m Buddha 1, 85

अद्विज m a Brahman who has
lost his caste by suffering the
domestic fire to become ex-
tinct 2, 249

अधम adj low, vile, inferior
2, 182

अधर 1) adj low, below 5, 92 2)
overcome in argument or con-
troversy 2, 209 3) m the un-
derlip, or lip in general 2, 369

अधरतस् {
अधरस्तात् { adv below, be-
neath 5, 92

अधस् adv down, below, down-
wards 1, 102 2, 27 63 4, 83
5, 92

अधस्तात् adv down, below,
downwards 1, 102 5, 92

अधिकृत 1) adj superintending
2, 274 2) m a superintendent
2, 107 272

अधित्यका f a wood upon the
upper part of a mountain 2, 56

अधिप

अधिपति { m a lord or master
2, 188

अधिभू

अधिरोहिणी f a ladder 2, 146
vi अधिरोहणी

अधिअयणी f an oven or stove
2, 158

अधिष्ठान n a town 2, 130

अधीर adj wavering, unsteady
4, 10

अधीश m a lord or master
2, 188

अधृष्ट adj modest, bashful, ti-
mid 2, 220

अधोक्षत्र m Vishnu 1, 23

अधोभुवन n the infernal regions 3, 1

अधोमुख adj (f ई) looking downward, turned downward 2, 230 303

अध्यक्ष m a superintendent 2, 272

अध्यात्म n the supreme spirit 5, 82

अध्यापक m a teacher 2, 245

अध्येषणा f begging, solicitation 2, 205

अध्वग m a traveller 2, 202

अध्वन् m a way, a road 2, 105

अध्वनीन m a traveller 2, 202

अध्वन्य 1) adj fit for travelling 2, 290 2) m a traveller 2, 202

अध्वर् m a sacrifice 2, 259

अनंग m Kāma 1, 33

अनडुह् 1) m (nom अनडुहान्) a bull or ox 2, 108 2) f अनडुही or अनडुही a cow 2, 113

अनंत 1) m Baladeva 1, 28

2) अनंता f the earth 2, 1

अनंतर adj following immediately, near 5, 100

अनपक्षु adj not contrary, coincident 4, 71

अनय m ill-luck, misfortune
See अयानय

अनर्गल adj unestrained, unhindered 4, 66

अनर्थक adj useless, worthless, void of sense 1, 150

अनल m fire 1, 62 100

अनवधान n inadvertence, carelessness 4, 69

अनवर्त adj unceasing, continual 4, 13

अनवस्कर् adj unsoiled, clean 4, 85

अनशन n abstaining from food, fasting 4, 75

अनश्चर adj imperishable, eternal 1, 125

अनस् n a cart 2, 289

अनादर m disregard, disrespect 4, 19

अनादिवाचा f. a tradition 1, 147

अनादृत adj unexpected, despised 4, 29

अनामा f the ringfinger 2, 383

अनायासार्थक adj. prepared without exertion or difficulty. 4, 89

अनारत adj unceasing, continual 4, 13

अनार्त adj unscathed, healthy 2, 225 v 1

अनाविल adj unsoiled, clean, pure 1, 132

अनिवड adj disconnected 1, 139

अनिमिष m 1) a god 1, 4 2) a fish 3, 35

अनिरुद्ध m the son of Kâma 1, 34

अनिल m wind 1, 75

अनिशं adv continually 4, 13.

अनीक m.n 1) a host, an army 2, 302. 2) war, combat 2, 298

अनीकस्थ m a guard, a sentinel 2, 278

अनीकिनी f a host, an army 2, 302

अनुकूल adj agreeing or in accordance with 4, 71

अनुक्रम m succession, order 4, 54

अनुक्रोश m compassion 4, 39

अनुग m 1) an attendant, a servant 2, 273 2) a lover a husband 2, 342

अनुचर m an attendant, a servant 2, 273

अनुच्छिष्ट adj moral, righteous 2, 247

अनुज m a younger brother 2, 351

अनुजीविन् m a companion, a follower 2, 273

अनुतर्ष m a goblet, a vessel used for drinking spirits with. 2, 172

अनुताप m. repentance 4, 31

अनुत्तम adj. unequalled, best, excellent. 4, 4.

अनुत्तर adj. deserving no reply, talking nonsense. 2, 222.

अनुनय m. salutation, obeisance 4, 64.

अनुपदं adv. following. 4, 46

अनुपदिन् adj. searching, inquiring 2, 225.

अनुपदीना f. a boot 2, 156

अनुपात्यय m. absence of neglect, following the appointed order 4, 54

अनुमति f. the fifteenth day of the moon's age, on which she rises one digit less than full 1, 112

अनुमानोक्ति f. the art of reasoning, logic. 1, 10

अनुयोग m. a question 1, 154

अनुत्ताप m. a repetition of what had been said before, tautology 1, 150

अनुलेपन n. ointment, unguent 2, 387

अनुवृत्ति f. = यात्रा. 5, 33.

अनुशय m. 1) repentance 4, 31
2) ancient enmity. 5, 29.

अनुषंग m. compassion 5, 37.

अनूक n. 1) race, family. 5, 43
2) temperament, disposition 5, 43.

अनूचान m. a Brahman versed in the Vedas and Vedāṅgas 2, 240

अनृत n. untruth, falsehood 1, 144

अनेकधा adv. variously, numerously 2, 282 3, 25

अनेकप m. an elephant 2, 59
See द्विप

अनेडमूक adj. blind. 2, 454

अनेहृत् m. time 1, 105.

अनोक्क m. a tree 2, 22.

अंतःपुर n. a seraglio, a harem 2, 274 325 336

अंतक m. Yama 1, 72

अंतर 1) adj external (अंतरं
चंडालगृहा वाह्या इत्यर्थः
Kshīrasvāmīn) 5, 85 2) n
the middle, the midst 5, 85
3) intervening space 2, 106
2, 61 5, 85 4) the soul 5,
85 5) a hole, a rent 3, 2
6) a foible, a weak side (अंतरं
लब्धरिः प्रहरेत् Ksh) 5, 85
7) loom, opportunity (अंतरं
देहि Ksh) 5, 85 8) differ-
ence 5, 85 9) clothing 5, 85

अंतरात्मन् m the soul 5, 85

अंतराय m obstacle, imped-
iment 2, 246

अंतराल् adj intermediate 1, 102

अंतरिक्ष n the sky, the atmo-
sphere 1, 137

अन्तरीप n. an island 3, 48

अन्तरीय n. a lower garment 2,
391

अन्तरेण prep except, without
5, 90

अन्तर्गडु adj useless, worthless
4, 89

अन्तर्देह (?) m n entrials 5, 31

अन्तर्धि m concealment 4 34

अन्तर्वेशिक m the superinten-
dent of a harem 2, 274.

अन्तर्वन्नी f a pregnant woman
2, 343.

अन्तर्वाणि adj skilled in sci-
ence 2, 244.

अन्तावसायिन् m a man of a
low tribe 2, 443

अन्तिक n vicinity, neighbour-
hood 4, 7 5, 99

अन्तिम adj final, last 4, 90

अन्तेवासिन् m a pupil 2, 245

अन्त्य adj final, last 4, 90

अन्त्यज m a man belonging to
the Çûdia caste 2, 237

अन्त्यजाति m a man of a low
tribe 2, 444

अन्त्यवर्ण m a Çûdra 2, 431

अन्त्र n an entrial 3, 13

अन्डुक m the chain with which
the feet of elephants are se-
cured 2, 68

अंध adj blind 2, 454
 अंधकरिपु m Civa 1, 11
 अंधकार m n darkness 1, 110
 अंधतमस n great darkness
 1, 110
 अंधस् n boiled rice 2, 164
 अंधु m. a well 3, 62
 अन्न n boiled rice 2, 164
 अन्यभृत m the Indian cuckoo
 2, 88 See परपुष्ट
 अन्योन्य pron mutual, reci-
 procal 4, 35
 अन्वक्ष् }
 अन्वंच् } adj following 4, 46
 अन्वय m race, lineage 2, 241
 5, 43
 अन्ववाय m race, lineage 2, 241.
 अन्वासन n a workshop, a ma-
 nufactory 2, 142
 अन्वेषण n search, inquiry 5, 21
 अन्वेष्ट adj searching, inqui-
 ring 2, 225

अप् f pl water 3, 26
 अपकार m injury, offence 4, 86
 अपकृष्ट adj low, inferior
 2, 182
 अपघन m a limb, a member.
 4, 59
 अपचित adj honoured, respect-
 ed 2, 229
 अपज्ञान n concealment of know-
 ledge 4, 45
 अपटी f a screen surrounding
 a tent. 2, 154
 अपत्य n. offspring, a child, male
 or female 2, 342.
 अपत्रपा f bashfulness 2, 412.
 अपदांतर adj adjoining, con-
 tiguous 4, 8
 अपमित्यक n debt 2, 417
 अपर adj unsurpassed, supe-
 rior 4, 4
 अपराजिता f a plant (clitoria
 ternatea) 2, 47
 अपराड्डेषु m. an archer who al-
 ways misses the butt 2, 316

अपराध m a fault, a transgression 4, 64

अपराह्ण m the afternoon 5 36.

अपर्णा f Durgâ 1, 16

अप्लाप m concealment of knowledge 4, 45

अपवरक n a lying-in chamber 2, 137

अपवर्ग m exemption from further transmigration, eternal beatitude 1, 124

अपवर्जन n. gift, donation 2, 264

अपवाद m censure, blame 1, 148

अपवारण n concealment 4, 34

अपवारित adj covered, concealed 4, 58

अपविद्ध adj rejected. 4, 18

अपटु adj. contrary, opposite 4, 71 See अनपटु.

अपसद् m an outcaste 2, 182

अपसर्प m a spy 2, 270.

अपसव्य adj not left, right 4, 71.

अपस्कर m any part of a carriage 2, 293

अपस्नान n bathing after the performance of a funeral ceremony 3, 17

अपहृस्तित rejected, despised. 4, 29 This word occurs in the notes to Uivaçi, ed Bollensen, p 253

अपह्नव m 1) concealment of knowledge 4, 45 2) affection. 5, 29.

अपांग m the outer corner of the eye 2, 365 62

अपाचीन adj 1) turned away 4, 72 2) southern 1, 103

अपांच् (अपाङ् अपाची अपाक्) southern 1, 103

अपाठव n sickness, disease 2, 445

अपात्यय m concealment of knowledge 4, 45

अपान n the anus 2, 358

अपां पित्त n fire, 1, 63

अपार n the near bank of a river 3, 45

अपाश्रय m a fence or hedge in front of a building 2, 152

अपिनङ्ग adj dressed, accoutred 4, 62 See पिनङ्ग.

अपुनर्भव m exemption from further transmigration, eternal beatitude 1, 124

अपूप m a cake 2, 164 See पूप

अप्रधान n subordination, inferiority 5 79

अप्रतन्व adj quick expeditious 4, 98

अप्रकृत adj untilled, fallow 2, 3

अप्सरस् f a nymph of Indra's heaven 1, 87 88

अफल adj barren, unprofitable, useless 4, 75

अवङ्ग adj unconnected, senseless 1, 141

अवता f a woman 2, 327

अवज्ज 1) m the moon 1, 42 2) n a lotus 3, 57

अब्ध m 1) a cloud. 1 58 2) a year 1, 115 116

अब्रह्मण्य n. used as an exclamation sacred, not to be hurt 2, 251

अभया f yellow myrobalan (terminalia citrina) 2, 463

अभिक m a lover, a husband 2, 342 See अभीक

अभिव्या f 1) beauty 2, 410 2) fame, glory 1, 153

अभिजन m family, race 2, 241

अभिजात adj well-born, of noble descent 2, 234

अभिज्ञ adj skilful, clever 2, 180

अभिज्ञान n a sign, a token 1, 45

अभिधा f a name 1, 152

अभिधान n speaking, speech 1, 138

अभिधेय n meaning, signification 5, 81

अभिनय m dramatic action expressive of sentiment 1, 94

अभिनव adj new 4, 26

अभिनिर्घाण n march 2, 306

अभिनिवेश m perseverance, determination to accomplish an object 4, 99 5, 55

अभिन्न adj not different, identical 2 16 280 4, 9

अभिप्राय m 1) intention, purpose 4, 77 5, 81 2) meaning 5, 64

अभिभव m 1) disregard, disrespect 4, 19 2) defeat 5, 59

अभिमंत्रण n calling mvting 1, 154

अभिमान m pride, haughtiness 5, 35

अभियाति m an enemy 2, 300

अभियोग m an attack 5, 57

अभिवृत्त adj learned 2, 177

अभिलाष m greedy desire after, covetousness 2, 209

अभिलाषुक adj craving, desiring, covetous 2, 208

अभिवादन n salutation, obeisance 2, 243

अभिवाद्य adj to be saluted 2, 243

अभिषंग m 1) connexion 2) defeat 3) imprecation 5, 59

अभिषव m soup gruel 2, 163

अभिषेणन n march to attack an enemy 2, 306

अभिसंपात m war, battle 2, 299

अभिसार s सर्वाभिसार

अभिसारिका f a woman who makes an assignation 2, 341

अभिहार m 1) robbing 2) attack 3) aiming, taking up arms 5, 57

अभीक m a lover, a husband 2, 342 See अभिक

अभीक्ष्णं adv repeatedly 4, 39

अभीरु f asparagus racemosus 2, 464

अभीशु m a ray of light 1, 38

अभ्यय adj near 4, 7

अभ्यर्ण adj near 4, 7

अभ्यवहार m eating 2, 170

अभ्यागम m war, battle 2, 298

अभ्यागारिक, adj diligent in supporting one's family 2, 202

अभ्याश m vicinity, neighbourhood 4, 7 v 1 अभ्यास

अभ्यास m military practice 2, 315

अभ्युत्थान n dignity, respectability 4, 93

अभ्युपगम m granting, allowing 5, 100

अभ्युष m slightly parched grain 2, 430

अभ्र n a cloud 1, 58

अभ्रमातंग m Ānāvata, India's elephant 1, 61

अमत्र n a vessel 2, 172.

अमर m. an immortal, a god 1, 4

अमरावती f the city of India 1, 55

अमर्त्यभुवन n. heaven 1, 3

अमर्ष m. anger, passion 2, 207

अमर्षण adj angry, passionate 2, 206

अमलानक n the blossom of globe amaranth (gomphrena globosa) 2, 52 v1 अमलातक

अमा adv 1) together 2) near 5, 99

अमात्य m a minister, a senator 2, 271.

अमावास्या f the first day of the first quarter, on which the moon is invisible 1, 112

अमित्र m an enemy. 2, 300.

अमुक्त n a weapon which is always held in the hand, and not thrown, e g a knife 2, 307. 308 See मुक्तामुक्त, यंत्रमुक्त

अमुत्र adv in a future world 5, 91

अमृत n 1) the food of the gods 1, 133 2) water 3, 26 3) final beatitude. 1, 124 4) f अमृता a plant (menispermum cordifolium) 2, 460.

अमृताशन m a god. 1, 4

अंबक n the eye 2, 364

अंबर n 1) cloth, dress 2, 393
2) the sky or heaven 1, 137 5, 15

अंवरीष m a fiving pan 2, 158

अम्बा f a mother 2, 349

अम्बिका f Pârvatî 1, 15

अम्बु n water 3, 26 5, 61

अम्बुज n a lotus (nymphaea nelumbo) 3, 57

अम्बुद् m a cloud 5, 40

अम्बूकृत adj sputtered (of speech) 1, 142

अम्बुत् n water 3, 26 46 5, 83

अयम् m good luck 1, 126 (अयानय 'whether producing good or ill luck')

अयन n 1) a road, a path 2, 105 2) a place, a site (?) 4, 77

अयंत्रित adj unestrained, unhindered 4, 66

अयस् n iron 2, 16

अयस्कांत m the loadstone 2, 14

अयि a particle introducing a kind enquiry 5 96

अरं adv quickly 4, 12

अरधृक् m a wheel for drawing water with 3, 63 Hind अरध

अरणि m f wood used for kindling by attrition the sacrificial fire 2, 260

अरण्य n a wood, a forest 2, 55

अरण्यश्चन् m a wolf 2, 73

अरति f longing, regretting 4, 57

अरलि m a cubit, or measure from the elbow to the tip of the little finger 2, 381.

अरर m n. the leaf of a door 2, 133 v 1 अररि

अरविन्द n a lotus (nymphaea nelumbo) 3, 58

अराति m an enemy 2, 300

अराल adj. bent, crooked 4, 11

अरि m an enemy 2, 300

अरित्र n a rudder 3, 50

अरिष्ट m 1) a tree (nimba azadaracta) 2, 41 2) a crow 2, 90 — n 3) a natural phenomenon boding misfortune.

1, 127 4) misfortune 5, 18
5) buttermilk 2, 120

अरिष्टगृह् n a lying-in chamber.
2, 344

अरुण adj red 4, 48

अरुतुद् adj inflicting pain, pain-
ful 2, 216

अरुस् n a wound 3, 8

अर्क m the sun 1, 36 120.5, 70

अर्काश्मन् m crystal 2, 21.

See सूर्यकांत.

अर्गता f a bolt to fasten a door.
2, 145.

अर्घ m 1) price 2) an oblation
given to a venerable person.
5, 49

अर्चना f worship, homage 5, 49

अर्चा f 1) worship, homage 1,
128 2) an image 1, 131

अर्चिष्मत् m fire 1, 62

अर्चिस् n flame. 1, 65 67

अर्जुन 1) adj (f ई) white. 4, 47
2) m. a tree (pentaptera ar-

juna) 2, 40 3) v i instead of
अंजन 5, 26 4) n grass 2,
35 5) f a cow 2, 113

अर्णव m the ocean 3, 30

अर्णस् n water 3, 26

अर्त्ति f pain 3, 4

अर्थ 1) cause, motive 5, 81 2)
intention, purpose 3) mean-
ing, signification 4) wealth
1, 80 5, 81 Comp. देवतार्थ,
युद्धार्थ 2, 291.

अर्थवाद m. praise 1, 145

अर्थव्ययसह् adj. prodigal 5,
46.

अर्थागम m. income 2, 278

अर्थिन् m a beggar 2, 204

अर्ध 1) adj half 2, 407 2) m
a part 4, 28

अर्धगुच्छ m a necklace consist-
ing according to HC and Râ-
yam (गुत्सार्ध) of 24 stings
2, 407

अर्धचंद्र m an arrow with a head
like a crescent 2, 314

अधोर्गक adj reaching to the middle of the thigh, e g a petticoat 2, 392

अर्भक m a child, the young of any animal 2, 347

अर्यमन् m the sun 1, 35

अर्य m a master 2, 188

अर्वत् 1) m a horse 2, 281 2) f अर्वती a mare 2, 285

अर्वन् adj bad, infernal 2, 182

अर्वाकूल n the near bank of a river 3, 45

अर्श n piles 2, 451

अर्शस् n piles 2, 450

अर्शस adj afflicted with piles or haemorrhoids 2, 451

अर्हतम् m a Jaina saint 1, 86

अल n the tail (or rather the sting) of a scorpion 3, 23

अलक n. curled hair, a lock 2, 376

अलका f the residence of Kuberā 1, 83

अलक्तंक m lac 2, 400

अलक्ष्मी f (nom अलक्ष्मीः), misfortune, calamity, personified as a goddess 1, 86

अलगर्द m a water snake 3, 21

अलङ्करण n an ornament 2, 403

अलङ्कर्मिण adj skilful, clever 2, 215

अलङ्कार m an ornament 2, 384

अलर्क m a mad dog 2, 127

अलस adj indolent, lazy 2, 232

अलात n a fire brand 1, 67

अलाबू f a long white gourd (cucurbita lagenaris) 2, 54

अलि m a bee 2, 100

अलिक n the forehead 2, 370

अलिङ्गर m an earthen water jar 2, 162

अलिन् m a bee 2, 100

अलिङ्क m a terrace before a house 2, 144

अस्तीक n untruth, falsehood
1, 144

अल्प adj small 4, 3

अवक्त्र m dust, sweepings 2,
147

अवकाश m opportunity 5, 85

अवकीर्ण adj scattered 4, 29

अवकीर्णिन् m a religious stu-
dent who has broken his
vows by incontinency 2, 249

अवकृष्ट adj vile, inferior 2,
182 v 1 for अपकृष्ट

अवकेशिन् m a tree without
fruit 2, 23

अवक्रय m price 2, 418

अवगाह m. a bucket (? =
जलद्रोणी) 4, 69 The Çkd of
Râdhākānta reads अवगाह,
but the meaning नौकाजल-
सेचनपात्रं has no authority
The Oxford Ms of the Çab-
damâlâ reads अवगाहो
जलद्रोणी

अवगीत adj 1) seen frequent-
ly, well known, decantu-

tus 2) censured, blamed
4, 70.*

अवग्रह m the forehead of an
elephant 2, 63

अवग्रहिणी f See गृह°

अवचूल m an ornament hang-
ing downwards from the top
of a banner 2, 303 See
उचूल

अवज्ञा f disregard, contempt
4, 30

अवज्ञात adj despised 4, 29

अवट m a hole or pit 4, 97.
5, 16

अवटु 1) f the nape of the neck,
2, 370 2) n (?) a hole, a
rent 3, 2

अवतंस }
अवतंसक } m 1) a garland of
flowers worn on the
crown of the head 2) an ear-
ring 2, 399

* अवगीतं तु निर्वेदे ऽनूक्त-
दृष्टे विगर्हिते. Ajaya

अवतमस n slight darkness
1, 110

अवतोका f. a cow which has
miscarried 2, 115

अवदंश m a stimulant to drink
2, 173

अवदात adj white 4, 47

अवद्य adj low, inferior. 2, 182.

अवधारण n determining, stat-
ing or holding with posi-
tiveness and assurance 5,
95 98

अवधि m 1) a boundary, a li-
mit 2, 104 2) a hole, a pit
5, 16 3) an agreement 5, 32

अवध्य adj not to be killed,
sacred 2, 251.

अवधस्त adj scattered 4, 29.

अवनि f the earth 2, 1

अवन्तिसोम m sour gruel. 2,
163

अवन्ती f Ujjayinī, the modern
Oujein 2, 132

अवपात m. a hole or pit 4, 97

अवभृथ m. a supplementary
sacrifice made to atone for
any defects in a principal
and preceding one. 2, 262⁴

अवम adj low, inferior 2, 182.

अवयव m. a member, a part
4, 59.

अवरज m a younger brother
2, 351

अवरोध m a seraglio, a haram.
2, 325

अवरोह m a creeping plant
climbing up to the top of a
tree 2, 29^{1, 2}

* प्रधानयागो दीक्षा । त-
स्यांतः समापको यो ऽपरो
यज्ञो न्यूनत्वादितोषनिरा-
साय प्रधानयागस्य पूरणाय
प्रतिष्ठार्थं क्रियते सो ऽवभृथः ।
Rāyam

** वृक्षमूलात्प्रभृति वृक्षा-
ग्रपर्यंतं गता गुडूच्यादिलता-
प्यवरोहः । Rāyam

अवर्णवाद m censure, blame,
reproach 1, 148

अवलम्ब n the waist 2, 362

अवलीढा f disregard, con-
tempt 4, 30

अवलेप m pride, haughtiness
4, 37

अवलोकन n looking, seeing
2, 411

अवश्यं adv certainly, positive-
ly 5, 50

अवश्याय m frost, hoar frost
3, 28

अवष्टम्भ m = सौष्टव. 4, 74

अवसर m occasion, opportu-
nity 4, 65 5, 65 85

अवसान n end, termination
5, 39 67 2, 25

अवस्कन्द m assault, attack 2,
297

अवस्कर m 1) faeces, excre-
ment 3, 15 2) a privy, an
organ of generation 5, 37

अवहार m a shark 3, 34

अवहित्य n dissimulation 4,

87 अंगविकृतस्य रोमांचा-

देराच्चादनादवहितः स्थितः

त्वमवहित्या अवहित्यम-

धोयतेति भारतात् क्लीव-

मपि । Rāyam

अवहेल n disregard, con-
tempt 4, 30

अवाक्श्रुति adj deaf and dumb
2, 454

अवाग्भाग m the part below
2, 26

अवाक् 1) n of अवाच, down,
below, downwards 1, 102 2)
f अवाची the south 1, 101.

अवि m a sheep 2, 124

अविहस n ewe's milk 2, 124

अविनीता f an immodest wo-
man 2, 341

अविमरीस n ewe's milk 2,
124

अविरत adj unceasing, conti-
nual 4, 13

अविसोढ n ewe's milk 2, 124

अविस्पष्ट adj unclear, indistinct 1, 141

अवी f (nom ई), a woman in her courses 2, 333.

अवेक्षा f attention, watchfulness 4, 97

अव्यक्त 1) adj indistinct, unclear 5, 56 2) inarticulate 1, 140 3) m the supreme spirit 5, 56 * 4) a fool 5, 56

अव्यक्तवाच् adj speaking indistinctly 2, 232

अव्यंजन adj beardless 2, 123

अव्यापार m vacation from work, state of being unemployed 5, 65

अशन n 1) eating 2, 170 2) food 2, 164 5, 83

अशनाया f hunger 2, 206

अशनि m f Indra's thunderbolt 1, 56

अशुभ n 1) sin 3, 5 2) misfortune 5, 18

अशोक m a tree (Jonesia asoka) 2, 37

अश्मगर्भ n an emerald 2, 20

अश्मन् m. a stone 2, 13

अश्मंतक n an oven or stove 2, 158

अश्मसार n non 2, 16 अश्मसारं च शस्त्रकमित्यमरमालायां क्लीवमपि Rāyam

अश्र 1) m a corner 4, 42 See अश्रि 2) a tear 2, 364 See अश्रु

अश्रांत adj continual 4, 13

अश्रि f a corner 4, 42

अश्रु n a tear 2, 364

अश्लील adj coarse, vulgar 1, 142

अश्व m a horse 2, 281

अश्वतर m a mule 2, 295

अश्वत्थ m the holy fig tree (Ficus religiosa) 2, 41

अश्वमुख m a Kinnara, an attendant on Kuvera 1, 82

* In this sense it appears generally as a neuter

- अश्वारोह m a horseman 2, 235
- अश्विन् m du the twin sons of Aśvinī, and physicians of the gods 1, 84
- अष्टापद n gold 2, 18.
- अष्टीवत् m the knee 2, 360
- असंशय m absence of doubt, certainty 5, 99
- असकृत् adv repeatedly, again 4, 39
- असक्त adj continual 4, 13
- असती f an unchaste woman 2, 341
- असन n a tree (pentaptera tomentosa) 2, 44
- असंपूर्ण adj incomplete 4, 28
- असंमत adj disapproved, despised 2, 211
- असहन् m an enemy 2, 300
- असार् adj pithless, empty, vain 4, 92
- असि m a sword 2, 317
- असिक्री f a woman in attendance in a haram 2, 336.
- असित 1) adj black 1, 50 4, 49 2) m the planet Saturn 1, 48
- असिधेनु } f a knife 2, 318
- असिपुत्रिका }
- असु m pl life 1, 134
- असुर m a demon 1, 5
- असुहृद् m an enemy 2, 300
- असृग्धरा f the skin 3, 8
- असृज् n blood 3, 10
- असेचनक adj insatiable 2, 195
According to Amara 'charming to such extent that the eye does not get tired of looking at it'
- असौम्य adj not pleasing, unfriendly 4, 87
- अस्तिमत् adj wealthy 2, 214
- अस्त्र n 1) a weapon in general 2, 307 2) a bow 2, 309
- अस्थग adj deep 3, 27.

अस्थि n a bone 3, 10 11	अहमहमिका f outdoing a rival 4, 99
अस्थिपंजर n a skeleton 3, 11	अहर्षति m the sun 1, 37
अस्निग्ध adj unkind, harsh 4, 98	अहस् n a day 1, 106
अस्र n blood 3, 10	अहार्य m a mountain 2, 10
अस्रु n a tear 2, 364	अहि m a snake 3, 18 20
अस्वप्न m a god 1, 4	अहित m an enemy 2, 300
अस्वाध्याय m a brahman who has not read the Vedas previous to his investiture 2, 250	अहिर्बुध्न m Īva 1, 13
अहंयु adj proud, conceited 2, 224	अहीरणिन् m a kind of snake 3, 21 Puushottama writes अहीरणि
अहंकार m pride, haughtiness 4, 37	अहोरात्र n day and night 1, 105 A day and night of the Pitris last a month, of the gods a year, of Brahman 2000 yugas of the gods 1, 115
अहंकारिन् adj proud, conceited 2, 224	अङ्गाय adv soon, quickly, speedily 4, 12
अहृत n new clothes 2, 395	

अ

आकर m a mine 2, 14	आकल्प m ornament, decoration 2, 384
आकर्ष m 1) a die, dice 2) playing with dice 3) a draught-board 5, 59	आकल्य n sickness, disease 2, 445

आकस्मिक adj (f i), sudden
5, 98.

आकार m an affection of the
body, considered as indicative
of mental sentiment or emo-
tion 4, 87

आकारण n. calling, inviting
1, 154.

आकुल adj. filled with 4, 17

आकुलक = आकुल adj con-
fused, disordered 4, 46

आकूत n intention, purpose
4, 77

आक्रंद m war, battle 2, 298

आक्रान्त adj = आस्थित 4,
96

आक्रोश m. reviling, impre-
cation 1, 149 5, 59

आक्षेप m abuse, taunt 1, 149
2, 223

आखंडल m Indra 1, 53

आखात m a natural pond
3, 53

आखु m a rat, a mouse 2, 80

आखुरथ m Ganeṣa 1, 18

आखेटक m chase, hunting 2,
280.

आख्या f a name 1, 152

आख्यान n } a tale, a le-
आख्यायिका f } gend 1, 152

आगंतु m a guest 2, 203

आगम m sacred science 1, 9

आगस् n offence transgres-
sion 4, 64

आगुर f assent 4, 30

आग्नेयी f the wife of Agni v 1
1, 66

आघाट m a boundary, a limit
2, 104

आधार m clarified butter 2,
120

आंगिरस m Bṛhaspati 1, 47

आचमन n sipping water be-
fore or after religious cere-
monies 2, 253

आचार m custom, usage, prac-
tice 5, 66 83

आचारातिक्रम (?) 4, 98

आचित adj gathered, accumulated 4, 17

आच्छाद् m clothes 1, 121

आच्छादन n 1) clothes 2, 393
2) the wooden frame of a roof 2, 148

आच्छोदन n hunting, chase
v 1 2, 280

आजानेय m a horse of a good breed 2, 284

आजि f war, battle 2, 298

आजीव m 1) livelihood, subsistence 2, 415 See पण्य-
जीव 2) a Jain beggar 2, 190

आज्य n clarified butter 2, 120

आटि f a bird (turdus gingimianus). 2, 94 See आति

आटोप m pride 4, 37

आडंबर m 1) the sound of a drum (?) 2) the roaring of elephants (?) 3) = प्रपंच 5, 55

आढकी f a kind of pulse (cytusus cajan) 2, 429

आद्य adj rich, wealthy 2, 201

आतंक m 1) sickness, disease 2, 445 2) fear 4, 40

आतप m the heat produced by sunshine 1, 40

आतपत्र n a parasol 2, 268

आतर m money paid for being ferried over a river, fare, freight 3, 49 The same is expressed, according to Rāyam by आतार and अनुतर

आतापिन् m a kite v 1 2, 95

आतायिन् m a kite 2, 95

आति f a bird (turdus gingimianus) 2, 94

आतिथेय n }
आतिथेयी f } hospitality 2, 204
आतिथ्य n }

ओतोद्य n a musical instrument 1, 93

आत्मज m a son 2, 342

आत्मन् m 1) the soul 1, 134
2) nature, disposition, character 4, 97 5, 64

आत्मभू m 1) Vishnu 1, 24
2) Kāma 1, 33

आत्मीय adj related, cognate
2, 354

आत्रेयिका f a woman in her
courses 2, 333

आदर्श m a mirror 2, 400

आदि adj 1) first 4, 22 2) at
the end of a compound et
cetera, and so on 5, 101

आदित्य m 1) the sun 1, 35
2) a deity in general 1, 4

आदिम adj first 4, 90

आदीनव m a fault 4, 86

आदेशिन् m an astrologer 2,
248

आदेष्टु m a person instituting
the performance of a sacri-
fice 2, 265

आद्य adj first 4, 90

आद्यून adj voracious 2, 195

आधार m 1) a receptacle 5,
12 2) a pond 3, 54

आधि m mental pain, anxiety
2, 380

आधोरण m an elephant-
driver 2, 70

आनक m a sort of drum 1,
97

आनकडुंढुभि m Vasudeva, the
father of Krishna 1, 27

आनन n the face 2, 363 97

आनन्द m joy, delight 1, 123

आनाय m a net 2, 439

आनाह m length 4, 101

आनुपूर्वी f order, method, suc-
cession 4, 54

आपगा f a river 3, 43

आपण m a shop 2, 141

आपन्नसत्त्वा f a pregnant wo-
man 2, 343

आपान n a liquor shop 2, 173

आपीड m a chaplet worn on
the crown of the head 2, 399

आपीन n an udder 2, 116

आप्त m a relation 2, 354

आप्लवन n bathing, ablution
2, 253

आबन्ध m a thong of leather

which fastens the oxen to
the yoke of a plough 2, 420

आबन्धन n a tie 5, 19

आबाधा f pain 3, 4

आभरण n an ornament 2, 384
404

आभीर m a cow-herd 2, 432

आभीरपत्नी f a station of
herdsmen 2, 106

आभील adj formidable, fear-
ful 4, 20

आभोग m fulness, complete-
ness 4, 70

आम m sickness, disease 2,
445

आमगंधिक n the smell of raw
meat 3, 9

आमंत्रण n calling to, address-
ing a person 5, 97

आमय m sickness, disease 2,
445

आमलकी f emblic myroba-
lan (phyllanthus emblica) 2,
463

आमिक्षा f a mixture of boiled
and coagulated milk 2, 261

आमिष n 1) meat 3, 9 2) a
present, a bribe 2, 279

आमुक्त adj dressed, accoutred
4, 62

आमुष्यायण m the son of a
celebrated father 2, 240

आमोद् m fragrance 1, 77

आम्नाय m sacred doctrine,
handed down by oral tradi-
tion 2, 247 2) the Veda 1, 9

आम्र m the mango tree (man-
gifera indica) 2, 37

आम्नेडित n repetition of a
sound or word 1, 153

आय m income, revenue 2, 278

आयःशूलिक m a man who,
in order to attain an object,
uses forcible, instead of
gentle means, as for instance
a beggar, who holds a lance
to your breast, in begging
for alms 2, 216

आयत adj long 4, 66

आयतन n a shed for sacrifices.
2, 138

आयति f future time 1, 118

आयल्लक n regretting, long-
ing 4, 57

आयाम m length 4, 101

आयुध n a weapon 2, 307 5,
48 81.

आयुर्वेदिन् m a physician 2,
457

आयुष्मत् adj long-lived 2, 226

आयोधन n war, battle 2, 298

आरकूट m brass 2, 15

आरक्ष m the part beneath the
frontal projections on the
forehead of an elephant 2, 63

आरग्वध m a tree (cassia fis-
tula) 2, 43

आरनाल n sour gruel made
from boiled rice after fer-
mentation 2, 163

आरंभ m beginning 4, 22

आराय n the head of certain
arrows, having the shape of
an awl, or an arrow of that
kind 2, 314 Cf Ārṅgadhara-
paddhati 80, 64 आरामुखं
क्षुरप्रं च गोषुच्छं चार्धचंद्रकं ।
सूचीमुखं च भल्लं च वत्सदंतं
द्विभल्लकं ॥ कर्णिकं काकतुंडं
च तथान्यान्यप्यनेकशः । फ-
लानि देशदेशेषु भवन्ति ब-
हुवृक्षतः ॥ आरामुखेन वै चर्म
क्षुरप्रेण च कार्मुकं । सूचीमु-
खेन कवचमर्धचंद्रेण मस्तकं ।
भल्लेन हृदयं वेधयं etc

आरात् adv 1) near 4, 7 2)
far 4, 8

आराधना f. service, worship.
1, 129

आराम m a grove in the out-
skirts of a town 2, 57.

आरात्तिक m a cook 2, 276.

आरेक m doubt, uncertainty.
4, 6

- आरोपित** adj placed in or upon 4 62
आरोह m 1) height 2, 26 2) the buttocks 2, 357
आरोहण n a ladder, a staircase 2, 146
आर्ति f pain v 1 3, 4
आर्द्रक n ginger in the undried state 2, 461
आर्द्रालुब्धक m the dragon's tail or descending node 1, 49
आर्य m 1) a respectable, venerable man 1, 99 2, 217 2) a Vaiṣya 2, 415 3) a guard of the women's apartments 5, 28 4) f **आर्या**, Pârvatî 1, 15
आर्षभ्य m a bull fit for castration 2 109
आलम्भ m killing slaughter 2, 323
आलय m a dwelling, a house 2, 137
आलवाल m a trench for water dug at the root of a tree 2, 29
आलस्य n idleness, indolence 4, 72
आलान n the post to which an elephant is tied 2, 66
आलि m a scorpion 3, 23
आलिङ्गन n embracing, an embrace 2, 413
आली f 1) a woman's female friend 2, 332 2) a row or range 4, 36 3) a causeway, a bridge 3, 54
आलेख्यलेखा f painting (?) 4, 43
आलोक m light, lustre 1, 66
आवरण n a shield 2, 305
आवर्त m a whirlpool 3, 46
आवर्हित adj eradicated 4, 27
आवली f a row or range 4, 36
आवसथ m a dwelling, a house 2, 136
आवाप m 1) a trench for water dug at the root of a tree 2, 29 2) a bracelet 2, 402

आवाल n a trench for water
dug at the root of a tree 2, 29

आवास m a dwelling, a house
2, 136 Comp त्रिदश°

आविक m (?) a woollen blanket
2, 396

आविद्ध adj crooked 4, 11

आवुक m a father (in theatrical language) 1, 99

आवेश m concert, pride 4, 37

आवेशन n a work-shop 2, 141

आवेशिक m a guest 2, 203

आवेष्टक m an enclosure, a wall 2, 135

आशंसा f wish, desire 4, 25

आशंका f fear 4, 40

आशय m a receptacle 5, 12

आशा f 1) a region 1, 100
2) desire 2, 209

आशिस् f (nom âcis) a serpent's fang 3, 20

आशी f v 1 for आशिस् 3,

20 (âcîm iva kalâm indoh
Râjasekhara quoted by R M)

आशीर्विष v 1 for आशीविष
3, 19

आशीविष m a snake 3, 19

आशु adj quick, fast 4, 12

आशुशुक्लणि m fire 1, 63

आश्चर्य n a wonder, a marvel
4, 60

आश्रम m 1) a hermitage 2,
143 2) a religious order of
four kinds, according to the
different periods of life See
ब्रह्मचारी, गृहस्थ, वानप्रस्थ,
यति 2, 238

आश्रय m support, shelter, re-
fuge 2, 143

आश्रयाश m fire 1, 64

आश्लेष m embracing, an em-
brace 2, 413

आषाढ m a staff of Palâça
wood carried by ascetics on
the day of full moon of the
month Ashâdha 2, 256

- आसन** n 1) a seat in general, a stool, chair, couch, carpet, etc 1, 121 2, 155 256 2) the withers of an elephant 2, 62
आसंद् f a couch 2, 156
आसन्न adj near 4, 8
आसव m spirituous liquor 2, 175
आसार m a heavy fall of rain 1, 59
आसीन adj sitting 2, 231
आसुतीवत् m one who causes a sacrifice to be performed on the day of the new or full moon etc 2, 265
आसुरी f black mustard (sinapis chinensis, Lin) 2, 426
आस्त्रण n a coloured cloth or blanket thrown over the back of an elephant, or a carriage, etc 2, 153
आस्थान 1) n a royal waiting-room 4, 93 2) f **आस्थानी**, an assembly 4, 60
आस्थित = **आक्रांत** 4, 96
आस्य n the mouth, the face 2, 363
आहव m war, battle 2, 298
आहवनीय m the sacred fire in which oblations are offered 5, 3
आहार m 1) eating 2, 170 2) food 2, 164 Comp **त्रिदश°**
आहाव m a trough or ditch near a well for watering cattle 3, 62
आहित adj. placed 4, 62
आहितुंडिक m a snake-catcher 2, 458
आहो part of 5, 94 (**स्थाणुराहो** पुरुषः 'is this a trunk of a tree or a man?' Kshīna-svāmin)
आहोपुरुषिका f a vain determination to accomplish an object, vaunting of one's power 4, 99 (Durgā is called India's āhopurushikā i.e. his vaunting in battles Ānandalahari 7) **निजमुत्तवत्ताहोपुरुषिकांकारंकारं** Bhv I, 79
आह्वान n 1) calling, inviting 1, 154 2) a name 1, 152

इ

इ m a name of Kâma 1, 34

इचिकिल m mud, mire 3, 56

इच्छा f wish, desire 4, 25
Comp महेच्छइञ्जल m a plant (baningto-
nia acutangula) 2, 40इज्याशील adj performing
many sacrifices 2, 265इडा f 1) earth 2) heaven 3) an
artery on the left side of the
body, one of the three (idâ,
pingalâ, sushumnâ) principal
channels of vital breath * 5, 60

* Comp Vrihannâradiya-
purâna Chapter 31 जंतूनां
दक्षिणा नाडी पिंगला परि-
कीर्तिता । सूर्यदैवतका चैव
पितृयोनिरिति श्रुता ॥१९९॥
देवयोनिरिति ख्याता इडा
नाडी त्वदक्षिणा । तत्राधि-
दैवतं चंद्रं शृणुध्वं गदतो मम
॥१९९॥ एतयोरुभयोर्मध्ये सुषु-
म्ना नाडिका स्मृता । अतिसू-

इतर pron adj 1) other, diffe-
rent 2, 325 2) low, vile, vul-
gar 2, 193इतरेतर pron mutual, recipio-
cal 4, 35इति part 1) therefore (हंती-
ति पलायते 'he strikes, there-
fore the other runs away') 2)
thus, similarly (गौरश्चो
हस्तीति जातिः 'a cow, a
horse, an elephant, and ani-
mals of a similar kind form
a class') 3) it is so 4, 95

दमा गुह्यतमा ज्ञेया सा ब्रह्म-
दैवता ॥१९८॥ Gorakshaçataka
99 प्राणं चेदिडया पिवे-
त्परिमितं भूयो ऽन्ययारेचये-
त्पीत्वा पिंगलया समीरणम-
थो बद्ध्वा त्यजेद्दामया । सूर्या-
चंद्रमसोरनेन विधिना विंब-
द्वयं ध्यायतां शुद्धा नाडिगणा
भवन्ति यमिनां मासत्रया-
हर्धतः ॥

- 4) and so on (ब्राह्मीत्या-
द्यास्तु मातरः 'the divine
mothers are Brāhmi etc')
5) in conclusion, here ends
(इति स्वर्गवर्गः 'here ends
the chapter of heaven') 5, 101
- इतिह part according to tra-
dition 5, 91 (इतिह वृद्धैरु-
क्तमिह वटे यत्नः प्रतिवस-
तीति 'it is told by old men,
a t t, that this figtree is inha-
bited by a Yaksha' R M)
- इवरी f an unchaste woman
2, 341
- इध्म m fuel 1, 69
- इन m 1) a master, a lord 5,
39 2) a wealthy or power-
ful man 2, 201 3) the sun
1, 35
- इंदिरि m a bee 2, 100
- इंदिरा f Lakshmi 1, 31
- इंदीवर n a blue lotus 3, 59
- इंडु m the moon, 1, 42
- इंद्र m the god of heaven and
regent of the east quarter
1, 52 55 100
- इंद्रकोश m a platform 2, 139
- इंद्रप्रहरण n India's thunder-
bolt 1, 56
- इंद्रतुष n a disease producing
baldness 2, 450 Comp ऐंद्र-
लुप्तिक
- इंद्राणी f the wife of Indra
1, 55
- इंद्रायुध m a horse marked with
black about the eyes 2, 283
Comp HC on IV, 309 म-
ल्लिकाक्षः सितैर्नेत्रैः स्याद्वा-
जोद्रायुधो ऽसितैः ॥
- इंद्रावरज m Vishnu or Krishna
1, 23
- इंद्रिय n 1) an organ of sense
2, 380 2) semen virile 3, 16.
- इंद्रियग्राम m the senses col-
lectively 5, 25
- इंधन n fuel 1, 69
- इभ m an elephant 2, 59
- इरमद m a flash of lightning 1, 70
- इरा f 1) the earth 2) water
3) speech 4) food 5, 83

इरिण n a spot with saline soil 2, 3

इला f 1) a cow 5, 48 2) the earth 2, 1 3) speech 5, 48
Comp इडा, इरा

इष m the month Āṣvina (September-October) 1, 114

इषीका f a kind of reed (saccharum spontaneum). 2, 36

इषु m f an arrow 2, 311.

इषुधि m f a quiver 2, 310

इष्टका f a brick 2, 138

इष्वास n a bow. 2, 309

इ

ई A part expressive of 1) grief, 2) anger, 3) possibility, 4) proximity 5, 89

ईक्ष्ण n 1) sight, seeing 2, 411 2) the eye 2, 364

ईडा f praise 1, 145

ईति f calamity, arising from excessive rain or drought, foreign invasion, or birds, rats, locusts, which destroy the crops 1, 127

ईप्सा f wish, desire 4, 25

ईर्म n a wound 3, 8

ईर्वारु v. r for एर्वारु 2, 54.

ईर्ष्या f envy 4, 55

ईर्ष्यालु adj envious 2, 229

ईत्ती f According to Kshīrasvāmin, a single-edged sword, used as a weapon by the Turushkas 2, 440

ईश m a lord, a mighty man 2, 201

ईशान m Īśa 1, 11

ईश्वर m a lord, a powerful man 2, 201

ईषत् adv a little 5, 96 2, 412

ईहामृग m a wolf. 2, 73

उ

उक्षतर m a large bull 2, 110
H C on IV, 324 explains the
word by *hrasita ulshâ*

उक्षन् m an ox or bull 2, 108

उखा f a pot 2, 159 168

उख्य adj boiled in a pot, as
e g meat 2, 168

उग्र m Civa 1, 11

उग्रधन्वन् m Indra 1, 54

उचित adj right, proper 4, 61

उच्च adj high 4, 66

उच्चंड adj quick, fast 4, 98

उच्चय m the knot which fastens
the lower garments round
the loins 2, 392

उच्चार m faeces, excrements
3, 15

उच्चावच adj various, uncon-
nected, digressive 1, 139

उच्चूल m an ornament tied up-
wards on the top of a banner
2, 303 Comp अवचूल

उच्चैःश्रवस् m the horse of In-
dia 1, 61

उच्चैस्तर adj higher, louder,
very high 1, 140

उच्छिष्ट 1) adj. left, rejected
2) n remainder Comp अनु-

च्छिष्ट, भुक्तोच्छिष्ट, मधूच्छिष्ट

उच्छीर्षक n a pillow 2, 154

उच्छूलत adj unshackled, un-
restrained, free 4, 66

उज्जयिनी f n pr of a city
the modern Ujain 2, 132

उज्ज्वल adj splendid, bright,
pure 1, 132

उज्जित adj left, rejected 4, 29

उज्ज n a hut, a house 2, 136

उडु n a stair 1, 51

उडुप n a raft, a float 3, 49

उताहो part of 5, 94 Comp
आहो

उत्क adj desiring or longing
for 2, 231

उत्कृष्ट adj exceeding, excessive 4, 59

उत्कंठा f regretting, longing 4, 57

उत्कंठित adj desiring or longing for 2, 231

उत्कर m a multitude 4, 1

उत्कर्ष m 1) excellence, eminence, superiority 5, 50 67
2) joy, pleasure (?) 1, 123
Comp गुणोत्कर्ष

उत्कलिका f 1) a wave, a billow 3, 31 2) strong desire, longing 4, 57

उत्कोच m a tube 2, 279

उत्क्रोश m an osprey 2, 94

उत्तंस m 1) a chaplet, a wreath worn on the crown of the head
2) an earring 2, 399

उत्तम adj chief, principal, best 4, 5

उत्तमांग n the head 2, 363

उत्तर adj 1) future 1, 118 2)
f उत्तरा the north 1, 101

उत्तरंग n the lintel of a door 2, 145

उत्तरच्छद m a cover, a wrapper 2, 153

उत्तराशापति m Kuvera 1, 79

उत्तरासंग m an upper garment 2, 255

उत्तरीय n an upper garment 2, 391

उत्ताल adj swift, speedy 2, 215 2) high, tall 5, 14

उत्पल n a blue lotus 3, 59

उत्पश्य adj looking upwards 2, 230

उत्पाटित adj torn out, eradicated 4, 27

उत्पात m a portent, any natural prodigy or phenomenon. 1, 127 5, 54

उत्पिञ्जल adj confounded, confused 4, 46

उत्प्रास m excess (*âdhukya* RM)
Comp सोत्प्रास

उत्स m a spring, a fountain 3 55

उत्संग m the lap 2, 373

उत्सर्ग m gift, donation 2, 264

उत्सव m a festival 4, 78 5, 65

उत्सादन n rubbing and cleaning the body with fragrant unguents 4, 46

उत्सारक m a doorkeeper, a porter 2, 269

उत्साह m effort, exertion, energy, magnanimity 1, 91 4, 94 Comp महोत्साह

उत्साहन n effort, perseverance 5, 84

उत्सुक adj desiring, longing for, attached to 2, 198

उत्सृष्ट adj thrown away, left 4, 29

उत्सोध m the body 5, 17

उदक n water 3, 26

उदक्या f a woman in her courses 2, 333

उद्गम m fertile soil 2, 5

उद्ग्र adj high, tall 4, 66

उदंच् 1) adj (nom उदङ्, उदी-

ची, उदक्) northern 1, 103

2) f (udici) the north 1, 101

उदंचन n a lid or cover 2, 161

उदंचित adj thrown upwards 4, 83

उदधि m the ocean 3, 30

उदंत m tidings, intelligence 1, 146

उदन्या f thrust 2, 208

उदन्वत् m the ocean 3, 30

उदपान n a well 3, 62

उदर n the belly 2, 360 5, 41

उदरित adj fat, corpulent 2, 453

उदर्क m the future result of actions 1, 118

उदलावणिक adj (f i), prepared with bime 2, 167

उदवसित n a house, a dwelling 2, 136

उदश्चित् n buttermilk with an equal proportion of water

2 120 अर्थं दधि अर्थं जलं
यत्र तदुद्विष्टम् Rāyam. Comp
the note on तक्र

उदात्त 1) adj generous, noble
2, 201 2) m the high accent
or acute 5, 77

उदार adj generous, noble 2,
201

उदीचीन adj northern 1, 103

उदीरण n speaking, saying
1, 138

उदीर्ण adj generous, noble
2, 201

उडंबर n copper 2, 15

उद्धमनीय n bleached clothes
2, 396

उद्ग m fig a model, a pattern
2, 223 Bhk 7, 64 as an adj

उद्गाटक n the rope and
bucket of a well 3, 63

उद्घात m commencement 4, 65

उद्धाम adj unfettered, unre-
strained, free 4, 66

उद्धाल m an inferior grain (pas-
palum frumentaceum) 2, 425

उद्द्योत m light, brilliancy
1, 66

उद्भूत adj exceeding, excessive
4, 59

उद्भव m joy, rejoicing 1, 123

उद्भान v 1 for *uddhmāna*

उद्भार m debt 2, 417

उद्भुषण n erection of the hair
of the body 3, 29

उद्भूत adj torn out, eradicated
4, 27

उद्धमान n a fire-place, an oven
2, 158

उद्भा m a river 3, 44 Bhk 6,
59

उद्भुद्भ adj budded, blown 2,
32 Comp उन्निद्र

उद्भूत adj excellent 4, 59

उद्भान n a garden, a park 1,
55 83 2, 58

उद्भोग m exertion, persever-
ance Comp महोद्भोग

उद्घर्तन n rubbing and clean-
ing the body with fragrant
unguents 4, 46

उद्धान v 1 for *uddhmāna*
 उद्वाह m marriage 2, 340
 उंडुर m a rat 2, 80 v 1 उंडुरु
 उन्न adj whet 4, 82
 उन्नत adj raised, high, tall 4,
 66 5, 14 2, 455
 उन्निद्र adj budded, blown 2,
 32 Cūcup 4, 13 31 Comp
 उद्बुद्ध
 उन्माय m a snare, a trap 4,
 97
 उन्मिश्र adj variegated 4, 56
 उन्मिषित }
 उन्मीलित } adj budded, blown
 2, 32
 उन्मुख adj (f ई), looking up-
 wards 2, 230
 उन्मूलित adj eradicated 4, 27
 उपकंठ 1) adj near, neighbour-
 ing 4, 7 2) n neighbour-
 hood, vicinity 2, 56 58 3, 32
 उपकरण n 1) an implement, in-
 strument, tool 5, 35 80 2)
 retinue 2, 151

उपकारिका } f a royal tent
 उपकार्या } 2, 135
 उपकुल्या f long pepper 2, 459
 उपक्रम m beginning 4, 22
 उपक्रोश m censure, reproach
 1, 148.
 उपगूहन n embracing, an em-
 brace 2, 413 Uj p 150
 उपग्रहण n the taking prisoner
 5, 57
 उपग्राह्य n a present 2, 279
 उपघ्न m a contiguous resting
 place, or shelter (Comp Bhk
 पित्रायाद्रिगुहोपघ्नान्वा-
 नरान्, she fed the monkies
 who had taken shelter in the
 cave) 2, 143
 उपचर्या f the practice of me-
 dicine 2, 457
 उपचार m 1) attention, cour-
 tesy 1, 129 2) a present,
 an offering 2, 279
 उपजाप m the stirring up dis-
 sension or disunion 4 95
 Cūcup 2, 99
 उपजिह्वा f a sort of ant 3, 23

उपज्ञा f the commencement
ofathing not previously done
4, 22 लघुत्वं केकयुपज्ञं Bhk
3, 31

उपताप m disease 2, 445

उपत्यका f a forest at the foot
of a mountain 2, 56

उपदंश m a relish, a stimulant
to drink 2, 173

उपदा f a present 2, 279

उपदीक्षा } f a sort of ant 3,
उपदेहिता } 23 Taittī B1
I, 1, 3, 4

उपद्रव m a disaster, a cala-
mity 1, 127

उपधा f trial of honesty 4, 72
Bhk. 7, 72

उपधान n a pillow 2, 154

उपधि m imposition, deception
4, 24

उपधृति f a ray of light 1, 39

उपनगर n a suburb 2, 131

उपनत adj approached, near
4, 65

उपनिधि m a deposit, a trust,
especially if the goods are
not shown to the trustee 1, 82

उपनिषद् f the knowledge of
Brahman as the only existent,
and the sections of the Veda
which treat of this knowledge
1, 9

उपपति m a paramour 2, 229

उपप्लव m an eclipse 1, 41

उपवर्ह n a pillow 2, 154

उपभोग m enjoyment 4, 70

उपमर्द m. = विप्रकार
4, 84

उपमातृ f a foster-mother, a
nurse 2, 352

उपमान n analogy illustration
5, 87

उपयाम m marriage 2, 340

उपराग m an eclipse 1, 41

उपरि adv and prep above
1 102 2, 145

उपरिष्ठात् adv above 1, 102
2, 56

उपल m a stone 2, 13

उपलब्धि f comprehension,
understanding 2, 179

उपलिंग n a portent, boding
misfortune 1, 127

उपलेपन n ointment, unguent
5, 11 गोचर्ममात्रभूमेस्तु
क्षुपलेपनजं फलं दत्त्वा। Bii-
hannârad 34, 43

उपवन n a grove, a plantation
2, 57

उपवर्तन n a country 2, 129

उपविष्ट adj sitting 2, 231

उपवीत n the sacrificial cord
or piece of cloth worn by the
three first classes of Hindus
over the left shoulder and
under the right 2, 252 Comp
निवीत, प्राचीनावीत

उपशल्य n an open piece of
ground near a town or village
2, 104 Comp शैतोपशल्य,
Çiçup 5, 8

उपशाय m sleeping alterna-
tively 4, 54 Said of soldiers

when mounting guard etc
निशोपशाय, Bhk 7, 41
Comp उपशायिका रक्षस्यः
Bhk 8, 123

उपसंव्यान n a lower garment
2, 391

उपसंगृह्ण n embracing one's
feet as a token of respect
2 243

उपसंग्राह्य adj worthy to be
saluted in the described man-
ner 2, 243

उपसन्न adj approached, near
4, 65

उपसंपन्न adj 1) sufficient 2,
171 2) dead 3, 7

उपसर्ग m a portent of evil
omen, a calamity 1, 127

उपसर्जन n something subor-
dinate, or inferior 4, 78

उपसर्जनं भार्या 'a wife is sub-
ordinate or inferior (with
regard to the husband)', Kshi-
rasvâmin

उपसर्था f a cow fit to receive
the bull 2, 117 Bhk 6, 52

उपसूर्यक n the halo round the sun 1, 41

उपस्कर m a particular condiment, consisting of mustard-seed, tamarind peppers etc 2, 166

उपस्थ m pudendum muliebre 2, 359

उपस्थित adj approached, near, at hand 4, 65

उपस्पर्शन n rinsing the mouth, sipping water for the purpose of religious purification 2, 253

उपहसित n ridiculing, derision 4, 46

उपहार m tribute, a present, a gift 1, 128

उपह्वर n 1) vicinity 5, 5 2) solitude 4, 23

उपांशु adv privately, secretly 4, 23

उपाकृत m an animal immolated after previous solemn prayers 2, 262

उपाय n something subordinate or inferior 4, 78

उपात्त m an elephant out of rut 2, 65

उपादान n a present 2, 279

उपाधि m consideration of moral duties 4, 85

उपाध्याय m an expounder of the sacred books, a teacher, a preceptor 2, 245 यो ऽध्यापयेदेकदेशं श्रुतेरङ्गान्यथापि वा । वृत्यर्थं स उपाध्यायो विद्वद्भिः परिगीयते ॥ Kāçikā 36, 54

उपानह (nom उपानत्) f a shoe of leather 2, 156

उपांत n vicinity 4, 8 Comp नयनोपांत

उपायन n a present, a gift 2, 279

उपालम्भ m reproach, censure 1, 154

उपासंग m a quiver 2, 310

उपासना } f worship, adoration,
उपास्ति } tion, devotion 1, 129

अपेंद्र m Vishnu or Krishna
1, 23

अमयव्यंजन adj having the
marks of both sexes 2, 275

उमा f 1) linseed 2, 427 2)
the wife of Īva 1 16

उमापति m Īva 1, 11

उम्य n a field of linseed 2, 8
Comp श्रौमीन

उग m a snake 3, 18 1, 119

उरण् } m a iam 2, 124
उरथ् }

उररी, a particle expressing
1) expansion, (उररीकृत्य पठं,
'having spread out the cloth'),
2) assent or acceptance,
(Comp तद्वलेन च किं राज्यं
मयेदमुररीकृतं Kāçikh 45,
93 तद्वीजमुररीकुरु Kāçikh
59, 36) 5, 99 Comp उरी

उरस्कद m a corselet, a mail
2, 304

उरस् n the breast 2, 372

उरसिज m the female breast

2, 371 Comp असिरुह Ī-
cup 8, 59

उरु 1) adj (f उरु or उर्वी),
large, great 4, 14 2) f उर्वी,
the earth 2, 1

उर्वरा f fertile soil 2, 3

उर्वशी f the name of an Ap-
sarās 1, 88

उत्तप m 1) a shrub 2, 35 2)
a kind of grass (saccharum
cylindricum). 2, 36 Īcup 4,
8 5, 62 Comp Hindi ūlva

उत्तूक m an owl 2, 91

उत्तका f a flame 1, 67

उत्तमुक n a fire-brand 1, 67

उल्लकसन n erection of the
han of the body 3, 29 Pro-
bably from उल्ल = उर्णा Lat
villus, and कसन

उल्लाघ adj recovered from
sickness, convalescent 2, 225

उल्लाप m an outcry 1, 150

उल्लोच m an awning, a canopy
2, 155 उल्लोचैश्चंद्रचारुभि

Kāṣikā 3, 12 ध्वजस्तम्भपता-
काश्च विचित्रोष्णोचकानि
च, ibid 34, 106

उल्लोल m a surge, a billow
3, 31 Comp कल्लोल

उल्लव n the uterine germ 2,
345

उल्लवणा adj exceeding, much
4, 59

उशनस् m (nom उशना), the
planet Venus 1, 48

उशीर n the fragrant root of
andropogon muricatum 2, 467

उषर्वध m a name of Agni 1, 62

उषस् n the dawn 1, 111

उषारमण m a name of An-
ruddha, the husband of
Ushas 1, 34

उष्ट्र m a camel 2, 125

उष्ट्रिका f an earthen vessel
5, 4

उष्ण adj hot, warm 1, 40

उष्णिका f rice-gruel 2, 165

उष्णीष m n 1) a turban 5,
10 2) a diadem 2, 410

उस्र 1) m a ray of light 1, 39
2) उसा f a cow 2, 113

उ

उधस् n an udder 2, 116

उधस्य n milk 2, 119

उरव्य m a man of the third,
or agricultural and mercan-
tile caste 2, 415

उरी, a particle expressing 1)
expansion, 2) assent or ac-

ceptance 5, 99 कार्यं दत्ते-
णोरिकृतं वया, Bhk 8, 11
Comp उररी

उरु m the thigh 2, 360 368

उर्ज m 1) power, energy 4, 94
2) the month Kārttika (Octo-
ber-November) 1, 114

ऊर्णनाभ m a spider 2, 101

ऊर्णायु m 1) a lam 2, 124 2)
a woollen blanket 2, 396

ऊर्ध्व 1) adj high, raised up 2,
231 2) ऊर्ध्व, adv on high, up,
upwards 1, 102 2, 303 4, 83

ऊर्ध्वम् adj raised up, stand-
ing up 2, 231

ऊर्ध्वलोक m heaven 1, 3

ऊर्मि m f a wave 3, 31

ऊर्मिका f a finger-ring 2, 404
दीक्षितेन परिज्ञाता दैवात्

द्यूतकृतः करे । उवाच दी-
क्षितस्तं च कुतो लब्धा
त्रयोर्मिका ॥ Kâçikh 13, 69

ऊर्मिमत् adj bent, crooked
4, 11

ऊषण n pepper 2, 461 Comp
त्र्यषूणा

ऊष्मन् m heat 1, 67

ऊषर n a spot with saline soil
2, 3

ऊह m reasoning 1, 10

ऋ

ऋक्थ n property, wealth 1, 80

ऋक्ष 1) m a bear 2, 73 2) n
a star 1, 51

ऋक्षेश m the moon 1, 42

ऋजु adj straight 1, 57

ऋण n debt 2, 417

ऋत n truth 1, 144 Comp अनृत

ऋति f a road (?) 5, 29

ऋतु m 1) a season of the Hindu

year, consisting of two months
1, 113 2) the menses 5, 8

ऋते prep with acc or abl, ex-
cept, without 5, 90

ऋभु m a god, a deity 1, 4

ऋषभ m a bull 2, 108

ऋषि m a seer, a prophet, a
sant 2, 257

ऋष्य m the black antelope 2, 75
The correct spelling is ऋष्य

ए

एकुण्डल m a name of 1) Baladeva 1, 28 2) Kuvera 5, 2

एकतान adj intent or bent upon one object 2, 379
कृष्णैकतानात्मन् Gg 12, 28

एकदंत m a name of Ganeṣa 1, 18

एकदश m a crow 2, 90

एकदेश m a part, a portion 4, 59

एकपद् n timebeing, sometime 4, 67 Used chiefly adverbially in the loc

एकपदी f a path 2, 105

एकयष्टि f a single sting of pearls 2, 408 Com एकावली

एकाग्र adj turned towards one point, intent upon one object 2, 379

एकांत adj private, secret, hidden 4, 23

एकाग्र adj = एकाग्र 2, 379

एकावली f a single sting of pearls 2, 408

एड adj deaf 2, 454

एडगज m the ringworm-shrub (cassia alata Lin) 2, 464

एण m a kind of deer 2, 75

एध m fuel 1, 69

एधस् n fuel 1, 69

एनस् n sin 3, 5

एवार् m f a cucumber 2, 54

एषण 1) m an arrow 2 312 2) f एषणा, begging solicitation 2, 205

ऐ

ऐकागारिक m a thief 2, 183

ऐनिष्ठ n oral tradition, a legend 1, 147

ऐन्द्रं adj (f i), belonging to India 1, 101

ऐन्द्रनुषिक adj bald in consequence of disease 2, 453

ऐरावण m Indra's elephant. 1, 61

ऐरावत 1) m Indra's elephant, placed at the east quarter 1, 61 104 2) f ऐरावती, lightning 1, 60

ऐलविल्ल m a name of Kuvera 1, 78

ओ

ओकस् n a dwelling, a house 2, 136

ओघ m 1) a stream, a current, a course of water 3, 47 2) a multitude 4, 1

ओंकार m the mystic syllable *Om* 1, 8

ओजस् n vitality, power, strength 4, 38

ओद्रुपुष्प n the China-rose. 2, 52.

ओतु m f a cat 2, 81

ओदन m boiled rice 2, 164

ओषधि f an annual plant 2, 25

ओषधीश m the moon 1, 42.

ओष्ठ 1) m the lip 2, 369 365 370 2) f ओष्ठी, a plant (*byonia grandis* Lm ?) 2, 48

औ

औत्सुक्य n anxiety, eagerness, regret 4, 57

औदरिक adj (f ई), voracious 2, 195

अवयविक adj (f ई), fit, proper 4, 61

अववाह्य m a royal elephant 2, 69

अमीन n a field of linseed 2, 8 Comp उम्य

अरथ m a woollen blanket 2, 396.

अर्व m submarine fire 1, 70.

अशीर n a couch, serving also the purposes of a chair, or, according to Subhūti 1) a couch, 2) a chair 1, 121

अषध n any drug or medication 2, 458

क

क m 1) the god Brahman 5, 61 2) wind 5, 61 3) n the head 5, 61 4) water 3, 26 5, 61, 5) pleasure 5, 61

कंसजित् m Krishna 1, 25

ककुद् m n 1) the top of a mountain 5, 35 2) a bull's hump 2, 111 3) eminence, superiority 5, 35 Also ककुद् f with the same significations

ककुब्जत् 1) m a bull 2, 108 2) f (मती), the hips and loins 2, 357.

ककुब् f a region, a quarter 1, 100

ककुम् m a tree (terminalia al-juna Rox), 2, 40.

ककषट adj hard 2, 187

कक्ष m 1) the hem of a garment tucked into the waistband 5, 47 2) a creeping plant 5, 47 f कक्षा 3) the armpit 2, 370 4) a girdle 5) a piece of cloth worn between the legs to conceal the privities 6) a court in a palace etc Comp प्रावेशयत्ततः कक्षां द्वितीयां राजवेश्मनः Devibhāg I, ch 54 7) a house (गेहे प्रकीष्टे seems a mistake of the mss for गेहप्रकीष्टे) 5, 56.

कक्षातर n an inner court of a palace etc 2, 149

कक्षापट m a piece of cloth serving to cover the privities 2, 256

कक्ष्या f an elephant's girth 2, 66

कंकट m armour, mail 2, 304

कंकण m n an ornament for the wrist, a bracelet 2, 403

कंकत n a comb 2, 156

कंकपत्र m an arrow 2, 311

कंकाल n a skeleton 3, 11
वक्षः पातु रविः शश्वत्राभिं
सूर्यः स्वयं सदा । कंकालं मे
सदा पातु सर्वदेवनमस्कृतः ॥
Brahmav III, 20, 26

कंकेलि f the Açoka tree 2, 37
Anandal 86

कंगु f a kind of millet (*panicum italicum* Lin) 2, 427
Hind *kāngni*

कच m the hair of the head 2, 375

कच्चित्, a particle introducing
1) a direct question with expected positive answer, (कच्चित्त्वं पुराणमधीषे, do you read the Puraṇa?), 2) a kind enquiry, (कच्चिज्जीवति मे माता, I hope my mother is living?) 5, 93

कच्छ m 1) the bank of a river 3, 45 2) the hem of a garment tucked into the waistband 5, 47

कच्छप m a tortoise 3, 34

कच्छू f scab or itch 2, 447

कज्जल n lamp-black, and a collum prepared from it 2, 400

कंचुक m 1) mail, armour 2, 397 2) the skin of a snake 3, 22

कंचुकिन m 1) an attendant on the women's apartments 2, 272 2) a snake 3 18

कट m 1) the hip 2, 373 2) the temples of an elephant 2, 61 3) the outskirts of a town 2, 104 4) = समय 5, 34

कङ्क m 1) the ridge of a mountain 2, 11 2) a bracelet 2, 402 3) an army 5, 4

कटाक्ष m a side-glance 2, 412

कटाह m a boiler 2, 160

कटि and कटी f the hip, the loins 2, 357 5, 38

कटिप्रोथ m the buttocks 2, 358

कटिशीर्षक m the hip, the loins 2, 373

कटिसूत्र n a silk cord worn by females round the loins 2, 405

कठीर n the hip, the loins 2, 357

कुट्ट adj strong-scented, pungent 5, 27 लोकेषुणैः परिमलैः परिपूरितस्य कश्मिरितस्य कुट्टतायि नितांतरम्या Bhām 1, 69

कट्टर adj contemptible 2, 223

कठिन adj hard, solid 2, 187 5, 39

कठोर adj hard, solid, 2, 187

कड adj dumb 2, 454

कडंगर m chaff, husk 2, 423

कडार adj (f ई), tawny 4, 50
पृथ्विरिजः कर्मकंठकडारं
Cūcup 5, 3

कण m 1) a single grain of rice etc 2, 423 2) a particle, a small bit 4 3 3) a spark 1, 67 4) f कणा, long pepper 2, 459

कणिश n an ear of corn 2, 424

कंठक n erection of the hair of the body 3, 29 कंठकवती तव ग्रीवा Anand 68

कंठकारिका f a plant (solanum jacquin Lin) 2, 464

कंठ m the throat, the forepart of the neck 2, 361 252 387

कंठिका f a single string of pearls 2, 408

कंठिरिव m a lion 2, 59

कंडरा f a principal artery of the body 3, 12

कंडू f itching, scratching, the
itch 2, 448

कंडूति f = कंडू 2, 448 गवा-
ह्निकं च नो दत्तं गोकंडूतिर्न
वै कृता Kāṣikh 7, 34

कंडूयन n = कंडू 2, 448

कंडूया f = कंडू 2, 448

कयन n saying, telling, relat-
ing 1, 138

कथा f a tale, a story 1, 152

कटक m an awning, a canopy
2, 155 5, 62

कदन n destroying, killing 2,
323

कदंब or कदंबक n a mass, a
multitude 4, 1 कदंबानां

कदंबेषु गुंतद्रोत्तंबयुग्मकं

Kāṣikh 32, 94 गोपकदंब

Gg 2, 4 फेनकदंब Gg 11,

25 मृगाणां कदंबकं Bhk 2,

17 कलापिकदंबकं Çiçup 6,

31 गजकदंबक Çiçup 6, 26

स्त्रीकदंबक Mārka 6, 8

कर्द्व्य adj mean miserly, stingy
2, 192

कदली f 1) the plantain or
banana tree. 2, 37 2) a flag
carried by an elephant 5, 17
Comp Çiçup. 5, 2

कहु 1) adj brown, yellowish
4, 50 2) कहु f the mother
of the Nāgas 1, 119

कद्वद adj speaking improperly
2, 223 प्रियापाये कद्वदं
हंसको किलं ज्ञातं Bhk 6, 75

कनक 1) n gold 2, 19 2) f
कनका, one of the seven
tongues of Agni 1, 68

कनकालुका f a golden vase
2, 160

कनिष्ठ 1) m a younger brother
2, 351 2) f कनिष्ठा or
कनिष्ठका, the little finger
2, 383 5, 7.

कनीनिका f the pupil of the
eye 2, 365

कंद m a bulbous root 2, 28
3, 60

कंदर m कंदरा f a cave 2, 12

कंदर्प m Kāma 1, 32.

कंडु m f an iron plate or pan
for baking cakes etc 2, 158

कंधरा f the neck 2, 361

कन्यकुब्जा f n pr of a city,
Kanoj 2, 132

कन्या f a young girl 2, 328

कन्यापुत्र m the child of an
unmarried girl 2, 346

कपट n deceit, fraud, illusion
4, 24 5, 18

कपर्द m 1) a small shell used
as a coin 3, 42 2) the bearded
hair of Īva 1, 14

कपर्दिन् m a name of Īva
1, 11

कपाठ m n the leaf of a door
2, 133

कपाल n 1) a fragment of bro-
ken earthen-ware 5, 18 2)
the skull 3, 11 Comp *testa*

कपालिन् m a name of Īva
1, 12

कपि m a monkey 2, 76 77

कपिञ्जल m the francoline par-
tridge 2, 99

कपिल adj tawny 4, 51

कपिश adj of a dark brown
colour 4, 50

कपिशिर्ष n the coping of a
wall 5, 2

कपोत m a dove or pigeon
2, 99

कपोतपाली f a dove-cot 2,
148 Āṣu 3, 51

कपोल m the cheek 2, 367 387

कफ m phlegm 2, 450

कफणि f m the elbow 2, 378

कबंध m a headless trunk
(retaining some power of
action) 3, 8.

कमठ m a tortoise 3, 34

कमंडलु m an ascetic's or stu-
dent's water-pot 2, 256

कमल 1) n a lotus 3, 57 2)
f कमला, a name of Lakshmi

- 1, 31 Brahman III, 22, 2
 आधिपत्यकमलातिचंचला
 Kāçikh 15, 34 Gg 1, 17
- कमलासन m Brahman 1, 7
 Ks 7, 70
- कमितृ m a lover 2, 342
- कंठ m trembling, tremor 2,
 446
- कंवत्त m a blanket 2, 396
- कंबलवाह्य m a cart drawn
 by oxen 2, 289 This word
 is m and n, but कंबलि-
 वाह्य seems to be the more
 correct spelling कंबलिन् is
 said to signify 'having a dew-
 lap, an ox'
- कंठु m a conch, a shell 3, 42
 Bhk 3, 34
- कंबुयीवा f a neck marked
 with three lines like a shell
 2, 362 The same is called
 त्रिवलया
- कम्र adj loving, desirous, lust-
 ful 2, 226 Bhk 4, 20 7, 24
- कर m 1) the hand 2, 356 2)
- the distance from the elbow
 to the tip of the middle fin-
 ger, taken as a measure 2,
 381 3) a ray of light 1, 39
 4) tax, impost, revenue 2, 278
- करक m 1) hail 1, 59 2) an
 ascetic's waterpot 2, 162.
- करंज m a tree (dalbergia ar-
 boorea Willd) 2, 43
- करु m 1) an elephant's tem-
 ples 2, 61 2) a crow 2, 90
 रंतः करुः कुरु, Kāçikh
 68, 53 करुणो रारुण्येष,
 ibid 56, 26
- करण n 1) an instrument or
 means 5, 80 2) an organ of
 sense 2, 380 3) the body
 5, 10
- करणयाम m the senses col-
 lectively 5, 25
- करपत्र n a saw 2, 320 वि-
 दार्यास्य मूर्धानं करपत्रेण
 दारुवत्। Kāçikh 8, 60
- करवाल m a sword 2, 317
- करम m 1) the distance from
 the wrist to the tip of the

- little finger 5, 7 2) a young camel 2, 125
- करमुक्त n a weapon thrown by the hand, e g a dart 2, 307
- करंज adj mixed 4, 56
- करंभ m barley-meal mixed with curds 2, 166
- कररुह m a finger-nail 2, 356
- करवीर m a shrub (oleander or nerium odorum) 2, 39
- करशाखा f a finger 2, 361
- करमीकर m the water which an elephant ejects from his trunk 2, 61 Pk 1 30
- करहाट n the bulbous root of a lotus 2, 28
- कराय n the tip of an elephant's trunk 2, 64
- करान्त adj great, large 4, 68
- करिन् m an elephant 2, 59 3, 41
- करिपोत m a young elephant 2, 69
- करिमकर m a fabulous sea-monster 3, 38
- करिवैजयंती f a flag carried by an elephant 5, 17
- करिस्कंध m a flock of elephants 5, 25
- करीर 1) m a jar, a water-vessel 2, 161 2) n the shoot of a bamboo 5, 42 3) a shrub (capparis apylla Rox) 5, 42 4) f करीरी, the root of an elephant's tusk 2, 68
- करीरक n fight, battle 4, 76
- करीष n cowdung 2, 118
- करुण 1) m the pathetic sentiment in poetry 1, 92 2) f करुणा, compassion 4, 39 5, 7
- करुण m a tree (citrus decumana) 2 39
- करुणु 1) m the male elephant 2) f the female elephant 5, 47
- करोटि f the skull 3, 11 Also करोटी नृकरोटी तव प-
रिकर Mahi 24 वत्कंठे नृक-
रोटीयं Kâçikh 73, 137

कर्क m a white horse 2, 282

कर्कट 1) m a crab 3, 36 2)
f कर्कटी, a sort of cucumber
(*cucumis utilissimus* Rox)
2, 54

कर्कधु m. f the jujube 2, 39

कर्करी f a waterpot 2, 162
कर्करी तोयपूरितां Çâa-
dâtil t

कर्कश adj. hard, firm. 2, 187

कर्कारु m. a pumpkin-gourd.
2, 54

कर्ण m the ear 2, 361

कर्णधार or कर्णधारक m a
pilot, a helmsman 3, 33

कर्णपर m. an ornament for the
ear 2, 399

कर्णमूल n the root of the ear
2, 62.

कर्णमोही f the name of a god-
dess, one of the incarnations
of Durgâ 1, 17

कर्णवष्टेन n an earring 2, 401

कर्णालंकरण n an ornament
for the ear 2, 401

कर्णिका f 1) any ornament for
the ear 2, 401 2) the tip of
an elephant's trunk 2, 64.
3) the pericarpium of a lotus.
3, 60.

कर्णिकार m a tree (*pterio-
spermum acerifolium*) 2, 44.

कर्णिरथ m a litter borne on
men's shoulders 2, 290

कर्णैजप m a slanderous whis-
perer, a tale-bearer 2, 191.
Bhk 3, 7 Ânandalah 55

कर्तन n cutting, clipping, shear-
ing 4, 44

कर्तरी f 1) scissors, shears.
2, 440 2) the feathered part
of an arrow. 2, 313.

कर्म् m mud, mire 3, 56

कर्पट m. a rag, ragged clothes.
2, 393

कर्पर m a pot, a boiler 2, 160.

कर्पास m the cotton-plant.
2, 47

कर्पूर m camphor 2, 390

कर्तुर 1) adj greyish, variegated
4, 56 2) n gold 2, 19

कर्मठ adj accomplishing one's
work carefully or scrupu-
lously 2, 214 Bhk 1, 11

ब्रह्मकर्मसु कर्मठौ Pk 1, 14
इत्यादानादिक्रियाकर्मठो
विप्रः Pk 1, 9 3, 6

कर्मण्या f wages. 4, 43

कर्मन् n an act, an action 4,
88 2, 228

कर्मिन् m a religious men-
dicant of the Brahmmical
caste. 2, 254.

कर्मविपाक m. the result of
actions done in former stages
of existence. 5, 13 Mārk 10, 71

कर्मशाला f a workshop 2, 142

कर्मशील adj able to accom-
plish a work 2, 215.

कर्मशूर m one who accomplishes
his work assiduously or scru-
pulously. 2, 214.

कर्मसंन्यासिक m one who has
cast off all worldly desires,
an ascetic 2, 239

कर्मसाक्षिन् m the sun 1, 37

कर्पक m a husbandman. 2, 419

कर्पू f a canal 3, 44

कल्ल adj (a note or tone) inar-
ticate, but melodious 1, 140.

कल्लकंठ m. the Indian cuckoo
2, 88

कल्लकल्ल m the confused noise
of a crowd 1, 139.

कल्लक m (n) 1) a stain, a spot.
1, 45 5, 34 2) a blemish,
a fault 5, 34

कल्लत्र n 1) the hips and loins
2, 357 2) a wife 2, 339

कल्लधौत n 1) gold 5, 20 Comp
Cūcup 3, 47 4, 31. 2) silver
2, 17

कल्लभ m a young elephant
2, 69.

कल्लम m a sort of rice 2, 425

कल्लंब m an arrow 2, 311

कलन्त n 'the uterine germ'
2, 345

कलविंक m a sparrow 2, 88

कलश m a jar, a jug 2, 161

कलह m quarrel, strife, contention 2, 298 5, 3

कलहंस m a kind of goose
with greyish wings 2, 98

कला f a measure of time
1, 105 According to Manu
(= Nârasinhap) 48 seconds,
according to Am and HC
8 seconds

कलाद् m a goldsmith 2, 433

कलांतर n interest on money
2, 417

कलाप m 1) a peacock's tail-
2, 87 2) a quiver 2, 310.
3) a zone 2, 405

कलापिन् m a peacock 2, 86
Çiçu 6, 31

कलाय m peas (pisumsativum)
2, 427

कलि m 1) a tree (terminalia

belenica) 2, 463 2) conten-
tion, strife 2, 298 5, 3

कलिका f a bud 2, 31

कलिंग m the folk-tailed
shrike 2, 93

कलित adj impervious, mac-
cessible, crowded 4, 92

कलेवर n the body 2, 355

कल्क n sin 3, 5

कल्प m a precept, an injunc-
tion 5, 40

कल्पन n cutting 4, 44

कल्पपाल m a distiller of spi-
rituous liquors 2, 438

कल्पवृक्ष m a fabulous tree of
Svarga, granting every thing
desired 1, 135

कल्पांत m the end of a kalpa,
or of a day and night of Brah-
man, at the end of which the
total destruction of the world
ensues 1, 117 Mâik 8, 115

कल्पित adj (an elephant) ar-
med for war 2, 66

कल्मष n a stain, a blemish,
sm 3, 5

कल्माष adj (f ई), 1) greyish
white 4, 51 2) variegated
4, 56

कल्य 1) adj well, healthy 2,
225 2) n the dawn, the morn-
ing 1, 111 3) yesterday 5,
23 4) spirituous liquor 2, 175

कल्याण 1) adj (f ई) lucky,
auspicious 1, 122 5, 100 2) n
gold 2, 18

कलमक adj deaf and dumb
2, 454

कलोल n a surge, a billow
3, 31

कवच n armour, mail 2, 304
5, 9

कवचित adj clad in armour
2, 305

कवर 1) adj mixed, blended
4, 56 Comp व्याकीर्णमा-
ल्यकवरां कवरी तरुण्याः।
Çiçu 5, 19 2) f कवरी, a braid
of hair 2, 375

कवि 1) adj wise, clever 2,

178 2) m a name of Çukra
1, 48

कविक n the bit of a bridle
2, 287

कशा f a whip 2, 287

कशिपु m food or clothing, or
an object which can serve as
well for food as for clothing
1, 121

कश्मल adj foul, dirty 4, 42

कश्य n 1) spirituous liquor 2,
175 2) the flank of a horse
2, 286

कश्यपनन्दन m a name of Ga-
ruda 1, 30

कषाय adj 1) of an astringent
flavor 4, 86 2) fragrant
5, 27

कसेरु n the backbone 3, 12

कस्तूरिका f musk 2, 389

कल्लार n the white water-lily
3, 59 Mâik 6, 21

कांस्य n brass 2 15

काक m 1) a crow 2, 90 5, 23
2) a sort of tree 5, 26

काकतुंड m a dark species of
agallochum. 2, 390

काकतुंडिका f a tree = ता-
पिच्छ (१) 2, 48

काकपत्र m three or five lokas
left on the crown or the sides
of the head of children (of
the military class) at the time
of tonsure 2, 377.

काकु f a significative altera-
tion of voice 1, 143 150

काकुद् n. the palate 2, 366

काकोदर m a snake 3, 18,
e g. काकोदरसोदरः खलः

काकोल m 1) a raven 2, 91
2) a sort of poison 3, 25

कांचा f wish, desire 4, 25

काच n (१) the looped stings
by which the articles to be
carried are suspended to the
cross-pole. 4, 73

काचित adj suspended in a
kāca 4, 83

कांचन n gold 2, 19

कांचनारक m a species of

ebony (baubinia variegata).
2, 51

कांची f a girdle, a zone 2,
405 5, 56

कांचीपद् n the hips and loins.
2, 357.

कांत्रिक n soup gruel 2, 163

कांड m n 1) a stalk, a stem
2, 424 2) an arrow 2, 311
312 5, 81 3) a multitude.
5, 81 4) season, opportunity
5, 81 5) water 5, 81 6) used
at the end of compounds, to
express a censure. bad, infe-
rior 2, 182 5, 81

कांडपर m = अपरी 2 154

कांडस्पृष्ट m a Brahman, who
lives by the profession of arms
2, 250

कातर adj irresolute, timid
2, 199.

कात्यायनिका f a middle-
aged woman 2, 330.

कात्यायनी f Duṛgâ 1, 15

कादंब m a kind of goose with
grey wings 2, 99.

कादंबरी f a sort of spirituous
liquor 2, 174

कादंबिनी f a series of newly
arisen moving clouds. 1, 59

कादवेय m a snake 3, 18

कानन n a grove, a wood 2,
55 5, 13

कानीन m the son of an un-
married young woman 2, 346

कांत 1) adj lovely 4, 4 2) m
a lover, a husband 2, 342
3) f कांता, a mistress, a wife
2, 327

कांतार n 1) a difficult road
5, 30 2) a forest 2, 55

कांति f splendour, beauty
5, 27

कांदिशीक adj. not knowing
where to resort to (कां दिशं

प्रयामीति व्याकुलः Ksh),
put to flight 2, 324 कांदि-

शीकमभवज्जगत् Kâçikh 2,

27 कांदिशीका निषादास्तु
विविशुस्तत्र, ibid 50, 78

कायाटिक v 1 for कार्पाटिक
2, 194

कापिशायन n a sort of spi-
rituous liquor 2, 175

कापेग n the tricks and doings
of a monkey 2, 77

काम m 1) wish, desire 5, 93.
2) the god of love 1, 32 3)
कामं adv according to one's
wish 4, 33

कामधंसिन् m a name of Çiva.
1, 12

कामना f wish, desire 4, 25.

कामपत्नी f the wife of Kâma.
1, 34.

कामपाल m. a name of Bala-
deva 1, 29

कामांकुश m a finger-nail 2,
356

कामिन् 1) adj wishing, desir-
ing, lustful 2, 226 2) f का-
मिनी, a loving or beloved
woman 2, 326

कामुक adj desirous, lustful
2, 226

कांबोज m a horse of the breed
of Kamboja 2, 284 Ph 4, 174

काय m the body 2, 355 5,
10 17

कायस्थ m a man belonging to
the writer-cast, a copyist a
clerk 2, 431

कारण n = प्रकृति 5, 78

कारणा f torment 3, 4

कारणिक adj (f आ 01 ई),
investigating, examining 2,
234

कारंडव m 'a sort of duck'
2, 99

कारा f confinement, captivity
3, 4

कारु m a mechanic, an arti-
san 2, 438 142 5, 78

कारुण्य n compassion 5, 37

कार्तस्वर n gold 2, 19

कार्तातिक m an astrologer
2, 248

कार्तिकेय m Skanda the deity
of war 1, 19

कार्यरिक m a juggler, a cheat
2, 194 चाटाः कार्यटिकाः
क्रूराः Bhavishyap

कार्यास n cotton-cloth 2, 395

कार्मण n sorcery 4, 31
का चित्कार्मणतत्त्वज्ञा Kā-
ṣṭh 45, 9

कार्मुक n a bow 2, 309

कार्मुककोटि f the notched
end of a bow 2, 310

काल m 1) time 1, 105 5, 40
51 83 कालक्रियामान n

a measure of the duration of
(musical) time 1, 94 काल-

विशेष m a particular (point

of) time 5, 65 2) death 3,
6 5, 83 3) Yama 1, 71 5,

83 4) f काली, a name of
Durgā 1, 15

काल adj (f ई), black 4, 49
5, 83

कालकूट m a particular
poison 3, 25

कालखंड n the liver 3, 13
 कालशेय n buttermilk 2, 120
 कालायस n iron 2, 16
 कालिंदी f the Yamunâ 3, 52.
 कालिंदीकपर्ण m a name of
 Baladeva 1, 29
 कालिंदीसोदर m. a name of
 Yama 1, 71
 कालेय n saffron 2, 388
 काल्या f a cow fit to receive
 the bull 2, 117
 काव्य m Çukia 1, 48
 काश m a kind of reed (sac-
 charum spontaneum) 2, 36
 काशि f Benares 2, 132 Also
 काशिका, e g तदैव हि शुभः
 कालो यदैवाप्यते काशिका
 Kâçikh 58, 14 79, 36
 काश्मीरज n saffron 2, 388
 काश्यपी f the earth 2, 2
 काष्ठ n wood 2, 338
 काष्ठतक्षु m (nom °तर्) a car-
 penter 2, 432

काष्ठा f 1) a region or quar-
 ter of the world 1, 100 2)
 a measure of time, eighteen
 twinklings of an eye 5, 51.
 3) excellence 5, 51
 कास m cough, catarrh 2, 446
 कासर m a buffalo 2, 72
 कासार m a pond 3, 53.
 किंवदंती f rumour, report,
 whether true or not 1, 147
 किंशारु m 1) the beard of
 corn 2, 424 2) an arrow
 5, 5
 किंशुक m a tree (butea fron-
 dosa) 2, 42
 किकिदीवि m the blue jay
 2, 92.
 किंकर m a servant 2, 210
 किंकिणी f a small bell, a tink-
 ling ornament 2, 405
 किंकिरात n the blossom of
 a species of amaranth 2, 52
 किंचन adv somewhat 5, 96

किंचित् adv 1) somewhat 5,
96 2) a little 4, 3 5, 96

किंचुलक m an earthworm 3, 39

किंजल्क n the filament of the
lotus and some other flowers
3, 60 *

कितव m a gambler 2, 233

किंनर m a demigod attached
to the service of Kuvera 1,
82 87 Comp किंपुरुष

किंनरेश्वर m a name of Kuvera
1, 78

किंपचान adj miggardly, ava-
ricious 2, 192 Comp मितंपच

किंपाक m = महाकाल 2, 48

किंपुरुष = किंनर 1, 82

किर v r for किरि 2, 71

किरण m a ray of light 1, 38

* This word is as well n
as m Comp HC 4, 232, where
the comm, in explaining किं-
जल्कं केसरं, says expressly
पुंल्लिवलिङ्गावेतौ ॥

किरात m. 1) the name of a
mountainous savage tribe 2,
444 Kum 1, 6 15 Rgh 4,
76 2) a dwarf 2, 456

किरि m a hog 2, 71

किरीट m n a crest, a diadem
2, 410

किर्मरि adj variegated 4, 56

किल adv 1) as reported (तद्धान
कंसं किल वासुदेवः) 2) pro-
bably (अर्जुनः किल ज्ञेयते
कुदन् Kshhasv) 5, 88

किलाट m 'inspissated milk'
2, 169

किलास n a sort of cutaneous
eruption 2, 447

किल्विष n wrong, sin 3, 5.

किशोर or किशोरक m a
colt 2, 285

किसलय n a sprout, a shoot
2, 30.

कीकस n a bone 3, 10

कीचक m a hollow bamboo,

- said to be sounding when shaken by the wind 2, 49
- कीट 1) m a worm, an insect 3, 14 2) n excrements 3, 15
- कीनाश 1) adj niggardly 2, 192 2) m a name of Yama 1, 71 Ânanda 26 कीनाश-
नगरी Kâçikh 42, 17 की-
नाशनिकेतनं Çiçu 1, 73
- कीर m a parrot 2, 93
- कीर्ण adj spread over, covered, full 4, 17
- कीर्ति f praise, fame, glory 1, 153
- कील 1) m a pin, a stake, a post 5, 11 2) कीला f a flame 1, 65
- कीलक m a pin, a bolt, a stake 2, 296 Comp युग°
- कीलान्त n. 1) water 2) blood 5, 44
- कीलिका = कीलक चक्राय-
कीलिका, the pin of an axle 2, 293
- कीश m a monkey 2, 76 Kâ-
çikh 42, 31
- कु f the earth 2, 1
- कुकुंदर m the cavities of the
loins 2, 358
- कुक्कुत 1) m conflagration of
husks 2) n a hole filled with
stakes 5, 44
- कुक्कुट m a cock 2, 92 5, 49
- कुक्कुटि f (?) hypocrisy 4, 55
- कुक्षि m the belly 2, 360
- कुंकुम n saffron 2, 388
- कुच m the female breast 2, 371
- कुचमुख n a nipple 2, 371
- कुचर adj (f ई), malevolent
2, 234
- कुज m a tree 2, 22
- कुचितांगुलि adj with bent in
fingers 2, 382
- कुंज m the jaw 5, 32
- कुंजर m an elephant 2, 59 5,

- कुंजरकर m an elephant's trunk 5, 20
- कुड 1) m a jar, a jug 2, 161
2) n a house 2, 136
- कुडज m a tree (neium anti-dysentericum Lin) 2, 38
- कुटिल adj 1) crooked 4, 11
2) curly 2, 376
- कुटिलाशय adj ill-intentioned, malevolent 2, 234
- कुटुंबव्यापृत adj engaged in (the support of) the household 2, 202
- कुटुंबिन् m a householder, a husbandman 2, 419
- कुटुहारिका f a female servant 2, 337 HC writes कुट
- कुट्टित adj pounded, flattened 2, 430
- कुट्टिनी f a procuress 2, 337
- कुट्टिम n a tessellated pavement 2, 139 कर्म्याणि यत्र मणि-
कुट्टिममंजुलानि Pk 1, 5
- कुठ m a tree 2, 22
- कुठार m an axe 2, 319
- कुञ्जल m n an opening bud 2, 31.
- कुणप m a corpse 3, 7
- कुणि adj one whose arm is crippled, or withered 2, 455
- कुंठ adj slow at work, inefficient, indolent 2, 227
- कुंड n a pot 2, 159
- कुंडल n an earring 2, 401
- कुंडलिन् m a snake 3, 19
- कुंडिका f a waterpot 2, 256
कृत्रोपनत्कुंडिकाश्च नाध-
गाय समर्पिताः । Kâçikh
7, 18.
- कुतप m 1) Kuça-grass 2) the afternoon (?) 5, 36 Comp
Matsyap 22, 79 अद्भो मुहूर्ता
विख्याता दशपंचचसर्वदा ।
तत्राष्टमो मुहूर्तो यः स
कालः कुतपः स्मृतः ॥

कुतूहल n sport, play, amusement 4, 35 Comp कौ-

तूहल

कुत्सा f censure, abuse 5, 81

कुत्सित adj reproached, despised, contemptible 2, 223

कुय m 1) Kuṣa-grass 2, 36
2) कुय m कया f a variegated blanket 2, 153 Çiçup 1, 8
5, 31 Bhk 10, 1

कुदाल n a spade, a hoe 2, 422

कुम्भ m a mountain 2, 10

कुंत m a lance 2, 320

कुंतल m a particular mode of dressing the hair 2, 375.

कुप्य n any metal except gold and silver 1, 81

कुप्रिय adj detested, base 4, 85

कुब्ज m humpbacked 2, 456

कुमार 1) m (in theatrical language), the heir apparent or crownprince 1, 98 2) Skanda 1, 19 3) f कुमारी, a girl 2, 328

कुमुद 1) n the white esculent waterlily 3, 59 2) m the elephant of the south 1, 104

कुमुदपत्राभ adj resembling the leaves of the white waterlily 4, 53

कुमुदिनी or कुमुदती f an assemblage of white waterlilies 3, 61 मुदं कुमुदिनीनां-

यस्तनोति चंद्रः Kāçikh 15, 25 Bhk 2, 4 6

कुंभ m 1) a pot, a jar 2, 161
2) the frontal globe on the upper part of the forehead of an elephant 2, 61 63. 3) f कुंभी, a pot 2, 159

कुंभकार m a potter 2, 435

कुंभिन् m an elephant 2, 59

कुंभीनस m a kind of snake 3, 18

कुंभीर m a crocodile 3, 34

कुरंग m a deer, an antelope 2, 75

कुरंठक n the blossom of a spe-

cies of amaranth 2, 52 v 1
कुरुंठक

कुरर m an osprey 2, 94

कुरुविंद 1) m a plant (cyperus
 rotundus) 2, 467 2) n ver-
 milion 2, 466

कुरुंर m. a dog 2, 126

कुल n 1) a crowd, an assemblage
 of living beings 4, 1 2) family,
 race, lineage 2, 241 3) a
 house 2, 136

कुलटा f an unchaste woman
 2, 341

कुलवाल्कि f a respectable
 woman 2, 340 5, 6

कुलस्त्री f a woman of a good
 family and respectable con-
 duct 2, 340 5, 12

कुलाय m a nest. 2, 85

कुलाल m a potter 2, 435

कुलिश 1) n a thunderbolt 1,
 56 2) m a sort of fish 3, 37

कुलीन adj 1) of high descent
 2, 234 5, 50 2) of a good
 breed 2, 284

कुलीर m a crab 3, 36

कुल्य n a bone 3, 10

कुल्या f = kulastrī 5, 12

कुल्या f a canal 3, 44

कुवलय n a blue lotus 3, 59

कुवली f the jujube 2, 39

कुविंदक m a weaver 2, 435

कुवेणी f a fish-basket 2, 439

कुवेर m the god of wealth and
 regent of the north 1, 79 100.

कुश 1) m sacrificial grass (poa
 cynosuroides) 2, 36 2) n wa-
 ter 3, 26 3) **कुशा** f a bundle,
 a rem 2, 287

कुशल adj skilful, clever, ex-
 pert 2, 180 127 387

कुशायीयमति adj one whose
 understanding is as sharp as
 the point of a blade of Kuṣa
 acute, penetrating, subtle 2,
 218 **कुशायीया बुद्धि** Bhk
 5, 15

कुशिक m a ploughshare 2, 420

कुशीलव m an actor, a mime
2, 437

कुशूल m a gleaning 2, 157

कुशेशय n a lotus 3, 57

कुष्ठ n leprosy 2, 449

कुसीद n usury 2, 417

कुसीदिक m (f i) a usurer
2, 416

कुसुम n a flower 2, 31

कुसुमायुध m Kāma 1, 32 Ks
6, 44 7, 67

कुसुम्भ n safflower (carthamus
tinctorius) 2, 465

कुसृति f evil practices, magic
rites, sorcery 4, 55 Comp
कौसृतिक

कुस्तुंबुरु n commander-seed 2,
462

कुहक m a cheat, a rogue, a
juggler 2, 194

कुहन 1) adj envious 2, 229

2) कुहना f hypocrisy 4, 55

कुहर n a hole. 3, 2

कुहू f the new moon 1, 112

कूट 1) n the summit of a moun-
tain 2, 11 2) fraud, deceit
4, 24 3) m an ox with broken
horns 2, 112

कूटयंत्र n a snare, a trap 4, 97.

कूप m a well 3, 62

कूयक m According to some
comm, the mast of a vessel;
according to others, a tree to
which a boat is moored 3, 33

कर n boiled rice 2, 164

कूर्चक m an ornament on the
top of a banner 2, 303

कूर्चिका f 'inspissated milk'
2, 169

कूर्प n the space between the
eyebrows 2, 365

कूर्पर m the elbow 2, 378 381

कूर्पास m a bodice, a jacket,
a mantle 2, 397 Comp कूर्पा-

सक ॐ 5, 23

कूर्म m. a tortoise 3, 34.

कूल n a bank, a shore 3, 45

46 कूलदेश m 3, 32

कूलंकषा f a river 3, 43

कूवर 1) n the pole of a carriage 2, 292 2) कूवरी f a kind of carriage 2, 289

कूमांड m a pumpkin 2, 54.

कुकलास m the gecko (lacerta gecko) 2, 79

कुकवाकु m a cock 2, 92

कूकाटिका f the nape of the neck 2, 370

कूच्छ n distress, danger 5, 40

कृतं adv done with, enough 5, 3 e g कृतमतिविस्तरेण, 'let us have done with too great detail'

कृतकर्मन् adj skilful, clever 2, 180

कृतपुंख adj skilled in archery 2, 316

कृतमाल m = आरग्वध 2, 43

कृतमुख adj conversant with the means of success, clever 2, 180

कृतहस्त m handy, dexterous, skilful 2, 180

कृतांत m 1) established truth or doctrine 1, 10 2) a name of Yama 1, 71

कृताभिषेक adj anointed 2, 325

कृतिन् adj wise, learned, skilful 2, 178

कृति f hide, skin 3, 8

कृतिका f pl the third of the lunar mansions, consisting of six stars, the Pleiades 1, 50

कृतिवासस् m a name of Īśva 1, 12

कृत्स्न adj all, whole, entire 4, 28

कृपाण adj miserly, avaricious 2, 192 Ujj 2, 79

कृपा f pity, compassion 4, 39

कृपाण 1) m a sword 2, 317 Ujj 2, 90 2) कृपाणी f scissors, shears 2, 440.

कृपीट n 1) the belly 2) water
5 41

कृपीटयोनि m a name of Agni
1, 63

कृमि m 1) a worm, an insect
3, 14 2) a spider 2, 101
3) the silkworm 2, 394 4)
lac 5, 37

कृश adj thin, spare, slender
4, 32

कृशानु m a name of Agni 1, 62

कृशाश्विन् m a dancer, an ac-
tor 2, 437 Pk 5, 7

कृषिक m a husbandman 2,
419 v r कृषक

कृषीवत्स m a husbandman
2, 419

कृष्टि m a wise man 2, 178

न चिंतयेदनिष्ठानि तस्मा-
त्कृष्टिः (Schol विद्वान्) क-
दाचन Kāṣṭh 12, 30

कृष्ण 1) adj. (f ā), black or dark
blue 4, 49 2, 283 2) m
Vishnu, or one of the incarnations

of Vishnu 1, 21. 3)
f one of the seven tongues
of fire 1, 68 4) long pepper
2, 459

कृष्णकाक m a raven 2, 91

कृष्णपांडुर adj greyish white
4, 51

कृष्णभूम m a country with black
soil 2, 5

कृष्णमृत्तिका f black soil 2, 5

कृष्णाला f a plant (abrus pre-
catorius) 2, 48.

कृष्णवक्त्र adj blackfaced 2, 77

कृष्णवर्ण adj of a black colour
2, 282

कृष्णवर्त्मन् m fire 1, 63

कृष्णसार m the black antelope.
2, 75

कृषिक n = प्रकय 2, 418

केका f a peacock's cry 2, 87

केकिन् m a peacock. 2, 86.

केकी केकां परित्यज्य मौनं
तिष्ठति तद्भयात् Kāṣṭh 3, 71

केणिका f a tent 2, 296

केतन n a flag, a banner 2, 303

केतु m 1) a ray of light 1, 39
2) a comet 1, 49 3) a flag,
a banner 2, 303 Comp
धूमकेतु

केदार n a field 2, 419 HC on
IV, 31 says of *vapra* and
kedâra पुंस्त्रीवलिंगावेतौ

केयूर n a bracelet worn on the
upper arm 2, 402

केलि m f play, sport, pastime
2, 277

केलिकलि m a jester, a buff-
oon 2, 277

केवलिन् m a Jaina deified
saint 1, 86 Pk 3, 50

केश m the hair of the head
2, 375 376 397 5, 11

केशघ्न n a disease producing
baldness 2, 450

केशयज्ञ, केशपाश, केशद्वस्त
m a fine head of hair 2, 376

केशमार्जन n a comb 2, 156

केशव m Krishna or Vishnu
1, 21

केसर 1) n the filament of flow-
ers 3, 60 2) m a tree, (mi-
musops elengi Lin) 2, 51

केसरिन् m a lion 2, 59

कैटभारि m a name of Vishnu
or Krishna 1, 25 Comp

कैटभजित् Çiçup 9, 30 कैटभ-
द्विष् Çiçup 1, 23 कैटभभिद्
Anandal 30

कैतव n deceit, fraud 4, 24

कैरव n the white esculent
waterlily 3, 59

कैरविणी f an assemblage of
white waterlilies 3, 61 कैरवै-
रुदरैरिण्डर्विकासयति कैर-
विणीकुलानि Bhâm 1, 73

कैवर्त m a fisherman 2, 439

कैवल्य n absorption in the
deity, eternal emancipation
1, 124

कोक m 1) a wolf 2, 73 2) the
ruddy goose (anas casarca)
2, 89

कोकनद् n the red lotus 3, 58

कोकिल m the Indian cuckoo
2, 88

कोटर m the hollow of a tree
2, 27

कोटि f 1) the point of extreme
part Comp कार्मुककोटि
2) an angle or corner 4, 42
3) the tip-top, excellence,
eminence सास्त्रिसर्गस्य परा
कोटिर्निर्ममे विधिना Pk
3, 19 4) ten millions 5, 50

कोटिपात्र n. a rudder 3, 50

कोटीर m n a crest, a diadem
2, 410 स्वर्णाचलोत्तुंगको-
टीरपरिमंडिते द्वीपे Pk 2, 1
देवैर्दिव्यकोटीरमंडितैः 2, 54.
Anandal 30

कोटीश n a harrow 2, 421

कोण m 1) an angle, a corner.
4, 42 2) a drum-stick, an
instrument for striking the
cords of the lute, etc 1, 98

कोदंड n a bow 2, 309

कोद्रव m an inferior sort of
grain (paspalum frumenta-
ceum) 2, 425

कोप m anger, passion 2, 207
5, 60

कोपन adj inclined to anger,
passionate 2, 206

कोमल adj soft, tender 2, 34

कोयष्टि m a sort of aquatic
bud 2, 94

कोरक m n a bud. 2, 31

कोरद्वक्क m an inferior sort of
grain (paspalum frumenta-
ceum) 2, 425

कोल m a hog 2, 71 corrupted
from क्रोड

कोलाहल m the confused
noise of a crowd, an uproar
1, 139

कोविद् adj skilled, experienced 2, 177

कोविदार m a species of ebony 2, 51

कोश m 1) a pod, a seed-vessel Comp बीजकोश 2) a sheath, a scabbard 2, 318 3) a storehouse, a treasury 5, 54 4) an egg 2, 85 5) a testicle 2, 368 6) an ordeal, at which either the plaintiff, or the defendant is obliged to sip two handfuls of water, previously consecrated by the bathing of an idol 5, 54 Yājñ 2, 95

कोशातकी f a cucurbitaceous plant (*trichosanthes laciniosa* Klem?) 2, 47

कोशिका f a sort of drinking vessel 2, 161

कोष्ठ m the intestines, viscera 5, 31

कौक्षेयक m a sword 2, 317.

कौटवी f a naked woman 2, 328.

कौरिक m one who sells meat of beasts or birds 2, 440

कौणप m a Rākshasa 1, 73

कौतुक n festivity, sport, play 4, 35

कौतूहल n = कुतूहल 4, 35

कौद्रवीण n a field sown with *kodrava* 2, 7

कौपीन n 1) a privy part 5, 44 2) a cloth worn over the privy parts 2, 256 3) an improper act 5 44

कौमुदी f moonlight 1, 44.

कौमोदकी f the mace of Vishnu or Krishna 1, 26

कौलीन n rumour, report 1, 147

कौलेयक m a dog 2, 126

कौवेरी f the north 1, 101

कौशिक m 1) a name of India 1, 52 Çiçup 1, 53 2) an owl 2, 91

कौशेय s. धौत°

कौसीय n indolence 4, 72

कौस्तुभिक m a juggler, a cheat
2, 194.

कौस्तुभ m the jewel suspended on Vishnu's (or Krishna's) breast 1, 27

क्रकच n a saw 2, 320

क्रकर m a sort of partridge
2, 99

क्रतु m a sacrifice 2, 259 5,
60 62

क्रतुपुरुष m a name of Vishnu
1, 22

क्रंदित n crying 3, 17

क्रमुक n the betel-nut 2, 390
Māgha 3, 81

क्रमेत्तक m a camel 2, 125

क्रव्य n raw flesh 3, 9

क्रव्याद् m a Rākshasa 1, 73

क्रिया f action, work, business
2, 227 4, 98.

क्रियावत् adj active, indus-

trious, strenuous 2, 228

क्रतुषु क्रियावान् Bhk 1, 10

क्रीडा f play 2, 277 77.

क्रीडारथ m a pleasure-van.
2, 291

कुंच् m a kind of heron or curlew 2, 89 Bhk 6, 73 Comp
क्रौंच.

क्रूर 1) adj cruel, fierce, savage.
3, 34 5, 10 2) hard, solid.
2, 187 3) v 1 for क्रूर

क्रूरकर्मकृत् adj perpetrating
cruel actions 2, 217

क्रोड 1) n the chest, the breast,
the bosom 2, 373. 2) m a
hog 2, 71 3) the planet Sa-
turn 1, 48

क्रोडीकरण n embracing, an
embrace 2, 413

क्रोध m anger, wrath, passion.
1, 91 2, 207 5, 89

क्रोधन, क्रोधिन् adj angry,
passionate 2, 206

क्रोष्टु m (nom क्रोष्टा) a jackal.
2, 74.

क्रौंच m = कुंच 2, 89

क्रौंचाराति m a name of
Skanda 1, 19

क्लमयु m fatigue, languor 2,
446 क्लमयुरित्यपि पाठः
Kshīasv on Am

क्लान्त adj wet, moist 4, 82
2, 452 (dim with rheum)

क्लृप्ति 1) m a eunuch 2, 275
2) adj. emasculated, enervated, impotent 5, 34 3)
mean, miserly 2, 192

क्लेश m trouble, affliction, distress 5, 67. 2, 244

क्लोमन् n the lungs (Schol
pupphusa) 3, 14

क्षण m 1) a measure of time, equal
to four minutes 5, 65 2) leisure.
5, 65 3) season, opportunity 4, 65
5, 62 65 4) the middle 5, 65 5) a
festival 4, 78 5, 65 6) dependence
5, 65

क्षणाद् f the night 1, 107

क्षणमात्रानुरागिन् adj one

whose affection lasts only a
moment 2, 220

क्षणिका f lightning 1, 60
Comp चपला

क्षत n a wound 3, 8

क्षतत्रा n gore, blood 3, 10

क्षतव्रत adj having broken one's
vows 2, 249

क्षतृ m 1) a doorkeeper 2, 269
2) a charioteer 2, 293

क्षत्र n the military and regal
class 2, 266

क्षत्रिय m a man of the military
class 2, 237 238 266

क्षवण m a Buddhist mendicant
2, 190

क्षया f the night 1, 107 क्षय-
नाथ m the moon Māgha
3, 22

क्षम 1) adj able, competent
2, 231 2) क्षमा f forbearance,
patience 4, 40 3) the earth
2, 1 Bhk. 3, 22

क्षय m a dwelling, a house
2, 136 Bhk 6, 7

क्षय m 1) the destruction of the universe 1, 117 2) pulmonary consumption 2, 447

क्षयु m cough, catarrh 2, 446

क्षान्ति f patience, forbearance 4, 40 Gg 4, 21

क्षाम adj thin, spare, emaciated 4, 32 Comp क्षीण

क्षार n potash 1, 69

क्षारणा f accusation of infidelity, or censure in general 1, 149 Also क्षारण n

क्षिति f the earth 2, 1 5, 60

क्षितिधर m a mountain 2, 10

क्षितिरुह m a tree 2, 22 Māgha 7, 54

क्षिप्र adj cast, thrown, thrown at 4, 82 83

क्षिप्र adj quick, swift 4, 12

क्षीण adj emaciated, thin, slender 4, 32 Gg 4, 21 Anand 80

क्षीर n 1) milk 2, 119 169. 2) water 3, 26

क्षीरोदतनया f a name of Lakshmi. 1, 31

क्षीव adj drunk, intoxicated 2, 231 Bhk 8, 31 6, 143

क्षुद्र adj one who has mastered the principles of a science 2, 197

क्षुद्र adj 1) small, little 4, 3 2) poor, indigent 2, 193 3) avaricious, niggardly 2, 192 4) low, vile, wicked 2, 191 5) cruel 5, 10 क्षुद्रा f 6) a bee 2, 101 7) a dancing girl 2 437 8) a whore, a harlot 2, 335

क्षुद्रघण्टिका f a small bell 2, 405

क्षुद्रतंडुल m a gram of rice 2, 423

क्षुद्रधान्य n shrivelled grain 5, 43

क्षुद्रनासिक adj small-nosed 2, 452 Comp नःक्षुद्र.

क्षुद्रपक्षिक m a small bird 2, 98

क्षुद्रशंख m a small shell 3, 42

क्षुद्रांड adj having (recently)
come out of a small egg 3, 39

क्षुद्रत् adj hungry 2, 205

क्षुध् and क्षुधा f hunger 2, 206

क्षुधित adj hungry 2, 205

क्षुप m 1) a shrub, a bush 2,
23 2) a clump of grass (?)
2, 424

क्षुभित adj agitated, frightened
2, 200

क्षुमा f linseed 2, 427

क्षुरप्र m a kind of arrow 2, 314

क्षुरमार्दिन् m a barber 2, 434

क्षुरिका f a knife, a dagger
2, 308 318

क्षुष्क 1) adj miserly, avaricious
2, 192 2) m a small
shell 3, 42

क्षेत्र n 1) a field 2, 7 9 419
2) a wife 2, 339 3) the body
2, 355

क्षेत्रज्ञ 1) adj experienced, skil-
ful. 2, 180 2) the soul 1, 134

क्षेत्राजीव m a husbandman
2, 419

क्षेपणी f an oar 3, 50

क्षेमंकर adj (f ई), conferring
happiness, promoting the wel-
fare of 2, 185

क्षैरेयी f a dish made of milk,
rice and sugar 2, 165

क्षोणी f the earth 2, 1

क्षोद m powder, dust 2, 288

मल्लयज्ञक्षोद Kâṣṭhik 33, 93

कर्पूरक्षोद ibid 34, 51

क्षौद्र n honey 2, 466

क्षौम n woven silk 2, 394

क्षौर n shaving 4, 36 Kulâr-
nava 12, 85

क्षमा f the earth 2, 1

क्ष्वेड m poison 3, 24 Anand 29

क्ष्वेडा f a wail-cry 4, 100

ख

ख n 1) the sky 1, 137 2) an organ of sense 2, 380

खग m 1) the sun 1, 37 2) a bird 2, 83 3) an arrow 2, 311 316

खचित mixed, combined 4, 56

खजक m a churning-stick 2, 121

खजिका f a spoon, a ladle 2, 157

खज adj lame 2, 455

खजन and खजरीट m a wag-tail 2, 89

खड्ग m a sword 2, 317 1, 26

खड्गपिधान n a sheath, a scabbard 2, 318

खड्गफल n the blade of a sword 5, 72.

खड्गिन् m a rhinoceros 2, 72

खंड m n a fragment, a part 4, 28

खंडपरशु m a name of Rudra 5, 2 Kāṭhik 8, 99 63, 39

खंडशर्करा f granulated sugar 2, 169

खंडिक m pease. 2, 427

खद्योत m a fire-fly 2, 102

खनक m a rat 2, 80

खनि f a mine 2, 14

खर 1) adj sharp, hot 1, 40
2) m an ass 2, 125

खर्जू f the itch 2, 448

खर्वशाख adj dwarfish 2, 456

खल 1) m a rogue, a scoundrel 2, 191 2) n a threshing-floor 2, 423

खलति adj baldheaded 2, 453

खलधान्य n a threshing-floor 2, 423 Hind کھلسا.

खलीन n the bit of a bridle 2, 287

खलूरिका f a place for military exercise 2, 315

खलेवाली f a post fixed m

the centre of a threshing-floor, to which the cattle are attached as they go round to tread out the corn 2, 423	खुर m a hoof 2, 286
खस m itch, scab 2, 447	खे 1) m phlegm 5, 6 2) n at the end of a compound bad, inferior 2, 182
खाता f an artificial pond 3, 53	खेक n 1) a village 2, 103 2) a shield 2, 305
खादन n eating 2, 170	खेद् m grief, despondency 4, 69
खिल n waste or fallow land 2, 3	खेलन n play, sport 2, 277 जलखेलनक Kāçikh 12, 72

ग

गगन n the sky, the atmosphere 1, 137 2, 85.	गजग्रीव m an elephant-keeper 2, 70
गंगा f the Ganges 3, 51	गजारोह m an elephant-driver 2, 235 Comp हस्त्या रोह
गंगाधर m a name of Çiva 1, 13	गंज 1) m a store-room 5, 11 2) गंजा f a mine 2, 14
गज m an elephant 2, 59 60 5, 47 55	गडु m a hump on the back 2, 449
गजप्रिया f the olibanum tree (boswellia thurifera) 2, 44	गडुल adj humpbacked 2, 456
गजबंधन n the place where elephants are tied up 2, 68	गण m 1) a multitude 4, 1 2) pl the host of Çiva 1, 14
गजवदन m a name of Ganeça 1, 18	गणक m an astrologer 2, 248
	गणपति m Ganeça. 1, 18

गणरात्रि m many nights 1, 108

गणाधिप m a name of Īiva
1 13

गणिका f 1) a harlot 2, 335
336 2) the female elephant
5, 13

गंड m 1) the cheek 2, 367 61
2) a boil, a blister, a pimple
2, 449

गंडक m a rhinoceros. 2, 72

गंडशैल m a rock fallen from
a mountain 2, 13 Māgha 4,
13 40 8, 25

गंडूषद् m a kind of worm 3, 39

कोटिर्गंडूषदानां मम गृह-
पठले Kathārnava 6 गंडूषद्
किमधिरोहति मेरुशृंगं ibid
14

गंडूष m a handful of water
taken for rinsing the mouth

4, 100 e c तत्पुण्यं स्याच्छ-

तगुणं गंगागंडूषपानतः Kā-

ṭikh 27, 103 गंडूषा द्वादश

याह्या मुखस्य परिशुद्धये

35, 78

गति f 1) going, moving, wan-
dering about 2, 85 4, 41 91
2) = karmavipāka 5, 13

गद् 1) m disease, sickness 2,
445 2) गद्दा f a mace, a
club 2, 321 1, 26

गदायज्ञ m a name of Krishna
1, 25

गदाधर m. Vishnu or Krishna
1, 24

गन्त्री f a cart drawn by oxen
2, 289

गन्ध m the mere scent of a
thing, a little 5, 7

गन्धकारिका f a female em-
ployed with the preparation
of perfumes 2, 337

गन्धन n 1) manifestation 2)
informing against 3) effort
5, 84

गन्धमूषिका f the musk-rat
2, 80

गन्धर्व m 1) a celestial musician
1, 87 2) a horse 2, 281

गन्धवह m the wind 1, 76,

गंधोत्तमा f spirituous liquor 2, 174	f greediness, covetousness 2, 209
गभस्ति m a ray of light 1, 38	गर्भ m 1) the womb 2, 360 2) an embryo or foetus 2, 344 3) a child 2, 347
गभीर adj deep 3, 27	गर्भक m a wreath of flowers worn in the hair 2, 397
गंभीर adj 1) deep 3, 27 2) (of sound) deep, full 1, 140	गर्भगृह n a lying-in chamber 2, 137
गर m poison 3, 19	गर्भाशय m the womb, the ute- rus 2, 345
गरल n poison 3, 19	गर्भिणी adj f pregnant (used only of animals) 2, 114 343 5, 23
गरुड m the bird and vehicle of Vishnu, the king of the birds 1, 30	गर्व m pride, arrogance 4, 37
गरुत् m a wing 2, 84 Accord- ing to HC on 4, 384 also n	गर्हा f reproach, censure 1, 148
गरुत्मत् m 1) a bird 2, 82 2) Garuda 1, 30	गर्ह्यवादिन् adj speaking in an improper manner 2, 223
गर्गरी f a churn 2, 162	गल m the throat 2, 361
गर्जन्मेघ m a thunder-cloud 5, 32	गलकंबल m a dewlap 2, 111
गर्जित n roaring 5, 55	गलंतिका f a water-jar 2, 162
गर्त m a hole 3, 2 5, 44	देवालयेषु ये द्यूर्बद्धाः गलंतिकाः Kâçikh 12, 55
गर्दभ m an ass 2, 125	गलित adj fallen 2, 13
गर्धन 1) adj greedy, covetous 2, 208 Bhk 7, 16 2) गर्धना	

गध m the cheek 2, 367. (cor-
rupted from गंड) एतस्य

गध्नावुत्फुल्लौ क्षुरेण वि-
पाठय Kāçikh 8, 59

गत्वर्क m a goblet 2, 172.

गवत्त n a buffalo's horn 4, 79

गवाक्ष m an air-hole, a little
round window 2, 149

गव्य adj (anything) produced
by a cow, as milk, butter, etc
2, 118

गहन 1) adj impervious, in-
accessible 4, 92 2) n a
thicket, a wood 2, 55.

गह्वर n 1) a thicket 2, 12 2)
hypocrisy 5, 5

गांगेय 1) m Kāṭṭikeya 1, 20
2) n gold 2, 18

गाढ adj tight, close, compact
4, 33

गाणिक्य n an assembly of
harlots 2, 336

गात्र n the body 2, 355

गात्रसंकोचिन् m a polecat
2, 81

गान n singing, a song 1, 93
Māgha 9, 54

गिर f speech 1, 8

गिरि m a mountain 2, 10.

गिरिकर्णी f = aparājitā 2, 47

गिरिजा f Pārvatī 1, 16 Anan-
dal, 79

गिरिमल्लिका f = कुटज 2, 38

गिरिश m a name of Śiva 1,
11 5, 51

गिरिसानु n table-land 5, 24

गिरिसार m iron 2, 16

गीत n a song 1, 93 95

गीतक्रम m the arrangement
of a song (?) 5, 74 Comp
Ks 5, 56

गीर्वाण m a god, a deity 1, 4

गुग्गुल m bdellium 2, 465

गुच्छ m a cluster of blossoms
2, 33 2) a necklace of 32
strings 2, 407 3) a clump
of grass (?) 2, 424

गुच्छक m a cluster of blossoms
2, 33

गुंजा f a plant (abrus precatorius) 2, 48

गुडूची f a plant (menispermum cordifolium) 2, 460

गुण m 1) a cord, a string 2, 442 5, 79 2) a bow-string 2, 309 5, 79 3) quality, property, (godness, etc, shape, etc, heroism, etc) 5, 79 4) a subordinate quality or inferior degree 5, 79 5) flavour, taste (of which 6 are specified स्वाद्वन्नत्व-
णातिक्तोष्णकषायकाः) 5, 75

गुणालयनी f a tent 2, 296

गुणवृक्ष m = kûpaka 3, 33

गुणोत्कर्ष m excellence, superiority 4, 101

गुंडित adj crushed, pounded (°) 4, 83.

गुत्स v 1 for गुच्छ 2, 33

गुद m the anus 2, 358

गुदकीलक m the piles 2, 450

गुंझा f a kind of glass (cyperus rotundus) 2, 467

गुंफ m stinging agailand 4, 45

गुरु 1) adj († *gurv*), great, large 4, 14 2) m Vihaspātī 1, 47 3) गुर्वी f a pregnant woman 2, 343

गुरुक्रम m oral tradition, handed down from teachers to their disciples 2, 247

गुल्लुंक् m a cluster of blossoms 2, 33

गुल्फ m the ankle 2, 360

गुल्म m a shrub a bush 2, 35

गुह 1) m a name of Kārttikeya 1, 20 2) गुहा f a cave, a cavern 2, 12

गुह्य 1) adj to be concealed, to be kept secret. 4, 23 2) n an organ of generation 5, 37 44

गुह्यक m 1) a class of demigods attendant on Kuvera, and guardians of his treasures 1, 87 2) Kuvera 1, 79

गुहापिधान n a cover over the privities 5, 56

गूढपाद् m a snake 3, 18

गूढपुरुष m a spy 2, 270

गृथ n excrements 3, 15

गृवाक m the betelnut tree
(areca faufel or catechu) 2, 45

गृध्र adj greedy, craving 2, 208

गृष्टि f a cow that has had one
calf 2, 118

गृह 1) n a house 2, 136 138
2) m pl a wife 2, 339

गृहगोधिका f a house-lizard
2, 102

गृहबलिभुज् m a sparrow
2, 88

गृहभित्ति f the wall of a house
5, 63

गृहभूमि f the site of a build-
ing 2, 135

गृहमेधिन् m a householder
2, 217

गृहवाटी f a grove near a
house 5, 30

गृहस्थ m a householder, a man
of the three first classes, who
having finished his studies,
and been invested with the

sacred cord, performs the du-
ties of the father of a family
2, 239 238

गृहस्थान n a temporary resi-
dence 2, 135

गृहाधिप m = गृहमेधिन्. 2,
217

गृहावग्रहणी f the threshold
2, 147

गृहिणी f a wife, a matron
2, 339

गृहीतदिश् adj run away, re-
treated 2, 324

गृह्य adj belonging to a party,
confederate 2, 234 देवगृह्या
Bhk 6 61

गृह्यक adj domesticated, tame
2, 186

गृह n a house 2, 136 5, 56

गृहेनर्दिन् and गृहेशूर m a pol-
troon, a dunghill-cock 2, 212
Bhk 5, 41

गैरिक n 1) mineral, ore 2, 15
5, 71 2) gold 2, 18

गो m 1) a bull 2, 108 5, 68

- 2) a ray of light 1, 39 5, 68
 3) heaven 1, 3 5, 68 4) a thunderbolt 1, 56 5, 68 f
 5) a cow 2, 113 5, 68 6) the earth 2, 1 5, 68 7) speech 1, 8. 5, 68 8) Sarasvatî 1, 8 5, 68 9) a quarter, a region 5, 68 10) an eye 5, 68 11) an arrow 5, 68 12) pl water 5, 68
- गोकर्ण** m a span from the tip of the thumb to that of the ringfinger 2, 383
- गोकुल** n a station of cattle 2, 107
- गोक्षुर** m a plant (Luellha longifolia, Roxb) 2, 46
- गोत्र** m 1) a mountain 2, 10 n 2) family, race, lineage 2, 241 5, 43 3) a name 5, 43 4) **गोत्रा** f the earth 2, 1
- गोत्रभिद्** m a name of Indra 1, 53
- गोदा** f the Godâvarî river 3, 52
- गोदारण** n a spade, a hoe 2, 422
- गोदावरी** f a river rising in the Deccan, and falling into the bay of Bengal 3, 52
- गोधन** n a multitude of cattle 2, 107
- गोधा** f a kind of lizard 2, 79
- गोनास** m a large species of snake 3, 20
- गोपति** m 1) a name of Sûrya 1, 35 2) of Indra 1, 52
- गोपानसी** f a beam supporting the framework of a roof 2, 148 Mâgha 3, 49
- गोपाल** m a cowherd 2, 432
- गोपुच्छ** m a necklace, consisting, according to HC, of two strings 2, 407
- गोपुर** n the gate of a city 2, 133 **आबद्धतोरणोत्तुंगं गोपुरं** Pk 4, 5
- गोप्य** m the son of a female slave 2, 346
- गोमत्** m rich in cattle 2, 107

गोमतल्लिका f a tractable cow
2, 115

गोमय n cowdung 2, 118

गोमायु m a jackal 2, 74

गोमिन् adj = gomati 2, 107

गोमुख n ointment, unguent.
5, 11. गोमयगोमुखानि C₁-
cup 3, 48

गोयुग n a yoke of oxen or
other beasts, e g उष्ट्र° 2, 128

गोलागूल m a blackfaced
monkey with a tail like that of
a cow 2, 77

गोविन्द m 1) the superinten-
dent of cowherds 2, 107 2)
a name of Kṛiṣṇa 1, 22

गोवृन्द n a multitude of cattle,
a cow-station 2, 107

गोष्ठ 1) n a cowpen, a cow-sta-
tion 2, 107 2) गोष्ठी f an
assembly 5, 12 Comp पान°

गोष्ठश्च m the dog in the m un-
ger 2, 213

गोसंभव adj coming from, or
produced by, a cow 2, 118

गोसर्ग m the break of day 1, 111

गोस्तनी f the vine 2, 38

गोस्वामिन् m a possessor of
herds 2, 107

गौडी f rum distilled from mo-
lasses 2, 169

गौधेर m the young of the *godhā*
lizard 2, 79

गौर 1) adj (f i), white 4, 47

2) गौरी f Pārvatī 1 15

गौरव n dignity, respectabi-
lity 4, 93

गौरीपुत्र m a name of Skanda
1, 19

ग्रंथ m 1) a composition, a book,
a code 2) a line in a manu-
script consisting of about
32 syllables 3) substance
5, 58

ग्रंथन n stringing a garland,
composing a book 4, 45

ग्रंथि m 1) a joint or knot of a
reed 2, 34 2) a knot 2 392

ग्रस्त adj slurred, uttered with

the omission of letters or syllables 1, 142	ग्रामीण and ग्रामेयक adj born or living in a village 2, 103
ग्रह m 1) a planet 2) an imp, an evil spirit 3) perseverance 5, 55	ग्राम्य adj 1) rustic 2, 103 2) (of speech) coarse, vulgar. 1, 142
ग्रहक m a captive, a prisoner 4, 74	ग्राम्यधर्म m copulation 5, 52
ग्राम m 1) a village, a hamlet 2, 103 106 129 2) at the end of compounds a group of organically connected things 5, 25 Comp mndriya°, karana° etc	ग्रावन् m 1) a stone 2, 13 2) a mountain 5, 20
ग्रामणी adj chief, principal 4, 5	ग्राह m a shark 3, 34
ग्रामाधान n a village 2, 103	ग्रीवा f the neck 2, 361 362 398 403
ग्रामांतिक n the neighbourhood of a village 2, 104	ग्रीष्म m the hot season, about June-July 1, 113 116
	ग्रीवेयक n an ornament for the neck 2, 403
	ग्लह m a stake at play 4, 74
	ग्लानि f fatigue, languor 2, 446

घ

घट 1) m a jar 2, 161 5, 18 2) घटा f an assembly 5, 12 3) a troop of elephants arrayed for battle 2, 66	घटयोनि m a name of Agastya 2, 258 Brahmap Utt 17
घटना f assembling, arranging 2, 66	घटीयंत्र n the rope and bucket of a well 3, 63
	घंटिका f a small bell 2, 405

घन 1) adj solid, compact 4,
32 2) m the body 2, 335
3) a cloud 1, 58

घनरस m water 3, 26

घनसार m camphor 2, 390
Cat 158^a

घनाघन m 1) India 2) a rainy
cloud. 5, 40 तडिडुछासैर्व-
र्षति स्म घनाघनः Pk 6, 51

घनोपलं m hail 1, 59

घर्म m heat 1, 40

घस्मर^१ adj gluttonous 2, 195
Bhk 2, 38 दावानलो घस्मरः
Bhv 1, 32

घस्र m a day 1, 106 Pk 4, 12

घाटा f the nape of the neck
2, 370

घातक adj murdering, destroy-
ing 2, 217

घातन n killing, slaying 2, 322

घातनस्थान n a slaughtering-
place 2, 440

घास m grass for fodder 2, 36

घुंठ 01 घुंठक m the ancle 2,
360

घुमृण n saffron 2, 388

घृणा f 1) tenderness, compas-
sion 4, 39 2) disgust, contempt
5, 14

घृणि m a ray of light 1, 38
f Anand 96

घृत n clarified butter 2, 120
5, 75

घृताची f the name of an Ap-
saras 1, 88

घृष्टि m a hog 2, 71

घोटक m a horse 2, 281

घोणा f 1) the nose 2, 366
2) the nostrils of a horse 2,
286

घोर adj terrible, frightful 4, 20

घोष m 1) sound, noise 10a
1, 138 2) a station or ward
inhabited by herdsmen 2, 106

घोषवती f the Vinâ 1, 96

घ्राण n the nose 2, 366

च

चकित adj afraid, timid 2, 199

चकोर m the francolin partridge
(*perdix rufa* Lath) 2, 99

चक्र n 1) a wheel 2, 292 2) a
discus used as a missile wea-
pon 2, 321 1, 26 3) a circle,
a multitude 4, 2 4) a host,
an army 2, 302 5) the bend
of a river 3, 49 6) m the
ruddy goose 2, 89

चक्रधारा f the periphery of
a wheel 2, 292

चक्रमर्दक m ringworm shrub
(*cassia alata* Lin) 2, 464

चक्रवर्तिन् m a universal mon-
arch, an emperor 2, 267

चक्रवाक m the ruddy goose
(*anas casarca*) 2, 89

चक्रवाल n a circle, a multi-
tude 4, 2

चक्रांग m a gander 2, 96

चक्रिन् m a snake 3, 18

चक्रीवत् m an ass 2, 125
Mâgha 5, 8

चक्षणा n a stimulant to drink
2, 173

चक्षुष्य adj pleasing, handsome
2, 212 Mâgha 8, 57

चक्षुस् n the eve 2, 364 5, 24

चंचरीक m a bee 2, 100 Bhv
1, 46

चंचल adj trembling, shaking,
unsteady 4, 10

चचु or चंचू f the beak or bill
of a bird 2, 85 Bhv 1, 56

चटक 1) m a sparrow 2, 88
2) चटिका f a hen-sparrow
2, 98

चटु n pleasing discourse 1,
146 Mâgha 4, 6 Comp चाटु

चटुल adj trembling, shaking
4, 10

चंड 1) adj hot 1, 40 2) चंडी
Durgâ 1, 16

चंडातक n a short petticoat
2, 392

चंडाल m an outcaste, a man
of a low tribe, born from a
Cûdia father and Brahman
mother 2, 443 5, 28

चंडिल m a barber 2 434

चतुःशाल n a square formed
by four houses 2, 137 Mat-
syap 241,1 Also चतुःशाली f

चतुर adj dexterous, clever 2,
180

चतुर्भुज m Vishnu or Krishna
1, 22

चतुर्वक्त्र m Brahman 1, 7

चतुर्विध fourfold! 2, 307 394
5, 73

चतुष्पथ n a place where four
roads meet 2, 134

चवर n a court or yard 5, 31

चंदन n sandal wood 2, 389
Comp लोहित°

चंद्र 1) m the moon 1, 42 120
2) n gold 2, 18

चंद्रक m the eye in the feathers
of a peacock's tail 2, 87 Comp
चंद्रकिन् m a peacock Māgha
3, 49

चंद्रद्वार m pl the 27 lunar
stations 1, 51

चंद्रमस m the moon 1, 42

चंद्रशाला f a room on the top
of a house, an upper story
2, 149

चंद्रहास m a sword 2, 317

चंद्रातर m चंद्रिका f moon
light 1, 44

चंद्रोदय m an awning, a cloth
spread over an open hall 2,
155 Hind *chandnā*

चपल 1) adj wavering, un-
steady, fickle 4, 10 2) swift,
speedy 4, 12 3) चपला f
lightning 1, 60

चमू f an army 2, 302

चय m a collection, a mass, a
multitude 4, 1

चर m a spy, a secret emissary
2 270 Comp चार

चरण m the foot 2, 356 97

चरणाभरण n an ornament for the foot 2, 406

चणायुध m a cock 2, 92

चरम adj last, final 4, 22

चरित n conduct, behaviour 2, 241

चरित्र n conduct, behaviour 2, 241 Comp चारित्र

चरु m 1) a pot 2, 159 2) an oblation consecrated by prayers, or the vessel in which such an oblation is offered 2, 261

चर्चा f 1) smearing the body with sandal and other unguents 2, 385 2) reflexion, consideration 5, 8 e g तत्त्व-चर्चा, अष्टांगयोगचर्चा Simhâsana 3) the name of a goddess, one of the incarnations of Durgâ 1, 17

चर्मकृत् m a currier, a shoemaker 2, 441 Comp चर्मकर्तृ Taitt B I, 2, 6, 7

चर्मदंड m a whip 2, 287

चर्मन् n 1) skin, hide, leather 3, 8 2) a shield 2, 305

चर्मप्रसेवक m a bellows 4, 79

चलाचल adj movable, unsteady 4, 10

चषक m a drinking vessel, a goblet 2, 172 Bhk 8, 39 Mâgha 10, 4 11 24

चारु n pleasing discourse 1 146

चांडाल v 1 for चंडाल 2, 443

चातक m a bird (cuculus melanoleucus) 2, 93

चांद्रमसायन m the planet Mercury 1, 46.

चाप n a bow 2, 309 1, 26

चामर n a chowrie, the tail of the bos grunniens used as a whisk 2, 268

चामीकर n gold 2, 19

चामुंडा f a goddess, an incarnation of Durgâ 1, 17

चार m a spy, a secret emissary 2, 270 Comp चर

चारण m a strolling actor, a bard 2, 437

चारुमह m a valourous warrior 2, 199

चारित्र n conduct, behaviour 2, 241 Comp चरित्र

चारु adj beautiful 4, 4

चाप m the blue jay 2, 92

चिकित्सक m a physician 2 457

चिकित्सा f the practice of medicine 2, 457

चिकुर m the hair of the head 2, 375

चिता f a funeral pile 3, 16

चित्त n the mind 2, 379

चित्या f a funeral pile 3, 16

चित्र adj 1) variegated 4, 56
- 2) n a wonder, a marvel 4, 60

चित्रक n the sectarian mark on the forehead 2, 386

चित्रकाय m a tiger 2, 71

चित्रकृत् m a painter 2, 436

चित्रपुंख m an arrow 2, 311

चित्रभानु m 1) the sun 1, 37
2) fire 1, 62

चित्रशिखंडिन m pl the constellation of Ursa Major 1, 50

चित्रशिखंडिप्रसूत m a name of Vishvaspati 1, 47

चिद्रूप adj intelligent, thoughtful 2, 218 (Schol वस्तुतत्त्वज्ञानयुक्त)

चिंता f thought, reflexion 5, 8

चिपिष्ट m gram flattened after boiling 2, 430

चिबुक n the chin 2, 370

चिरं, चिरात, चिराय, चिरेण
adv a long time 5, 87

चिरंजीविन् m a crow 2, 90

चिरंठी f a young woman, whether married or not 2, 329
Kshīrasvāmin quotes another form चरंठी

चिररात्र 1) m a great many
nights, a very long period
1, 108 2) dat चिररात्राय
adv a long time 5 87

चिर्मट m a sort of cucumber
(cucumis utilissimus) 2, 54

चिलिचिम m = नल्लमीन, a
sort of fish 3, 36 Explained
by वल्लीगत, चलदंग, वृहदं-
चल चिलिचिमस्त्रिदोषक-
दिति वैयाः। Sv

चिछ 1) adj blear-eyed 2, 452
2) m the Bengal kite (falco
cheela Lath) 2, 95

चिह्न n a mark, a sign 1, 45

चीर n tattered clothes 2, 393

चीरिछि m a sort of large
fish 3, 38

चीरी f a cricket 2, 101

चुंढी f a small well 3, 62

चुंढी f a procuress 2, 337

चुंबक m a loadstone 2, 14

चुरी f a small well 3, 62

चुछ adj blear-eyed 2, 452

चुछो f an oven, a fire-place
2, 158

चूचुक m n a nipple 2, 371

चूडा f 1) a peacock's crest 2,
87 2) the head 5, 13

चूडामणि m a jewel worn in
a crest or diadem 2, 409

चूत m the mango tree 2, 37

चूतक m a small well 3, 62

चूर्ण n powder, dust 2, 288

चूत्तिका f the base of an ele-
phant's ear 2, 62

चूषा f an elephant's guth 2, 66

चेह 1) m a servant 2, 210 2)

चेहो f a female servant 2
337

चेतन m a sentient being 1, 134

चेतस् n intellect, mind 2, 379

चेत्त 1) n clothes 2, 393 2) at
the end of compounds (f v)
bad, contemptible 2, 182

चेष्टा f motion, action 5, 64

चैतन्य n consciousness 5 36

चैत्य n 1) a temple 2) a building containing an image of a Buddha (or Jina) 5, 45 e g

श्रीमत्तीर्थकराणां प्रतिदि-
वसमहं तत्र चैत्यानि वंदे

चैत्र m the first month of the year (March-April) 1, 114

चैत्रय n the garden of Ku-
vera 1, 83

चोद्य n surprise, wonder 4,
60

चौर m a thief 2, 183 184

चौर्य n stealing, theft 2, 184
5, 24

क

कग m a goat 2, 122 Comp
काग

कगलक m a goat 2, 122

कत्र n a parasol, an umbrella
2, 268

कत्रक n a mushroom 5, 45

कद् m 1) a wing 2, 84 Comp
श्वेतकद् 2) a leaf 2, 30

कदन n 1) a wing 2, 84 2) a
leaf 2, 30

कद्वन् n disguise, fraud, deceit
4, 24

कंदस् n the Vedas 1, 9

कन्न adj covered, full 4, 17

कल्ल n disguise, sham, deceit
4, 24

काग m a goat 2, 122

कात्र m a pupil, a disciple 2'
245

कांदस m. a brahman conver-
sant with the Vedas 2, 240

कायातनय m the planet Sa-
turn 1, 48

किङ्क n 1) a hole, a rent 3, 2
2) a foible, a weak side 5, 85

कुङ्कुंदरी f the musk-rat 2, 80

केक adj shrewd, clever 2, 230

केदन n cutting, breaking, tearing 4, 44

ज

जगच्चक्षुः m the eye of the world, the sun 1, 37 जगच्चक्षुस्तमोनुदः Kaṣikh 46, 44

जगत् 1) n the world, the universe 1, 133 2) जगती f the earth 2, 1 3) the king and his subjects 5, 8

जगत्कर्तृ m the creator of the world, Brahman 1, 7

जगत्प्राण m wind 1, 75

जगद्धिनाश m the destruction of the universe 1, 117

जगन्नाथ m Vishnu or Krishna 1, 24

जगर m armour, mail 2, 304

जग्धि f eating 2, 170

जघन n the loins 2, 357

जघनकूपक m the cavities of the loins 2, 358

जघन्य adj low, base, wicked 4, 85

जंघा f the leg 2, 360

जंघाल adj light-footed, fleet, swift 2, 203 Also जंघिल

जटा f 1) matted hair as worn by ascetics 2, 377 2) a fibrous root 2, 28

जटाबंध m a knot or tuft of matted hair 1, 14

जठर 1) adj hard, firm, solid 2) old 5, 39 3) m n the belly 2, 360

जड adj 1) dull, slow, stupid, hebes 2, 232 181 2) dumb 2, 454

जडक्रिय adj slow at work, sluggish, dilatory 2, 228

जतु n lac 2, 400

तनु n the collar bone, the clavicle 2, 368

जन m man, mankind people 2, 129

जनक m a father 2, 349

जनंगम m a man of a low caste, a Cāndāla 2, 443.

जननी f a mother 2, 349

जनपद् m an inhabited country 2, 129

जनवाद m जनश्रुति f popular talk, rumour, tidings 1, 147

जनार्दन m Vishnu or Krishna 1, 23

जनाश्रय m a temporary shed or hall 2, 143

जनी f a daughter-in-law 2, 349

जंतु m a creature, a living being 3, 3

जन्मन् n birth, origin 5, 64

जन्य n war, combat 2, 299

जपा f the China-rose (hibis-

cus rosa Sinensis Lm) 2, 52
4, 53

जंपति m du husband and wife
1, 120 Comp दंपति

जंबाल्ल m mud, mire 3, 56
Pk 1, 45

जंबीर m common lime 2, 39

जंबुक m a jackal 2, 74

जयंत m the son of India 1, 55

जरत् adj (f ti) old 4, 26

जरद्व m an old ox 2, 110

जरा f old age 2, 348

जरायु m the womb, the uterus
2, 345

जर्तिन्न m sesame growing
wild 2, 428

जल्ल n 1) water 3, 26 5, 41
44 72 81 Prefixed to the
name of animals living on the
continent, it signifies a cor-
responding aquatic animal,
e c जल्लमाज्जर, an otter
3, 41 2) = ह्रीवेर 2, 467

जलचर m a fish 3, 35

जलद् m a sort of grass (cy-
peus rotundus) 2, 467 Any
term for cloud signifies the
same

जलद्रोणी f = avagâha 4, 69

जलपङ्क्ति f a water-course, a
gutter, a drain 3, 63

जलरंकु m a species of water-
bird = *dâtyûha* 2, 94

जलराशि m the ocean 3 30

जलवायस m the diver 2, 95

जलव्याल m a water-snake
3, 21

जलशयन m a name of Vishnu
1, 22

जलशूक n the green moss-like
substance growing on the
surface of stagnant water,
duckweed 3, 61

जलाधिदैवत n the supreme
deity of the waters, Varuna
1, 74

जलावतार m a landing-place
at a river's side 5, 76

जलोच्छ्वास m a dram, a sluice
3, 55 Comp *parivâha*

जलौका f sg and जलौकस्
pl f a leech 3, 39 जलौ-
कयोपमायंते प्रमदा मंदवु-
द्धिभिः॥मृगीदृशां जलौकानां
विचारान्महदंतरं॥जलौका
केवलं रक्तमाददाना तप-
स्विनां । प्रमदा सर्वमादत्ते
चित्तं वित्तं बलं सुखं ॥ Kā-
ṭīkh 36, 85 86

जव m speed, velocity 2, 288.

जवन adj fleet, swift 2, 203

जवनिका (corrupted from
yavanikā) f a curtain, a screen,
a veil 2, 154. Māgha 4, 54

जागरण n जागरा and जागर्या
f waking, being awake 2, 448
Often used of religious vigils

जागुड n saffron 2, 388

जांगल n flesh 3, 9

जांगुलिक m a dealer in an-
tidotes, a poison-doctor 2,

- 458 ज्ञांगुलिको विषवि-
द्याविशारदः Kāṭikh 46, 17
- ज्ञात n a mass, a multitude
4, 2 पदज्ञात n a mass of
words, a period 1, 143 अर्ध-
रपात्रज्ञातं Bhk 3, 33 अस्त्र-
ज्ञातं Bhk 2, 22 Rgh 5, 1
- ज्ञातरजस् adj f having the ca-
tamenia 2, 333
- ज्ञातहृष n gold 2 18
- ज्ञातवेदस् m Agn 1, 63
- ज्ञाति f 1) birth, descent, caste
ज्ञातिमात्रोपजीविन् adj
one who gets a living only
by the merit of his caste 2,
251 2) species 2, 99 321 3)
great-flowered jasmīn 2, 50
- ज्ञात्य adj 1) of noble descent
2) excellent 5, 50
- ज्ञानु m the knee 2, 360
- ज्ञाबाल m a goatherd 2, 226
- ज्ञामातृ m a daughter's hus-
band, a son-in-law 2, 350
- ज्ञामि f 1) a sister 2, 352 2)
- a virtuous or respectable wo-
man 5, 6
- ज्ञामेय m a sister's son 2, 352
- ज्ञावूनद् n gold 2, 19.
- ज्ञाया f a wife 2, 339 353
- ज्ञायानीव m an actor 2, 437
- ज्ञायापति m du husband and
wife 1, 120
- ज्ञायु m a medicament, medi-
cine 2, 458
- ज्ञार m a paramour, an adul-
terer 2, 229
- ज्ञाल n 1) a net 2, 439 2) a
window 2, 149 3) entangle-
ment, deception 5, 18 4) a
heap, a multitude 4, 2
- ज्ञालक n 1) a window 2, 149
2) a bud 2, 31
- ज्ञालिक m 1) a fisherman 2, 439
2) a spider 2, 101 3) a knave,
a rogue 2, 194 4) ज्ञालिका
f a net Comp मृग° 5) an
iron corselet 2, 304
- ज्ञाल्म adj acting inconside-
rately or foolishly 2, 181

जालक m a pole-cat 2, 81

जालवी f the Ganges 3, 51

जिघत्सा f appetite, hunger
2, 206

जिघत्सु adj hungry 2, 205

जिघांसु m an enemy 2, 300

जितकाशिन् । जिताह्व adj
victorious, triumphant 2, 324

जिन m 1) a Buddha 1, 85
2) Vishnu or Krishna 1, 25

जिनेन्द्र m a Jama saint 1, 86
Pk 2, 33

जिष्णु m 1) India 1, 52 2)
Vishnu or Krishna 1, 25

जिह्व adj 1) wry, crooked 4,
11 2) slow, tardy 2, 232

जिह्वग m a snake 3, 19

जिह्वा f 1) the tongue 2, 366
2) a tongue or flame of fire
1, 67 68

जिमूत m 1) a cloud 1, 58 2)
a mountain 5, 9

जीरक m cummin-seed 2, 461

जीर्ण adj old 2, 395 4, 26

जीव m 1) a living being, a
creature 3, 41 5, 73 2) life
1, 134 3) a name of Viihas-
pati 1, 47 Kâçikh 17, 44 4)
जीवा f life 1, 134 5) a
howstring 2, 309

जीवक m a Jain mendicant
2, 190

जीवंजीव m a species of pheas-
sant or partridge 2, 99

जीवतोका f a woman whose
children are living 2, 331

जीवत्यति f a woman whose
husband is living 2, 331

जीवधन n live-stock, property
consisting of cattle 1, 81

जीवन n living, means of sub-
sistence, livelihood 2, 415

जीवनीय n water 3, 26

जीवसू f a woman whose chil-
dren are living 2, 331

जीवस्थान n a vital member
or organ 2, 374

जीवित n life 1, 134

तुगुप्सा f disgust 1, 91 148
5, 14

जेतृ adj victorious, triumphant
2, 291

जेमन n eating 2, 170

जैत्रय m a triumphal car 2,
291 Comp Rgh 12, 85 Rv
I, 102, 3 5

जैन m (f i), a follower of the
Jaina doctrine. 2, 190 Comp
स्वयं गत्वा जिनांतिकं
प्रव्रज्यां जगृहे जैनीं Pk 2,
36

जैनाश्रम m a Jain monastery
5, 21

जैवातृक 1) adj long-lived 2,
226 2) the moon 1, 43

जोषं adj 1) joyfully, happily
1, 123 तदा जोषमासुः सामा-
जिकामरा Pk 3, 168 2)
silently 5, 97 जोष स्थिते
मुनौ तत्र महाकालसाध-
सात् Kāçikh 89, 19

ज्ञ adj knowing, possessed of
knowledge 2, 177

ज्ञाति m a kinsman, a relation.
2, 354

ज्ञान n knowledge 5, 62

ज्ञानिन् m an astronomer or
astrologer 2, 248

ज्या f 1) a bowstring 2, 309
2) the earth 2 1

ज्येष्ठ 1) m the first-born son,
an elder brother 2, 351 2)
ज्येष्ठा f a house-lizard 2, 102.

ज्योतिरिंगण v 1 for ज्योति-
रिंगण

ज्योतिषिक m an astronomer.
2, 248

ज्योतिस् n 1) light 1, 65 2)
a star 1, 51 3) the eye 5, 24.

ज्योत्स्ना f moonlight 1, 44.

ज्वलन m fire 1 62

ज्वाला f a flame 1, 65 67

क

संकावात m a violent storm

with rain 1, 77 आसुरैर्क-

कामारुतभीषणैः Pk 6, 52

Jhunjhūla Kāçikh 88, 98

कटिति adv quickly, at once,
on the spot 4, 12

कष m a fish 3, 35

कषकेतन m a name of Kâma

1, 32 Comp कषधज Bhk
8, 48

काबुक m a tree (*tamarix in-*
dica?) 2, 40

किंठी f a plant (*bar'eria cin-*
stat?) 2, 50

किष्ठीका f a cricket 2, 101

ह

हंक m 1) a stonemason's hammer 2) pride, conceit 5, 35

उ

उमर m a scuffle, a turmoil

1, 127 जिनेश्चरे संनिहिते क

वैरिडमरः Pk 4, 186

उयन n 1) flying in the air

2, 85 2) a litter carried upon
men's shoulders 2, 290

डिंडिम m. a kind of small drum
or tambour 1, 97 Gg 11, 7

डिंडीर m cuttle-fish bone, con-
sidered as being the foam of
the sea 3, 46

डिंव m = उमर 1, 127

डिंभ m any young animal 2,
347

त

तक्र n buttermilk with a fourth part of water 2, 120 द्विगुणांबुश्चेत्समर्धोदकमुदश्चितं। तक्रं भवेत्पादजलं केवलमथितं स्मृतं ॥ Dhānv Nigh यत्पादाबु घोलं तत्तक्रं। भागत्रयं यत्र दध्नाश्चतुर्थो भागो जलस्य तत्तक्रं। RM *

तक्षन् m a carpenter 2, 432

तट n 1) the declivity or side of a hill 2, 11 56 2) a bank or shore 3, 45

तटिनी f a river. 3, 43

तडाग n a pond, a pool, a reservoir 3, 54

तडित f lightning 1, 60

तंडक n a period containing many compound words 1, 143

तंडु m one of the chief atten-

dants of Īva, and original teacher of the ballet 1, 14 5, 51

तत्काल 1) m time being, present time 5, 98 2) तत्कालं adv at the time being 1, 118

तत्कालोत्पन्नी adj possessed of presence of mind 2, 221.

तत्क्षणं adv. at the time being, at the same time, forthwith 4, 67 3, 27

तत्पर adj intent on 2, 197
स्त्रीभोगादौ भेषजे तत्परः प्राणी Pk 5, 75

तत्रभवत् adj (f n), venerable, respectable Used in speaking of a person not present 1, 155

तथा adv yes, it is so 4, 95

तथागत m a Buddha 1, 85

तथ्य adj true 1, 144

तदात्व n time being, present time 1, 118

* Correct accordingly my translation of *takra* in the glossary to Ujv

तद्गत adj bent or intent on
2, 379

तद्वन्त m a sort of arrow 2,
312

तनय 1) m a son 2, 342 2) f
(*â*) a daughter 2, 350

तनु 1) adj (f *u*, *u*, or *vi*), thin,
slender 4, 32 2) small, little
4, 3 3) f (*u* or *û*), the body.
2, 355

तनुज m a son 2, 342

तनुत्राण n armour, mail 2, 304

तनूनपात् m a name of Agni
1, 63

तनूरुह n 1) the han of the
body 2, 369 2) the wing of
a bird 2, 84

तंतु m a thread, a string 5, 79
84

तंतुवाय m a weaver 2, 435

तंत्र n 1) a thread, a string. 2)
established doctrine, a scien-
tific treatise 3) mystic pray-
ers 5, 84 4) a medicament
2, 458. 5) retinue 6) the qua-
lity of being chief or principal

5, 84 7) तंत्री f (nom. *is*), the
string or wire of a lute, etc.,
or a string in general 1, 96
2, 442

तपन m the sun 1, 35

तपनीय n gold 2, 19

तपस् 1) n penance, austerity
2, 244 2) m the month Mâgha
1, 114

तपस्य 1) m the month Phâl-
guna 1, 114 2) f (*â*), reli-
gious penance, mental devo-
tion 4, 91

तपस्विन् 1) adj engaged in
religious austerities, subst
an ascetic, a religious men-
dicant 2, 189 254. 2) exci-
ting pity, pitiable 5, 7

तपात्यय m the rainy season
1, 116

तमंग m a platform 2, 139

तमस n 1) darkness 1, 110 5,
60 2) Râhu 1, 49 3) sin 3, 5

तमस्विनी f night 1, 107

तमालपत्र n the sectarian mark
on the forehead 2, 386

तमिस्र n 1) darkness 1, 110
2) तमिस्रा f darkness 1, 110
Rgh 5, 13 Mâgha 6, 70 3)
night 1, 107

तमी f night 1, 107 Mâgha
9, 23

तमोघ्न m fire 1, 64

तरक्षु m a tiger, or rather a
hyena 2, 71

तरंग m a wave 3, 31

तरंगिणी f a river 3, 43

तरणि m the sun 1, 35

तरपण्य n money paid for being
ferried over a river 3, 49

तरल 1) adj tremulous, unsteady
4, 10 2) m the central
gem of a necklace 2, 409 3)

तरला f rice-gruel 2, 165

तरलित adj undulating, dang-
ling, tremulous, unsteady 4,
61 कुचकलशोपरितरलित-
द्वारा Gg 7, 14

तरवारि m a sword 2, 317

तरस् n 1) speed, velocity 2,
288 2) power, strength 4, 38

तरस n flesh 3, 9

तरी f (nom *is*), a boat, a ship
3, 50.

तरु m. a tree 2, 22

तरुण adj (f *i*), young 2, 348
123

तरुण्ड m a group of trees 2, 57

तर्क m doubt 5, 93 2) the sci-
ence of logic 1, 10 (Lit *turn-
ing and twisting*, Lat *tricae*)

तर्णक m a calf 2, 109

तर्ह f a wooden ladle 2, 157

तर्पण n fuel for lighting a sa-
crificial fire 1, 69.

तर्ष m thirst 2, 208

तर्षित adj thirsty 2, 207 Comp
तृषित.

तल्ल m 1) the palm with extended
fingers 2, 382 2) the pal-
myra tree (boias us flabelli-
formis) 2, 37 Comp ताल.

तल्लिन 1) adj thin 4, 32 2)
n a bed or couch 2, 152

तल्ल्य n. 1) a bed or couch 2,
152 2) a wife 5, 24 3) a raft
or float 3, 49

तद्य n a small pond 3, 53

तस्कर m a robber 2, 183

ताडंक्र m ताडपत्र n an earring.
2, 401

तांडव n dance accompanied
with violent gesticulations
1, 93

तात m a father 2, 349

तापस m an ascetic 2, 254

तापिच्छ m a tree (xanthocy-
mus pictorius) 2, 48

तामरस n a lotus 3, 57

तांबूली 1) f the betel-plant
(pipe betel) 2, 45 2) तांबूल
n the betel-nut 2, 390

ताम्र 1) adj (f) of a dark red
or coppery colour 2, 97 4,
48 2) n copper 2, 15

ताम्रचूड m a cock 2, 92

तार adj high-sounding, so-
prano, shrill 1, 140 ताम्रचू-
डधनिस्तारःPk 3,41 डंडुभय-
स्तारं दधनुः Pk 3, 133

तार (corrupted from स्तार)
1) m a principal pearl in a
necklace, or a large pearl 5,
12 2) n silver 2, 17 3) तारा
f a star 1, 51 2, 365 (the
pupil of the eye)

तारक n तारका f a star
1, 51

तारकारि m a name of Skanda
1, 19

तारापथ m the starry path,
the sky 1, 137

तार्क्ष्य m 1) a name of Garuda
1, 30 2) a horse 2, 281

ताल m 1) musical time or mea-
sure 1, 94 2) a span mea-
sured by the distance be-
tween the extended thumb and
middle finger 2, 383 3) the
palmyra tree 2, 37

तालध्वज m a name of Bala-
deva 1, 28

तालवृंत n a fan 2, 155

तालु n the palate 2, 366

तिक्त adj fragrant 5, 27 Māgha
5, 33.

तिग्म adj fiery, hot 1, 40

तिग्मांशु m the sun 1, 35

तितिक्षा f forbearance, pa-
tience, resignation 4, 40

तिमि m 1) a fish in general
3, 35 2) a fabulous fish of
an enormous size 3, 38

तिमिंगिलगिल्ल m a fabulous
fish of an enormous size 3,
38

तिमिर n darkness 1 110

तिमिररिपु m the sun 1, 36

तिरस्करिणी f a cuitam, a
veil 2, 154 Ks 1, 14 U p 27

तिरस्कार n disregard, dis-
dain 4, 19

तिरोधान n concealment 4,
34

तिर्यक् adv obliquely, trans-
versely, awry 2, 65 145 398

तिल m sesame 2, 428

तिलक 1) n the sectarian mark
on the forehead 2, 386 2)
the lungs 3, 14 3) m a kind
of tree 5, 26

तिलपिंज and तिलपेज m bai-
1 en sesame 2, 428

तिलित्स m a kind of snake =
gonâsa 3, 20

तिलोत्तमा f the name of an
Apsaras 1, 88

तिल्य n a sesame-field 2, 8
Comp तैलीन

तिष्य m the eighth lunar aste-
11sm 1, 51

तीक्ष्ण 1) adj hot, fiery 1, 40
2) n non 2, 16 3) m (?)
poison 3, 24

तीक्ष्णोपाय m a forcible means,
a strong measure 2, 216

तीर 1) n a bank, a shore. 3,
45 2) तीरी f an arrow, the
shaft of which consists of
reed and a fourth part of iron
2, 312

तीर्थ n 1) a landing place at a river's side 5, 76 2) a holy place in the vicinity of sacred streams or springs 5, 72 76 3) a vessel (तीर्थद्वयकव्ययोः Ksh) 4) pu-

dendum muliebre 5) a minister and 17 other officers of state in whom a king ought not to place implicit confidence Comp Mhb 2, 172. Pancat p 156 Rgh 17, 68. Māgha 2, 111 6) a school of philosophy 5, 76.

तीव्र adj fierce, hot 1, 40
तीव्रता f exceedingness 2, 315.

तु part 1) but 2) indeed 5, 95

तुक m (तुकौ, तुकः), offspring, children 2, 342 5, 50

तुंग adj high 4, 66

तुच्छ adj empty 4, 92

तुंड n the beak of birds, the mouth 2, 363

तुंडि f a prominent navel 2, 455

तुंडिका f a plant = ओष्ठी, विम्बी 2, 48.

तुंद n the belly 2, 360

तुंदिल adj gorbelled, corpulent 2, 453

तुन्न adj hurt, injured 4, 82

तुन्नवाय m a tailor 2, 435

तुमल m tumult 1, 139

तुंबी f a long white gourd (cucurbita lagenaris) 2, 54

तुरग m a horse 2, 281 3, 41

तुरंग m a horse 2, 281 5, 25
69 70

तुरंगम m a horse 2, 281

तुरंगस्कंध m a troop of horses 5, 25

तुरासाह् (nom तुराषाह्) m
a name of Indra 1, 53

तुरीयवर्ण adj belonging to the fourth caste 2, 237

तुलाकोटि m an ornament for the feet of women 2, 406

तुल्य adj similar 4, 9

तुवर 1) adj astringent 4, 86
2) f *tuvarî* a kind of pulse (cytisus cajan) 2, 429

तुषाग्नि m a fire of the husks of corn 5, 44

तुषार n frost, cold 3, 28

तृषोदक n sour gruel 2, 163

तृहिन n frost 3, 28

तृण n तूणी f a quiver 2, 310

तूणीर n (?) a quiver 2, 310

तूर्ण adj quick, fleet 2, 198
4, 12

तूणीर्दित adj spoken rapidly
1, 142

तूलक n cotton 2, 47

तूवर m 1) a bull without horns
2) a man without beard 2, 123

तूणीं adv silently 5, 97.

तृण n grass 2, 35

तृणधान्य n corn growing wild
2, 429

तृणराज m the palmyra tree
(borassus flabelliformis) 2, 37

तृतीया प्रकृति f a hermaphro-
dite 2, 275

तृप्ति f satisfaction 2, 171 195

तृष्ट f thirst 2, 208

तृषित adj thirsty 2, 207 Comp

तर्षित

तृष्णाक adj craving, longing for
2, 208

तृष्णा f 1) thirst 2, 208 2) de-
sire, wish 2, 209

तेजस् n 1) radiance, splendor,
light 1, 65 5, 12 2) might,
power 4, 38

तेजित adj sharpened, whetted
2, 319

तैजस n any metal 2, 21

तैलीन n a sesame-field 2, 8

तोक n offspring, children 2,
342

तोत्र n a goad for driving cattle.
2, 422

तोय n water 3, 26 27

तोयनिधि m the sea 3, 30

तोयाशय m a lake 3, 48

तोरण n a festoon suspended
across gateways on festive
occasions 2, 146

त्यक्त adj left, forsaken 4, 29

त्यक्ताग्र m a brahman who
has neglected his household
fire 2, 249

त्रया f shame, bashfulness 2, 412

त्रय n tm 2, 17

त्रयी f the Ric Yajus and Sāmaveda collectively 1, 8

त्रयीतनु m the sun 1, 37

त्रस्त adj frightened 2, 199

त्रास m 1) fright 4, 40 2) a defect in a jewel 5, 22

त्रिकुट n the aggregate of three spices, viz black and long pepper, and dry ginger 2, 462 Comp त्र्यूषण

त्रिकंठक m = gokshura 2, 46

त्रिकस्थान n the part below the spine 2, 357

त्रिकालदर्शिन् adj acquainted with the past, present, and future 2, 257

त्रिकालविद् m a Jama saint 1, 86

त्रितय n a triad 1, 93 2, 463

त्रिदश m a god 1, 4 5, 64

त्रिदशदीर्घिका f a name of the Ganges 3, 51

त्रिदशाचार्य m a name of Viihaspati 1, 47

त्रिदशालय m the mountain Meru 1, 136

त्रिदशावास m heaven 1, 3

त्रिदशाहार m the food of the gods, ambrosia 1, 133

त्रिदिव n heaven 1, 3

त्रिनयन m a name of Īiva 1, 11

त्रिपत्तक m a tree (butea frondosa) 2, 42

त्रिपथगा f the Ganges 3, 51

त्रिप्रान्तक m a name of Īiva 1, 11

त्रिफला f the three species of myrobalan 2, 463

त्रियामा f night 1, 107

त्रिविष्टप n heaven 1, 3

त्रिविष्टपसद् m a deity 1, 4

त्रुटि f a small part 4, 3

त्रेता f the aggregate of the three sacred fires, or the southern, household and sacrificial fires 5, 3

त्रोष्ठि f the beak or bill of a
bird 2, 85

त्र्यूषण n = त्रिकुट 2, 462

वक्सार m a bamboo 2, 49

वच् f 1) bark 2, 28 394 2)
hide, skin 3, 8 22

वचिसार m. a bamboo 2, 49

वरित 1) adj quick, speedy,
expeditious 2, 198 215 2)

वरितं adv quickly 4, 12

वष्ट्र m 1) a carpenter 2, 432
2) n pr the architect of the
gods 1, 84

वाष्ट्र m Vaitra, the son of Tvash-
tā 5, 60

विष् f light 1, 65

त्सरु m the hilt or handle of a
sword and similar weapons
2, 318

द

दंशन n armour, mail 2, 304

दंशित adj armed, mailed 2, 305

दंष्ट्रा f a large tooth, a tusk,
a fang 3, 20

दंष्ट्रिन् m a hog 2, 71

दक n water 3, 26 नाभिमा-
त्रदके स्थित्वा Phetk 17

दक्ष 1) adj dexterous, skilful
2, 180 2) m the name of a
saint 3) a cock 5, 49

दक्षाधरधंसकृत् m a name of
Śiva 1, 11

दक्षिण 1) adj right, not left
4, 71 2, 252 2) straightforward,
candid 2, 230 3) दक्षिणा f
the south 1, 101 4) presents
given to Brahmins upon fes-
tal occasions, दत्तसर्वस्व-
दक्षिण, one who has given
all his property to the priests
2, 263

दक्षिणस्थ m a charioteer,
who stands on the right of
his master 2, 293

दक्षिणाशापति m Yama the
regent of the south 1, 72

दंड m 1) a stick, a staff, a rod

- 2, 256 4, 41 2) a kind of weapon 2, 321 3) punishment 4) an army 5, 36
- दंडधर m a name of Yama 1, 72
- दंडासन, a kind of arrow 2, 312
- दंडाकृत n buttermilk 2, 120
- दंडिन् m a staff-bearer, a door-keeper 2, 269
- दंडोत्पल m a plant=*sahadevā* 2, 44
- दहृष m ringworm-shrub (*casia alata* Lm) 2, 464
- दहृण or दहुरोगिन् adj afflicted with ringworms 2, 452
- दधि n coagulated or cuddled milk 2, 120 167
- दधिमंड m the liquid part of cuddled milk 2, 166
- दधिसक्त m pl barley-meal mixed with curds 2, 166
- दधिसार n fresh butter 2, 119
- दनु f the mother of the Dānavas 1, 119
- दंत m 1) a tooth 2, 372 2) an elephant's tooth, ivory 2, 63, 338
- दंतच्छद m a lip 2, 369
- दंतमूल n the root of a tooth. 2, 68
- दंतवासस् n a lip 2 369.
- दंशूक m a snake 3, 18
- दंभ्र adj small, little 4, 3
- दमन n subduing, restraining. 5, 36
- दमुनस् m a name of Agni 1, 63.
- दंपती m du man and wife 1, 120.
- दंभ m hypocrisy 4, 55 5, 5
- दंभोलि m a thunderbolt 1, 56
- दम्य m a young bullock 2, 109.
- दया f tenderness, compassion 4, 39
- दयित 1) adj cherished, beloved 2, 212 2) दयिता f a beloved woman 2, 327
- दर 1) m fear. 4, 40 2) दर m n दरा, दरी f a cave, a cavern 2, 12 3, 2 3) दरं adv a little 2, 430

दरित adj frightened timid
2, 199

दरिद्र adj poor 2, 193

दरोदर n a die, dice 2, 233
v 1 for डरोदर

दर्डर m a frog 3, 40

दर्प m pride 4, 37

दर्पक m a name of Kâma 1 33

दर्पण m a looking-glass 2, 400

दर्भ m Kuça grass (poa cyno-
saurides) 2, 36 5, 16 36

दर्वी f a spoon or ladle 2, 157

दर्वीकर m. a snake 3, 18

दर्शन n 1) seeing, sight 2, 411
2) a system or school of phi-
losophy 5, 76

दल n a leaf 2, 30

दव m. 1) a wood on fire 1, 70
2) a forest 5, 13 Comp दाव

दवथु m burning, fever 2, 446

दशन m a tooth 2, 62 372

दशवत्त m a Buddha 1, 85

दशा 1) f pl the unwoven
threads of a web of cloth
2, 396 2) f the result of ac-
tions 5, 13

दस्यु m. a thief 2 183

दस्र m du the Agvins 1, 84

दहन m fire 1, 62

दहनोपल्ल m crystal 2, 21

दानायणी f. 1) a name of
Durgâ 1, 16 2) f pl the 27
lunar mansions 1, 51

दानायणीरमण m the moon
1, 43

दांडाजिनिक m one who
wears a staff and deer skin—the
insignia of sanctity—for frau-
dulent purposes, a hypocrite,
a rogue 2, 194

दात adj cut, reaped 2, 422

दात्यूह m a species of water-
bird, belonging to the order
of Gallinae (gallinula Madia-
patana) 2, 94

दात्र n a sickle 2, 422

दाधिक adj (f), dressed with
cuddled milk 2, 167

दान n a gift, a donation 2,
264 5, 58

दान n the juice that flows from
the temples of an elephant
when in rut 2, 62

दानव m a kind of Titans, the
offspring of Danu 1, 5 119.

दानशील adj liberal, generous,
2, 211

दांत adj subdued, enduring
with resignation the priva-
tions imposed by austerities
2, 244

दामन् n दामनी f a rope for
tying cattle 2, 122

दामोदर m Vishnu or Krishna
1, 23

दाय m 1) a special present,
e g that which bride and
bridegroom receive on their
marriage 2) patrimony 3)
taking, receiving (?) 5, 58

दायाद m 1) male offspring, a
son 2) a kinsman entitled to

participate in the offering of
funeral oblations to deceased
relatives 5, 50

दार m pl a wife 2, 339 5, 24

दारक m a child 2, 348

दारद m a sort of poison pro-
duced in the Darad (Sindh)
country 3, 24

दारु n wood, timber 2 145 148

दारुण adj heart-rending, hor-
rible, terrific 4, 20

दारुहस्तक m a wooden spoon
or ladle 2, 157

दार्वाघाट m the woodpecker
2, 89 5, 9

दाव m = दव 1, 70 5, 13

दाशार्ह m Vishnu or Krishna
1, 22

दास 1) m a servant 2, 210
2) a fisherman 2, 439 3)
दासी f a female servant 2,
337

दासीसुत m the son of a fe-
male slave 2, 346

हासेरक m 1) the son of a female slave, a servant 2, 210
2) a camel 2, 125 Mâgha 5, 66

दिक्पाल m the regent of a quarter of the universe 1, 100

दिग्गज m an elephant supposed to be placed at one of the quarters of the compass 1, 104

दिग्वासस् m a naked Baudha mendicant 2, 190

दिति f the mother of the Daityas. 1, 119

दिदीवि m boiled rice 2, 164

दिधिषू f a woman in her second marriage 2, 330

दिन n a day 1, 106

दिनकर m the sun 1, 35

दिनकरात्मजा f a name of the Yamunâ 3, 52

दिनमणि m the sun 1, 35

दिव् f See द्यौ

दिवस m a day 1, 106.

दिवसमुख n the begin of day, break of day 1, 111

दिवस्पति m India 1, 54

दिवा adv by day 1, 106

दिवाकीर्ति m 1) a barber 2, 434 2) a man of an impure cast 5, 28. दीक्षितो ऽपि दिवाकीर्तिः पंडितो वाप्यपंडितः। तुल्यो मे मोक्षदीक्षायां संप्राप्य मणिकर्णिकां ॥ Kâçikh 79, 87

दिवावसान n the end of day 1, 109

दिव्य n an ordeal 5, 54

दिश् f a region, a point of the compass 1, 100—102. 5, 68,

दिष्ट m time 1, 105

दिष्टांत m death 3, 6

दिष्ट्या adv auspiciously. 5, 86

दीक्षित adj having commenced the preparatory rites for sacrifice 2, 265

दीधिति f a ray of light 1, 38
5, 68

दीप्ति f 1) brilliancy, light 1,
38 65 2) the rapid flight
of an arrow 2, 315

दीर्घ adj long 4, 66

दीर्घकाल् m a long time 5, 87

दीर्घदृष्टि adj far-sighted 2, 221

दीर्घनिद्रा f the long-lasting
sleep, death 3, 6 Māik 7,
13 महाश्मशाने ये प्राप्ता
दीर्घनिद्रा Kāçikh 32, 14

दीर्घपृष्ठ m a snake 3, 19

दीर्घसूत्र adj spinning a long
yarn, dilatory 2, 228 अदीर्घ-
सूत्रश्च भवेत्सर्वकर्मसु पा-
थिवः दीर्घसूत्रस्य नृपतेः कर्म-
हानिर्भवेद्भुवं ॥ Matsyap
206

दीर्घिका f a long pond 3, 54

दुःख n unhappiness, pain, af-
fliction 3, 4 5, 48 89

दुःस्थ adj hard up, poor 2, 193

दुःस्फोट m a sort of weapon
2, 321

दुकूल n woven silk 2, 394

दुग्ध n milk 2, 116 119 124

दुग्धिका f the name of a plant
2, 54

दुंडुभ m a sort of snake = रा-
जित्त 3, 21

दुंडुभि m a large kettle-drum
1, 98

दुराचार adj ill-conducted,
wicked 2, 249

दुरित n evil ways, sin 3, 5

दुरोदर n playing at dice, gam-
bling 2, 233

दुर्गत adj poor, indigent 2, 193

दुर्गति f hell 3, 3

दुर्गमार्ग m a difficult pass or
road 5, 30

दुर्गा f the wife of Çiva 1, 16

दुर्जन m a bad man, a scound-
rel 2, 191

दुर्दिन n a dark, cloudy day
1, 59.

डुर्मुख adj foul-mouthed 2, 222

डुर्विध adj embarrassed, poor
2, 193

डुर्विनति adj ill-trained 2, 285

डुली f the female tortoise 3, 34

डुश्चर्मन् adj leprous 5, 31
Yājñav 3, 209

डुश्यवन m a name of India
1, 52

डुष्कृत n a misdeed sin 3, 5

डुष्टगज m a vicious elephant
2, 70

डुहितुःपति m a son-in-law
2, 350

डुहितृ f a daughter 2, 350

हती f a female messenger, a
go-between 2, 336

हर adj far, remote 2, 57, 4, 8

हरार्थ m a remote or recon-
dite object 2, 221

हर्वा f a sort of grass (agrostis
linearis Lin.) 2, 36

हृष्य n a tent 2, 296 Māgha
5, 21

हृक्श्रुति m a snake 3, 18
Comp चक्षुःश्रवस् Kaṣikh 58,
161 Ku 16, 42

दृढ adj firm solid compact
2, 187, 4, 33

दृति m a pair of bellows 4, 79

दृश् f the eye 2, 364

दृषद् f a stone 2, 13

दृष्टि f 1) seeing, sight 2, 411
2) the eye 2, 364, 5, 68

दृष्टिविज्ञेय m casting one's
looks obliquely a sideglance.
2, 412

देव m 1) a god 1, 4, 2) a title
added to names by way of re-
spect 1, 155, e.g. कुमारपा-

लदेव 3) देवी f (in theatri-
cal language) the queen 1, 98

देवखात m a natural pond 3,
53

देवचिकित्सक m du a name
of the Acvins 1, 84

देवच्छंद m a necklace of pearls consisting of a hundred strings 2, 407

देवता f a deity, a god 1, 4
2, 138 291 5, 28

देवतायतन n a temple 5, 45

देवमातृक adj (a country) fertilized by rain 2, 6

देवयुग n an age or period of the gods, comprising the four ages (yuga) of mankind Two of these form a day and night of Brahman 1, 115 Comp Manu I, 71 72

देवयोनि m a being of divine origin 1, 87 5, 73

देवरथ m a car for carrying the images of the gods in a procession 2, 291

देववर्धकि m Tvashtri, the carpenter of the gods 1, 84

देवाश्रम m a house of the gods 1, 61

देवृ m a husband's brother 5, 54

देश m a country 2, 129 6 5, 52

देह m n the body 2, 355 5, 63

देहली f the threshold of a door 2, 147

दैतेय m the offspring of Diti, a giant or Titan 1, 5

दैत्य = दैतेय 1, 5 119

दैत्यगुरु m Ākūṭa, the preceptor of the Daityas 1, 48

दैत्यारि m Vishnu or Kṛṣṇa 1, 22

दैन्य n depression, low-spiritedness, grief 5, 60

दैव n fate, accident 1, 126

दैवज्ञ m an astrologer 2, 248

दैवत n a deity, a god 1, 4

दैवपर adj trusting to fate, believing in predestination 2, 222

दोला f a swing 4, 78

दोष m a blemish, a fault 4, 86 5, 34

दोषयाहिन् adj fault-finding,
censorious, vituperative 2
191

दोषज्ञ 1) adj knowing (and
avoiding) faults, wise 2, 177
2) m a physician 2, 457

दोषा adv at night 1, 107

दोस् m the aim 2, 367

दोहृद् n the longing of preg-
nant women 2, 343

दौर्मन्त्र n a fight, a battle 4, 76

दौर्हृद् n = दोहृद् 2 343 This
word was invented by some
crazy etymologist

दौवारिक m a doorkeeper,
a porter 2, 269

दौहित्र m a daughter's son
2, 350

द्यावाभूमी f du heaven and
earth 1, 121

द्यु m 1) a day 1, 106 2) the
heaven, the sky 1, 137

द्युति f 1) brilliancy, light 1,
38 2) a ray of light 1, 65

द्युमणि m the sun 1, 36

द्युन्न n 1) wealth 1, 80 2)
strength, power 4, 38

द्यूत n play, gambling 2, 233
5, 59 66

द्यूतकार m a gambler 2, 233

द्यूतकारक m the keeper of a
gambling-house 2, 233

द्यौ f 1) heaven 1, 3 2) sky
atmosphere 1, 137

द्योतन n sight, seeing 2, 411

द्योतिरिंगण m a fire-fly 2,
102

द्रंग m a town 2, 130

द्रव्य n diluted curds 2, 120

द्रव m play, sport 2, 277

द्रविण n property, wealth 1,
80 5, 80

द्रव्य n substance, property
1, 80 2, 184 5, 58 81

द्राक् adv quickly, instantly,
soon 4, 12 Pk 2, 47 5, 78
(Perhaps from दृश्)

द्राक्षा f the vine 2 38

द्राग्भृतक n water just drawn
out of the well 3, 27

द्रु m a tree 2, 22

द्रुघण m a mallet, a hammer
2, 320

द्रुणा f a bow-string 2, 309

द्रुत 1) adj liquid, melted 2, 121
2) m a scorpion 3, 23 3)
द्रुतं adv quickly 4, 12

द्रुम m a tree 2, 22

द्रुहिण m a name of Brahman
1 7

द्रोण m a raven 2, 91

द्रोणडुघा f a cow that yields
much milk 2, 116

द्रोह m offence, injury 4, 86

द्वंद्व n 1) a pair 4, 15 2) quar-
rel, strife 2, 298

द्वास्थ m a doorkeeper, a por-
ter 2, 269

द्वादशात्मन् m the sun 1, 37

द्वापर m doubt 5, 3

द्वार f द्वार n a door, a gate
2, 145 5, 2

द्वारपाल m a doorkeeper, a
porter 2, 269

द्विज m 1) a brahman 2, 236.
2) a bird 2, 83 3) a tooth
2, 372

द्विजन्मन् m a brahman 2, 236

द्विजराज m the moon 1, 43

द्विजाति m a man belonging
to one of the three first clas-
ses 2, 237

द्विजिह्व adj double-tongued,
insincere 2, 191 Māgha 1, 63

द्विजोत्तम m a brahman 2, 236

द्वितय n a pair, two 4, 15

द्वितीयवयस् adj having ar-
rived at the second period of
age 2, 329

द्वितीया f a wife 5, 16

द्विव n a pair, a couple 2,
128

द्विप m an elephant 2, 59

द्विमुख m a sort of snake 3,
21

द्विरद्व m an elephant 2, 59

द्विरढकराय n the tip of an
elephant's trunk 5, 72

द्विरसन m a snake 3, 18

द्विरेफ m a bee 2, 100

द्विपत् m an enemy 2, 301

द्विसीत्य adj double-furrowed.
plowed first lengthways and
then across 2, 421

द्वीप n an island 3, 48

द्वीपवती f a river 3, 44

द्वीपिन् m a tiger 2, 71

द्वेष m hate, enmity 5, 29

द्वेषिन् m an enemy 2, 301

द्वेष्य adj odious hateful 2, 211

द्वैगुणिक m a usurer. 2 416

द्वैपायन m a name of Vāṣa
2, 258

ध

धन n property, wealth 1, 80
81 2, 107 5, 64 67

धनंजय m a name of Agni 1,
64

धनद m a name of Kuvera 1,
78 100

धनवत् adj wealthy, rich 2,
201 214 138

धनाध्यक्ष m the god of riches,
Kuvera 1, 78

धनाया f the desire of obtain-
ing riches, covetousness 2,
209

धनिन् 1) adj wealthy, opulent
2, 201 2) m a name of Ku-
vera 1, 79

धनिष्ठा f the twenty third lu-
nar mansion 1, 51

धनुस् m n a bow 1, 151. 2,
309

धन्वन् 1) m a desert. 2, 3 2)
n a bow 2, 309

धमनि f the throat 2, 361

धम्मिल्ल m the braided hair of
women 2, 375

धर 1) m a mountain 2, 10 2)
धरा f the earth 2, 1

धरणिधर m a name of Vishnu
1, 22

धरणी f the earth 2, 1

धरात्मज m the planet Mars
1, 46

धराधारा f the earth 2, 2

धरित्री f the earth 2, 1

धर्म m 1) virtue 1, 125 2) na-
tural condition 4, 97.

धर्मचिन्ता f. consideration of
moral duties 4, 85

धर्मधन m one who hangs out
the flag of righteousness for
selfish purposes, a religious
hypocrite 2, 250

धर्मराज m a name of Yama
1, 72

धर्षिणी or धर्षणी f a harlot
2, 341 The Brahmasaiva
II, 28, 4 gives the following
gradation of women 1) पति-

व्रता = एकपत्नी 2) कुलहा

3) धर्षिणी 4) पुञ्चली 5 6)
वेष्ट्या 7 8) पुंगी 9) महा-
वेष्ट्या

धव m 1) a husband 2, 342
2) a sort of tree (मधुरवच)
5, 26

धवल adj white 4, 47

धवलित adj whitened 2, 139

धातु m 1) natural condition
5, 71 2) a mineral 2, 15 5,
71 3) metal, ore 5, 71 4) an
element, of which five are enu-
merated 5, 71 5) a consti-
tuent part of the body blood,
marrow, fat, flesh, bones, the
medullary substance, and the
seminal fluid 5, 71 75 6) a
bone 3, 10

धातृ 1) m Brahman 1, 6 2)
f धात्री, the earth 2, 1 3)
Embic myrobalan (phyllan-
thus emblica Lin) 2, 463

धात्री f a foster-mother and nurse
2, 352

धाना f pl fried barley 2, 430.

धान्य n corn grain 2, 430

धान्यक n coriander seed 2, 462

धान्यकोष्ठक m a granary 2, 157

धान्यशीर्षक n the ear of corn 2, 424

धान्यशूक n the beard of corn 2, 424

धान्यान्न n soup gruel 2, 163

धामन् n 1) a house 2, 136
2) radiance, brilliancy 5, 12
3) a ray of light. 1, 39

धारा f a stream, a current of water 3, 47

धाराय n the broad-edged head of some arrows 2, 314

धाराधर m a cloud 1, 58

धारासंपात m a heavy fall of rain 1, 59

धार्तराष्ट्र m a sort of goose with black legs and bill 2, 97

धिषण 1) m a name of Viṣhaspati 1, 47 2) धिषणा f the intellect 2, 179

धिषण्य 1) m a name of Çukra 1, 48 2) n a house 2, 136
3) a stair 1, 51

धी f the intellect 2, 179

धीमत् and धीर् adj intelligent, wise 2, 177

धीवर m a fisherman 2, 439

धुनी f a river 3, 43

धुर f the shaft of a carriage 2, 110

धुर्य m the bullock carrying, or attached to, the shaft 2, 110
Comp *dhauraya*

धूमकेतु m 1) a meteor 2) a name of Agni 5, 54

धूमध्वज m a name of Agni 1, 62.

धूमयोनि m a cloud 1, 58

धूमल adj of a dark red colour 4, 52 Comp *dhūmra*

धूमसंहति and धूम्या f a mass of smoke 1, 66

धूम्याठ m the fork-tailed shrike 2, 93

धूम्र adj of a dark red colour

4, 52 भूरेणवश्चक्रीवदंगरु-	धौरेय m = <i>dhurya</i> 2, 110
हृधूमरुच Māgha 5, 8	धुरं वहति धौरेयो न ज्ञातु
धूर्तमि m a name of Īva 1, 12	चन गौर्गलिः Pk 2, 12
धूर्त adj subtle, crafty 2, 194	ध्माकार m a smith 2, 433
धूली f dust 2, 288	ध्रुव adj constant, continual. 1, 125
धूसर adj of a greyish or dusky white colour 4, 52 2, 98	ध्रुवक m a post, a pale, a stake 2, 296
धृष्ट adj bold, saucy 2, 216	ध्वज m a flag, a banner 2, 303 5, 69
धेनु f a cow that has lately calved 2, 114	ध्वजिनी f an army 2, 302
धेनुका f the female elephant 5, 13	ध्वनि m sound, or noise in general 1, 140 143 151 Comp
धोरण n a vehicle, any means of conveyance 2, 294	धान
धौत adj 1) washed 2, 253 396 2) polished, whetted 2, 319	धांक्ष m 1) a crow 2, 90 2) a crane 5, 21
धौतकौशेय n bleached silk-cloth. 2, 394	धांक्षाराति m an owl 2, 91
	धान m sound, or noise in general 1, 138
	धांत n darkness 1, 110

न

नक्षुद्र adj small-nosed 2, 452	नक्तंचर m a nocturnal fiend, a Rākshasa 1, 73
नकुल m an ichneumon 5, 30	

नक्तमान् m a tree (dalbergia
arborescens Willd) 2, 43

नक्तमुखा f the night 1, 107

नक्र m a crocodile 3, 34

नक्षत्र n a star 1, 51

नक्षत्रमाला f a necklace of
27 pearls 2, 408

नाख 01 नाखर m a nail of a fin-
ger 01 toe 2, 356

नाखरायुध m a lion 2, 59

नग m 1) a mountain 2, 10 2)
a tree 2, 22 Comp अग

नगर n नगरी f a town 2, 130
1, 55 83 2, 57

नगौकम् m a bird 2, 83

नग्रा f a naked woman 2, 328

नग्राह m a Buddhist mendicant
2, 190

नग्निका f a girl before the
time of menstruation 2, 329

नट 1) m an actor 2) नटी f
an actress 2, 437

नटीसुत f the son of a dancing
girl 2, 346

नङ्गल adj abounding in reeds
2, 4

नत adj bent, crooked 4, 11 75

नद् m नदी f a river 3, 44
43 5, 52

नदीमातृक adj (a country)
watered by rivers 2, 6

नड् adj bound, tied 2, 185

नङ्ग्री f a leather thong 2, 441

नद्यं वृत्तिवन् adj deriving its
sustenance from river-water
2, 6

ननु a particle introducing 1) a
question (nonne), 2) an af-
firmation (surely) 5, 98

नन्दक m the sword of Vishnu.
1, 26

नन्दन 1) m a son 2, 342 2) n
India's pleasure-ground 1, 55

नन्दिकेश्वर m Giva's chief atten-
dant 1, 14

नन्द्यावर्त m 1) a palace built
in the shape of the anagram

of the same name, according to the Matsvap. a *catuhçala* without a western gate 2, 150
2) a tree (*tabernaemontana coronaria*) 5, 26 3) a sort of large fish 3 37

नपुंसक m a eunuch. 2, 275

नपु m a grandson 2, 350

नभस् 1) n the sky, the atmosphere 1, 137 2) m the month Çrâvana (July-August) 1, 114

नभस्य m the month Bhâdya (August-September) 1, 114

नभस्वत् m wind 1, 76

नमस्या f reverence, adoration 4, 91

नम्र adj bent 4, 75

नयन n the eye 2, 364 365 369 5, 66

नयनच्छद् m an eyelid 5, 6

नयनजल n a tear 2, 364

नयनोपांत n the corner of the eye 2, 365

नर m a man 2, 176 3, 41

नरक m hell 3, 3

नरदेव m a king 2, 266

नरवाहन m a name of Kuvera 1, 79

नरस्कंध m a multitude of men 5, 25

नरोद्ग m 1) a king 5, 54 2, 138
2) a conveyer of news or intelligence (?) 5, 54

नर्तनस्थान n a dancing-place 1, 97

नर्मदा f a river rising on the Amarakanthaka in the Vindhya mountains, and falling into the gulf of Cambay. 3, 52

नर्मन् n play, jest, joke 2, 277

नल m n a reed 2, 4

नलक n the radius of the arm 3, 12

नलकूवर m the son of Kuvera 1, 83

नलमीन m a sort of fish 3, 36 Some read नलमीन

नलिन n. a lotus 3, 57

नल्लिनी f. a place abounding
in lotuses 3, 60

नव adj. new 4, 26 2, 395

नवत n. a cover, a blanket a
wrapper 2, 153

नवनीत n. fresh butter 2, 119

नवप्रमृता adj. f. who has lately
brought forth 2, 114

नवमालिका f. many-flowered
nyktanthes 2, 52

नवीन and नव्य adj. new, re-
cent, modern 4, 26

नश्यत्प्रसूति adj. whose off-
spring perishes 2, 333

नष्ट adj. run away, fled 2, 324

नस्तित and नस्योत adj. (a
beast of burden) that has a
reim strung through its nose
2, 112

नाक m. heaven, sky, atmos-
phere 1, 3 5, 15

नाकु m. an ant-hill 3, 22

नाग m. 1) a snake 3, 18 2)
an elephant 5, 11

नागकेसर m. a tree (mesua
ferrea Lin.) 2, 51

नागर n. dry ginger 2, 460

नागलोक m. the abode of sei-
pents, hell 3, 1

नागवल्ली f. the betel-plant
2, 45

नाटि m. the son of a dancing
girl 2, 346

नाट्य n. the combination of sing-
ing, instrumental music and
pantomimic dancing; a dia-
matic representation, a play
1, 93 92 95 98

नाडी and नाडि f. 1) an ar-
tery 5, 60 2) a period of
twenty-four minutes 1, 105

नाडिधम m. a goldsmith 2, 433

नाद m. sound or noise in ge-
neral 1, 138

नाना adv. variously 5, 98

नायित m. a barber 2, 434

नाभि f 1) the navel 2, 455
2) the nave of a wheel 2, 292

नाम adv agreed अस्तु नाम
स धनी मे किञ्चिद्दाति
'granting that this rich man
will make me a present' (but
I know that he is too cove-
tous to do any such thing)
5, 100

नामधेय n a name, an appel-
lation 1, 152

नामन् n a name 1, 152 5, 43

नायक m 1) a leader, a chief
2, 188 2) the central gem of
a necklace 2, 409 Māgha 2, 92

नारक (f ī) adj abiding in hell
3, 3

नाराच m an iron arrow 2,
312

नारायण m a name of Vishnu
1, 24

नारी f a woman 2, 326 329
333. 334

नाल n a stalk 2, 424

नावारोह and नाविक m a
passenger on board ship, a
sailor, etc 2, 235

नाव्य adj navigable 3, 27

नाश m destruction, death 3, 6

नासत्य m du the two Aśvins
1, 84

नासा and नासिका f the nose
2, 366

नाह्ल m pl the name of a
barbarous tribe 2, 444

निःशलाक adj private, soli-
tary 4, 23

निःशेष adj without remainder,
entire, whole 4, 85

निःशोध्य adj what does not
require cleansing, clean, pure
4, 85

निःश्रेणि f a ladder, a flight of
stairs 2, 146

निःश्रेयस n supreme felicity in
the life to come 1, 124

निःसरण n the egress or out-
let from a building, market-
place, etc 2, 134

निकर m. a multitude 4, 1
 निकषा f the mother of the
Piçitâçana fiends 1, 119
 निकषा adv (joined with the
 acc) near 5, 93 प्रयागतीर्थ
 निकषा प्रासादो विद्मप्रभः
 Kâçikh 69, 127 लंकां निकषा
 Mâgha 1, 68
 निकाय m a gathering, an as-
 sembly of coordinate persons
 a set 4, 1 e c ग्रमणनिकाय
 Ksh शत्रुनिकाय Bhk 7, 44.
 निकाय्य n. (°) a dwelling, a
 house 2, 136 Bhk 6, 66
 निकार m putting down, hu-
 miliation, injury, insult 4, 19.
 निकुंज n a place overgrown
 with shrubs and creepers, a
 thicket, an arbour, etc 2, 12
 निकुरं न a mass, a multitude
 4, 1 सयोगिनीनां निकुरं
 Kâçikh 44, 68 आकीर्ण-
 पुष्पनिकुरं Matsyap 167,
 32 चिकुरनिकुरं, किरण-

निकुरव Anandal 43 20 लता-
 निकुरं Gg 11 5 नीलो-
 त्पलनिकुरंवैः Kâçikh 20,
 94
 निकृत adj humbled, injured
 insulted 2, 228 Comp नि-
 कार
 निकृति f deception, fraud 4,
 55
 निकृष्ट adj base vulgar 2, 182
 निकेतन n a habitation, a
 house 2, 136 Comp वैरो-
 चननिकेतन
 निक्षेप m a deposit, a trust
 1, 82 स्वं द्रव्यं यत्र विश्रंभा-
 त्त्रिपत्यविशंकितः। नि-
 क्षेपो नाम तत्प्रोक्तं Nârada
 निखिल adj all, whole 4, 28
 निगड m the chain used to se-
 cure the hindfeet of an ele-
 phant, a shackle in general
 2, 68 Mâgha 5, 48

निगम m 1) a road 2, 105
2) a town 2, 130 3) the Veda
5, 10

निगूहन n concealing 4, 87

नियंथन n killing, destroying
2, 323 Probably, a corruption
of **निक्रंथन**

निघ्न adj subject, dependent
2, 186 **शर्म यच्च परनिघ्नम-**
त्यजस्तत्स्वनिघ्नमभिकांक्षसे
भृशं | Pk 5, 104

निचित adj overspread, co-
vered, full of 4, 17

निचुल m a plant (barringtonia acutangula) 2, 40

निचोत्तक m a bodice, a jacket,
a mantle 2, 397. Gg 5, 11
8, 11 11, 11,

नितंब m 1) the ridge of a
mountain 2, 11 Bhk 2, 8 7,
58 2) the buttocks 2, 357

नितंबिनी f *γυνή καλλίπυγος*.
2, 327

नितांत adv exceedingly 4, 33

नित्य adj perpetual, continual,
eternal 1, 125. 4, 13 (adv)

नित्यत्व n perpetuity 5, 101

निदाघ m, 1) heat 1, 40 2) the
hot season 1, 116

निदान n, 1) the primary cause
(of disease) 2, 457 2) end,
termination, 5, 39.

निदिग्धिका f = **कंठकारिका**.
2, 464.

निधन n death 3, 6

निधि m a hoard, a treasure,
1, 82

निधुवन n sexual intercourse.
2, 414

निध्यान n looking at, behold-
ing 2, 411

निंदा f reproach, censure 1
148 5, 92

निप m a water-jar 2, 161

निपात m a particle, the gram-
matical term for adverbs, con-
junctions and interjections
5, 86

निवान a place near a well
for watering cattle 3, 62

निभ n, a sham, a trick 4, 24

निभालन n, seeing, 2, 411

निमित्त n an archer's butt.
2, 313

निमीलन n closing the eyes
in death, dying 3, 6

निमेष m the twinkling of an
eye, taken as a measure of
time 5, 83

निन्न n a gap or chasm in the
ground 3, 2 Yv 2, 151

निन्नगा f a river 3, 43

नियतं adv decidedly, positive-
ly 4, 25

नियति f destiny, fate 1, 86
Māgha 4, 34

नियंतृ m a charioteer 2, 293

नियमस्थिति f steady obser-
vance of religious obligations
4, 91

निरंतर adj without interven-
ing space, compact, dense 4,
32 Comp Māgha 9, 66

निरय m hell 3, 3

निरर्थक adj purposeless 4, 89.

निर्वयद् adj unchecked, un-
controlled 2, 224

निरसन n extermination, de-
struction 2, 322

निरस्त adj 1) hurriedly ut-
tered 1, 142 2) rejected 4,
18

निराकृत adj removed, set
aside, rejected 4, 18

निराकृति m a Brahman who
neglects the duties of his
caste (आकृति) by not going
through a regular course of
studies 2, 250

निरामय adj free from illness,
hale 2, 225

निर्ऋति f misfortune personi-
fied as a goddess 1, 86

निर्गुंडी f a shrub (vitex ne-
gundo or trifolia) 2, 45.

निर्यथ m a Jam beggar 2,
190

निर्जर m a god, a deity 1, 4

निर्कर m a waterfall, a cata-
ract 2, 11

निर्करिणी f a river 3, 43

निर्णिक्त adj washed, cleansed
2, 253

निर्णेतक m a washerman 2,
438

निर्निमित्त adj without reason
or motive 4, 89

निर्मथकाष्ठ n the wood used
for kindling by friction the
sacrificial fire 2, 260

निमोर्क m the cast off skin
or slough of a snake 3, 22.
M XIII, 5539 Uiv p 25

निर्याण n the outer corner of
an elephant's eye 2, 62 Māgha
5, 41

निर्याम m a sailor, a pilot 3,
33

निर्यास m any exudation, like
gum, resin, juice, etc 5, 75

निर्त्वयनी f the slough of a
snake 3, 22 Bṛhadāi p 871

निर्वपण n spending freely,

bestowing presents 2, 264
Comp निर्विवप्सु, Bhk 3,
42

निर्वाण n extinction of indi-
vidual existence, and conse-
quent union with the deity
1, 124

निर्वाद m obloquy, censure
1, 148

निर्वापण n extinction, annihi-
lation 2, 323

निर्वासन n expulsion, anni-
hilation 2, 323

निर्वीरा f a woman who has
lost her husband and children
2, 331

निर्वेद m self-disparagement,
despondency 4, 69

निर्वेश m enjoyment 4, 70 e
c *sthy annam pānam nṛve-
ṣaḥ* Ksh

निर्व्ययन n a chasm, a hole
3, 2

नित्य m a place of abode, a
dwelling 2, 136

निवर्हण n eradication, anni-
hilation 2, 322

निवसन n 1) a dwelling, a habitation 2, 137 2) clothes in general 2, 393 3) a lower garment 2, 391

निवह m a multitude 4, 1

निवाप m oblations and presents given in memory of deceased relations 3, 17

निविड and निविरीश adj tight, close, compact 4, 33 Mâgha 7, 20

निवीत n the sacrificial cord or cloth hanging down from the neck 2, 252 Comp उपवीत, प्राचीनावीत

निवृत adj surrounded 4, 27

निवृत्त adj ceased 2, 244

निवेश m a halting-place, a camp 2, 297

निवेशन n a habitation, a dwelling 2, 136

निशरण n destruction, annihilation 2, 322

निशा f night 1, 107 108

निशाठन m an owl 2, 91

निशात adj sharpened, whetted 2, 319 Comp निशित

निशांत n a habitation, a dwelling 2, 136

निशामन n becoming aware of, looking at, seeing 2, 411

निशित adj sharpened, whetted, pointed 2, 319

निशीथ m midnight 1, 109

निशीथिनी f night 1, 107

निशीथिनीनाथ m the moon 1, 43

निशुंभन n killing, slaying 2, 322

निश्चय m certainty, positiveness 5, 62

निश्चित 1) adj decided, established 5, 93 2) निश्चितं adv decidedly, positively 4, 25

निषंग m a quiver 2, 310

निषद्वर् m mud, mire 3, 56

निषाद् m the name of a barbarous tribe, said to be the offspring of a Brâhmana and Çûdi 2, 443 Manu 10, 8

निषादिन् m an elephant-diver 2, 70 235 Māgha 5, 41

निषेध m prohibition, hindrance. 5, 48

निष्क n gold 2, 18

निष्कला f a woman who has past the time of menstruation 2, 332

निष्कास m waning, disappearance 1, 106

निष्कुट m 1) the hollow of a tree 2, 27 (निष्कुट्यते निष्कुट्यते वा निष्कुटः। निष्कुट इत्येके Sv) 2) a garden attached to a house 5, 30

निष्ठ m an outcast, a barbarian 2, 444

निष्ठा f 1) conclusion, end 2) trouble, affliction 3) a religious obligation 4) = *vya-vasthā* 5) eminence 5, 67

निष्ठीव m spitting 1, 142

निष्ठुर adj (of sound or lan-

guage) gruff, rough 1, 140.

वचस्तस्य वचनिर्घातनिष्ठुरं

Çivapur. Sk 16, 90 संरब्ध-

हस्तिपकनिष्ठुरचोदनाभिः

Māgha 5, 49

निष्णात adj *imbutus*, conversant with, skilful. 2, 180

निष्पावक m a sort of pulse (*phaseolus radiatus*) 2, 429.

निस्तल adj globular, round 4, 68 Ks 1, 43

निस्त्रिंश m a sword 2, 317

निहित adj placed with, deposited 4, 62.

नीच adj low, base, mean 2, 191

नीचकी f the head of cattle 2, 112

नीड m a nest 2, 85

नीडज m a bird 2, 83

नीर n water 3, 26

नील adj dark blue, black 4, 49 2, 50

नीलकंठ m a sparrow 2, 88

नीलश्रीव m a name of Īiva
1, 12

नीलंगु m a worm growing in
the inside of animals 3, 14

नीललोहित m a name of
Īiva 1, 13

नीलांबर m a name of Bala-
deva 1, 28.

नीलिका f = *palāṣuka* 3, 61

नीलीराग adj one whose
affection is as lasting as the
colour of indigo 2, 219 Comp
Sāhityad 80, 8

नीलोत्पल n a blue lotus
3, 59

नीवार m rice growing wild
2, 429

नीवी f 1) the knot which
fastens the lower garments
round the loins 2, 392 2)
capital, stock 5, 38

नीवृत् f (m) an inhabited
country 2, 129

नीव्र n the edge or side of a
sloping roof, eaves 2, 148

नीहार m frost 3, 28

नु adv 1) now (interrogatively),
e g को नुधावति, who is it
pray that runs? 2) or, भीमो
नु फाल्गुनो नु स्यात्, is it
Bhīma or Arjuna? 5, 94

नुति f laudation, praise 1, 145

नुन्न adj propelled, thrown 4,
82

नूतन and नूत (f v) adj recent,
modern, new 4, 26.

नूनं adv 1) perhaps 2) surely
5, 93

नूपुर n an anklet 2, 406

नृ m a man. 2, 176

नृत्य n pantomimic dancing
1, 93

नृप m a king 2, 266 5, 54

नृपति m a prince, a king. 4,
93

नृशंस adj hurtful, mischievous
2, 217

नेतृ m a leader, a chief 2, 188

नेत्र n 1) the eye 2, 283 364
2) the root of a tree 5, 23

नेपथ्य n decoration, ornament
2, 384

नेम pr half 4, 28

नेमि f 1) the periphery of a
wheel 2, 292 2) the wind-
lass of a well 3, 62

नैकयेय m a race of Rākshasas,
the offspring of Nikashā 1, 73

नैगम m 1) a trader, a mer-
chant 2, 416 2) a road (?)
5, 29.

नैचिकी f a cow showing on
her head excellent marks. 2,
116

नैर्ऋत m 1) the ruler of the
southwest quarter 1, 100. 2)

a race of Rākshasas, the off-
spring of Nirriti 1, 73

नौ f a ship 3, 50 27

नौदंड m an oar 3, 50

न्यक्ष adj whole, entire 4, 85

न्यग्रोध m the Indian fig tree
2, 41

न्यंकु m a kind of deer 2, 75

न्यंचित adj bent or cast down
4, 83

न्यस्त adj 1) put, placed 2,
398 2) placed with, deposited
4, 62

न्याय adj fitness, justice, equi-
ty 2, 274

न्याय्य adj adapted, fit, pro-
per 4, 61

न्युञ्ज adj bent downwards 2,
230

प

पक्कण m the abode of savage

tribes 2, 106. मध्येविंध्याहवि

पुरा पक्कणस्थजनाग्रणीः ।

पक्षीपतिरभूद्भयः विंगाक्ष

इति विश्रुतः Kāṭīkh 12, 16

पक्व adj. cooked 2, 121 430

पक्षश m the name of a barbarous tribe 2, 443

पक्ष m 1) a side 5, 63 2) a partisan, a follower 2, 234 5, 63 3) neighbourhood 5, 63 4) a wall 5, 63 5) the half of the lunar month, a fortnight 1, 50 5, 63 6) a wing 2, 84 98 5, 63 7) (in composition with words signifying hair) a quantity 2, 376
Comp पक्षः पार्श्वगुरुत्माध्य-
सहायवत्तमितिषु Vajja-
yanti

पक्षति f पक्षमूल n the tip of a bird's wing 2, 84

पक्षिन् m a bird 2, 83 99

पक्षिराज m Garuda, the king of birds 1, 119

पक्ष्मन् n an eyelash 2, 369

पंक m mud, mire 3, 56

पंकज n a lotus 3, 58

पंक्ति f a line, a row, a range 4, 36

पगु 1) adj lame 2, 455 2) m the planet Saturn 1 48

पञ्ज m a Çûdia 2, 431

पञ्चजन m man 2, 176

पञ्चजनीन 2, 213.

पञ्चत्व n dissolution into the five elements, death 3, 6

पञ्चशाख m the hand 2, 356

पञ्चानन m a lion 2, 59

पञ्चेषु m the five-armed god of love 1, 32

पट m cloth 2, 393

पटकुटी f a tent 2, 296

पटचौर m a clothes-stealer, a shoplifter 2, 185. HC on 3, 45

पटच्चर n old or ragged clothes 2, 395

पटल n 1) a roof 2, 148 2) a multitude 4, 2

पटह m. a sort of drum 1, 97 5, 55

पुरु adj fierce, hot 1, 40

परोत्ती f = *koçâtakî* 2, 47

पटिस m a sort of weapon 2, 321

पण m a wage, a stake at
play 4, 74

पणव m a small drum or cym-
bal, one used for the accom-
paniment of singing 1, 97

पंडक m a eunuch 2, 275 Yājñ
3, 273

पंडित adj learned m a learn-
ed man, a scholar 2 177

पण्यविक्रयशाला f a hall for
buying and selling 2, 141

पायांगना f a prostitute 2,
335

पायाजीव m a tradesman 2,
416

पतग m a bird 2, 82

पतंग m 1) a bird 2, 82 2) a
moth 2, 102 Comp Kum 3,
64 4, 20 40 and Hind
سك 3) the sun 1, 35

पतत् m a bird 2, 82

पतत्र n a wing 2, 84 5, 63

पतत्रिन् m a bird 2, 82

पताका f. a flag, a banner 2
303

पताकिनी f an army 2, 302

पति m a husband 2, 342

पतिवरा f a young woman
who has the privilege of choos-
ing her husband 2, 328

पतित adj 1) fallen 4 82 2)
defeated in battle 2, 324

पतिवर्ती f a woman whose
husband is living 2, 331

पतिव्रता f a faithful wife 2,
340

पत्तन n a town 2, 130

पत्ति m a pedestrian, a foot-
soldier 2, 295

पत्र n 1) a wing 2, 84 2) a
leaf 2, 30 3) a blade, a sort
of long knife 2, 318 4) a
vehicle, a carriage 2, 294

पत्रपाली f the feather of an
arrow 2, 313

पत्रय m a bird 2, 82 Kāçikh
59, 11

पत्रवल्ली f a patch of musk
and other ointments with

- which women adorn their persons 2, 387 Māgha 8, 59
- पत्रशिरा f the vein of a leaf 4, 98
- पत्तिन् m 1) a bud 2, 82 2) an arrow 2, 311
- पत्रोर्ण n bleached silk 2, 394
- पत्नी f a wife 2, 339 5, 16
- पथकल्पना f jugglery, delusion 4, 55
- पथिक m a traveller, a wanderer 2, 202
- पथिदेय n (toll) levied on public roads 5, 42
- पथिन् m a road, a way 2, 105
- पथ्या f yellow myrobalan (terminalia citrina) 2, 463
- पद्ग m a pedestrian, a foot-soldier 2, 295
- पद्वी f a path, a road 2, 105
- पदात्, पदाति, पदातिक, पद्म m = *padaga* 2, 295
- पद्मति f 1) a path 2, 105 2) a row, a line 2, 374
- पद्म 1) n a lotus 3, 58 5, 72
2) red spots on the body of elephants 2, 64 (पद्मप्रतिकृतिरक्तवात्पद्मकं। तारुण्ये हि हस्तिनो देहे रक्तविंदवः स्युः Kshirasv) 3) m a sort of tree 5, 26 4) पद्मा f Lakshmi 1, 31
- पद्मनाभ m a name of Vishnu. 1, 21
- पद्मभू m a name of Brahman 1, 6
- पद्मराग m a ruby 2, 20
- पद्मवासा f a name of Lakshmi. 1, 31
- पथ्य 1) m a Cūḍia 2, 431 2) पथ्या f a road, a path 2, 105.
- पत्र adj fallen 4, 82
- पत्रग m a snake 3, 18
- पयस n 1) water 3, 26 46 2) milk 2, 119
- पयोधर m 1) a cloud 1, 58
2) a breast 2, 371

पर 1) adj opposite 3, 45 2) other 2, 213 3) distant, far 4, 8 4) surpassing, excellent 4, 4 5) m an adversary, an enemy 2, 300

परच्छेद adj subject to the will of others, dependent 2, 186

परज्जात adj maintained by strangers, one who depends on others for his sustenance 2, 196

परतंत्र adj dependent, subject 2, 186

परषिंडाद् adj eating the food of strangers, a parasite, a hanger-on 2, 196

परपुष्ट m a cuckoo 2, 88

परभाग m. the upperhand, superiority, excellence. 4, 101

परमात्मन् m the supreme spirit 5, 56.

परमान्न n = *kshaureyî* 2, 165

परमेश्वर m Īiva 1, 11

परमेशिन् m Brahman. 1, 6.

परवत् adj standing under the

command of another, dependent 2, 186

परवश adj dependent, subject 2, 186

परशु m an axe, a hatchet 2, 319

परशुधर m a name of Ganeṣa 1, 18

परश्चध m an axe, a hatchet 2, 319

परस्परं adv mutually 4, 35 2, 353

परस्वहृण n depriving others of their property 5, 57

पराक्रम m prowess, valour 4, 38

पराग m 1) dust, powder 5, 23 2) the pollen of flowers 2, 33

पराङ्मुख (f *ā* and *i*), and

पराचीन adj turned away, averted 4, 72

पराधीन adj subject to another, dependent 2, 186

परान्न adj eating the food of others, sponging 2, 196

पराभव m defeat, overthrow 4, 19

परायत्त adj dependent, submissive 2, 186

परायण adj devoted to, bent on 2, 197

पराध्व्य adj best, excellent 4, 5 Māgha 4, 11 3, 58 8, 45 Rgh 3, 27

परासु adj dead 3, 7

परास्कंदिन् m a robber, a thief 2, 183

परिकर m 1) retinue, followers 2, 151 2) a cloth worn round the loins 2, 255

परिकूट n = *hastinakha* 2, 133

परिक्रम m walking about 4, 41

परिक्षिप्त adj surrounded 4, 27

परिखा f a moat 3, 54

परिग्रह m retinue, attendants 2, 151 5, 63

परिघ m 1) a bolt 2, 145 2) an iron club 2, 320

परिघातन m an iron club 2, 320

परिचय m acquaintance, intimacy 4, 88 Māgha 7, 61, काव्यपरिचयो लक्ष्यज्ञवं Vāmana

परिचर्या f waiting upon, attendance, service 1, 129

परिच्छद् m 1) retinue, attendants 2, 151 5, 84 2) goods, property 5, 10

परिणत 1) adj mature, advanced in age 5, 39 2) m an elephant who gives a side-blow with his tusks 2, 65 Māgha 4, 29

परिणयन n marrying, marriage 2, 340

परिणाह m breadth, width 4, 101

परितस् adv all round, from all sides 5, 88 3, 54 (with acc)

परिताप m burning, fever, pain 2, 446

परिदेवन n lamentation 3, 17

परिधान n a lower garment
2, 391 392

परिधि m 1) the halo round
the sun or moon 1, 41 2) a
branch 5, 21

परिपण n capital, stock 5, 38

परिपंथिन् m an enemy 2, 300

परिपाटी f regular course or
succession 4, 54

परिपूर्णाता f completeness
4, 70

परिप्लव adj wavering, shaking,
unsteady 4, 10 Māgha
14, 68 Comp पारिप्लव

परिभव m slight, contempt
4, 19

परिमल m 1) the pounding of
fragrant substances 4, 84 2)
fragrance, scent 1, 77

परिमाण n measure 5, 15

परिमोषिन् m a thief 2, 183

परिरंभण n embracing, an em-
brace 2, 413

परिवर्त m 1) the completion
of the cycle of four ages 1,
117 2) a year 5, 15

परिवर्ह m retinue 2, 151

परिवाद m obloquy, taunt
1, 148

परिवादिनी f a vinâ with
seven strings 1, 96 Māgha
6, 9

परिवार m retinue 2, 151

परिवृढ m a superior, a master
2, 188

परिवृत्त adj encircled, sur-
rounded 4, 27

परिवृत्ति m exchange, barter
2, 418

परिवेष m the halo round the
sun or moon 1, 41

परिव्रज्या f exercising the du-
ties of a religious mendicant
4, 91.

परिव्राजक m a religious men-
dicant 2, 254

परिषद् f an assembly 4, 60

परिष्कार m embellishment, ornament 2, 385

परिष्कृत adj arranged, purified 2, 260

परिष्वांग m embracing, an embrace 2, 413

परिसर m surrounding country, bounds 2, 104.

परिसर्प m walking about 4, 41

परिस्कन्द m a messenger, a servant 2, 214

परिस्तोम m a coloured cloth thrown over the back of an elephant, put on a carriage, etc 2, 153

परिस्पन्द m retinue 2, 151

परिस्रुत् and परिस्रुता f spirituous liquor 2, 174 175

परिहार्य m a bracelet 2, 402

परिहास m merriment, jest, sport 2, 277

परिहृत adj set aside, removed, rejected 4, 18

परीक्षक adj investigating, examining 2, 234

परीक्षण n putting to the test, trying 4, 72

परीवाह m a diam, a sluice 3 55

परीष्टि f reverence, respect 1, 129

परुष adj harsh, rough rude 4, 98

परुस् n the knot or joint of a reed 2, 34 Comp पर्वन्

परेत adj dead 3, 7

परेष्टुका f a cow that has many calves 2, 117

परैधित adj maintained by others 2, 196

पर्जन्य m 1) a thunder-cloud 5, 32 2) Indra 1, 52

पर्ण n a leaf 2, 30

पर्यंक m 1) a bedstead, a couch 2, 152 2) a cloth worn round the loins 2, 255

पर्यनुयोग m a reproof, a reprimand 1, 154 e g Mit on Yv 3, 254 उत्कर्षहेतोरधीयानस्य

किं पठसि नाशितं वयेत्येव पर्यनुयोगप्रदानं	पलंकष ¹ m bdellium. 2, 465.
पर्यंत m <i>confinium</i> , bounds, border 2, 104 365	पल्लत n flesh 3, 9 Comp. पल्ल
पर्यवस्थात् m an antagonist, an adversary 2, 301	पलाश 1) m a tree (butea fron- dosa) 2, 42 2) n a leaf 2, 30
पर्यस्तिका f = <i>paryanka</i> 2, 255	पलिक्री f a cow with calf 2, 118
पर्याण n a saddle 2, 287	पलित n grey hair 2, 377
पर्याप्त adj sufficient, abundant, enough 2, 171 4, 33 5, 3	पल्ययन n a saddle 2, 287
पर्याय m progression, succes- sion 4, 54	पल्लव n. a sprout, a shoot 2, 30
पर्याहार m a lath provided with slings at each end, used for carrying various articles across the shoulders 4, 73	पल्लवक m 1) a libertine, a gal- lant 2, 227 2) a sort of fish 3, 37
पर्युद्घन n debt 2, 417	पल्लवांकुर m the germ of a bursting leaf 2, 29
पर्वत m a mountain 2, 10 5, 9 52 53	पल्लव n a small pond 3, 53.
पर्वन् n the knot or joint of a reed 2, 34 Comp परुस्	पवन m wind 1, 75
पल्ल n flesh 3, 9 Yv 3, 215	पवनाशन m a snake. 3 18
पल्लगंड m a plasterer 2, 436	पवनाशनाश m a name of Garuda 1, 30
	पवमान m wind. 1, 75
	पवि m a thunderbolt 1, 56

पवित्र 1) adj pure 1, 132 2) n
kuça grass 5, 16

पशु m a beast (especially domesticated) 2, 122 123 128
262 78 5, 68

पशुपति m a name of Śiva.
1, 11

पश्चात् adv. behind 4, 22

पश्चात्ताप m. remorse, repentance. 4, 31.

पश्चिम adj hindmost 2, 373 5, 41

पश्यतोद्हर m a thief who steals
in the very sight of the possessor 2, 184 e. g पश्यतो-
द्हरः शत्रुयशसां

पस्त्य n a house. 2, 136

पांशु m dust, powder 2, 288

पांशुलता f an unchaste woman
2, 341

पाक m. 1) the young of any
animal 2, 347 2) maturity,
ripeness 2, 25

पाकशासन m a name of Indra
1, 54.

पाकस्थान n a cooking-place
2, 140

पांचजन्य m the conch of Vishnu
or Krishna 1, 26 Māgha 3, 21

पांचालिका f a doll 2, 338

पाठश्चर m a shoplifter 2, 185

पाठल adj pale red, pink-
coloured 4, 48.

पाठीन m a sort of fish (silurus boalis) 3, 36 Manu
5. 16

पाणि m the hand 2, 356
382.

पाणिग्रहण n. marrying, marriage 2, 340.

पाणिज m. a finger-nail 2, 356

पाणिमुक्त m = *karamukta*
2, 308

पाणिमूल n the extremity of
the arm 2, 378

पांडर and पांडु adj pale, yellowish white. 4, 47

पांडुभूम m a country with a
yellowish soil 2, 5

पांडुर 1) adj pale, white 4, 47
52 2, 377 2) n leprosy 2, 449

पातक n sin 3, 5

पातान्त n hell 3, 1

पातालनिलय m an Asura
1, 5

पात्र n 1) a vessel in general
2, 172 2) a sacrificial vessel
2, 260 3) a fit person 5, 76 4)
the channel of a river 3, 46

पाथस् n water 3, 26

पाथेय n provisions for a journey, viaticum 2, 203

पाद m 1) a foot 2, 356 67
2) It is added to proper names
as a title of respect, e g
कुमारित्पादाः the venerable Kumârila 1, 155 3)
the hills around a mountain 2, 12 4) the root of a
tree 2, 28 5) a ray of light
1, 39

पादकटक m an ornament for
the ankle. 2, 406

पादचारिन् adj walking on
foot. 2, 295

पादप m a tree 2, 22 5, 25

पादबंध m any tie for the foot
2, 68

पादरक्षण n a shoe 2, 156

पादवल्मीक m elephantiasis
2, 449

पादाग्र n the extremity of the
foot, the metatarsus 2, 374

पादात m = पदात 2, 295

पादावर्त m an engine for drawing
water out of wells 3, 63

पाडुका f a wooden shoe 2,
156

पाडुकाकार m a shoemaker
2, 441

पान n a water-conduit 3, 63

पानगोष्ठी f a carousal, or a
place where one is held 2,
173

पानीय n water 3, 26

पानीयशाला f a shed on the
roadside for the accommodation
of passengers with water.
2, 142

पांथ m a traveller, a wanderer
2, 202

पाप 1) adj bad, wicked 2,
182 2) n sin, crime 3, 5 5, 18

पापर्दि f getting a living by
hunting 2, 280

पाप्मन् m sin 3, 5

पामन् f scab 2, 447

पामर adj shabby, low, vulgar
2, 193

पायस n = *lshaureyn* 2, 165

पायु m the anus 2, 358

पार n the opposite shore 3,
45

पारतन्त्र्य n dependence 5, 65

पारद् m quicksilver 5, 75

पारंपर्य n oral tradition 2, 247

पारश्व m n lion 2, 16

पारसीक m a horse of Per-
sian breed 2, 284 Pk 4, 137

पारायण n reading a book
from one end to the other
2, 246

पारावार m the ocean 3, 30

पाराशरिन् m a religious men-
dicant of the Brahmmical
caste 2, 254

पाराशर्य m a name of Vyâsa
2, 258

पारिजातक m the coral-tree,
supposed to be one of the
five trees in heaven 1, 135

पारिपथिक m a thief, a rob-
ber 2, 183

पारिप्लव adj (f i), movable,
tremulous, unsteady 4, 10
Rgh 3, 11

पारिमद्रक m the coral-tree
(*erythrina fulgens*). 2, 45

पारियानिक m a carriage for
travelling 2, 290

पारिरक्तिक m a religious
mendicant 2, 254

पार्थिव m a king 2, 266

पार्वती f the mountain-born
wife of Çiva 1, 15

पार्श्व n a side, vicinity 4, 8

पाष्णि m f 1) the rear of an army 2) the rear of a battle 5, 41

पालाश (f i) adj. green 4, 49.

पाली f. a causeway, a bridge 3, 54.

पावक m fire. 1, 62

पावन adj. purifying, pure. 1, 132

पाश m. 1) a rope 2, 442 2) in composition with synonyms of 'hair', it signifies abundance 2, 376, e g शिरसिज-पाश Mâgha 7, 62.

पाशवाणि m a name of Varuna 1, 74

पाषाण m a stone. 2, 13

पाषाणसंधि m a chasm in a rock 2, 12

पिक m. the Indian cuckoo 2, 88

पिंग adj. tawny 4, 51

पिंगल adj brown, tawny. 4, 50 51

पिचंड n the belly 2, 360

पिचंडिल adj goitellied 2, 453 स्वाहाकारैर्वषट्कारैः सुरा ज्ञाताः पिचंडिलाः Kâçikha 87, 122

पिचव्य and पिचु m the cotton-plant 2, 47

पिचुमंद m the *Neem* tree 2, 41. Mâgha 5, 66 पिचुमंदः फलाद्यो ऽपि काकैरेव हि भुज्यते Vrihann 34, 12

पिचुल m = *jhâbuka* 2, 40

पिच्छ n. a wing 2, 84

पिच्छिल = विजपिल 3, 56
Comp पिच्छिलानिदधीनि,
schol *sasngdhâni* Kedâra 1, 7

पिंज्र adj of a reddish yellow colour 4, 52

पिठक m. a boil, a blister 2, 449

पिठर n a pot 2, 159

पिंड n the body 2, 355

पिंडिका f. the nave of a wheel
2, 292

पिंडीशूर m a poltroon 2, 212.

पितामह m Brahman 1, 7

पितृ m a father 2, 349 1, 99

पितृतर्पण n oblations giving
satisfaction to deceased re-
lations 3, 17

पितृपति m a name of Yama
1, 71

पितृवन n a cemetery 3, 16

पित्त n bile 2, 450.

पित्र्य adj. 1) paternal 5, 58
2) of the manes 1, 115

पिधान n a cover, a lid 2,
161

पिनड adj put on, dressed 4,
62

पिनाक n Çiva's bow 1, 14

पिनाकिन् m a name of Çiva
1, 12.

पिपासा f thirst 2, 208

पिपासिन, पिपासु adj wish-
ing to drink, thirsty 2, 207.

पिप्पल 1) m the holy fig tree.
2, 41 2) पिप्पली f. long pep-
per 2, 459

पिष्य adj bleareyed 2, 452.

पिशंग adj (f ?), tawny. 4, 51.

पिशाच m. a fiend, a demon.
1, 87

पिशित n flesh 3, 9.

पिशिताशन m a sort of can-
nibal demons, the offspring
of Nikashâ 1, 119.

पिशुन adj πικρός, harsh, cruel,
wicked 2, 191

पिहित adj. covered 4, 58

पीठ n a seat, a chair 2, 155

पीडा f pain 3, 4 2, 380

पीडित adj hurt, injured 4, 82

पीत adj yellow 4, 50 2, 50

पीतरक्त adj of a reddish yel-
low colour 4, 52

पीतवासस् m Vishnu or Krishna.
1, 21 ' _

पीतसाल m a tree (penta-
ptera tomentosa) 2, 44

पीन adj fat, robust 2, 187

पीनस m catarrh affecting the
nose 2, 450

पीनोद्गी f a cow with a large
udder 2, 116

पीयूष n 1) milk 2, 119 2) nec-
tar 1, 133

पीयूषरुचि m the moon 1, 43

पीलु m 1) an elephant 2) a
tree (careya arborea, or sal-
vadora persica, Roxb) 5, 47

पीवन् (f *pivari*), and पीवर्
(f *i*) adj fat, stout 2, 187

पीवरस्तनी f a cow with a
large udder 2, 116

पुञ्चली f. an unchaste woman
2, 341

पुंस् m a male or man 2, 176
123 215 218 219

पुंख m the feathered part of an
arrow 2, 313

पुच्छ n a tail 2, 286

पुच्छमूल n the tip of the tail 2, 64.

पुंज m a heap, a mass, a mul-
titude 4, 1 तिमिर° Gg 5,

11 तमः° Gg 11, 10 पक्षि°

Māik 8, 82 पुण्य° Pk 3, 11

पुठमेद् m the bend of a river
3, 49

पुठमेदन n a town, a city 2, 130

पुंडरीक 1) n the white lotus.
3, 58 2) m a tiger 2, 71 3)
the elephant of the south-
east quarter 1, 104

पुंडरीकाक्ष m Vishnu or Kṛish-
na 1, 24

पुंड्र n a mark made on the fore-
head with sandal, etc 2, 386
5, 69

पुण्य 1) adj pure 1, 132 1) n.
righteousness, virtue 1, 125

पुण्यक्षेत्र n a holy place 5, 76

पुण्यजन m a Rākshasa 5, 4

पुण्यजनेश्वर m a name of Ku-
vera 1, 79

पुत m du the buttocks 2, 358

पुत्र 1) m a son 2, 342 2)

पुत्री f a daughter 2, 350

पुत्रवधू f a son's wife 2, 349

पुत्रिका f a doll 2, 338

पुनर्नव m a finger-nail 2, 356

पुनर्भू f a woman who has married a second time 2, 330

पुत्राग m a tree (rotteria tinctoria Roxb) 2, 53

पुर f a town 2, 130

पुर 1) n a town 2, 130 2) the body 2, 355 3) m bdellium 2, 465 4) पुरी f a town 2, 130

पुरद्वार n the gate of a city 2, 133

पुरंदर m a name of India 1, 53

पुरंध्री f a woman 2, 326

पुरस् adv in front, before, at first 4, 22 2, 398

पुरा adv formerly 4, 22

पुराण (f) and पुरातन (f) adj old, ancient 4, 26

पुरीतत् n an ential 3, 13

पुरीष n excrements. 3, 15

पुरु adj much 4, 14

पुरुज (?) adj much 4, 16

पुरुष m 1) a man, mankind 2, 176 2) the soul 1, 134 Comp

पूरुष

पुरुषोत्तम m Vishnu or Krishna 1, 25

पुरुकूत m a name of Indra 1, 53

पुरोग adj preceding, chief principal 4, 5

पुरोधस् m. the family or domestic priest 2, 271

पुरोभागिन् adj censorious 2, 191

पुरोहित m the domestic or family priest 2, 271

पुलक m 1) erection of the hair of the body 3, 29 2) any insect bred upon or in the body of animals 3, 14

पुलाक n 1) shrivelled grain

- 2) a lump of boiled rice 5, 43
- पुलिन *n* a mound in the middle of a river, an islet 3, 48
- पुलिंद *m* 1) *m* = *manga* 3, 50 2) the name of a barbarous tribe 2, 444
- पुष्कर *n* 1) the sky, the atmosphere 1, 137 5, 72 2) water 3, 26 5, 72 3) a place of pilgrimage in the province of Ajmere Lat 26° 30', long 74° 40' 4) a lotus 3, 57 5, 72 5) the tip of an elephant's trunk 2, 64 5, 72 Māgha 5, 30 6) the blade of a sword 7) the head of a drum 8) a species of costus 5, 72 9) *m* the Indian crane 2, 89
- पुष्करिणी *f* an artificial pond 3, 53
- पुष्कल and पुष्ट *adj* much, abundant 4, 16
- पुष्प *n* a blossom, a flower 2, 31 32 24
- पुष्पक *n* the chariot of Kuvera 1, 83
- पुष्पदंत 1) *m* the elephant of the north-west quarter 1 104 2) *m* du sun and moon 1, 120
- पुष्पधन्वन् *m* Kāma 1, 33
- पुष्पपत्र *m* a kind of arrow 2, 314
- पुष्परथ *m* a pleasure-van 2, 291 Comp Māgha 3, 22
- पुष्परस *m* honey 2, 466
- पुष्पलक *m* a pin, a stake, a peg 2, 296
- पुष्पलिङ्ग *m* a bee 2, 100
- पुष्पवती *adj f* (a woman) during menstruation 2, 333
- पुष्पवाटी *f* a flower-garden 2, 58
- पुष्पहीना *adj f* (a woman) with whom menstruation has ceased 2, 332
- पुष्य *m* the eighth lunar asterism 1, 51
- पुस्तकर्मन् *n* using a mixture of earth, lime, cowdung, and water, as a mortar or plaster 2, 436

पूग m 1) the betelnut tree 2, 45 2) a multitude 4, 1 गुणपूग Mâgha 9, 64 पापपूग Kâçikh 26, 108

पूजा f worship 1, 128

पूजित adj respected, worshipped 2, 229

पूज्य adj respectable, venerable 2, 229 1, 155

पूप m पूषलिका f a rich cake of wheaten flour 2, 164

पूर m the rising of waters, the swelling of rivers 3, 46

पूरुष m a man, mankind 2, 176

पूर्ण adj full 4, 17

पूर्णमासी f the day of the full moon 1, 112

पूर्व adv at first, formerly 4, 22

पूर्वा f the east quarter 1, 101

पूर्वत m the first born, an elder brother 2, 351

पूर्वदिक्पति m India, the regent of the east quarter 1, 53

पूर्वदेव m an Asura 1, 5

पूर्वर्ग m the prelude to a drama 1, 95

पूषन् m the sun 1, 35

पूष्य n wealth 1, 80

पृतना f a host, an army 2, 302

पृतनापाद् m a name of India. 1, 53

पृथक् prep with instr acc or abl without 5, 90 Bhk 8, 109

पृथग्जन m a man of low profession or character 2, 193

पृथिवी f the earth 2, 1. Earth considered as one of the five elements 5, 71 73

पृथु 1) adj (f पृथु or पृथ्वी), broad, large, great 4, 14 2)

पृथ्वी f the earth 2, 1

पृथुक m 1) rice which has first been scalded with hot water, then dried over the fire, and lastly ground in a mortar 2, 430 2) the young of any animal 2, 347 Mâgha 3, 30

पृथुरोमन् m a fish 3, 35

पृथुल adj broad, large, great
4, 14 Māgha 10, 65

पृदाकु m a snake 3, 18

पृश्नि m f a dwarf 2, 456

पृषत् (only n according to the
best authorities), a drop of
water 3, 55

पृषत m 1) a drop of water 3,
55 2) the hog-deer 2, 75

पृषत्क m an arrow 2, 311

पृषदश्च m a name of Vāyu 1,
75

पृष्ठ n the back 2, 373 3, 12
5, 6

पृष्ठग्रन्थि m a hump on the back
2, 449

पृष्ठवाह्य m an ox that carries
burdens on his back 2, 111

पृष्ठास्थि n the backbone 5,
17

पेचक m the tip of an elephant's
tail 2, 64

पेरक n a multitude, a company
4, 2 नर्तकपेरकं Bharataka 9

पेठा f a basket, a chest 2, 157

पेलव adj thin, slender 4, 32

पेशल adj beautiful 4, 4

पेशीकोश m an egg 2, 85

पोगंड m a man deformed in
body, by having more or few-
er limbs than usual 2, 232

पोटा f 1) a hermaphrodite
2, 275 2) a female servant
2, 337 Comp वाटा

पोत m 1) the young -of any
animal 2, 347 2) a colt 2,
285 3) a boat 3, 33 4) cloth
2, 393

पोतवाणिज् m a sea-trader 3,
33

पोताधान n small fiv 3, 39

पोत्र n 1) the snout of a hog
2) a ploughshare 5, 46

पोत्रिन् m a hog. 2, 71

पौत्र m a grandson 2, 350

पौर m a citizen 5, 78

पौरुष 1) adj (f v), equal in

height or length to a man when he has extended his hands 5, 19 2) n manliness 4, 38

पौरोगव m the superintendent of the kitchen 2, 276

पौलस्त्य m a name of Kuvera 1, 78

पौलोमी f India's wife 1, 55

पौष्प adj (f i), belonging or relating to flowers 2, 33

प्रकट adj open, clear, manifest 4, 67

प्रकर m a heap, a multitude 4, 1

प्रकर्ष m a high degree, eminence, excellence 5, 51

प्रकांड m the lower stem of a tree, the part between the root and the first branches 2, 27 2) the part between the elbow and the shoulder, the upper arm 2, 378 3) n (at the end of compounds) excellent 2, 223

रत्नप्रकांडकौ Bhk 5, 6

प्रकामं adv to one's heart's content, exceedingly 4, 33

प्रकार m similarity 4, 9 5, 101

प्रकाश 1) adj clear, manifest 4, 67 Rgh 1, 68 Yv 2, 176. 2) m manifestation 5, 95 3) light, lustre, splendor 1, 66. 4) (at the end of a compound) similar 4, 9

प्रकाशन n making manifest 5, 84

प्रकीर्णक n a whisk, a fan 2, 268

प्रकृति f 1) the natural form or constitution of a thing 5, 78 2) nature 5, 16 3) the equipoise of the three qualities of nature 'goodness, foulness, and darkness' 4) the five elements 5) the seven elements of regal administration (enumerated in Manu 9, 294) 5, 78 6) an artisan, a mechanic 2, 438 5, 78

प्रकृतिगुण m one of the three constituent qualities of nature 5, 82

प्रकोष्ठ 1) m the fore-arm, the part of the arm between the wrist and the elbow 2, 378 2)

- n an inner court in a building 2, 149 5, 56
- प्रक्रय m 2, 418
- प्रक्षालित adj washed 2, 253
- प्रक्षेपण m an arrow 2, 312
- प्रक्षय (at the end of compounds), similar, like 4, 9
- प्रख्यात adj famed, renowned 2, 240
- प्रगल्भ adj bold, confident 2, 231
- प्रगल्भता f resoluteness, decision 4, 94
- प्रगे adv in the morning 1, 111 Mâgha 12, 1
- प्रग्रह m 1) any kind of tie, a rem, a rope, etc 5, 19 2) a ray of light 1, 39. 3) a captive, a prisone 4, 74
- प्रघण m. a terrace before a house 2, 144.
- प्रघाण m. 1) = प्रघण. 2, 144 2) the upper part of the stem of a tree. 2, 27
- प्रघात m a battle, a fight 2, 299
- प्रचल adj movable, unsteady 4, 10 Kum 5, 35
- प्रचलाक m a peacock's tail 2, 87
- प्रचलाकिन् m a peacock 2, 86
- प्रचुर adj abundant, much 4, 16 2, 116 117
- प्रचेतस् m a name of Varuna 1 74
- प्रच्छद m a cover, a wrapper 2, 153
- प्रच्छन्न adj covered, hidden, secret 4, 23
- प्रच्छादन n an upper garment 2, 391
- प्रच्छादित adj covered 4, 96
- प्रजन m पशूनां गर्भग्रहणकाल 2, 117
- प्रजा f pl people, the inhabitants of a country, subjects 2, 129
- प्रजाग्र m watching, being awake 2, 448

प्रजाता adj f one who has
brought forth a child 2, 345

प्रजापति m 1) Brahman 1, 7
2) a king 2, 266

प्रजावती f a brother's wife
2, 349

प्रज्ञा f understanding, know-
ledge 2, 179

प्रणति f salutation, obeisance
4, 64

प्रणय m 1) affection, favour 4,
88 2) affectionate solici-
tation 5, 24

प्रणव m the mystic syllable
Om 1, 8

प्रणाध्य adj. contemptible 2,
211. Bhk 6, 66

प्रणाली f a gutter, a diam
3, 63

प्रणिधान n profound medita-
tion 1, 128 Rgh 1, 74

प्रणिधि m a spy 2, 270

प्रणिपात m. submission, obeis-
ance 4, 64

प्रणीत m fire consecrated by
prayers and other rites 2,
260

प्रतति f a climbing plant 2, 25.

प्रतन (f i) adj ancient 4, 26.

प्रतल्ल m the palm of the hand
with extended fingers 2, 382

प्रतानिनी f a climbing plant.
2, 25

प्रताप m power, energy 4, 38.

प्रतारण n overreaching, cheat-
ing 4, 63

प्रति prep 1) as, like रामः
संग्रामे नारायणतः प्रति
Bhk 8, 88 2) *pradhāne* 5,
95

प्रतिकर्मन् n embellishment,
toilet 2, 384 Kum 7, 6 Māgha
5, 27 9, 43

प्रतिकाय m a likeness, an
image 1, 130

प्रतिकूल adj contrary, opposed
4, 58 71 3, 22

प्रतिकृत adj retaliated 4, 80

प्रतिकृति f a likeness, an image
1, 130

प्रतिक्षणं adv repeatedly 4,
39

प्रतिक्षिप्त adj rejected 4, 18

प्रतियुद्ध m the rear of an army.
5, 6

प्रतिघ्न m anger, passion, rage
2 207 प्रतिघारुण Pk 4,
154 Magha 15, 53

प्रतिच्छन्द m प्रतिच्छाया f. a
reflection, a likeness, an image
1, 130

प्रतिज्ञाग्र m watchfulness,
attention 4, 97

प्रतिज्ञा f assent, promise, agree-
ment 4, 30.

प्रतिनिधि m a substitute, a
likeness 1, 130 Rgh 5, 63

प्रतिनिर्यातन n retaliation
4, 80

प्रतिपक्ष m. an opponent, an
adversary 2, 300

प्रतिपत्ति f 1) resolution, de-

cision 4, 94 2) intelligence,
understanding 5, 14

प्रतिपद् f intelligence, under-
standing 5, 14

प्रतिपादन n producing, ex-
citing 5, 7

प्रतिबन्ध m. an impediment, an
obstacle 4, 84.

प्रतिभय adj exciting fear, for-
midable 4, 20

प्रतिभा f. intelligence, genius
2, 179

प्रतिभान्वित adj intelligent
2, 219

प्रतिभू m a surety, a sponsor
2, 225

प्रतिमा f 1) a likeness, an
image 1, 131 2) (at the end
of a compound) like, similar.
4, 9

प्रतिमान n 1) resemblance,
likeness 1, 130 2) the space
between an elephant's tusks
2, 63

प्रतियत्न m 1) elaboration
सुगंधितामप्रतियत्नपूर्वा
Mâgha 3, 54 2) desire, wish
3) the taking prisoner 5, 57

प्रतियातना f a likeness, an
image 1, 130 Mâgha 3, 34

प्रतिवृत्त n a counterfeit, a like-
ness. 1, 130.

प्रतिरोधक m a robber 2, 183

प्रतिलोम adj against the
grain, contrary 4, 58

प्रतिवत्सरं adv every year 2,
117

प्रतिविम्ब n a reflected image,
a likeness 1, 130.

प्रतिश्याय m = *pinasa* 2, 450

प्रतिश्रय m an alms-house 2,
142

प्रतिश्रव m a promise, an agree-
ment 4, 30.

प्रतिसर m n, a string tied, as
a charm, by women round the
wrist, at weddings, etc 2,
403

प्रतिसिरा f a curtain, a veil
2, 154

प्रतिसूर्यशयानक m the gecko
2, 79

प्रतिद्वार m a door, a gate
5, 2

प्रतीक m a part, a limb 4, 59

प्रतीक्ष्य adj deserving of con-
sideration, respectable 2, 229
Mâgha 2, 108

प्रतीचीन adj western 1 103.

प्रतीप adj contrary, reversed
4, 58

प्रतीपदर्शिनी f a woman 2,
327

प्रतीष्ट adj 4, 96

प्रतीद्वार m a doorkeeper 2,
269

प्रतूर्ण adj quick, fleet 2, 198

प्रतोद् m a goad for driving
cattle 2, 422

प्रतोली f the carriage-road,
the high-road 2, 134 Mâgha
3, 64

प्रत्न adj former, ancient 4, 26

प्रत्यक्ष adj visible, perceptible, evident 5, 88 89

प्रत्यगाशापति m Varuna, the regent of the west quarter 1, 74

प्रत्यग्र adj recent, new 4, 78

प्रत्यञ्च (प्रत्यङ्, प्रतीची, प्रत्यक्)
1) adj western 1, 103 2)
प्रतीचो f the west 1, 101

प्रत्यनीक m an enemy 2, 301

प्रत्यंतपर्वत m a mountain contiguous to another 2, 12

प्रत्यय m 1) apprehension, understanding 2) cause, motive

(स्त्रीप्रत्ययः कलहः, वीज-

प्रत्ययो ऽङ्कुरः) 3) certainty,

positiveness 5, 62 4) trust,

confidence 4, 95 5, 62 5) an

oath 5, 62

प्रत्यर्थिन् m an opponent, an adversary 2, 301

प्रत्यवसान n eating 2, 170

प्रत्यवाय m privation 5, 38

प्रत्याकार m a sheath, a scabbard 2, 318

प्रत्याख्यात, प्रत्यादिष्ट adj re-jected, set aside 4, 18

प्रत्यारंभ m entering on (an action) repeatedly 5, 90

प्रत्यासार m the rear of an army 5, 41

प्रत्युत्पन्नमति adj endowed with presence of mind 2, 221

प्रत्यूष n daybreak, morning 1 111

प्रत्यूह m an impediment, an obstacle 2, 246

प्रथम num first 4, 22

प्रदर m an arrow 2, 311

प्रदिश् f an intermediate point of the compass 1, 102

प्रदीपन m a sort of poison

3, 24 प्रदीपनस्तु दहनो रक्त-

वर्णो ऽंजनान्निजः ॥ RM

प्रदेश m a spot, a place 2, 5

प्रदेशन n a gift, a donation 2, 264

प्रदेशिनी f the forefinger 2, 383

प्रदोष m the first part of the night, the first hour after sunset 1, 109

प्रद्युम्न m a name of Kāma 1, 32

प्रद्योत m a ray of light 1, 38

प्रद्योतन m the sun 1, 35

प्रधन n war, a battle 2, 298

प्रधान n 1) first rate, main chief, principal 4, 5, 8, 35, 69, 84, 95 Late writers employ the word as an adjective Comp यथा च भूतेषु महो प्रधाना Vāmanap 12 तेषु प्रधाना शक्तिः स्यात् Pk 4, 124 2) a principal officer of state 2, 272 3) nature 5, 16

प्रधि m 1) the periphery of a wheel 2, 292 2) (incorrectly for प्राहि) a well 3, 62

प्रपञ्च m 1) copiousness, detail 4, 81 2) = आडम्बर 5, 55

प्रपद् n the extremity of the foot, the metatarsus 2, 374

प्रपा f a shed on the roadside

for accommodating passengers with water 2, 142

प्रपात m 1) an assault, a sortie 2, 297 2) a bank, a shore 3, 45,

प्रपुनाट m ringworm shrub (cassia alata Lin.) 2, 464

प्रबुद्ध adj informed, enlightened 2, 177

प्रबोधक m a bard whose office consisted in awakening his chief by music 2, 280 Comp Oxf Catal p 56 n 1

प्रभञ्जन m storm, wind 1, 75

प्रभविष्णुता f supremacy, power, dominion 4, 100

प्रभा f 1) light, radiance 1, 65. 2) a ray of light 1, 38

प्रभाकर m the sun. 1, 36

प्रभात n dawn, morning 1, 111

प्रभाव m power, dignity 5, 69

प्रभावता f power, supremacy, dominion 4, 100

प्रभिन्न m an elephant mount 2, 65

प्रभु m a lord, a master 2, 188

प्रभुता f lordship, power, dominion 4, 100

प्रभूत adj much, great, large 4, 16

प्रभ्रष्टक n a wreath of flowers fastened to the lock on the crown of the head 2, 398

प्रमथ m pl the host of Īiva 1, 14

प्रमद 1) m joy, delight 1, 123
2) प्रमदा f a woman 2, 327

प्रमदवन n a royal garden attached to the haram 2, 58

प्रमया f destroying, killing 2, 323 Also m and n

प्रमाद m inadvertence, neglect 4, 69

प्रमादण n killing, slaying 2, 322 Yv 2, 277

प्रमीत adj dead 3, 7

प्रमुख adj chief, principal 4, 5

प्रमोद m joy, delight 1, 123

प्रयत adj pious, virtuous 2, 247

प्रयाण n a march, an expedition 2, 297

प्रयोग m application, employment 4, 9 5, 79 80

प्रयोजन n a motive 5, 81

प्रलंबघ्न m a name of Baladeva 1, 28

प्रलाप m senseless talk 1, 150

प्रवण adj prone or inclined to, engrossed by 2 197

प्रवयस् adj of an advanced age, old 2, 348

प्रवर, प्रवर्ह adj chief, principal, best 4, 5

प्रवहण n 1) a litter, borne on men's shoulders 2, 290 2) a

boat, a ship 3, 33. प्रचलतुं-

गतरंगशिखाग्रप्रवहणा

जलधावपि सार्थपाः। Pk 4, 193

प्रवारण n a grant of all things desired 4, 88

प्रवाल m a germ, a sprout, a shoot 2, 29

प्रवासन n killing, slaving 2,
322

प्रवाह m a stream, a current
3, 47

प्रविदारण n war, battle 2,
298

प्रवीण adj accomplished, skil-
ful, clever 2, 180 Kum 7,
48

प्रवृत्ति f intelligence, news
1, 146

प्रवेक adj select, superior 4, 4

प्रवेणी f a coloured cloth or
blanket thrown over the back
of an elephant, etc 2 153

प्रवेश m entrance, commence-
ment 1, 106

प्रवेष्ट m the aim 2, 367

प्रशंसा f praise 1, 145 2, 223

प्रशमन n extinction, destruc-
tion 2, 322

प्रशस्त adj praiseworthy, ex-
cellent 2, 4 4, 96

प्रश्न m a question, an enquiry
1. 154 5, 93 94 96 98

प्रसौही f a cow pregnant with
her first calf 2, 114

प्रसक्त adj attached or addicted
to 2, 209

प्रसन्ना f spirituous liquor 2
174

प्रसभं adv by force, violently
4, 74

प्रसर m 1) speed, velocity 2,
288 2) affectionate solici-
tation 5 24

प्रसव m a flower 2, 31

प्रसवबंधन n the stalk of flow-
ers or fruit 2, 30

प्रसव्य adj contrary, opposed
4, 58

प्रसाद m affection, favour 4,
88

प्रसादना f propitiation, devo-
tion 1, 129

प्रसाधन n embellishment, de-
coration. 2, 384

प्रसूता adj f one who has
brought forth offspring 2,
345 285 118

प्रसूति f offspring, children 2, 342 117

प्रसूनक n a flower, a blossom 2, 31

प्रसृत (v 1 प्रसित) 1) adj attached to, longing for 2, 198 209 2) प्रसृता f. the leg 2, 360

प्रसृति f the palm of the hand hollowed 2, 382

प्रस्कन्न adj defeated in battle 2, 324.

प्रस्तर m 1) a couch 5, 32 2) a stone 2, 13

प्रस्तरघटनोपकरण n an instrument for cleaving stones 5, 35

प्रस्ताव m 1) commencement 4, 65. 2) occasion, opportunity 5, 81 3) = देला 5, 19

प्रस्थ 1) n tableland on the top of a mountain 2, 11 2) m a measure of quantity, containing four *kudava* 5, 15

प्रस्थान n a march, an expedition 2, 297

प्रस्रव m a fall of water 2, 11

प्रस्रवण n a spring, a fountain 3, 55

प्रहृत adj conversant with the principles of science 2, 197

प्रहर m the eighth part of a day and night 1, 106

प्रहरण n 1) a weapon 2, 307 2) war, battle 2, 298

प्रहार m a blow 2, 65

प्रहेलिका f an enigma, a riddle 1, 152

प्रह्व adj 1) bent, stooping 5, 53 2) bent on, intent upon 2, 197

प्रह्वलीका f an enigma, a riddle 1, 152 The correct reading is प्रवल्हिका

प्रांशु adj high, tall 4, 66

प्राकार m a rampart 2, 133

प्राकाराय n the coping of a wall 5, 2

प्राकृत adj vulgar, low, base 2, 193

प्राग्भाग m the front-part
2, 373

प्राग्र n the top, the summit 2,
26

प्राग्रह, प्राग्र्य adj chief, prin-
cipal 4, 4

प्राधुणक m a guest 2, 203

प्रांगण n a court, a yard 2,
144 5, 31

प्राचिका f a sort of falcon (?)
2, 98

प्राचीन adj eastern 1, 103

प्राचीनबर्हिस् m a name of
India 1, 52

प्राचीनवीत n the sacrificial
cord or cloth, when worn over
the right shoulder and under
the left 2, 252 Comp उप-
वीत, निवीत

प्राचेतस m a name of Vālmīki
2, 257

प्राजन n a goad for driving
cattle 2, 422

प्राजितृ m a charioteer 2, 293

प्राज्ञ adj intelligent, wise 2
177

प्राप्त्य adj much, abundant 4
16

प्राञ्च 1) adj eastern 1, 103

2) प्राची f the east 1, 101 3)

प्राक् adv at first 4, 22

प्राड्विवाक m a judge 2, 274
Mitāksh on Yv 2, 3

प्राण m 1) pl life 1, 134 2)
power, strength 4, 38

प्राणाधिनाथ m a lover, a
husband 2, 342

प्राणियूत n a fight of beasts,
exhibited for sport 5, 4

प्राणिन् m a living being 5,
77

प्रातर् adv in the morning, at
break of day 1, 111

प्रातिहारिक m 2, 434

प्राथमकल्पिक m a pupil who
has begun to receive instruc-
tion in science 2, 245

प्राडुस adv 1) arising, appearing 2) manifestly 5, 95

प्रादेश m a span measured by the distance between the extended thumb and forefinger 2, 383

प्राध्वं adv 1) cookedly 2) बंधने 5, 53 P I, 4, 78

प्रांतर n an intervening long tract of country between two villages 2, 106

प्रापणिक m a trader, a merchant 2, 416 Māgha 4, 11.

प्राप्त adj fit, proper 4, 61

प्राप्तद्वय adj learned, wise 2, 177

प्राभृत n an offering, a present 2, 279

प्रामाणिक adj (f i) serving as a measure 2 381

प्राय m abstinence from all food 4, 75

प्रार्थना f request, solicitation 2, 205

प्रातंबक n a garland worn round the neck 2, 398

प्रातियेय n frost, cold 3, 28

प्रातियांशु m the moon 1, 42 Māgha 9, 87

प्रावरण n an upper garment 2, 391

प्रावृष् f the rainy season 1, 113 116

प्रास m a lance 2, 320

प्रासाद m a palace, a temple 2, 138

प्रिय adj beloved, pleasing 2, 212 4, 4 1, 141 146

प्रियगु f 1) the name of a medicinal plant 2, 38 2) Italian millet 2, 427

प्रियवाच adj. affable in address 2, 211

प्रीति f 1) affection, friendship 4, 21 2) joy 1, 123

प्रेक्षा f 1) viewing 1, 95 2) intellect. 2, 179

प्रेखा f प्रेखोलन n a swing 4, 78

प्रेङ्खित, प्रेङ्खोलित adj swung,
shaken 4, 61

प्रेत 1) adj deceased, dead 3,
7 2) m a spirit abiding in
hell 3, 3

प्रेतपति m a name of Yama
1, 71

प्रेत्य adv in the life to come
5, 91

प्रेष्ठ adj dearest, best 4, 4

प्रेष्य 1) m a messenger, a ser-
vant 2, 214 2) प्रेष्या f a fe-
male messenger 2, 336

प्रोक्षित adj immolated, slaugh-
tered 2, 262

प्रोथ m the nostrils of a horse
2, 286

प्रोष्ठी f a sort of cap 3, 36

प्रौढ adj 1) grown up 2, 114
328 2) bold 2, 231

प्लव m a float, a raft 3, 49

प्लवक m 1) a frog 3, 40 2) an
outcast 2, 443

प्लवग m 1) a frog 3, 40 2) a
monkey 2, 76

प्लवंग m a monkey 2, 76

प्लवंगम m 1) a frog 3, 40 2)
a monkey 2, 76

प्सा f hunger 2, 206

प्सात adj hungry 2, 205

फ

फटा f फण m फणा f the hood
of a snake 3, 19

फणभृत् m a snake 3, 18

फल n fruit 2, 23 25 1, 118.
4, 92

फलक n a shield 2, 305

फलवत्, फलिन्, फलिन adj
bearing fruit 2, 23

फलिनी f = प्रियंगु 2, 38

फल्गु adj pithless, worthless
4, 92 अफल्गु भांडं Māgha
3, 76

फाणित n raw sugar 2, 169

फांठ adj readily prepared, e g
a medicine 4, 89 यद्अपित-
मपिष्टमुदकसंपर्कमात्राद्विभ-
त्तरसमौषधं कषायादि अ-
ग्निना तप्तं यदीष्टदुष्णांतत्फां-
ठमित्येके । यथा । फांठाभि-
रङ्गिरावपेदिति । कडुष्णा-
भिरित्यनायासो गम्यते ।

अनायासः पुरुषो ऽन्यो वा
फांठशब्देनाभिधीयत इत्य-
न्ये । यथा । फांठाश्चित्रास्त्र-
पाणयः (Bhk. 9, 17) इति ॥
HC स चौषधीभिः फांठाभिः
स्नावाद्भिः पावनैरपि । Rig-
vidh 2, 17

फाल् m. a ploughshare 2, 420.

फेन m. froth, foam 3, 46

फेरुंड, फेरव, फेरु m. a jackal
2, 74

फेलिका f the leavings of food.
2, 171

ब

बदरी f the jujube 2, 39

बद्ध adj 1) bound, tied 2, 185
2) put on, dressed 4, 62

बद्धभूमिक adj having an in-
laid floor 2, 139

बद्धमुष्टिकर m the fore-arm
with closed fist 2, 381

बधिर adj deaf 2, 454

बंध m a tie, a fastening 2, 375

बंधन n 1) binding 5, 53 2)
any kind of tie or fetter 2,
122 3) confinement, captivity
3, 4

बंधनग्रंथि m a noose 2, 442

बंधु m a relation, a kinsman
2, 354

बंधुक 1) m a bastard 2, 346

2) बंधुकी f an unchaste woman 2 341 346

बंधुजीव n the name of a plant, or rather of its blossom, (pentapetes phoenicea) 2, 53

बंधुर adj bent, crooked 4, 75

बंधूक n = *bandhujiva* 2, 53

बंध्य 1) adj barren, fruitless 4, 75 2, 23 2) बंध्या f a barren cow 2, 114

बभ्रु 1) adj brown 4, 51 2) m an ichneumon 5, 30 3) Vishnu or Krishna 1, 23

बर्हिज्योतिस् m a name of Agni 1, 62

बर्हिस् n 1) Kuṣa grass 2, 36 2) a sacrifice 2, 259

बल 1) n strength, power 4, 38 2) semen virile 3, 16 3) forces, a host, an army 2, 302 4) m Baladeva 1, 29

बल m a crow 5, 23

बलज n the gate of a city 2, 145

बलदेव, बलभद्र m the elder brother of Krishna 1, 28

बलवत् adj strong 2, 226

बलसूदन m a name of India 1, 52

बलाका f a sort of crane 2, 95

बलाहक m a cloud 1, 58 Kum 1, 4 Māgha 4, 54

बलि m 1) a present, an oblation 1, 128 2) tax, impost, revenue 2, 278

बलिपुष्ट, बलिभुन् m a crow 2, 90

बलीमुख m an ape 2, 76

बलीवर्द m an ox or bull 2, 108

बर्हियोग m connexion with the exterior 5, 85

बहु (f *bahu* or *bahvi*) adj much, many 4, 16 1, 108

बहुव n multitude 2, 376

बहुवृषा f one of the seven tongues of Agni 1, 68

वहुल 1) adj *πυλός*, fat, copulent, stout 2, 187 2) dense, compact 4, 32 3) much, abundant 4, 16 4) m the dark half of a lunar month 1, 50 Kum 4, 13 7, 8 5) a name of Agni 1, 62 6) बहुला f a cow 2, 113 7) f pl the Pleiades 1, 50

बहुव्ययिन् adj spending much 2, 210

बाण m an arrow 2, 311 5, 68

बाणमुक्ति f shooting an arrow 2, 315

बाणाश्रय m a quiver 2, 310

बाणासन n a bow string 2, 309

बाहर 1) m the cotton plant 2, 47 2) n cotton-cloth 2, 395

बाधा f 1) opposition, hindrance 2) pain, trouble 5, 48

बांधव m a relation, a kinsman 2, 354

बाल 1) adj young 5, 20. 2) ignorant, foolish. 2, 181. 3) m.

the young of any animal 2, 347 4) a boy 2, 377

बालगर्भिणी adj f (a cow) with calf 2, 118

बालतृण n young grass 2, 35

बालवायज n the lapis lazuli 2, 20

बालिश adj 1) young. 5, 20 2) ignorant, foolish 2, 181.

बालेय m an ass 2, 125

बाहु m f the arm. 2, 367

बाहुमूल n the extremity of the upper arm 2, 370 402.

बाहुलेय m a name of Skanda. 1, 19

बिब्वोक m (in erotic poetry) affectation of indifference towards a beloved person, through pride and conceit 1, 89. गर्वाभिमानसंभूतो विकारो ज्ञादरात्मको बिब्वोकः । Rasatar. 6, 13.

बिल n. a hole 3, 2.

बीज n seed, sperma 3, 16

बीजकोश 1) m the pericarpium of a flower 3, 60 2)

बीजकोशी f a pod 2, 34

बीभत्स m the disgusting, one of the nine *rasas* 1, 92

बुक्क n the heart 3, 14

बुद्ध m a Buddha 1 85

बुडांडक 5, 45

बुद्धि f intellect, understanding 2, 179

बुद्धिसहाय m a councillor, a minister 2, 271

बुध m 1) a wise man 2, 178 2) the planet Mercury 1, 46

बुध् m the root of a tree. 2, 26

बुभुक्षा f appetite, hunger 2, 206

बुभुक्षित adj hungry 2, 205

बुश m chaff, husks 2, 423

बेडा f a boat 3, 50

बोधि m the holy fig tree 2, 41

ब्रध् m 1) the sun 1, 37 2) Īiva 5, 51 3) one of Īiva's attendants 5 51

ब्रह्मचर्य n the controlling of all senses, sanctity 2, 242

ब्रह्मचारिन् m 1) a Brahman from his investiture with the sacrificial thread until his marriage 2, 239 238 2) a name of Skanda 1, 20

ब्रह्मण्य adj fit for a Brahman 2, 251

ब्रह्मन् 1) n the supreme spirit, the deity 5, 82 2) final union with the deity 1, 124 3) holy scripture, the Veda 5, 82 4) m Brahman, the principal god of the Hindu triad 1, 6 5, 61 82 5) a Brahman 5, 82 2, 251

ब्रह्मपुत्र m a sort of poison 3, 24 Comp Yv 2, 110

ब्रह्मबंधु m a contemptible Brahman 2, 250 Chând U p. 282

ब्रह्मवर्चस n divine splendor, the glory obtained by the prae-

tice of religious ordinances and the study of the Vedas 2, 242	ब्राह्म 1) adj (f i) belonging to the god Brahman 1, 115 2) ब्राह्मी f a name of the goddess Sarasvatî 1, 8
ब्रह्मवृक्ष m the butea frondosa 2, 42	ब्राह्मण m a Brahman 2, 236 237 5, 74 82
ब्रह्मसूत्र n the sacrificial thread, worn by the three first clas- ses 2, 252	ब्राह्मणब्रुव m one who calls himself a Brahman, a Brah- man by cast without atten- ding to its observances 2, 251
ब्रह्माणी f one of the seven divine mothers 1, 17 See मातृ	

भ

भ n a star 1, 51	2) भगवती f a name of Durgâ 1, 16
भक्त n boiled rice 2, 164	भगिनी f a sister 2, 352
भक्तसिक्थ m a lump of boiled rice 5, 43	भगिनीपति m a sister's hus- band 1, 99
भक्ति f devotion 1, 129	भग्नशृंग (f i and a) adj having broken horns 2, 112
भक्षक adj gluttonous 2, 195	भंग m a wave 3, 31
भक्षणा n eating 2, 170	भंगि f = व्याकूति. 4, 77
भग m 1) the sun 1, 35 2) the vulva 2, 359 5, 41	भंगुर adj bent, crooked 4, 11
भगवत् 1) adj venerable 1, 155	

भंग्य n a field of hemp 2, 8

भट्ट m 1) a warrior 2, 199 2) a man of a barbarous tribe 2, 444.

भटिन्न adj (meat) roasted on a spit 2, 168

भट्टारक adj venerable 1, 155
Added to names by way of respect, e g **अर्द्धभट्टारकः**

भट्टिनी f any one of a king's wives besides the anointed one 2, 325.

भद्र 1) adj auspicious, prosperous 1, 122 2) good, excellent 2, 115 3) m a bull 5, 21 4) one of the three species of elephants 2, 60

भद्राकरणा n shaving 4, 36

भद्रासन n a golden throne 2, 268

भय n fear, terror 1, 91 4, 40

भयद्रुत adj running away, put to flight 2, 324

भयानक 1) adj frightful, terrible 4, 20 2) m the fearful, one of the nine sentiments in poetry 1, 92

भयावह adj fearful, frightful 4 20

भरत m an actor, a mime 2, 437

भरद्वाज m a skylark 2, 93

भरित adj full 4, 17 **दिगन्ता-
नातेने मधुपकुल्लसंकारभरि-
तान्**। Bhv 1, 31 **वकुलो
जगज्जालं कर्ता कुसुमभर-
सौरभ्यभरितं**। Bhv 1, 52

भट्टक n roasted meat 2, 168

भर्ग m a name of Īiva 1, 12

भर्तृ m a husband 2, 342

भर्तृदारक m (in theatrical language) the crownprince 1, 98

भर्म n gold 2, 18

भल्लूक m a bear 2, 73 Comp
भाल्लूक

भव m 1) mundane existence 5, 20 2) a name of Īiva 1, 11

भवन n a house, a dwelling 2, 136

भवानी f the wife of Īiva 1, 15

भवांतर n another world 5, 91

भविक adj auspicious, prosperous 1, 122

भवितव्यता f destiny, fate 1, 126

भव्य adj = भविक 1, 122
Kum 1, 22

भषण m a dog 2, 126

भसित, भस्मन् n ashes 1, 69

भा f a ray of light 1, 38

भाग m a part 2, 373 5, 6 41

भागधेय 1) m impost, revenue 2, 278 2) n fate, destiny 1 126

भागार्ह adj to be divided according to shares 5, 58

भागिनेय m a sister's son 2, 352

भागीरथी f a name of the Ganges 3, 51.

भाग्य n fate, destiny 1, 126

भांगीन n a field of hemp 2, 8

भाजन n a vessel 2, 172

भाटक m. price, pay, wages 2, 418 e g शकटं भाटकेन धान्यादिवहनद्वारेण जीवन्हेतुः । Mitāksh on Yv. 3, 42

भांडागार n a magazine, a store-room, a treasury 5, 11
Yv 1, 327

भांडादिरित 2, 213

भानु m 1) a ray of light 1, 39. 2) the sun 1, 36

भानुमत् m the sun 1, 36

भामिनी f a woman (inclined to be passionate) 2, 326

भार m = *paryāhāra* 4, 73

भारती f the goddess of speech 1, 8

भार्यष्टि m f a pole for carrying burdens 4, 73

भार्गव m a name of Īukia 1, 48.

भार्या f a wife 2, 339 3, 34.

भाछूक m. a bear 2, 73 Comp
भछूक

भाव m 1) origin 2) existence, state 3) disposition, character 4) meaning, purport 5) action 5, 64 6) emotion, defined as a change of the mind depending upon (called forth by) extraneous things 1, 90 7) (in dramatic poetry) a learned man 1 99

भावन n apprehension, perception 5, 89

भावुक 1) adj auspicious, prosperous 1, 122 2) m (in theatrical language) a sister's husband 1, 99

भाषण n talking 1, 150

भाषा f speech 1, 8

भास् f a ray of light 1, 38

भास m a vulture 2, 92

भास्कर, भास्वत् m the sun 1, 35

भिन्नु m a religious mendicant 2, 254

भिन्नुकी f a female beggar 2, 332

भित्त n a fragment, a bit 4, 28

भिडुर n a thunderbolt 1, 56

भिद्य m a kind of river 3, 44
Bhk 6, 59

भिद्माल (२) m an iron-bound club used as a weapon 2, 321

भिडु f a woman who loses her children by death 2, 333

भिद्य m pl the name of a barbarous tribe 2, 444

भिषत् m a physician 2, 457

भिस्ता f boiled rice 2, 164

भीत adj timid 2, 199

भीम 1) adj terrible 4, 20 2) a name of Īiva 1, 12

भीरु 1) adj timid 2, 199 2) f a timid woman 2, 326

भीषण, भीष्म adj terrible, terrific 4, 20

भुक्तशेष n remains of food 2 171

भुक्ति f enjoyment 5, 42

भुक्तोच्छिष्ट n the rejected leavings of food 2, 171

भुग्न adj bent, crooked 4, 11

भुज m भुजा f the arm 2, 367

भुजग m a snake 3, 18

भुजंग m 1) a snake 3, 18 22
2) a libertine, a gallant 2, 227

भुजंगम m a snake 3, 18

भुजमध्य n the chest, the breast 2, 372

भुजशिखर n m the shoulder 2, 387

भुजाग्र n the shoulder 2, 370

भुजिष्य m a servant 2, 210

भुवन n 1) the world 1, 133
2) water 3, 26

भू f earth 2, 1 3 5, 83

भूकाया f darkness 1, 110

भूत 1) adj passed, gone by. 5, 73 2) n a living being 5, 73
82 3) an element 5, 73 71

4) m an evil spirit in attendance on Rudra 5, 73 55
1, 87

भूतग्राम m the complex of beings or things 5, 25 भूतग्रामस्य सर्वस्य स्थावरस्य चरस्य च Matsyap 1, 14

भूतधात्री f the earth 2, 2

भूति f 1) might, grandeur 5, 23 Kum 5, 76 2) ashes 1, 69 3) roasted meat 2, 168

भूतेश m a name of Īiva 1, 11

भूपति m a king 2, 266. 150

भूमि f 1) the earth 2, 1 5, 68 2) ground in general 2, 260 4, 77

भूमिदेव m a brahman 2, 236

भूमिस्पृश m a Vaiçya 2, 415

भूयस् adv repeatedly, again 4, 39

भूरि 1) adj much 4, 16 2) n gold 2, 18

भूरिमाय m a jackal 2, 74

भूषण n embellishment, ornament 2, 384 385

भूषा f = भूषण 5, 69

भूकुटि f = भुकुटि 4, 94

भृगु m a cliff, a precipice 2, 11

भृंग m 1) the humble bee 2, 100 2) the fork-tailed shrike 2, 93.

भृंगार m. a golden vase 2, 160
Pk 3, 125 169 Mârka 8, 203

भृति, भृत्या f wages 4, 43

भृशं adv much, exceedingly 4, 33 5, 50

भृष्ट n roasted meat 2, 168

भेक m. a frog 3, 40

भेद m 1) rupture, disunion, embroiling. 4, 95 2) difference 5, 95 3) division, kind, species 1, 105 2, 67 237 3, 25

भेरी f a large kettle-drum 1, 98

भेषज n a remedy, a drug a medicament 2, 458

भैरव 1) adj (f) formidable

terrific 4, 20 2) भैरवी f one of the manifestations of Durgâ 1, 17

भैषज्य n = *bheshaja* 2, 458

भोक्तृ m a lover, a husband 2, 342

भोग m the coil of a snake 3, 20 भुजंगभोगसंसक्ता कल्त्रं तव मेदिनी । Dandin 2, 345

भोगिन् m a snake 3, 18

भोजन n 1) eating 2, 170 2) food 1, 121

भोजनत्याग m abstinence from food 4, 75

भो भोस् a puticle used in addressing a person 5, 97 Mârka P 3, 52 8, 50

भौम m the planet Mars 1, 46

भ्रम m rotation 3, 46

भ्रनर m a large black bee 2, 100

भ्रमरक n curls hanging down on the forehead 2, 376

भ्रातृ m a brother 2, 353

भ्रातृज, भ्रातृपुत्र m a brother's son 2, 351

भ्रातृवधू f a brother's wife 2, 349

भ्रातृव्य m 1) a brother's son 2, 351 2) an enemy 2, 301

भ्रात्रिय m a brother's son 2, 351

भ्रान्ति f perplexity, doubt 4, 6.

भ्रामक m a sort of loadstone 2, 14

भ्राष्ट्र m a frying-pan 2, 158

भ्रुकुटि f knitting of the brows, a frown 4, 94

भ्रू f an eyebrow 2, 365

भ्रूण m 1) a foetus or embryo 2, 344 2) = गर्भिणी 5, 23

म

मकर m a fabulous marine monster 3, 38

मकरध्वज m a name of Kâma 1, 32

मकरन्द m the nectar of flowers 2, 33

माख m a sacrifice 2, 259

मधवन् m a name of Indra. 1, 52

मंक्षु adv quickly 4, 12 Mâgha 5, 37

मंग m the head of a boat (?) 3, 50

मंगल adj auspicious, prosperous 1, 122 5, 86 101

मंगलपाठक m a bard 2, 280

कल्याणि ते ऽस्तु सुप्रातम-
नघे वीरसूर्भव । इति प्रबो-
धयामासुः पाठैर्मंगलपाठ-
काः ॥ Pk 3, 43

मंगल्यक m a sort of pulse or lentils 2, 426

मंगिनी f a boat 3, 50

मज्जन् m marrow, pith 2, 28.
5, 67

मंत्ररी f a branching flower-
stalk 2, 30

मंजीर n an anklet 2, 406

मंजु adj pleasing, lovely,
charming 4, 4

मंजुकेशिन् m Vishnu or Krishna
1, 21

मंजुघोषा f the name of an
Apsaras 1, 88

मंजुस्त adj = *manju* 4, 4 कृ-
जितं कलहंसानां वर्धते मद-

मंजुस्तं । Dandin 2, 332 Gg
11, 2

मंजूषा f a chest, a basket 2,
157

मठ m a building inhabited by
a devotee and his disciples,
a monastery 2, 143

मणि m f a precious stone, a
jewel 2, 21 1, 27

मणिक m a small water-jar
2, 162 Mhbh 16, 37

मणिकार m a jeweller 2, 433

मणित n mumui libidinosum
2, 414 Māgha 10, 75 76

मणिदोष m a defect in a jew-
el 5, 22

मणिवंध m the wrist 2, 378
5, 7

मडन n embellishment, orna-
ment 2, 384

मंडप m a temporary shed or
hall erected on festive occa-
sions 2, 143

मंडल 1) n a circle, a globe, a
ball 2, 387 2) the disk of the
sun or moon 1, 44 3) the
halo round the sun 1, 41 4)
an assembly, a multitude 4,
2 5) मंडली f whirling, circu-
lar motion 1, 77

मंडलाय n a sword 2, 317
मंडलाग्रोयधारेव Pk 3, 171

मंडलिन् m a polecat 2, 81

मंडलेश्वर m the governor of a
province or district 2, 267

मंडूक m a frog 3, 40 5, 70

मति f intellect, understanding 2, 179

मतिमत् adj intelligent, sensible 2, 178

मत्त adj 1) drunk, inebriated 2, 231 2) furious, insane 2, 65 334

मत्तकाशिनी f a woman of excellent qualities. 2, 334

मत्तवारण m = *apâçraya* 2, 152

मत्सरिन् adj insincere, hostile. 2, 191 Mâgha 2, 115

मत्स्य m a fish 3, 35 38.

मत्स्यंडी (corrupted from मधु-
स्यंदी ?) f granulated sugar. 2, 169.

मत्स्यबंधन 1) n a fish-hook 4, 79 2) मत्स्यबंधनी f a fish-basket 2, 439

मत्स्यबंधिन् m an angler 2, 439

मत्स्यसंघात m a multitude of fish 3, 39

मथित n buttermilk without admixture of water 2, 120

मथिन् (nom मंथाः) m a churning stick 2, 121

मद् m 1) the juice that flows from the temples of an elephant when in rut 2, 62 65 2) pride, arrogance 4, 37

मदन m love 1, 32

मदिरा, मदिष्ठा f spirituous liquor 2, 174

महु m the diver bird 2, 95

महुर m a sort of fish 3, 37

मद्य n spirituous liquor 2, 175

मधु n 1) honey 2, 466 2) the nectar of flowers 2, 33 3) mead, spirituous liquor 2, 175 4) m the month Caitra (March-April) 1, 114

मधुक n 1) liquorice root (*glycyrrhiza glabra* Lin) 2, 460 2) tin 2, 17

मधुकर, मधुप m मधुमक्षिका f a bee 2, 100 101

मधुमथन m. Vishnu or Krishna 1, 22

मधुर adj. sweet, pleasing, lovely 4, 4 1, 140 141

मधुरवाच adj. of gentle or pleasing discourse 2, 210

मधुव्रत m. a bee 2, 100

मधुसख m. a name of Kâma 1, 32

मधूच्छिष्ट n. bee's wax 2, 400

मध्य n. 1) the middle, the centre 2, 63 286 365 378 397 3, 46 48 5, 65 85 2) the waist 2, 362

मध्यंदिन adj. middle, central 4, 90

मध्यम 1) adj. middle, central 4, 90 1, 109 2) n. the waist 2, 362 3) m. the ruler of a district or province 2, 267 4) मध्यमा f. the middle finger 2, 383

मध्यमीय adj. middle 4, 90

मध्यंगुली f. the middle finger 2, 381

मधासव m. spirituous liquor 2, 174

मनस् n. the mind 2, 379

मनसिज्ञ, मनसिश्य m. love 1, 32 33

मनाक adv. somewhat, a little 5, 96

मनीषा f. intellect, wisdom 2, 179

मनीषिन् adj. intelligent, wise 2, 177

मनुज, मनुष्य m. man 2, 176 1, 115

मनुष्यधर्मन् m. a name of Kùvera 1, 78

मनोभव m. love, affection 1, 33

मनोरथ m. a desired object, a wish 2, 380

मनोहर adj. captivating charming 4, 4

मंतु m. offence, transgression. 4, 64

मंत्र m. prayer 2, 262 5, 84

मंत्रज्ञ m a secret agent, a spy
2, 270

मन्त्रिन् m a councillor, a minister 2, 271 5, 76

मंथ m a churning stick 2, 121

मथित्वा ज्ञानमंथेन वेदाग-

ममहार्णवं । Kulâinava 2, 10

मंथनी f a churn 2, 162

मंथर adj slow, languid 2, 232
Mâgha 5, 62 6, 40 7, 18 9, 78

मंथान m a churning stick 2,
121

मंद 1) adj slow, lazy, indolent
2, 232 227 5 47 2) dull, stupid
2, 181 3) m one of the
three species of elephants
2, 60

मंदाकिनी f the Ganges 3, 51

मंदाक्ष n bashfulness 2, 412

मंदार m the coral-tree (ery-
thrina fulgens) 2, 45 Consi-
dered also as one of the five
trees in paradise 1, 135

मंदिर n a house 2, 136

मंडुरा f a stable 2, 141

मंद्र adj (of sound) deep, base,
low, hollow 1, 140

मन्मथ m love 1, 32

मन्या f the tendon of the tra-
pezium muscle forming the
nape of the neck 2, 361 Comp
Vs 25, 2 Bhk 3, 28 6, 30

मन्यु m 1) depression, sorrow
2) anger 3) a sacrifice 5, 60
For the last meaning Kshi-
rasv gives the hardly appo-
site example शतमन्युरिन्द्रः।
Comp Rv X, 103, 7

मय m a camel 2, 125

मयु m = *kinnara* 1, 82

मयूख m a ray of light 1, 39

मयूर m a peacock 2, 86

मरकत n an emerald 2, 20

मरण n dying, death 3, 6

मरिच n black pepper 2, 461

मरीचि m f a ray of light 1,
39

मरु m 1) a region destitute of water, a desert 2, 3 5, 52
2) a mountain 5, 52

मरुत् m 1) wind 1, 75 100 2)
a god, a deity 1, 4

मरुवत् m a name of India
1, 54.

मरुद्वर्त्मन् n the atmosphere
1, 137

मर्कट m 1) an ape 2, 76 77
5, 70 2) a spider 2, 101

मर्त्य m a mortal, a man 2,
176

मर्मन् n a vital member or or-
gan 2, 374

मर्मर m the rustling of dry
leaves 1, 151 Kum 3, 31

मर्यादा f 1) a limit, a boun-
dary 2, 104 2) a shore 3,
32

मर्ष m forbearance, patience
4, 40

मल n any sort of impure mat-
ter 3, 15

मलधारिन् m a Jain mendi-
cant 2, 190

मल्लयज्ज n sandal wood 2, 389

मल्लिन adj 1) stained, foul,
dirty 4, 42 2) brown (*kinced*
dhumra) 2, 97

मल्लिस्तुव m a thief, a robber
2, 183

मल्लीमस adj stained, foul,
dirty 4, 42 Māgha 1, 38

मल्लिक 1) m a species of geese
with black bills and legs 2,
97 2) मल्लिका f Arabian
jasmine 2, 51 मल्लिकामा-
लाभारिण्योऽभिसारिकाः।
Dandin 2, 214 3) a sort of
drinking vessel 2, 161

मल्लिकान्न m a horse marked
with white about the eyes
2, 283

मसूर m = *mangalyaka* 2, 426

मस्कर m a bamboo 2, 49

मस्करिन् m a Brahman who,
having entered on the fourth
order, lives as a mendicant
2, 254 Bhk 5, 63

मस्तक m n the skull, the head
2, 363 5, 61

मस्तकक्षेह् m मस्तिष्क n the
brain 3, 13

मस्तु n the liquid part of
curdled milk, whey 2, 166

महत् adj (f n) great 4, 14

महत्त्वं n greatness 3, 31

महस् n a festival 4, 78

महाकाल m 2, 48 'the name
of a plant of the cucurbita-
ceous order the fruit of which
is as beautiful as an orange
outwardly, but the pulp re-
sembles cowdung (trichosan-
thes palmata, also cucumis
colocynthus)' Carey

महातेजस् m a name of Skanda
1, 20

महात्मन् adj magnanimous
2, 201

महादान n a great donation,
giving different kinds of pre-
sents to the priests 4, 88

महादेव 1) m. a name of Īiva
1, 13 2) महादेवी f his
wife 1, 16

महानन्द m the great joy ob-

tained by deliverance from
further transmigration 1, 124

महानस n a kitchen 2, 140

महानिशा f midnight 1, 109

महाप्रलय m the destruction
of the universe at the end of
a kalpa 1, 117

महाबल m wind, storm 1
76

महामत्स्य m a large fish, a
sea-monster 3, 37 38

महामनस् adj high-minded
2, 200

महामात्र m an elephant-keeper
2, 70 Hind ^{مهاب} 2) a prin-
cipal officer of state 2, 272

महारजत n gold. 2, 19

महारजन n safflower 2, 465

महावृक्ष m a plant (euphor-
bia tortilis) 2, 42

महाशालि m a species of
rice 2, 425

महाशूद्र m the cow-herd 2,
432

महासेन m a name of Skanda.
1, 20

महासायु m. a principal artery of the body 3, 12

महिला f. a woman 2, 327

महिष 1) m a buffalo 2, 72
2) महिषी f the anointed wife of a king 2, 325

महिषाक्ष m. a kind of bdelium 2, 465

मही f the earth 2, 1

महीभृत् m a mountain 2, 56

महेच्छ adj of lofty aspirations, high-minded 2, 200

महोक्ष m a large bull 2, 110
Rgh 4, 22 Mā ha 5, 63

महोत्पल n a lotus 3, 57

महोत्साह, महोद्योग adj
possessing great perseverance 2, 200

महोदया f a name of Kanyakubjā 2, 132

महौषध n dry ginger 2, 460

मा f a name of Lākshmi 1, 31.

मांस n flesh, meat 2, 168 3, 9

मांसविक्रयिन् adj selling meat. 2, 440

मांसादिन् adj. eating meat 2, 196

माक्षिक n honey 2, 466

मागध 1) m the bard or panegyrist, by cast the offspring of a Vaiçya and Kshatriyā 2, 280 Manu 10, 11 Yv 1, 94 2) मागधी f jasmme (jasminum auriculatum) 2, 50
3) long pepper 2, 459

मांजिष्ट adj (f i) red as the dye made from *manjishthā* 4, 48 कुतस्वच्छाटकः पलि

मांजिष्टः । Kāṭikh 13, 84

माठी f armour, mail 2, 304

माढि f the vein of a leaf 4, 98

माणवक m 1) a lad 2, 347
2) a necklace of twenty or sixteen strings. 2, 407

माणिमंथ n salt brought from the mountain Manimantha 2, 459

मातंग m 1) an elephant 2 59
2) a man of a barbarian tribe 2, 443

मातरिश्चन् m wind 1, 76.

मातलि m the charioteer of India 1, 61

मातृ f 1) a mother 2, 349 1, 119 2) a mystic deity, representing the energy of the principal gods. 1, 17. Seven or eight are enumerated Of Catal p 191 184 ब्रह्माणी वैष्णवी रौद्री वाराही नारसिंहिका । कौमारी चापि माहेंद्री चामुंडा चैव चंडिका ॥ Kāṇkh. 83, 33 ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वैष्णवी तथा । वाराही च तथेन्द्राणी चामुंडा सप्त मातरः ॥ Comm on Bhuvanegaistotia

मातृमुख, मातृशासित m a blockhead, a fool 2, 222 181

मात्र 1) n a small quantity, a particle 4, 3 Rather मात्रा f Comp Manu 1, 16 19 27 Rgh 3, 11, etc 2) मात्रा f substance, property 5, 10 Bhk 5, 62

माधव 1) m the month Vaiṣākha (April-May) 1, 114, 2) a plant (gaetneria racemosa) 2, 53 Also माधवीलता विवाहं केचिदिच्छन्ति माधवीलतया तरोः । Bhavishyottara ch 113.

माधवक m माधीक n spirituous liquor. 2, 174 175

मान m pride 4, 37

मान n measure 5, 19

मानव m man in general 2, 176

मानस 1) adj (f i) mental 1, 90 2, 380 4, 88 2) n the mind 2, 379

मानसौकस्य m a goose or swan 2, 96

मानुष m man 2, 176

मांश n invalidity, sickness
2, 445.

मापत्य n a name of Kâma
1, 34.

माया f illusion, jugglery, sorcery 4, 55

मायाविन, मायिक, मायिन्
adj illusive, deceitful. 2, 194

मायु m bile 2, 450.

मार m a name of Kâma 1, 32

मारजित् m a Buddha 1, 85

मारण n killing, slaughter 2,
322

मारिष m (in dramatic poetry)
a venerable person 1, 99

मारुत m wind 1, 75

मार्ग m 1) searching 5, 21 2)
a road, a way, a path 2, 105

मार्गण m an arrow 2, 311

मार्गणक m a suppliant, a
beggar 2, 204

मार्जार m a cat 2, 81

मार्तण्ड m the sun 1, 35

मार्ष्टि f smearing the person
with oil or fragrant substan-
ces 2, 385

माल 1) m pl the name of a
barbarous tribe 2, 444 2)

माला f a row, a series 1,
59 3) a wreath, a garland
2, 397

मालती f great-flowered jas-
mine 2, 50.

मालाकार, मालिक m a
flower-seller 2, 434

मालूर m a tree (crataeva re-
ligiosa) 2, 39

माल्य n a wreath, a garland
2, 397

माषीण, माष्य n a field of
kidney-beans 2, 8

मास m a month of thirty days
1, 113

मासार्ध n (against P II, 2, 2
Comp Kum 1, 51) a half-
month 5, 63

माहिष adj (f i) of a buffalo
4, 79 माहिषं वपुराददे Kâ-

gikh 72, 22 त्यक्त्वा माहिषं
वेपं 72, 27

माहेयी f a cow 2, 113

मितंपच adj niggaiddly, avai-
cious 2, 192 Bhk 6, 97 Comp
kimpacāna

मित्र 1) n a friend 2, 273 2)
m the sun 1, 37

मियस् adv mutually, recipio-
cally 4, 35 1, 150

मिथिला f the residence of
king Janaka, an ancient city
in the province of Tihut 2,
132

मियुन n a couple, male and
female 4, 15

मिथ्या adv falsely 1, 144.

मिथ्याचर्या f hypocrisy 4, 55

मिष n. a sham, a disguise, a
trick 4, 24 शंभोरक्षणोरश्रु-

मिषेण गच्छति वह्निर्गंगा-
तरंगावलिः । Rasatai 5, 13

मिष्टान्न n savoury food, a dain-
ty dish 2, 166

मिहिका f frost 3, 28

मिहिर m the sun 1, 36

मीन m a fish 3, 35

मीमांसा f investigation, dis-
cussion, especially the inve-
stigation of the Veda (*veda-
vākyavicāra*) in so far as it en-
joins religious duties (*pūrva*),
or leads to a knowledge of
the one deity (*uttara*) 1, 10
Bṛhadār I, 5, 21 अथातो
व्रतमीमांसा, 'now, therefore,
the investigation of religious
obligations' Ṣaṅkara उपास-
नकर्मविचारणा

मुकुट n a crest, a diadem 2,
410

मुकुंद m Vishnu or Krishna.
1, 21

मुकुर m a looking-glass 2, 400

मुकुल m n an opening bud
2, 31

मुक्ता f a pearl 3, 42 मुक्तागुण
m an excellent pearl 5, 12

मुक्तामुक्त adj (a weapon) which
may be either hurled or kept

in hand, as a club 2, 307 308
 यंत्रमुक्ते पाणिमुक्ते विमुक्ते
 मुक्तधारिते । अस्त्राचार्यो
 निरुद्देगः कुशलश्च विशि-
 ष्यते ॥ Matsyap 202, 40

मुक्तास्फोट m a pearl-oyster
 3, 42

मुक्ति f 1) giving up, abandon-
 ing 5, 49 2) release from
 further transmigration 1, 124

मुख n 1) the fore-part or front
 in general 5, 46 Of arrows,
 the head 2, 314 Comp यस्या
 इष्वा अयो मुखं । Rv VI, 75,
 15 2) the face, the mouth.
 2, 363 369 3) the entrance
 into a building, a market-
 place, etc 2, 134

मुखंडी f a sort of weapon 2,
 321

मुखपूरण n a mouthful 4, 100

मुखर adj foulmouthed 2, 222

मुख्य adj chief, principal 4,
 5 2, 334

मुंज m a sort of grass (saccha-
 rum munja Rox) 2, 36

मुंड 1) n m the (bald) head
 2, 363 2) मुंडा f. a female
 beggar 2, 332

मुंडन n shaving 4, 36

मुद् f joy, delight 1, 123

मुद्ग m a sort of kidney-bean
 (phaseolus mungo) 2, 7.

मुद्गर m a hammer 2, 320

मुधा adv in vain, to no pur-
 pose 4, 75

मुनि m 1) a holy man who has
 made the vow of silence, an
 inspired saint 2, 257 5, 49.
 2) an ascetic 2, 189 143
 This word is more likely to
 be connected with *mūka*, than
 with *man*

मुरज m a small drum 1, 97

मुरारि m Vishnu or Krishna
 1, 21

मुशलिका f the house-lizard
 2, 79

मुशतिन् m a name of Bala-
 deva 1, 28

मुष्क m a testicle 2, 368

मुष्टि f m 1) the fist, the closed hand 2, 368 382 2) the hilt of a sword 2, 318

मुष्टिक m a goldsmith 2, 433

मुस्तक m a plant (cyperus rotundus L.) 2, 467

मुकुर्भाषा f saying over again, tautology 1, 150

मुकुस् adv several times, repeatedly 4, 39 5, 90

मूक adj dumb 2, 454

मूढ adj confused, foolish, stupid 2, 181

मूर्ख m a fool, a blockhead 2, 181 5, 56

मूर्क्षा f stupor, loss of consciousness 5, 53

मूर्ति f shape, figure, body 2, 355

मूर्धन m the hair of the head 2, 375

मूर्धन् m the head 2, 363

मूर्धपिंड m either of the

globes on the forehead of an elephant 2, 61

मूर्धवेष्टन n a turban 5, 10

मूर्धाभिषिक्त m a king 2, 266

मूल n a root 2, 28 5, 23

मूलीकर्मन् n sorcery practised with charmed herbs or roots 4, 31

मूल्य n price, wages 4, 43 5, 49

मूषक m a mouse 2, 80

मृग m 1) any quadruped 5, 30 2) the spots on the moon, represented as a hare 1, 44 Hence the moon is called मृगधर, Māgha 9, 34 3) one of the three divisions of elephants 2, 60 For a long, but not precise description of all three species, see the 78 chapter of the Çārngadh Paddhati 4) a deer, an antelope 2, 75

मृगजालिका f a snare for catching beasts 2, 442

मृगदंश m a dog 2, 126

मृगधूर्तक m a jackal 2, 74
 मृगनाभि m musk 2, 389
 मृगपति m a lion 2, 59
 मृगमद m musk 2, 389
 मृगया f hunting, chase 2, 280
 मृगयु m a huntsman 2, 441
 मृगरिपु m a lion 2, 59
 मृगव्य n hunting, the chase 2,
 280 127
 मृगांक m the moon 1, 43
 मृगारि m a tiger 2, 71.
 मृड m a name of Īva 1, 13
 मृडानी f the wife of Mrida
 1, 15
 मृणाल n the creeping root
 of a lotus 3, 60.
 मृत adj dead 3, 7
 मृतस्नान n = *apasnāna* 3, 17
 मृत्तिका f clay, earth 2, 4
 मृत्यु m death 3, 6 5, 83
 मृत्सा, मृत्स्ना f excellent soil
 2, 4 गंगातटोद्भवां मृत्स्नां
 Kāçikh 28, 98

मृद् f clay, earth, soil 2, 4
 मृदंग m a small drum 1, 97
 मृद्गांड n an earthen vessel
 5, 4
 मृद्वीका f the vine 2, 38
 मृध n war, battle 2, 298
 मृषा adv falsely 1, 144 Yv 1,
 66 2, 75 3, 285—287
 मेकलकन्या f a name of the
 Naimadā river 3, 52
 मेखला f 1) a girdle, a zone
 2, 405 2) the loins (?) 5, 38
 मेघ m a cloud 1 58
 मेघतिमिर n darkness pro-
 duced by clouds in the sky
 1, 59
 मेघपुष्प n water 3, 26
 मेघवह्नि m a flash of light
 proceeding from a cloud
 1, 70
 मेघवाहन m a name of Indra
 1, 54 Māgha 13, 18
 मेचक 1) adj black 4, 49 Māgha
 6, 26 2) m the eye in the fea-

theirs of a peacock's tail
 2, 87
 मेढि m = *khalevâli* 2, 423
 मेढीभूतस्तु (viz *Dhruvo*) वै
 सर्वान्वायुप्राशैर्नियंत्रितान्।
 आकल्पं तत्पदं तिष्ठन्धा-
 मयन् ज्योतिषां गणान् ॥
 Kâçikh 21, 80
 मेढ्र m the penis 2, 359
 मेढ m a ram 2, 124
 मेदस् n the serum or lymph
 of the flesh 3, 13 Schol.
mânsarasa
 मेदिनी f the earth 2, 1
 मेधा f understanding, wisdom
 2, 179
 मेधाविन् adj intelligent, wise
 2, 178
 मेध्य adj ritually pure 1, 132
 मेनका f the name of an Ap-
 saras 1, 88
 मेनकात्मजा f a name of Pâr-
 vati 1, 16
 मेरु m the name of a fabulous

mountain in the centre of the
 seven continents, the Indian
 Olympos 1, 135 136 The
 name, as far as I know, oc-
 curs first in the Unâdisûtras

मेष m a ram 2, 124
 मेहन n the penis 2, 359.
 मैत्रावरुण m a name of Vâl-
 miki 2, 257
 मैत्री f friendship 4, 21
 मैथुन n 1) pairing 2) sexual
 intercourse 5, 52
 मैरेय n a sort of spirituous
 liquor 2, 175 मैरेयं धातकी-
 पुष्पगुडधान्यान्नसंस्कृतं । Mâ-
 dhava cited by RM
 मोक्ष m 1) liberation from in-
 dividual existence 1, 124
 2) a plant (*bignonia suaveo-
 lens*) 5, 26
 मोघ adj useless, purposeless,
 vain 4, 75
 मोचा f the plantain or banana
 tree (*musa sapientum*) 2, 37
 मोह m 1) stupor, loss of con-

sciousness 2) bewilderment,
folly 5, 53
मोहन n sexual intercourse
2, 414 Māgha 6, 76 10, 85
मौकलि m a raven 2, 91
मौक्तिक n a pearl 3, 42 2,
408
मौख n folly 5, 53
मौद्गलि n a field of *mudgas*
2, 7
मौन n taciturnity, silence 5, 97

मौर्वी f. a bow-string. 2, 309
मौलि m the head 2, 363
मौर्तिक m an astiologist.
2, 248
म्लान adj foul, dirty 4, 42
म्लिष्ट adj (of speech) indistinct
1, 141 अम्लिष्टनाद् B'ik 9, 17
Comp Lat *blaesus*
म्लेच्छ n a barbarian, a man who
talks any language but Sans-
krit 2, 444 Comp Cat B
III, 2, 1, 24

य

यकृत् n. the liver 3, 13
यक्ष m 1) a name of Kuvera
1, 79 2) a sort of friendly
demon in attendance on Ku-
vera 1, 87
यजमान m one who institutes
a sacrifice 2, 265
यज्ञ m a sacrifice 2, 259
यज्ञांत m the conclusion of a
sacrifice 2, 262
यज्वन् m one who performs

the sacrifices prescribed by
the Veda 2, 265

यत n spurring or guiding an
elephant with the feet 2, 67

यति m 1) an ascetic, a devo-
tee 2, 189 2) the Brahman
who has entered on the fourth
order, when, casting off all
worldly shackles, he lives as
a religious mendicant 2, 238
239.

यथाकामिन् adj acting according to one's own will, independent 2, 224

यथातथं adv agreeably to truth 1, 144

यथार्थवर्ण m a spy, a secret agent 2, 270

यथाविधि adv duly 2, 243

यथोद्धत adj silly as a child, stupid 2, 181

यदृच्छा f following one's own impulse, self-will, spontaneity 4, 89

यद्गविष्य adj believing in the power of fate. 2, 222.

यद्दद् adj talking no matter what 2, 222

यंत्रमुक्त adj (a weapon) thrown by any kind of machine. 2, 308

यम 1) m the ruler of the subterranean world, and regent of the south quarter 1, 72. 100 5, 70 83 2) n. a pan, a couple 4, 15

यमत्त n a pan. 4, 15

यमुना f the Jumna river 3, 52

यव m barley 2, 430

यवस m grass for fodder 2, 36

यवाग् f rice=gruel 2, 165

यव्य n a field of barley 2, 8

यशस् n splendour, glory, renown 1 153

यष्टि m f 1) a pole, a staff 4, 41 2) a club, a mace 2, 308 321 3) a sting (of pearls) 2, 407

यष्टिमधु n = *madhuka* 2, 460

यष्टृ m one who performs a sacrifice 2, 265

याग m a sacrifice 2, 259

याचक m a petitioner, a beggar, 2, 204.

याचना, याच्ना f. a petition, a request. 2, 205.

यात n guiding an elephant with a hook 2, 67

यातना f torment. 3, 4 5, 80.

यातयाम adj one who has run the race of life, aged, old 2, 348 Bhk 5, 39

यातु n यातुधान m an evil spirit, a Rākshasa 1, 73

यातृ f a husband's brother's wife 2, 353

यात्य m a spirit subject to the torments of hell 3, 3

यात्रा f 1) a march, an expedition 2, 297 2) = अनुवृत्ति 5, 33

यादस् n a sea-monster, *μητρος* 3, 34

यादसां नाय m a name of Varuna 1, 74

यान n a vehicle, any means of conveyance 2, 294

याप्ययान n a litter, a palanquin 2, 295.

याम m a watch of three hours, the eighth part of a day and night 1, 106

यामिनी f the night 1, 107

याम्य adj belonging to Yama 1, 101

यायजूक m a performer of frequent sacrifices 2, 265 Bhk 2, 20 यायजूका वसंत्यत्र यज्ञ

विद्याविशारदाः । Kāṭik. 10, 27 3, 95 52, 35 80, 17

यावक m lac 2, 400

युक्त adj adapted, suitable, fit, proper 4, 61 5, 94

युग n a pair, a couple 4, 15

युगकीलक m the pin of a yoke 2, 420

युगंधर n the pole of a carriage 2, 292

युगल n a pair, a couple 4, 15

युगांत m the end of the four ages, at which the world is destroyed 1, 117

युग्म n a pair, a couple 4, 15

युग्य n a vehicle 2, 294

युद्ध n a fight, a battle, war. 2, 298 291 4, 76 5, 4

युध् f war, battle 2, 298

युयु m a horse 2, 281 Probably, a misspelling of ययु.

युवन् 1) adj (f युवति or युवती)

young 2, 348 2) युवति f a

young woman 2, 327

यूथ n a flock, a herd 4, 1

यूथिका f jasmine (jasminum auriculatum) 2, 50.

योक्त्र n. the thongs by which a beast of burden is attached to the pole of a vehicle 2, 420
Rv III, 33, 13 V, 33, 2 Ātap Br I, 3, 1, 13, etc

योग्यता f fitness 2, 109

योग्या f military exercise, drill 2, 315

योग्यारथ m a carriage employed at military exercise 2, 290

योनि m f. pudendum muliebri 2, 359 5, 76

योषा, योषित् f a woman 2, 326

र

रह्स् n speed, velocity 2, 288

रक्त 1) adj red 4, 48 2, 282 3, 58 2) n blood 3, 10 3)

रक्ता f one of the seven tongues of fire 1, 68

रक्तशालि m a red species of rice 2, 425

रक्तश्याम adj dark red 4, 52

रक्ताक्ष m a buffalo 2, 72

रक्षस् n a malignant demon, in continual war with gods and men 1, 73 5, 4

रक्षा f ashes 1, 69

रक्षिवर्ग m a bodyguard. 2, 278.

रङ्कु m. a species of deer 2, 75

रङ्ग m a dancing place, a stage 1, 97

रङ्गाजीव m. a painter 2, 436

रचना f disposing, arranging in general, as that of flowers in a garland, of the parts of a literary composition, of troops in a particular order, etc 4, 45 5, 9

रजक m a washerman 2, 438

रजत n 1) silver 2, 17 5, 5 2) a necklace 5, 5 Kshīrasv on Am III, 4, 82 reads *rajatam hemni*

रत्ननिकर m the moon 1, 43

रत्ननी f the night 1, 107 106

रत्ननीमुख n the beginning of the night 1, 109

रत्नस् n 1) dust 2, 288 33 5, 23 2) the menses 2, 329

रत्नस्वला f = *udakyâ*

रत्नोद्धरणधारिन् 2, 189

रज्जु f a cord, a rope 2, 442

रण n war, battle 2, 298 5, 32 41

रणरणक n longing, regretting 4, 57 उत्कंठा संतापो

राणरणको जागरस्तनोस्तनुता । फलमिदमहो मयाप्तं सुखाय मृगलोचनां दृष्ट्वा ॥

Sarasvatik. 3, 7

रत्नकूजित n = मणित 2, 414

रत्नार्थिन् adj concubitus appetens 2, 330

रति f 1) love 1, 91 2) sexual intercourse 2, 414 5, 42 3) the wife of Kâma. 1, 34

रतिपति m a name of Kâma. 1, 32

रत्न n a gem, a jewel 2, 21 409 5, 64.

रत्नगर्भा f the earth 2, 2

रत्नसानु m the mountain Meru 1, 136

रत्नाकर m the ocean 3, 30

रत्नि m f the distance from the elbow to the end of the closed fist, taken as a measure 2, 381 This word has been forged by a false etymology of *aratni*, just so as *sura* from *asura*

रथ m a carriage 2, 289

रथकार m a coachmaker, a carpenter 2, 432

रथगोपन n = *varâtha* 2, 294

रथांग 1) n (mss *m*) any part of a carriage 2, 293 2) a wheel 2, 292 3) m the ruddy goose 2, 89

रथांगपाणि m Vishnu or Krishna. 1, 22

रथावयव m a part of a carriage 5, 66

रथिन् m one who rides in a carriage 2, 235

रथ्या f a carriage-road 2, 134

रद, रदन m a tooth 2, 372

रदिन् m an elephant 2, 59

रंध्र n a rent, a flaw, a hole 3 2 5, 49

रमण 1) m a lover, a husband 2, 342 2) रमणी f a woman 2, 327

रंभ 1) m a staff, a stick 4, 41 Rv VIII, 45, 20 2) रंभा f the plantain or banana tree (musa sapientum) 2, 37 3) the name of an Apsaras 1, 88

रय m 1) a stream, a current 3, 47 2) speed, velocity 2, 288

रञ्जक m a woollen blanket 2, 396

रव m sound or noise in general 1, 138 139 5, 55

रवण m a camel 2, 125 Māgha 12, 9

रवि m 1) the sun 1, 35 5, 34 53. 2) a mountain 5, 53

रश्मि m 1) a bridle, a rein 2, 287 420 2) a ray of light, or light in general 1, 38 65

रस m 1) any kind of fluid or liquid 2) melted butter 3) quicksilver 4) semen virile 5, 75 5) poison 3, 24 5, 75 6) a constituent part of the body s 5 dhātu 5, 71 75 7) taste, flavour 8) affection 5, 75 9) a sentiment in poetry, of which nine are enumerated 1, 90 92 5, 75

रसज्ञा f the tongue 2, 366

रसना f 1) the tongue 2, 366 2) a quidle 2, 405

रसवती f a kitchen 2, 140

रसा f the earth 2, 1

रसातल n hell 3, 1

रहस n 1) secrecy 5, 51 2) sexual intercourse 2, 414 3) adv secretly 4, 23

रहस्य 1) adj secret 4, 23 2) n the recondite part of the Veda, the doctrine of the Upanishads 1, 9 Manu 2, 140 165

रहित adj deprived 2, 331

राका f 1) full moon 1, 112 2) a girl who has arrived at the age of puberty 2, 333

राक्षस m = *rakshas* 1, 73 87

राग m affection 5, 75

राज् m a king 2, 266

राजधानी f a royal residence, a capital 2, 131

राजन् m 1) a king 2, 266 135 325 2) the moon 1, 42. 3) राज्ञी f a queen 1, 98

राजन्य m a man of the regal and military cast 2, 266

राजयक्ष्मन् m pulmonary consumption 2, 447 Mâgha 2, 96

रात्रराज m a name of Kuvera 1, 79.

राजवाह्य m a royal elephant 2, 69

राजसर्प m a large species of serpent 3, 21

राजसर्पय m black mustard 2, 426

राजसूय m a sacrifice performed by a king who has obtained universal empire 2, 267

राजहंस m a flamingo 2 97

राजिका f black mustard 2, 426

राजिल m a sort of snake 3, 21

राज्ञी f a row, a range 4, 36

राज्ञीव 1) m a sort of fish 3, 37 Manu 5, 16 2) n a lotus 3, 58

राठा f splendour, beauty 2, 410

रात्रि f the night 1, 108 109

राज्ञांत m a demonstrated conclusion, an established doctrine, a dogma 1, 10

राम 1) adj black 4, 49 2) white 5, 22 3) m a name of Baladeva 1, 29 4) रामा f a woman 2, 326

रामठ m asafoetida 2, 462

राशि m a heap, a mass 4, 1

रासभ m an ass 2, 125

राहु m the ascending node
1, 49

राहुसंस्पर्श m an eclipse 1 41

रिक्त adj empty 4, 92

रिक्थ n = ऋक्थ 5, 58

रिपु m an enemy 2, 300

रिष्ट n 1) misfortune 2) sin
5, 18

रिष्टताति adj causing happiness, auspicious 2, 185 There is reason to doubt that *rishta* ever meant *kshema*

रिष्टि f m a sword 2, 317

रीठा f slight, contempt 4, 30 तपस्विरीठाकारी Pk 5, 67 सरीठ पुनरथाह Kâ-
çikh 76, 49

रीति f brass 2, 15

रुक्म n gold 2, 18

रुच् f 1) light 1, 65 2) a ray of light 1, 38

रुचक m = *sauracala* 2, 462

रुचि f 1) a ray of light 1, 38
2) wish, desire 4, 25

रुचिर adj pleasing, handsome
4, 4

रुच्य m a lover 2, 342

रुज्, रुजा f sickness, disease
2, 445

रुंड m a headless trunk 3, 8

रुदित n crying, lamenting 3, 17.

रुद्र m 1) a name of Çiva 1, 11
5, 2 He is the regent of the north-east quarter 1, 100 2) adj (?) great, large 4, 14

रुद्राणी f the wife of Rudra
1, 15

रुधिर n blood 3, 10 5, 44

रुमा f a salt-pit 2, 14

रुरु m a species of deer 2, 75

रूप n 1) shape, form, figure
5, 79 2) a beast 5, 30

रूपाजीवा f a harlot 2, 335

रूप्य n silver 2, 17 1, 81

द्रवित adj crushed, pounded
(?) 4, 83

रेखा f a line 2, 386 362

रेणु m f dust 2, 288

रेतस् n semen vile 3, 16

रेफस् adj base, vile, contemptible 2, 182

रेवतीरमण m a name of Baladeva 1, 29.

रेवा f the Narmadâ river 3, 52

रै f 1) property, wealth 1 80
2) gold 2, 18

रोक n an aperture, a hole
3, 2

रोग m disease, sickness 2,
445. 225

रोगित adj diseased 2, 127

रोचित् n a ray of light 1, 38

रोदन n tears 2, 364

रोदस् f du (nom रोदसी or
रोदस्यौ), रोदसी f sg heaven and earth 1, 121

रोधस् n. a bank, a shore. 3, 45

रोधोवप्र m 3, 44

रोष m an arrow 2 311

रोमन् n the hair of the body
2 369 394

रोमविकार, रोमहृत्, रोमांच,
रोमाद्रम m erection of the
hair of the body 3, 29

रोष m wrath, anger, passion
2, 207

रोषण adj passionate, angry
2, 206

रोहणद्रुम m the sandal tree
2, 389

रोहिणी f a cow 2, 113

रोहिणीवज्रम् m the moon 1, 42

रोहित 1) n the rainbow appearing in a straight form
1, 57 2) a fish (cypinus ro-
hita Ham) 3, 37

रोहिताश्व m a name of Agni
1, 64

रौद्र 1) m the terrible senti-
ment in poetry 1, 92 2) n
hot weather, heat 1, 40

रौहिण्य m 1) a name of Ba-
ladeva 1, 29 2) the planet
Mercury 1, 46

ल

लक्षणा n a sign, a mark, a characteristic 1, 45

लक्ष्मणा f the female of the Indian crane 2, 89

लक्ष्मन् n = लक्षणा 1, 45 5, 69

लक्ष्मी f (nom *îs*) 1) the goddess of prosperity and wife of Vishnu 1, 31 This word occurs first Rv X, 71, 2 2) beauty 5, 27

लक्ष्य n. an archer's mark, a butt 2, 313 316

लगुड m a stick, a staff 4, 41

लग्न m an elephant mount 2, 65

लग्नक m a surety, a bondsman 2, 225

लघु adj. quick, swift 4, 12

लघुकृत् adj a dead shot 2, 316

लज्जा f shame, bashfulness 2, 412

लंछा f a bribe. 2, 279 According to HC also m

लता f 1) a climbing plant 2, 25 2) = *vāsantî* 2, 53

लतोद्गम m. the upward climbing of a creeper 2, 29

लपन n the mouth 2, 363

लब्धवर्ण adj lettered, skilful 2, 177 सुभाषितलब्धवर्ण Pk 5, 47

लब्धि f receiving, obtaining 5, 58

लंपट adj hankering after, addicted to 2, 198 परस्त्रीलंपट Brahmaparv II, 55, 30 कर्णिकोदिविषाटनलंपटो हरिः Pk 4, 189

लंबोदर m a name of Ganeṣa 1, 18

लय m equal time in music and dancing 1, 94

ललना f. a woman 2, 327

ललाट n the forehead 2, 370 63 376

ललाटपट्ट n the plate of the

forehead, a poetical expression (like *kapotaphalaka*) for the forehead itself 2, 385

ललाटपट्टमस्यामादूर्ध्वं-
द्रनिर्भं विभोः || Pk. 4 50 Al-0
ललाटपट्टिका ibid 5, 32

ललाटिका f a coloured mark on the forehead 2, 386 Kum 5, 55

ललाम (or ललामन्) 1) n a mark or sign 2) a mark on the forehead 3) an ornament, beauty Rgh 5, 64 Māgha 4, 28 4) a flag, a banner कपिललामो ऽर्जुनः Kshii 5) a tul 6) a hoin (?) 7) power, dignity 8) eminence वृषललामः Kshir 9) m a hoise 5, 69

ललामक n a wreath of flowers worn on the forehead 2, 398

ललित n. gracefulness of gait 1, 89. सकलांगसमीचीनभूषणविन्यासो ललितं Ra-satai 6, 14

लव m a bit, a small part, a little 4, 3 अश्रुलव Rgh 15,

97. लवमपि लवंगे न रमते
Sarasvatik 1

लवण adj salt 5, 75

लवणाकर m a salt-pit 2, 14

लवणोत्तम n river-salt 2, 459.

लवणोदक n salt-water 2, 167

लवित्र n a sickle 2, 422

लहरी f a surge, a billow 3, 31

लाला f lac, a red dye 2, 400
5, 37

लांगल n a plough 2 420
Rv. IV, 57, 4

लांगलपद्धति f. the track made by the ploughshare 2, 421

लागूल n a tail 2, 286 3, 23
5, 69

लाज m pl parched grain 2, 430 Rgh 2, 10 4, 27 Kum 7, 69 80

लांकन (corrupted from ललाना)
n a mark, a stain, a spot 1, 27 44 45 2, 283 5, 34

लात्स 1) adj longing or craving for 2, 198 Kum 7, 56

Māgha 4, 6 2) लालसा f the longing of a pregnant woman 2, 343

लास्य n a dance, in which the emotions of love are mimically represented 1, 93

लिंग n the phallus 5, 80

लिंगवृत्ति m one who wears the symbols of sanctity for selfish purposes, a religious hypocrite 2, 250

लिंगिन् m an ascetic 2, 189

लिपि f 1) the line of a letter 2) a line of writing 4, 43

लिपिकर m a writer a copyist 2, 431

लिपिसंख्या f. the number of written characters 5, 58

लिप्ता f wishing to obtain, desire 2, 209 5, 57

लिप्सु adj desiring to obtain, covetous 2, 208

लीला (corrupted from क्रीडा) f playful imitation of a lover's manners in his absence 1, 89

लुप्तपद adj wanting whole words 1, 142

लुब्ध adj greedy, covetous 2, 208

लुब्धक m a huntsman 2, 441

लुलाय m a buffalo 2, 72

लुरविधुतधरित्रीचित्रकायो लुलायः । RM

लुलित adj shaking, trembling. 4, 61

लूता f a spider 2, 101

लून 1) adj cut, leaped 2, 422
2) n (erroneously for लूमा) a tail 2, 286

लेख 1) m a deity 1, 4 2) लेखा f a line 2, 387 4, 43

लेखक m a writer, a copyist, a secretary 2, 431

लेपक m a plasterer 2, 436

लेप्य n plastering, smearing over 2, 436

लेप्यमय adj (f i), made of mortar or clay 2, 338.

लेश m a small part a little
4, 3 5, 7

लोक m 1) the world 1, 133
2) people 2, 58 129 5, 8

लोकपाल m a king 2, 266

लोचन n the eye 2 364

लोपामुद्रापति m a name of
Agastya 2, 258

लोप्त्र n stolen property 2,
184 Yv. 2, 266

लोल adj 1) shaking, movable,
fickle 4, 10 2) eager, desir-
ous 2, 198

लोलुप, लोलुभ adj hankering
after, cupidinous 2, 198
Mâgha 1, 40 2, 17 7, 49

लोष्ठ, लोष्ठक m a clod of
earth 2, 421

लोष्ठमेदन n a harrow 2, 421

लोह n 1) any metal 2, 21 5
71 1, 131 2) iron 2 16

लोहकार m a smith 2, 433

लोहन् adj speaking indis-
tinctly 2, 232

लोहित 1) adj (f *nî*, or *tâ*)
red 4, 48 2) n blood 3 10
3) लोहिनी f (in erotic poe-
tivy) the rose-red lady 4, 53

लोहितचंदन n saffron 2 388

लोहितांग m the planet Mars
1, 46

लौल्य n fickleness, unstead-
iness 2, 244

व

वंश m 1) a bamboo 2, 49 2)
the spine 5, 17 3) race, fam-
ily 2, 241

वंशांकुर m the shoot of a bam-
boo 5, 42

वक्र m a crane 2, 95 5, 21

वकुल m a tree (mimusops
elengi Lin) 2, 51

वकीर m a crane 2, 95

वक्त्र n the mouth, the face 2,
363.

- वक्र 1) adj crooked 4, 11 2) m the planet Mars 1, 46
- वक्रसंस्थ adj placed transversely 2, 148
- वक्षस् n the chest, the breast 2, 372 368 398 1, 27
- वक्षोरुह m the female breast 2, 371
- वंक्षणा m the iliac region 2, 368 Yv 3, 97
- वंग n tin 2, 17
- वचनीयता f ill report 1, 147 Comp Kum 4, 21 5, 82
- वचस् n speech 1, 139 150
- वज्र n a thunderbolt 1, 56 5, 68
- वज्रज्वाला f the flash accompanying thunder 1, 57
- वज्रधर m a name of Indra 1, 52
- वज्रनिर्घोष m. a thunderclap 1, 57
- वंचन n cheating, deceit. 4, 63
- वंजुल m 1) the ratan 2, 46 2) a kind of bird 2, 99
- वह m 1) the Indian fir-tree' 2, 41 2) a rope 2, 442
- वह् m a lad 2, 347
- वडवा f a male 2, 285
- वडवामुख 1) m submarine fire 1, 70 2) n hell 3, 1
- वडिश n a fish-hook 4, 79
- वाणिज् m a trader, a merchant 2, 416
- वाणिज्य n वाणिज्या f trade, traffick 4, 76
- वत्, a particle expressing 1) surprise, 2) disapproval 5, 92.
- वत्स 1) n the breast, the chest 2, 372 2) m a calf 2, 109 114
- वत्स m a year 5, 22
- वत्सकामा f a cow fond of her calf 2, 115
- वत्सतर m a steer 2, 109
- वत्सनाभ m a sort of poison 3, 25.
- वत्सला f a cow fond of her calf 2, 115

घत्सादनी f = गुडूची 2, 460

वदन n the mouth, the face
2, 363

वदान्य adj 1) affable 2) munificent, liberal 2, 211

वड्डी f a leather thong 2, 441
The correct spelling is *var-dhī*

वधू f 1) a woman, a wife 2, 327 339 3, 40 2) a daughter-in-law 2, 349

वधूटी f = चिरंटी 2, 329

वन n 1) a wood, a forest 2, 55 3, 32 2) water 3, 26

वनचर (f v) adj living in the forest 2, 78

वनमालिन् m a name of Krishna 1, 24

वनराज्ञी f a tract of forest 2, 56 Rgh 1, 38 3, 3 Mâgha 12, 29

वनवह्नि m a wood on fire 1, 70

वनस्पति m a tree that bears fruit without any apparent

blossom (Manu 1 47) and a tree in general 2, 22 24

वनायुज्ज m a horse of the breed of the Vanâyû country 2, 284

वनाश्रय m a raven 2 91

वनिता f a beloved woman 2 327

वनीपक m a beggar 2, 204.

वनौकस् m an ape 2, 76

वंदनमाला f a festoon suspended across gateways on festive occasions 2 146 वङ्गाः प्रतिगृह्णद्वारं यत्र वंदनमालिकाः । Pk 4, 7

वंदना f worship, adoration 4, 91

वंदिन् m a bard, a panegyrist 2, 280

वंदी f a captive, a prisoner 4, 74 Kum 2, 52 42 61
This word is borrowed from the Persian *سده*

वपन n shaving 4, 36

वया f 1) a gap, a hole 3, 2 2) = *medas* 3, 13

वपुस् n the body 2, 355 373

वपु m a father 2, 349

वप्र 1) n a field 2, 419 2) table-
land on a mountain 5, 24
3) m n a rampart 2, 133

वमथु m = *kaṇṣikara* 2, 61

वघ्नी f an ant 3, 23

वघ्नीकूट n an ant-hill 3, 22

वयस् n a bud 2, 82

वयस्य 1) m a companion of
equal age, a friend 2, 273
2) वयस्या f a female friend
2, 332

वर 1) adj choice, excellent
4, 4 2) m a lover, a bride-
groom, a husband 2, 342

वरटा f a goose 2, 96

वरण m a causeway, a bridge
3, 49

वरत्रा f an elephant's girth
2, 66

वरयितृ m a lover, a husband
2, 342

वरला f a goose 2, 96.

वरस्त्री f a noble or excellent
woman 2, 334 392

वरांग n cunnus 2, 359

वराह m 1) a cord, a rope 2,
442 2) a small shell used as
a coin 3, 42

वराहोद्वा f a high lady 2, 334

वराह m a boar, a hog 2, 71

वरिवस्या f adoration, wor-
ship 1, 129

वरिष्ठ adj very large 4, 14

वरुण m the deity of the wa-
ters and regent of the west
1, 74 100

वद्वय n a sort of ledge round
a carriage serving as a *pro-*
tection against collision 2, 294

वद्वयिनी f an army 2, 302
Māgha 12, 77

वरेण्य adj superior, excellent
4, 4

वर्कर m any young domestic
animal, a kid, a lamb 2, 123

वर्ग m a class, a set 2, 353

वर्चस् n light, lustre 1, 65

वर्चस् n वर्चस्क m excitements
3, 15 5, 49

वर्जन n killing 2, 322

वर्ण m 1) colour 5, 74 83 4, 51.
2) splendour, beauty 3) dress,
decoration 5, 74 4) a letter
of the alphabet 5, 74 77 5)
a class, a caste 5, 74 2, 237
6) religious observance 7)
praise 8) = *gitakrama* 5,
74 9) a coloured blanket for
an elephant, etc 2, 153 10)
n saffron 2, 388

वर्णन 1) n description, expo-
sition 1, 150 2) वर्णना f
praise 1, 145.

वर्णपुष्प n the blossom of globe
amaranth 2, 52

वर्णिन् 1) m the religious stu-
dent 2, 239 2) वर्णिनी f a
woman 2, 326

वर्तमान adj at the time being,
present 5, 94

वर्तनी f a road, a path 2, 105

वर्ति f the unwoven threads
of a web of cloth 2, 396

वर्तुल adj round 4, 68

वर्त्मन् n 1) a road, a path 2,
105 2) an eyelid 5 6

वर्धकि m a carpenter 2, 432

वर्धन 1) n cutting 4, 44 2) वर्धनी
f a brush, a broom 2 147
3) a water-jar 2, 162

वर्धमान m 1) a platter, a dish
2, 160 2) a palace or temple
built in the shape of the dia-
gram of like name 2 150

चतुःशालं दक्षिणद्वारहीनं
तु वर्धमानमुदाहृतं । Ma-
tsyap 241

वर्मन् n armour, mail 2, 304

वर्मित adj clad in armour 2,
305

वर्य 1) adj excellent 4, 4 2) वर्या
f a girl who has the privi-
lege of choosing her husband
2, 328

वर्वर m a barbarian 2, 193

वर्ष 1) n m a year 2) वर्षा f
pl the rainy season 1, 116

वर्षधर m a eunuch 2, 275	वल्गु adj handsome 4, 4 Rgh 5, 68
वर्षाम् f the female frog 3. 40 <i>varshāhū</i> Vāj 24, 38	वल्मन n eating 2, 170
वर्षुकांबुद् m a rain-cloud 5, 40	वल्मीक m an anthill 3, 22 Yv 1, 278 2, 151
वर्ष्मन् n the body 2, 355	वल्म m = <i>nishpāvaka</i> 2, 429
वर्ह m 1) a peacock's tail 2, 87 2) n a leaf. 2, 30	वल्मीकी f the Indian lute 1, 96 Māgha 4, 57
वर्हिण m a peacock 2, 86	वल्म adj dear, beloved 2, 212
वर्हिणवाहन m a name of Skanda 1, 20 = <i>var hyānu</i> Kāṭikh 32, 1	वल्मीरी f a branching footstalk 2, 30
वल्म adj white 4, 47 Māgha 6, 34	वल्मव m 1) a cowherd 2 432 2) a cook 2, 276
वल्मी f the wooden frame of a roof 2, 148	वल्मी f a climbing plant 2, 25
वल्म n a bracelet 2, 402	वल्मवत m a sort of glass (sac- charum cylindricum) 2, 36 Manu 2, 43
वल्मयित adj surrounded 4, 27 Gg 2, 3 5 11, 26	वल्मी f 1) a female 2, 327 2) a barren cow 2, 114 3) the female elephant 2, 70
वल्मीक n m the eaves of a roof 2, 148 Māgha 3, 53	वल्मीकरण n subjecting others to one's will by magic rites 4, 31
वल्क, वल्कल n the bark of a tree 2, 28	वल्मकृत adj (an oblation)
वल्मा f a bridle, a rein 2, 287	

- bunt in fire with the exclamation *rashat* ('may he carry it to the gods') 2, 262
- वष्कयणी f a cow that has already grown up calves 2, 114 *Vashkaya* (Rv I, 164, 5) is, according to Çâkatâyana, a calf one year old, *μόσχος, μοςχος*?
- वसति f 1) a Jain monastery 5, 21 2) night 1, 108
- वसंत m springtime 1, 113
- वसा f the lymph or serum of the flesh (*mânsasneha*) 3, 13
- वसु 1) n wealth 1, 80 5, 64 2) a gem, a jewel 2, 21. 5, 64 3) m a ray of light 1, 39 5, 64 4) a name of Agni 1, 62 5, 64 5) m pl a class of gods eight in number, who seem to represent the eight *yâmas* of the day 5, 64
- वसुदेव m the father of Kṛishna 1, 27
- वसुधा, वसुंधरा, वसुमती f the earth 2, 1 2
- वस्त m a goat 2, 122
- वस्ति f = *vasti*. 2, 396
- वस्त्र n dress, clothes 2 393 395 5, 85
- वह् m the shoulder of an ox 2, 112
- वह्नि m fire 1, 62
- वह्निरेतस् m a name of Çiva 1 12
- वा part 1) or 2) as if 5, 87 Mâgha 7, 64 मुखेदोश्चंद्रिका
- वास्य शिशोर्मुग्धस्मितं वभौ । Pk 4, 18
- वाक्य n a sentence, speech 1, 141 146
- वागुरा f a snare, a net 2, 442
- वागुरिक m one who uses nets for catching deer, etc 2, 441
- वागुस m a sort of large fish 3, 37.
- वाच् f speech, or the goddess of speech 1, 8 5, 48 68 83
- वाचंयम m a holy man observing rigid taciturnity 2, 257

वाचस्पति m a name of Vi-
haspati 1 47

वाज m 1) speed, velocity 2,
238 2) a wing 2, 84 3) the
feather of an arrow 2, 313

वाजिन् m 1) a horse 2, 281
1, 151 2) a bird 2, 83 3)
वाजिनी f a mare 2, 285

वाजिशाला f a horse-stable
2, 141

वांछा f wish, desire 4, 25

वांछित adj wished for 2, 380

वाट m an enclosure 2, 135

वाडव m 1) submarine fire 1,
70 2) a brahman 2, 236.

वाडवेय m a bull 2, 108

वाढं adv 1) much, exceedingly
2) surely, positively 5, 50

वाण m a species of Barleria
with blue blossoms 2, 50
Mâgha 6, 46 12, 37.

वाणिज्य n = वणिज्य 4, 76

वाणिनी f 1) a shrewd woman
2) a passionate one 2, 334

वाणी f speech, voice 1, 8 2, 87

वात m wind 1, 75 77 59

वातकिन, वातरोगिन् adj
afflicted with rheumatism 2,
451

वातप्रमी m f (nom िs) a sort
of antelope 2, 75

वातायन m an air-hole, a
window 2, 149 Kum 7, 59
jâlavâtâyana Mâgha 11, 50

वात्या f a whirlwind 1, 77

वादनदंड m a stick for strik-
ing a musical instrument
1, 98

वाद्य n a musical instrument
1, 93 95

वाद्यभांडमुख n the upper part
of a musical instrument 5, 72

वाध्रीणस m a rhinoceros 2,
72

वान adj dry (fruit) 2, 34

वानप्रस्थ m a Brahman of the
third order who, after having
fulfilled the duties of a house-
holder, lives as a hermit 2,
239 Manu VI, 1—32

वानर m a monkey 2, 76
 वानस्पत्य m a tree bearing
 fruit from blossoms 2, 24
 वानीर m the iatan 2, 46
 Gg 4, 1
 वापी f a pond 3, 62
 वाम 1) adj pleasing, handsome
 4, 4 2) वामा f a handsome
 woman 2, 326 3) वामी f
 a mare 2, 285
 वाम adj 1) adverse, opposed
 5, 22 Bhk 6, 17 2) left,
laevus 4, 71
 वामदेव m a name of Īiva
 1, 12
 वामन m 1) a dwarf 2, 456
 2) the elephant of the western
 region 1, 104
 वामनेत्रा f a woman with
 beautiful eyes 2, 326
 वामलूर m an ant-hill 3, 22
 मुनयः प्रवृत्तवामलूरांगाः
 Kāçikā 22, 19
 वायस m a crow 2, 90
 वायु m wind, air 1, 75 5, 61

70 As a god, Vāyu is con-
 sidered the regent of the
 north-west quarter. 1, 100

वायुसख m fire 1, 62

वार n water 3, 26

वार m 1) a turn, an opportu-
 nity 4, 65 2) a multitude
 4, 2 चापात्रिर्यातो
 बाणवारः Pk 4, 151

वारण m an elephant 2, 59
 1, 151

वारमुञ्ज्या f a royal courte-
 zan 2, 335

वारला f a goose 2, 96

वारवाण m 1) a bodice, a
 jacket 2, 397 Magha 15, 84
 2) a cuirass, mail 5, 9 Rgh
 4, 55

वारस्त्री f = *vāramukhyā* 2,
 335 Rgh 3, 19 Māgha 11, 20

वाराणसी f Benares 2, 132

वारि n water 3, 26 32 5,
 68 1, 59

वारी f the place where ele-

- phants are tied up 2 68
Rgh 5, 45
- वारुणी f 1) the west 1, 101
2) spirituous liquor 2, 175
Both meanings appear in the
following stanza रागमाद्-
शयन्नेष वारुणीयोगवर्धितं।
तिरोभवति घर्माशुरनंगश्च
विजृम्भते ॥ Dandin 2, 316
- वार्त 1) adj. hale, healthy 2,
225 2) वार्ता f news, tidings,
report 1, 146 5, 88 3) live-
lihood, profession 2 415
- वार्तिक m = *narendra* 5, 54
- वार्धुषिक m a usurer 2, 416
- वाल m han 2, 375
- वालक n = *hrivera* 2, 467
- वालधि, वालहस्त m a hairy
tail 2, 286
- वालुका f sand, gravel 3, 48
- वालुकी f a species of cucum-
ber 2, 54
- वाल्मीकि m the reputed au-
thor of the Rāmāyana 2, 257
- वाष्प 1) m steam 1, 67 2) m
n a tear 2, 364
- वासतेयी f the night 1, 108
- वासना f the realizing of past
perceptions 4, 95 प्रागजन्म-
वासनायोगात्सापि राज्ञी
कलावती । Kāçikha 34, 103
शिवलिंगस्य संस्थाने कस्या-
सम्भववासना । Sarasvatik
I Kulāin 1, 115 Gg 3, 1
- वासंतिक m a jester, a buffoon
2, 277
- वासंती f a plant (*gaertnera*
racemosa) 2, 53
- वासर m a day 1, 106
- वासव m a name of Indra 1,
52 5, 70
- वासस् n dress, clothes 2, 392
393 395
- वासा f a tree (*justicia adha-*
toda Lin.). 2, 43
- वासागार n sleeping apart-
ments 2, 140 पिहिते वा-
सागारे तमसि च सूचीमुवाग्र-

संभेद्ये । मयि च निमीलितं
तनयने तथापि कांतामुखं
व्यक्तं ॥ *Sarasvatik* II, 19.

वासिता f a woman 2, 326

वासुदेव m a name of Vishnu
1, 23

वास्तु 1) n a habitation, a house
2, 136 2) m a building-place
2, 135

वास्तोष्पति m a name of In-
dia 1, 52

वाह m a horse 2, 281

वाहन n a vehicle, a carriage
2, 294

वाहस m the boa constrictor
3, 20

वाहिनी f. a host, an army
2, 302

वाहिनीपति m a general, a
commander 2, 278

वाहिक m a horse from *Balkh*
2, 284 *atha vānāyujāh pāra-*
sikahāmbhōjavāhlikā hayāh
pracetuh Pk 4, 137

वि m a bud 2, 83

विक्र adj 1) large, broad 4,
68 *Māgha* 10, 42 2) excellent
5, 8

विकृत्यन n boasting, praise
1, 145

विकर्तन m the sun 1, 35

विकल्पाणिक adj one whose
arm is injured, maimed, etc 2,
455

विकल्पांग adj (f) deformed
in body 2, 232.

विकल्प m an alternative. 4,
6 5, 87

विकार m alteration, modifi-
cation 1, 90

विकाश m opening, bursting
(of flowers) 2, 32 *Kum* 3, 29

विकिर m a bud 2, 83

विकृति f. change of form. 2,
169

विक्रम m valour, courage 4, 38

विक्रमहीन adj wanting in
courage, craven 5, 34

- विक्रांत adj brave, valiant 2, 199
- विकृष्ट adj (of sound or speech) harsh, gruff, rough 1, 140
- विल्लव adj agitated, excited, alarmed 2 231 Kum 4, 11 6, 92 Māgha 12, 63 यावत्स्वस्थो ऽस्ति मे देहो यावन्नैन्द्रियविल्लवः । Kāçikh 7, 38
- विगान n evil report, defamation 1, 147
- विग्र adj noseless 2, 455
- विग्रह m 1) expansion, extension 5, 19 2) the body 2, 355 3) quarrel, war 2, 299
- विघस m the remnants of food which have been offered to the gods, deceased ancestors, a guest, a spiritual guide, etc 2, 171 Manu 3, 285
- विघ्न m an obstruction, an impediment 2, 246
- विघ्नरात्र m a name of Gaṇeṣa 1, 18
- विचकित्त m Arabian jasmine 2, 51
- विचक्षण adj far-sighted, wise 2, 178
- विचार्णा f investigation 1, 10
- विचिकित्सा f option, doubt 4, 6 Çat Bī. II, 2, 4, 9
- विच्छंदक m a structure, an edifice 2, 150 *vichandaka-prabhedā racanāvīṣeshās*, Kshīr
- विजन adj lonely, solitary 4, 23
- विजपित्त = *pichula* 3, 56
- विजाता adj f (a woman) who has born 2, 345
- विजृम्भित adj burst, budded, blown 2, 32
- विट m a libertine, a gallant 2, 227 कामतंत्रकलापकोविदो विटः । Rasamanj
- विटंक m n a dove-cot 2, 148 Māgha 3, 55
- विटप m. 1) the spreading branches and foliage of a tree

- 2, 26 Māgha 4, 48 2) a fan spreading creeper 2, 35
- विठपिन्** m a tree. 2, 22.
- विडाल** m a cat 2, 81 Etym perhaps 'that has his habitation with man.'
- विडौजस्** m. a name of India 1, 54
- वितथ** adj untrue, false 1, 144
- वितरण** n. a gift, a donation 2, 264
- वितर्क** m considering all possible contingencies, deliberation, doubt 4, 6, 5, 90
- वितर्दिका** f a raised square piece of ground in the centre of a house or temple, a kind of terrace 2, 144 Comp Māgha 3, 55
- वितस्ति** f m. a span measured by the distance between the extended thumb and little finger 2, 383
- वितान** n 1) spreading, expanse 5, 62 Māgha 11, 28 Gg 2, 16 2) a multitude 4, 1
- Māgha 4, 2 11, 43 3) an awning, a canopy 2, 155 5, 62 Uiv 76 Māgha 3, 50 Kum 7, 12 Bhk 5, 101 4) the spreading of the sacred fires, a sacrifice 2, 259 5, 62 Māgha 14, 10 5) season, opportunity 6) adj empty, vacant 5, 62 Māgha 3, 50
- वित्त** n property, wealth 1, 80
- विदग्ध** m. shrewd, clever, knowing (somewhat like a cat after having burnt its paws) 2, 230 334
- विदिश्** f an intermediate point of the compass 1, 102
- विडुल** m the iatan 2, 46
- विदेहा** f = *Mithilā* 2, 132
- विद्याधर** m a kind of spirit residing in the air and assuming any shape 1, 87
- विद्युत्** f lightning 1, 60
- विद्वस्** (nom *vidvân*, *vidushi*, *vidvat*) adj learned, wise 2, 177 1, 99
- विधवा** f a widow 2, 332

विधि m 1) an ordinance. 5, 40 2) fate, destiny 1, 86 3) time 5, 40 4) a name of Brahman 1, 6 5) a name of Vishnu 1, 25

विधु m the moon 1, 43

विधुंतुद् m Râhu 1, 49

विधुर adj 1) separated 2) deprived 5, 38

विनता f the mother of Garuda and Aruna 1, 119 Mhbh 1, 1091

विना prep (with instr acc or abl) without 5, 90

विनायक m Ganeça, the remover of all obstacles 1, 18

विनिमय m exchange, barter 2, 418 Rgh 1, 26 Mâgha 7, 65

विनोद् m (killing time), pastime, amusement. 4, 35

विंडु (corrupted from *vandū*) m a drop of water or any other fluid 3, 55

विंडुजालक n a mass of dots or spots 2, 64

विपक्व adj cooked, dressed 2, 168

विपक्ष m an adversary, an opponent, an enemy 2, 300

विपंची f the Indian lute 1, 96

विपणि f a shop, a stall 2, 141 Mâgha 5, 24 तपःपणेन स (वरः) क्रय्यः सुतीर्थविपणौ क्वचित् । Kâçikh 59, 60

विपरीत adj reversed, contrary 4, 72

विपर्यय, विपर्यास m inversion, reverse 4, 44

विपश्चित् adj intelligent, wise 2, 177.

विप्राक m destiny, fate 1, 126

विपिन n a grove, a wood 2, 55

विपुल 1) adj broad, large 4, 14 2) **विपुला** f the earth 2, 1

विप्र m a Brahman 2, 236

विप्रकार m hurt, injury 4, 84

विप्रकृष्ट adj remote, distant
4, 8

विप्रतिसार m repentance 4,
31 Mâgha 10, 20

विप्रलब्ध adj hurt, injured
2, 228

विप्रलंभ, विप्रलाप m infrac-
tion of engagements or pro-
mises, deception 4, 63

विप्रिय n offence, injury 4, 64

विपुष्प f a drop of any fluid
3, 55 Mâgha 2, 18 8, 40

विप्लव m scuffle, turmoil 1,
127

विबुध m a god 1, 4

विभव m 1) power, might 5,
23 2) wealth 1, 80

विभववत् adj possessed of
power, wealthy 2, 58

विभा f a ray of light 1, 38

विभाग m a part 5, 7

विभात n dawn, morning 1, 111

विभावरी f the night 1, 107

विभावसु m a name of Agni
1, 63

विभीत, विभीतक m termi-
nalia beleuca 2, 463 5, 66

विभूषण n an ornament 2, 402

विभूषा f splendour, beauty
2, 410

विभ्रम m 1) flurry, described
as that state of an enamoured
woman, when, through hurry,
she puts her ornaments in
the wrong places 1, 89 Comp.
Mâgha 13, 32 2) doubt 4, 6
3) charm, beauty 5, 27 Mâgha
6, 46 7, 47

विमल adj spotless, pure 1,
132

विमान n a chariot of the
gods 1, 83

विंब 1) n the disk of the sun
or moon 1, 44 2) विंबी
f = औष्टी 2, 48

वियत् n the sky, the atmo-
sphere 1, 137

- विघात** adj bold, impudent
2, 216
वियुतार्थक adj void of meaning 1, 141
वियोग m separation 4, 57.
विरांचि m a name of Brahman
1, 7
विरलेतर adj dense, compact
4, 32
विरह m separation 4, 57
विरागार्ह adj qualified for
(the state of) freedom from
passion 2, 214
विरिंच m a name of Brahman
1, 6
विद्वक्षण n = क्षारणा 1, 149
विद्वपाक्ष m a name of Civa
1, 13
विरोक m a ray of light 1, 39
विरोचन m the sun 1, 36
विरोधिन् m an opponent, an
adversary, an enemy 2, 300
विलग्न n the waist 2, 362.
विलाप m lamentation 3, 17.
- विलास** m. coquettishness,
defined as the sudden altera-
tion of bodily actions (of a
loving dame), *tâtakâlikâvikâro*
'ngakriyâdishu 1, 89.
विलीन adj melted, liquid 2,
121
विलेपन n unguent for perfum-
ing the person 2, 390
विलेपिका f rice-gruel 2, 165
विल्व m a tree (ciataeva re-
ligiosa) 2, 39
विवक्षित adj handsome 5, 16
विवध m = *vivadha* 4, 73
विवर n any sort of opening
or gap 3, 2
विवरण n explanation, com-
ment 2, 245
विवर्ण adj unlettered, igno-
rant, stupid 2, 181
विवस्वत् m 1) the sun 1, 35
2) a deity 5, 28
विवाह m. marriage, wedding
2, 340

विश् m 1) man in general, people 2, 176 2) a Vaiçya 2, 415

विशंकट् adj broad, large 4, 68 Bhk 2, 50 Mâgha 13, 34

विशद् adj 1) bright, clear, pure 1, 132 2) clear, manifest 4, 67

विशसन n butchering, slaughter 2, 322

विशाख m a name of Skanda 1, 19

विशाय m = *upaçâya* 4, 54

विशार्द् adj accomplished, learned 2, 178

विशाल् adj broad, great, large 4, 14 68

विशाल्ता f width, breadth 4, 101

विशिख 1) m an arrow 2, 311 2) विशिखा f a carriage-road 2, 134 Mâgha 15, 70

विशेष m 1) difference. 5, 85 2) species, kind 2, 14 150, etc

विशेषक m a characteristic or-

namental or sectarian mark on the forehead 2, 386. Mâgha 3, 63 10, 84 Rgh 3, 55

विशेषण n distinction 5, 95

विश्रब्ध adj reliable, trustworthy 2, 215

विश्रम्भ m reliance, trust, confidence 4, 84

विश्राणन n gift, donation 2, 264 Rgh 2, 54 निर्वाणविश्राणन Kâçikh 7, 84

विश्लेष m disunion, separation 5, 38

विश्व 1) p1 every one, all 4, 28 2) विश्वा f dry ginger 2, 460

विश्वकहु m a hunting dog 2, 127

विश्वकर्मन्, विश्वकृत् m a name of Tvashtri 1, 84

विश्वमेपज n dry ginger 2, 460

विश्वम्भरा f the earth 2, 1

विश्वरूप m Vishnu or Krishna 1, 21

विश्वस्ता f. a widow 2, 332

विश्वास m trust, confidence
4, 84 5, 62

विष् f excrements 3, 15

विष n poison 3, 19 24 5, 75

विषधर m a snake 3, 18

विषभिषज् m a poison-doctor
2, 458

विषमायुध m a name of Kâma
1, 33

विषमोन्नत adj unevenly
raised 4, 68

विषय m a district, a province
2, 129

विषयग्राम m the complex of
visible objects 5, 25

विश्राण 1) n the horn of an
animal 2, 112 2) m the tusks
of an elephant 2, 62 Mâgha
1, 60

विष्कम्भ m an impediment, an
obstacle 4, 84

विष्किर m. a bud (of prey)
2, 83.

विष्टय n the world 1, 133

विष्टर m 1) a couch, a seat
2, 155 2) a tree 2, 22

विष्टरश्रवस् m Vishnu or Kîish-
na 1, 24 Mâgha 14, 12

विष्टा f excrements 3, 15

विष्णु m the second god of
the Hindu triad In modern
mythology he is identified
with Krishna 1, 21 5, 70

विष्णुपद् 1) n the sky, the at-
mosphere 1, 137 2) विष्णु-
पदी f the Ganges 3, 51

विश्वक् adv everywhere 5, 88

विश्वक्सेन m Vishnu or Kîish-
na 1, 21 Mâgha 10, 55

विस n the fibrous root of a
lotus. 3, 60

विसंवाद m the infraction of
an engagement, deception
4, 63

विसंकठिका f a sort of crane
2, 95.

विसप्रसून n. a lotus. 3, 57.
Mâgha 5 28.

विसर् m a multitude 4, 1

विसर्ग m 1) dismissing, giving up 2) excrements 5, 49

विसार m a fish 3, 35.

विसिनी f a place abounding in lotuses 3, 60.

विस्तर m copiousness, prolixity 4, 81.

विस्तार m 1) expanse, diffusion 4, 81 5, 62. 99 2) the spreading branches and foliage of a tree. 2, 26

विस्तीर्ण adj. outspreading, large 4, 14.

विस्फार m the twang of a bow-string 1, 151

विस्फुलिंग m a sort of poison. 3, 25

विस्मय m surprise, amazement. 1, 91 4, 60. 5, 92

विस्र n the smell of raw meat 3, 9.

विस्रसा f the decrepitude of old age. 2, 348.

विहग, विहंग, विहंगम m a bird 2, 82

विहंगराज m a name of Garuda 1, 30

विहंगिका f. a porter's yoke 4, 73.

विहस्त adj. confused, bewildered 2, 227 Rgh 5, 49

विहापित n a gift, a donation 2, 264 Pk 4, 1

विहायस् n. 1) the sky the atmosphere 1, 137 2) (n) a bird 2, 82

विहायसा adv in the an 1, 137

विहार m. walking, walk 4, 41

विह्वल adj agitated, excited, alarmed 2, 231

वीकाश m 1) manifestation, display 2) disappearance, privacy. 5, 51.

वीखा f walking. 4, 41

वीची f. a wave 3, 31

वीणा f the Indian lute. 1, 96.

- वीत n driving an elephant as well with a goad as by spurring him with the feet 2, 67 Māgha 5, 47
- वीतराग m a Jain saint 1, 86 *tvam arhan vītarāgas tvam*, Pk 2, 27
- वीतिहोत्र m a name of Agni 1, 64
- वीथी f a row, a range, a line 4, 36
- वीध्र adj bright, pure. 1, 132
- वीर m 1) a hero 2, 199 2) the heroic sentiment in poetry 1, 92
- वीरणीमूल n = *uçira* 2, 467
- वीरहन् m a Brahman who has suffered the sacred fire to become extinct 2, 249
- वीरुध् f a far spreading creeper 2, 35 5, 47
- वीर्य n semen virile 3, 16 5, 75.
- वीवध m = *paryāhāra* 4, 73
- वृंहित n the roaring of elephants 1, 151
- वृक m a wolf 2, 73
- वृक्ष m a tree 2, 22 24 5, 26 42 45 47
- वृक्षोत्पल m a tree (pterosperrimum acerifolium) 2, 44
- वृजिन 1) adj curved, crooked 4, 11 2) n wrong, sin 3, 5 3) m curled hair 5, 11
- वृति f an enclosure 2, 135
- वृत्त 1) adj round 4, 68 2) n (good) conduct 2, 242
- वृत्तांत m tidings, intelligence 1, 146
- वृत्ति f livelihood, profession 2, 415
- वृत्र m 1) shrouding darkness 2) a son of Tvashti, the perpetual enemy of Indra 3) an enemy in general 5, 60
- वृत्रारि m. a name of Indra 1, 52
- वृथा adv vainly, uselessly 4, 99
- वृद्ध adj 1) old 2, 348 2) wise, learned 2, 177 1, 155

वृद्धश्रवस् m. a name of Indra
1, 52

वृद्धि 1) growth, increase 3,
32. 46 2) interest upon lent
goods 2, 417

वृद्धिजीवन n usury 2, 417

वृद्धोक्ष m an old bull, 2, 110
Kum 5, 70

वृद्धाजीव m a usurer 2, 417

वृंत n 1) the stalk of flowers
or fruit 2, 30 Rgh 5, 69 2)
a nipple 2, 371

वृंद n a flock, a multitude 4,
1 Kum 7, 52 Bhk 8, 10 31

वृंदारक m a god, a deity 1, 4
Pk 3, 228

वृश्चिक m a scorpion 3, 23

वृष m 1) a bull 2, 108 2) jus-

tice, virtue 1, 125 इदमेव

व्रतं स्त्रीणामयमेव परो वृषः

Kāçikh 4, 30 न च श्रिया

वियुज्येत संयुज्येत वृषेण च

ibid. 60, 2 Mārka 5, 21 3) a

mouse or rat. 2, 80. 4) वृषा
f a tree (justicia adhatoda
Lin) 2, 43.

वृषण m a testicle 2, 368

वृषदंश m a cat 2, 81

वृषन् m a name of Indra 1, 52

वृषभ m a bull 2, 108 114
5, 21.

वृषत्त m a Çūdra 2, 431

वृषस्यंती f mulier concubitus
appetens 2, 330

वृषाकपि m a name of Vishnu
1, 22.

वृषांक m a name of Çiva 1, 12.

वृषी f the seat of an ascetic
2, 256 Mhbh 14, 2726 Mārka
6, 26

वृष्टि f iam 2, 6 1, 77

वृष्णि m 1) a iam 2, 124
Vāj 14, 9 2) a ray of light
1, 39

वृहत् adj (f ti) great 4, 14

वृहत्तिका f an upper garment
2, 255

वृहत्कुक्षि adj. goit bellied 2, 453

वृहद्भानु m. a name of Agni
1, 64

वृहस्पति m. the preceptor of
the gods 1, 47

वृहस्पतिसव m. the name of
a sacrifice 2, 263

वेग m. speed, velocity 2, 288
315

वेगिन् adj. swift, speedy 2, 203

वेणी f. 1) a plait braid of hair,
worn by widows or women
in absence of their husbands
2, 375 Kum 2, 61 Mâgha 14,
30 2) a stream, a current.
3, 47

वेणु m. a bamboo 2, 49

वेतन n. wages, hire 4, 43

वेतस m. the ratan 2, 46

वेता f. = *vetana*, 4, 43

वेत्रधर m. a doorkeeper. 2, 269.

वेत्रासन n. a chair of wicker-
work 2, 156

वेद m. the sacred writings of

the Hindus 1, 9 8 2, 238
5, 82

वेदना f. 1) perception 3, 33
2) pain, agony. 3, 4

वेदांत m. the scope of the Ve-
das, that science which treats
of God as the only really
existent 1, 9

वेदिका f. 1) a signet ring 5,
37 2) a raised square piece
of ground in the centre of a
house or temple 2, 144

वेदी f. a raised piece of ground
purified for ritual purposes
2, 260.

वेधस् m. 1) Brahman 1, 6 2)
Vishnu 1, 25

वेध्य n. a mark, a butt 2, 313

वेपथु m. trembling, tremour
2, 446.

वेला f. tide, alternate course
of ebb and flow of the sea
3, 32 5, 53

वेलावन n. a wood (?) at the
sea-coast. 3, 32

वेष्टन n black pepper 2, 461.

वेष्टित adj bent, crooked 4, 11

वेशंत m a small pond 3, 53

वेष्मन् n a house 2, 136. 144
150

वेष्ट्या f a courtesan 2, 335.

वेष्ट्यापति m the husband of
a courtesan 2, 227.

वेष m decoration, ornament
2, 384 5, 74

वेषवार m a particular condi-
ment, consisting of mustard-
seeds, tamarind, peppers, etc
2, 166.

वेष्टित adj surrounded. 4, 27

वेसर m a mule 2, 295 Mâgha
12, 19

वेष्ट् f a cow that has taken
the bull 2, 114

वैकक्ष n an upper garment
2, 255.

वैकक्षक n a garland worn
scarf-like (in the same way

as the *upavita*) across the
chest 2, 398

वैकारिक m a jeweller 2, 433

वैकुण्ठ m Vishnu or Krishna
1, 22

वैखानस m = *vanaprastha*
2, 239

वैजनन m the last month of
pregnancy 2, 344

वैजयंती f. a flag a banner
2, 303

वैणव m a bamboo-stick. 4, 41

वैतंसिक m a butcher 2, 440

वैतालिक m a bard 2, 280
Mâgha 5, 67.

वैदूर्य n. the lapis lazuli 2, 20

वैदेह 1) m a merchant 2, 416
2) वैदेही f long pepper
2, 459.

वैद्य m a physician 2, 457

वैधेय (f i) adj foolish, igno-
rant 2, 181 Uiv p 30

वैनतेय m a name of Garuda
1, 30

वैनयिक m = <i>yogyâratha</i> 2, 290	वोटा f. a female servant 2, 337
वैपरीत्य n contrariety, reverse 4, 44	व्यंसक adj. deceitful, crafty 2, 194
वैमेय m exchange, barter. 2, 418	व्यक्त adj. wise, learned 2, 178
वैरंगिक m a passionless saint 2, 214 Pk 5, 92.	व्यंजन n a fan 2, 155
वैरिन् m an enemy. 2, 301	व्यंजन n condiment, sauce 2, 166
वैरोचननिकेतन n hell 3, 1	व्यतिरेक m exclusion, excep- tion 5, 90
वैवस्वत m a name of Yama 1, 71	व्यत्यय m. contrariety, reverse. 4, 44
वैशाख m a churning stick 2, 121	व्ययक adj. inflicting pain 2, 216
वैश्य m a man of the agricul- tural and mercantile cast. 2, 237 415	व्यथा f. pain, affliction 3, 4
वैश्रवण m a name of Kuvera 1, 78 5, 2	व्यपदेश m. pretence, sham, de- ceit 4, 24
वैश्वानर m a name of Agni 1, 62	व्यत्तीक n 1) fault, offence 4, 64 Mâgha 9, 85 2) deception 4, 63 Mâgha 7, 54
वैसारिण m. a fish 3, 35	व्यवच्छेद m shooting an arrow 2, 315
वैहासिक m. a jester, a buffoon. 2, 277	व्यवधान n 1) intervention, in- tervening space 5, 85 Mâgha 9, 51 2) covering, conceal- ment, 4, 34.

व्यवस्था f. 1) continuance of good conduct 5, 33 67 2) a judicial decision, a rule 5, 51

व्यवस्थोन n distribution 5, 53

व्यवहित adj separated, distant 4, 8

व्यवाय m 1) an obstacle, an impediment 2, 246 2) sexual intercourse 5, 29

व्याकुंचित adj curved, crooked 4, 11

व्याकुल adj 1) confused, tumultuous 1, 139 2) confused, perplexed, bewildered 2, 227

व्याकूति = *bhangr* 4, 77

व्याकोश adj budded, blown 2, 32 Mhbh 12, 899 Mâgha 4, 46

व्याख्या f a commentary 2, 245

व्याघ्र 1) m a tiger 2, 71 78 2) व्याघ्री f a plant (solanum jacquini Lin) 2, 464

व्याघ्राट् m a skylark 2, 93

व्याज्ज m pretence, sham, fraud 4, 24 *

व्याध m a huntsman 2, 441.

व्याधाम m a thunderbolt 1, 56

व्याधि m disease, sickness. 2, 445

व्यापादन n killing, slaughter. 2, 323

व्याप्त adj pervading, full 4, 17

व्याम m a fathom measured by both hands being extended to their full length, *ògyviá* 5, 19 Çatap B I, 2, 5, 14

व्याल m 1) a beast of prey. 5, 46 Manu 1, 39 2) a vicious elephant 2, 70 Mâgha 12, 28. 3) a snake 3, 18 4) a prodigal 5, 46

व्यालयाहिन् m a snake-catcher. 2, 458 व्यालयाही यथा व्यालं विलाडइरति बलात् Brahman 3, 28, 5 = Kâçikh 57. व्यालयाह्णियभूत्काचित् Kâçikh 45, 7

व्यास m 1) expanse, diffusion

detail 4, 81 5, 19 2) the supposed diaskeuastes of the Vedas and Purāṇas 2, 258

व्याहरण n व्याहार m uttering, pronouncing 1, 153 138

व्युत्थान n independance of action 4, 93

व्युत्पन्न adj conversant with the principles of science 2, 197

व्युष्ट n dawn, morning 1, 111

व्युष्टि f product, result 4, 92

व्युष्टिं ब्राह्मणपूजायां Mhbh 13, 7355

व्यूह adj extended, broad, large 4, 14

व्यूह m 1) the array or arrangement of troops in particular positions, τάξις 5, 9 2) a mass, a multitude 4, 2
विघ्नव्यूह Pk 4, 168

व्योमकेश m. a name of Śiva 1, 12

व्योमन् n. the ether, the atmosphere. 1, 137. 5, 72

व्योष n = *trikatu*, 2, 462

व्रज m 1) a cowpen, a station of cowherds 2, 107 Māgha 2, 64 2) a multitude 4, 1 Rgh. 6, 7 Māgha 12, 31 4, 32 6, 6 12, 43 14, 33

व्रज्या f walking, going 4, 91 Comp. Bhk 7, 70

व्रण m a bruise, a wound 3, 8

व्रत n a voluntary (*vrata* = *vrita*) act of religious merit, a pledge, a vow. 5, 67 74

व्रतति f a climbing plant 2, 25

व्रतादान n taking upon oneself the obligations of a devotee 4, 91

व्रतिन् m 1) a man engaged in the observance of any particular religious pledge, an ascetic, a devotee 2, 143 189 254 256 377 2) one engaged in the performance of a sacrifice. 2, 265.

व्रात m a multitude 4, 1.

व्रात्य m. a man who has lost

his title to cast in consequence of the neglect of sacramental rites in his youth 2, 249 Manu 2, 39
 ब्रीडा f shame, bashfulness 2, 412

ब्रीहि m 1) coin or gram in general 2, 424 5, 28 2) rice 2, 7

ब्रैह्मेय n a field of rice. 2, 7

श

शं ind joy, pleasure 1, 123

शकट m a cart 2, 289

शकल n 1) any fragment, a potsherd, an egg-shell, etc 4, 28 5, 18 2) the scull 3, 11

शकलिन् m a fish 3, 35 Comp *çalkin*

शकुन m a bird 2, 83.

शकुनि m 1) a bird. 2, 82 2) a kite 2, 95

शकुंत m 1) a bird 2, 82 2) a vulture 2, 92

शकुंति m a bud 2, 82

शकुल m a sort of fish 3, 37

शकृत् n. excrements 3, 15

शक्त adj able, competent 2, 231

शक्ति f a dart, a spear 2 321 308

शक्तिपाणि m a name of Skanda. 1 19

शक्र m. a name of Indra. 1, 54. 5, 40.

शक्रक्रीडाचल m the mountain Meru 1, 136

शक्रशरासन n a rainbow 1, 57

शक्रसारथि m Mātali, the charioteer of Indra 1, 61

शंकर m a name of Çiva 1, 11.

शंका f hesitation, doubt 4, 6

शंकित adj afraid 2, 200

- शंकु m 1) a post, a pale, a stake. 2, 296 2) a javelin 2, 321
- शंकुमत् adj filled with spikes 5, 44
- शंख m a conch, a shell 3, 42 1, 26
- शची f the wife of Indra 1, 55
- शतधार n a thunderbolt 1, 56
- शतपत्र 1) n a lotus 3, 57 2) m the woodpecker 5, 9
- शतमाख m a name of Indra 1, 52
- शतमूलिका f = *abhīru* 2, 464.
- शतरूदा f lightning 1, 60 Kum 7, 39
- शतांग m a carriage 2, 289.
- शतानन्द m a name of Brahman 1, 6
- शत्रु m an enemy 2, 301 5, 60
- शनैश्चर m the planet Saturn 1, 48
- शपथ m an oath 5, 62.
- शफ m a hoof 2, 286.
- शफरी f = प्रोष्ठी 3, 36 Māgha 8, 24
- शबर m the name of a barbarous tribe (the black) 2, 444
- शबरालय m the abode of savage tribes 2, 106
- शबल adj (f i) variegated, speckled 4, 51 56 Some poets, in defiance of grammar, use in the fem *çabalâ*, and say e. g तटभुवः शबलाः ।
- शब्द m 1) sound in general. 1, 138 2) speech 4, 81
- शब्दग्राम m the compass of the audible 5, 25
- शम m quietism. 1, 91
- शमन m a name of Yama. 1, 71
- शमल n excrement 3, 15.
- शमी f a pod 2, 34
- शंषा f lightning 1, 60
- शंब m. a thunderbolt 1, 56.
- शंबर 1) m a sort of deer. 2, 75 दृष्टाप्युद्धंडकोद्धंडं शबरं

शंबरो मृगः । धृष्टो न वर्त्म
त्यज्जाति Kâçikh 3, 46. 2) n
water 3, 26

शंबरसूदन m a name of Kâma
1, 32

शंबल n provender for a jour-
ney. 2, 203.

शंबाकृत adj double-furrowed
= *divisitya* 2, 421 P v, 4, 58
व्योमनि शंबाकुरुते चित्रं
निर्माति यत्नतः सलिले ।
क्षपयति पवनं सलिलैर्यस्तु
खले चरति सत्कारं ॥ Bhâm
1, 93

शंबूक m a cockle 3, 42

शंभल्ली f a procuress. 2, 337

शंभु m 1) Brahman. 1, 7. 2)
Vishnu 1, 25 3) Çiva 1, 11

शम्या f the pin of a yoke 2,
420

शय m the hand 2, 356

शयन n a couch 2, 152 1, 121

शयनस्थान n a sleeping apart-
ment 2, 140

शयु m the boa constrictor 3, 20

शय्या f a couch 2, 152

शर m 1) an arrow 2, 311 308
5, 5 2) a sort of grass (sac-
charum saia Rox) 2, 36

शरत्तन्मन् m a name of Skanda
1, 20.

शरण n a house 2, 137

शरद् f a year 1, 116

शरदा f. the autumnal season,
comprising the months Āçvina
and Kârttika 1, 113

शरव्य n an aim, a butt 2, 313
Mâgha 7, 24

शरारि m a bird (turdus gin-
gimianus) 2, 94

शरारु adj hurtful, mischievous
2, 217

शराव m a platter, a dish 2,
160 Çat B1 v, 1, 4, 13

शरीर n the body 2, 355 3,
11 20 5, 71

शर्मन् n joy, happiness 1, 123

शर्व m a name of Īiva 1, 11
Kum 6, 14

शर्वरी f the night 1, 107 Rgh
3, 2 Māgha 11, 5

शर्वाणी f the wife of Īarva
1, 15

शल्ल n the quill of a porcupine
2, 78

शल्लभ m a moth 2, 102

शल्लत्त 1) m a porcupine 2) n
the quill of a porcupine. 2, 78

शलाका f a spike, a pin, a
quill, any *piercing* object 5, 48

शलाकु adj (of fruit) fresh,
moist, raw 2, 34 *ṣalātuh kar-*
katī, ṣalātavo māshāh, ṣalā-
tūm phalām RM

शल्लिकन् m a fish 3, 35

शल्ल्य n 1) = *ṣalākā* 2) a ja-
velin 5, 48 The Īatap Br
writes *ṣalpa*

शल्लक m a porcupine 2, 78
Manu 5, 18 *ṣalpaka* Vs 24,
35

शव n a corpse 3, 7 Etym
either 'the burnt', or 'the
stinking'

शशांक, शशिन् m the moon
1, 42 112

शशिशेखर m a name of Īiva
1, 11

शश्चत् adv perpetually, always
4, 13 Etym an irregular (for
ṣuṣvat) participle of *ṣu*, to
swell

शष्प n young grass 2, 35 5, 14

शस्त्र n 1) iron 2, 16 2) a wea-
pon 2, 307 321.

शस्त्राजीव adj living by the
profession of arms 2, 250

शल्लत्रिका f a knife, a blade.
2, 318

शाक n m any pot-herb or ve-
getable. 2, 9. Yv. 1, 214.

शाकशाकठ, शाकशाकिन n
a field of vegetables 2, 9

शाक्य m. a. Buddha 1, 85.

शाकर m. a bull 2, 108.

शाखा f a branch 5, 21

शाखानगर n a suburb 2, 131

शाखामृग m an ape 2, 76

शाखास्थि n the bone of the
arm 3, 12

शाखिन् m a tree 2, 22

शाङ्गल adj green with young
grass 2, 4 Rgh 2, 17

शात adj thin, spare 4, 32

शातकुम्भ n gold 2, 18 5, 20
Māgha 9, 9

शात्रव m an enemy. 2, 301
Bhk 5, 81 Māgha 14, 44.

शाद् m. 1) young grass 5, 14
2) mud, mire 3, 56

शांत 1) adj becalmed, arrested
4, 82 2) keeping one's sen-
ses in complete control, and
m a saint of that description
2, 244 189 3) m the quieti-
stic sentiment in poetry
1, 92

शाप m reviling, curse, impre-
cation 1, 149

शांबरी f illusion, jugglery,
sorcery 4, 55. शांबरीमिद्र-
जालां वा मायामेतेन
वारयेत् Rgvidh 4, 23 मायां
स्वीकृत्य शांबरी Kāçikā
65, 30

शार adj mixed, blended 4, 56

शार्द adj. diffident, modest
2, 220

शार्ङ्ग n the bow of Vishnu 1, 26

शार्ङ्गिन् m Vishnu or Kṛishna
1, 21

शार्ङ्गल m a tiger. 2, 71.

शाल m 1) a tree (shorea ro-
busta) = *sāla* 5, 26. Rgh 1,
13 38 2) a tree in general
2, 22 3) a sort of fish 3, 37
4) a rampart 2, 133

शाला f 1) an upper or main-
branch of a tree 2, 27 2) a
house 2, 136

शालाजिर m. a platter, a dish
2, 160.

शालावृक m. a dog 2, 126.

शालि m. rice of several species 2, 425 7

शालिन् adj. excellent 2, 220

शालीन adj. diffident, modest 2, 220 Bhk 4, 23.

शालूर m. a frog. 3, 40 तपांते

वृष्टिसंयोगाच्छालूर इव
कोटरे। उद्यत्तास तयोर्गोत्रः

Kâçikh. 63, 28

शालेय n. a field of *çâh* 2, 7

शाव m. any young animal 2, 347 From the same root as *çâu*

शाश्वत adj. (f. i) perpetual, eternal 1, 125

शास्त्र n. an institute of science, a scientific book 5, 58.

शास्त्रविद् adj. versed in science 2, 244

शिक्य n. = *kâca* 4, 73

शिक्षित adj. 1) learned, accomplished, skilful 2, 180 2) skilled in archery 2, 316

शिक्षितायुध adj. skilled in (handling) weapons 2, 218

शिखंड m. a peacock's tail 2, 87

शिखंडिका f. = *lâkapaksha* 2, 377

शिखंडिन् m. a peacock 2, 86

शिखर n. 1) the peak of a mountain 2, 11 2) the top of a tree 2, 26

शिखरिन् m. 1) a mountain 2, 10 2) a tree. 2, 22 3) = कोयष्टि 2, 94

शिखा f. 1) a lock of hair on the crown of the head 2, 377. 398 2) a peacock's crest 2, 87 3) the head 5, 13 4) a flame 1, 65 Kum 1, 28 Mâgha 15, 7 5) a nipple 2, 371

शिखावल m. a peacock. 2, 86

शिखिन् m. 1) a peacock 2, 86 2) a comet 1, 49 3) fire 1, 62

शिति adj. black. 4, 49 Mâgha 15, 48

शियिल adj loose, lax 4, 92
A corruption of *slathula*

शिपिविष्ट 1) leprous 5, 31
2) baldheaded 2, 453 3) m
a name of Īiva 1, 13

शिफा f the root of a tree or
plant 2, 28 23

शिंबा f a pod 2, 34

शिरस् n 1) the head 2, 363
112. 399 409 3, 11 5, 13 2)
the top of a tree 2, 26

शिरसिज m the hair of the
head 2, 375 Māgha 7, 62

शिरा f. a vein. 3, 12 Yv 3,
81 100 101

शिरोगृह n a room on the top
of a house 2, 149

शिरोधरा f the neck 2, 361
Māgha 7, 20

शिरोरुह m the hair of the head
2, 375

शिला f. a stone, a rock. 2, 13

शिलींध्र 1) n a mushroom
2) a sort of tree 5, 45 Comp
Māgha 6, 32 72

शिलीमुख m 1) an arrow 2,
311 Kum 5, 54 2) a bee 2,
100 Rgh 4, 57

शिलोच्चय m a mountain 2, 10

शिल्पिन् m an artist, an ar-
tisan 2, 438 Yv 2, 249.

शिल्पिशाला f a workshop
2, 141

शिव 1) adj prosperous, aus-
picious 1, 122 2) m Īiva, the
third god of the Hindu triad,
the modern representative
of the Vaidic Rudra 1, 11 3)

शिवा f the wife of Īiva 1,
16 4) a jackal 2, 74 3) em-
blemic myrobalan 2, 463

शिवक m a post, a pale, a stake.
2, 296

शिवंकर, शिवताति adj pro-
pitious, auspicious 2, 185.

शिविका f. a litter, a palan-
quin 2, 295 Mhbh. 5, 458

शिविर n a camp 2, 297
Māgha 5, 68 15, 71

शिशिर 1) n cold, frost 3, 28

2) the cold season, comprising the months Mâgha and Phâlguna 1, 113

शिशु m the young of any animal 2, 347 Derived, like *çâva*, from the root *çu*, *çû*

शिश्र m the penis 2, 359

शिश्विदान adj sinful, wicked 2, 249

शिष्य m a disciple, a pupil 2, 245

शीघ्र 1) adj quick, speedy 5, 96 2) शीघ्रं adv quickly, rapidly 4, 12

शीघ्रवेधिन् adj promptly hitting the mark, a dead shot 2, 316

शीत m the iatan 2, 46

शीतक adj cold, dull, slow, apathetic 2, 232

शीतांशु m the moon 5, 70

शीधु n. spirituous liquor 2, 174.

शीन adj thickened, coagulated, congealed 2, 121.

शीर्ष n the head. 2, 363

शील n disposition, character conduct 2, 241 5, 43

शुक m a parrot 2, 93 4, 53

शुक्त n sou gruel 2, 163 This word, as well as *çukra*, *çuci*, *çukla*, is wrongly spelled with ç

शुक्ति f a pearl-oyster. 3, 42 Mâgha 8, 9

शुक्र 1) m the month Jyaishta 1, 114 Vs 7, 30 2) the planet Venus, considered as the spiritual guide of the Daityas 1, 48 3) n semen virile 3, 16 5, 67

शुक्रशिष्य m an Asura 1, 5

शुक्ल adj bright, white 5, 22 74

शुचि 1) adj bright, white 5, 22 2) pure 1, 132 3) m a name of Agni 1, 62 4) the month Âshâdha 1, 114

शुंठी f dry ginger 2, 460

शुंडा f 1) spirituous liquor 2, 174 2) an elephant's trunk 5, 20.

शुद्धांत n 1) a royal harem 2, 325 2) a king's mistress 2, 58

शुनक 1) m a dog 2, 126 2)

शुनकी f a bitch 2, 127

शुभ adj 1) handsome. 4, 4 2) auspicious 1, 122

शुभंयु, शुभसंयुत adj blissful, happy 2, 224 Bhk 1, 20 सह देवकुमारैस्तेरासांचक्रे शुभं-युभिः । Pk 4, 41.

शुभ्र adj bright, white 4, 47

शुल्क n 1) toll, duty, customs Yv 2, 47 261 263 2) the property settled on a woman by her bridegroom before marriage 5, 42 Yv 2, 144 Comp Bhk 5, 36

शुल्ब 1) n copper. 2, 15 2) शुल्बा f a rope 2, 442

शुश्रूषा f obedience, attention, diligent service 1, 129

शुषिर n a hole, a chasm 3, 2

शुष्कपर्ण n a dry leaf 1, 151

शुष्कफल n. dry fruit. 2, 34.

शुष्मन् n strength, power 4, 38 जंतूनां हृद्दद्यात्तशुष्मणां Kâçikh 81, 12

शूक n pity, compassion 4, 39

शूकर m a hog 2, 71. 5, 46

शूद्र m a man of the fourth or servile cast, in reality an individual of the aborigines of India 2, 237 238 431 In the Rv this word occurs only in that Brahminical interpolation, called the *purusha-sūkta*, in the Av and Vs we find the distinction between *âryas* and *çûdra*, *râjan* and *brahman* (Av X, 1, 3 Vs 26, 2)

शून्य adj empty. 5, 62

शूर m a hero 2, 199

शूर्पकाराति m a name of Kâma 1, 33

शूल n m a spit 2, 168

शूलक m an ill-trained, unbroken horse 2, 285

शूलिन् m a name of Çiva 1 11

शूल्य n meat roasted on a spit
2, 168

शृगाल m a jackal 2, 74 Etym
κρυάτης.

शृङ्खल m a chain for securing
an elephant, etc 2, 68 Rgh
5, 72 Gg 3, 1

शृङ्खलक m a camel 2, 125
Mâgha 12, 7

शृङ्ग n 1) a horn 2, 112 123
4, 79 5, 69 2) the top of a
mountain 2, 11 5, 35 3)

शृङ्गी f a sort of fish 3, 37

शृङ्गवेर n ginger 2, 461

शृङ्गाटक m a place where se-
veral roads meet 2, 134

शृङ्गार m the erotic sentiment
1, 92 5, 75

शृङ्गारचेष्टा f an outward or
bodily action by which love
is manifested 1, 89 Comp
Rgh 6, 12—19

शृङ्गारयोनि m a name of
Kâma 1, 32

शृङ्गिक m a sort of poison
3, 25

शृत adj boiled 2, 121. 261

शेखर m. a chaplet, a wreath
worn on the head 2, 399 Kum
7, 32 Mâgha 11, 46

शेफ, m शेफस् n the penis 2, 359

शेमुषी f intellect, understand-
ing, judgment 2, 179 वाच-

माचारसदृशी गिरा च सदृशं

मनः। शेमुषी (resolve) मनसा

तुल्यां Brahmap Utt 22 न

वै कार्या भवता शेमुषीदृशी

Kâçikh 95, 51

शेलु m a tree (cordia latifolia
or myxa Rox) 2, 42

शेवधि m a hoard, a treasure
1, 82 Rv 2, 13, 2 निरपत्या

च दुःशीला सा भवेदुःखशेवधिः

Kâçikh 37, 49

शेवाल n a waterplant (vallis-
neria octandra) 3, 61

शैक्ष m a pupil who has begun
to read the Veda. 2, 245

शैल m a mountain 2, 10 5, 20.

शैलालिन्, शैलूष m an actor
2, 437 Vs 30, 6 Yv 2, 48
Māgha 1, 69

शैवल n' = *cevala* 3, 61 Kum.
5, 9 Rgh 5, 46

शैवलिनी f a river 3, 43

शोक m sorrow, grief 1, 91

शोचन n mourning, grief 5, 89

शोचिस् n a ray of light 1, 38

शोण 1) adj red 4, 48 Kum
1, 9 2) m a horse of a chest-
nut colour 2, 282 Rv 1, 126,
4 5, 33, 9 3) the river Con,
rising in Gondwana, and fall-
ing into the Ganges ten miles
above Dinapore in the pro-
vince of Patna 3, 52

शोणाश्मन् m a ruby 2, 20

शोणित n blood 3, 10.

शोक m swelling, tumefaction
from disease 2, 447 Pro-
bably, a mere corruption of
gotha

शोभन adj handsome 5, 16

शोभा f. splendor, elegance,
beauty. 2, 410 5, 27 74

शोष m consumption 2, 447.

शौतिकेय n a pearl 3, 42.

शौडिक m a distiller of spiri-
tuous liquors. 2, 438. Yv.
2, 48

शौडोदनि m a Buddha 1, 85.

शौरि m 1) Vishnu or Krishna
1, 21 2) the planet Saturn
1, 48

शौर्य n heroism 5, 79.

शौल्लिकेय m a sort of poi-
son 3, 24

शौष्कल m an habitual eater
of meat 2, 196 Vs 30, 16

श्मशान n a cemetery 3, 16

श्मश्रु n the beard 2, 369

श्याम 1) adj dark, black 4,
49 2) श्यामा f the night
1, 108 3) = *priyangu* 2, 38

श्यामक m a grain (*panicum*
frumentaceum) 2, 429

श्यामकंठ m. a peacock 2, 86

श्यामल adj dark, black 4, 49

श्यामाक m = *çyâmake* 2, 429

श्याल m a wife's brother. 5, 54.

श्याव adj brown 4, 50.

श्येन 1) m a falcon 2, 98 2)
श्येनी f. the lily-leaf-like lady
4, 53

श्रद्धा f 1) faith, belief 4, 95
2) the longing (?) of a preg-
nant woman 2, 343

श्रथन n stringing a garland,
etc 4, 45

श्रमण 1) m a Bauddha men-
dicant 2, 190 2) श्रमणा f
a female beggar 2, 332

श्रमस्थान n a drilling-place
2, 315

श्रवण, श्रवस् n the ear 2, 361

श्रविष्ठा f the twentythird lu-
nar mansion 1, 51

श्राणा f rice-gruel 2, 165.

श्राद्धदेव m a name of Yama
1, 72

श्रांत = *çânta*. 2, 244.

श्री f (nom *çrîs*) 1) happness,
fortune 1, 31 2) beauty 5, 27

श्रीकंठ m. a name of Çiva. 1, 11

श्रीकंठसाव m a name of Ku-
veia 1, 78

श्रीखंड n sandal wood 2, 389
Gg 9, 10

श्रीद m a name of Kuveia 1, 78

श्रीधर m Vishnu or Kriishna
1, 23

श्रीनंदन m a name of Kâma.
1, 32

श्रीपति m Vishnu or Krishna
1, 21 Mâgha 13, 69

श्रीफल m the Vilva-tree 2, 39

श्रीवत्स m 1) a peculiar star-
like mark on Vishnu's breast
1, 27 Kum 7 43 2) Vishnu
1, 24

श्रीवत्सांक m a name of Vish-
nu 1, 21

श्रीवृक्ष m 1) the holy fig tree
2, 41 2) a ring of hair on the
chest and forehead of a horse
2, 283

अश्विक्चकिन् m a horse with
a *çrivriksha* 2, 283 Mâgha
5, 56

श्रुति f 1) the ear 2, 361 2)
sacred tradition, the Veda
1, 9 5, 10

श्रेणी f a line, a row, a range
4, 36

श्रेयस् 1) adj excellent, eminent
2, 220 2) n. bliss 1, 122 3)
righteousness, virtue. 1, 125.

श्रेष्ठ adj best, excellent 4, 4
2, 116 5, 8 14. 50 67.

श्रोण adj lame 2, 455 Rv. 2, 15, 7

श्रोणी f. the hip 2, 357.

श्रोत्र n the ear 2, 361.

श्रोत्रिय m a Brahman well
read in the Vedas 2, 240.

स्रक्ष्ण adj 1) slender, thin, small
4, 3 2) soft, gentle, of pleas-
ing address 2, 210 वाङ्
मधुरा स्रक्ष्णा Manu 2, 159

स्रथ adj loose, slack 4, 92
Urv. 146 Kum 5, 47 Mâgha
7, 62

स्नाधा f. praise 1, 145 Rgh.
1, 22.

स्नीपद् n elephantiasis. 2, 449

स्नेष m junction 2, 134

स्नेष्मन् m phlegm 2, 450. 451.
5, 6 Comp Teut *slîm*.

स्नेष्मल adj phlegmatic 2, 451

स्नेष्मातक m = *çelu* 2, 42.

स्लोक m renown, glory. 1, 153.

श्वःश्रेयस n prosperity, bliss
1, 122 Çat Br. 2, 1, 1, 13
Bhk. 4, 38

श्वदंष्ट्रा f = *gokshura* 2, 46

श्वन् m a dog 2, 126 127.

श्वपच m a man of a degraded
cast, the offspring of an *Ugrâ*
mother and Kshatriya father
2, 443 Manu 10, 19

श्वभ्र n a hole, a chasm 3, 2
Rv. 2, 27, 5 Urv. 18

श्वयथु m morbid intumescence.
2, 447 Comp *çvayatha* Çat
Br 4, 2, 1, 11

श्वशुर्य m a husband's or wife's
brother 5, 54

श्वसन m an, wind 1, 75 Comp.
Rv 1, 54, 5

श्यापद् m any beast of prey
2, 78 Rv 10, 16, 6

श्याविध् m f a porcupine 2,
78 Vs. 23, 56 24, 33

श्वित्र n white leprosy 2, 449

श्वेत 1) adj white 4, 47 2, 282
2) n silver. 5, 5

श्वेतच्छद् m a goose 2, 96

श्वेतरोचिस् m the moon 1, 42

श्वेतवासस् m a Bauddha men-
dicant 2, 189

श्वोवसीय n (*cras melius tibi*),
prosperity, bliss 1, 122

ष

षट् n an aggregate of six 2,
128

षट्मन् m a Brahman 2, 236
Comp Manu 1, 88

षट्चरणा m a bee 2, 100

षड्भ n This word attached to
the names of beasts of burden,
signifies an aggregate of six,
e. g अश्वषड्भं, वृत्तिषड्भं
2, 128.

षड्ज m the first or, according
to others, the fourth note of
the Hindu gamut 5, 77

षड्दशन adj having six teeth
2, 112

षंड m Combined with names
of trees (and plants), it signi-
fies a multitude 5, 25 Comp
तरुषंड, and Am I, 2, 3, 41,
where Kshirasv derives the
word from the root *san*, just
as Ujjv *Ambhoja*° Mâgha
11, 64 *kumudakamala*° 11, 15.

षण्ड m a eunuch 2, 275 षण्डव
n being castrated 2, 109
The correct spelling is शण्ड.

षण्डतिल m barren sesame
2, 428.

षण्मुख m a name of Skanda
1, 19

षष्टिकस n a field of *shashtika*

(a sort of rice ripening in the
course of sixty days) 2, 8

षोडत् m a young ox that has
got the first six teeth 2, 112

स

संयत् f war, battle 2, 298

संयत adj 1) constrained, bound
2, 185. 2) one who controls
his passions 2, 189

संयम m coercion 2, 242

संयुग n war, battle 2, 298

संयोग m connexion, junction.
2, 451

संरंभ m. conceit, pride 4, 37

संलाप m conversation 1, 150

संवत्सर m a year 1, 116 5, 22

संवन्न n subduing by magic
rites 4, 31 विद्वेषणां संवननं

विषग्रं Rīgvidh. 1, 2. स्त्रियं

चेद्भिमन्येत तस्याः संवननं

महत् 3, 19 Comp *venenum*

संवर्त m. 1) a year. 5, 15 2)

the periodical destruction of
the universe 1, 117

संवसथ m a village. 2, 103

संवाहक m a shampooer
2, 435.

संवित्ति f 1) perception 5,
33 2) understanding 2, 179.

संवीत, संवृत adj wrapped up,
covered 4, 58 96

संवेग m pride, conceit 4, 37

संवेद्य m. the junction of two
rivers 3, 47

संवेशन n. sexual intercourse
2, 414

संव्यान n an upper garment
2, 391.

संशय m doubt 4, 6

संशित adj decided, determined
2, 247

संश्रव m an agreement, a promise 4, 30

संश्लेष m connexion, union 5, 49.

संसर्ग m connexion, association
5, 59

संसार m the vicissitude of terrestrial existence, the present world. 5, 20

संसारिन् m a sentient being
1, 134.

संसिद्ध adj prepared, made 2, 167 168

संसिद्धि f. accomplishment, completion 5, 80

संस्कार m. 1) preparation. 5, 57. 2) the realising of past perceptions. 4, 95

संस्कारहीन adj one who has not received those sacraments by which he is entitled to be received into one of the three first classes 2, 249

संस्कृत adj 1) prepared 2, 167.
2) purified 2, 260 4, 77 3)
finished, educated 2, 197 4)
excellent 4, 96

संस्तर m 1) a couch 5, 32 2)
a sacrifice, or rather the ritual arrangements for a sacrifice 2, 259 Mhbh 1, 2885

संस्तव m intimate acquaintance, familiarity 4, 88

संस्तयाय m a habitation, a house
2, 136

संस्था f. 1) proper conduct, settled occupation 5, 33
Manu 1, 21 2) death 3, 6

संस्थान n 1) a place where four roads meet 2, 134 2)
disposition, distribution, व्यवस्था (avayavavibhâga RM)
4, 93.

संस्थित adj dead 3, 7

संस्फोट m conflict, war 2, 298

संस्मरण n remembering 5, 97

संस्तुति f a combination, a mass, a multitude 2, 9 4, 1

संस्तनन n the body. 2, 355

संहर्ष m rivalry, emulation,
contention 4, 101 देवासुरा-

णां समजायत । ऐश्वर्यं प्रति
संहर्षः Matsyapur 25, 10

संहार m the periodical de-
struction of the universe
1, 117

सकल adj entire, whole 4, 28

सकृत्प्रज m a crow 2, 90

सक्थि n the thigh 2, 360

सखि 1) m a friend 2, 273 2)
सखी f a female friend 2, 332

साव्य n friendship 4, 21

सगर्भ m ἀδελφός, a brother by
the same mother 2, 353

सगोत्र m a kinsman 2, 354

संकट adj strait, narrow; and
n a strait 5, 41 Mārka Pur
10, 26 Urv 49 बंधनागारसं-
स्थो ऽपि प्राप्तो ऽपि विपदं
परां । प्राडुर्भावं भैरवस्य
श्रुत्वा मुच्येत संकटात् ॥ Kā-
ṭikha 31, 156

संकथा f colloquy, conversa-
tion 4, 94

संकर m. sweepings, off-scour-
ings 2, 147

संकर्षण m a name of Baladeva
1, 29

संकल्प m a mental determi-
nation, a resolve 4, 88

संकल्पजन्मन् m the will-born
god of love 1, 32 Comp
Kum 3, 24

संकाश m appearance, at the
end of compounds like, si-
milar 4, 53

संकुल adj crowded, full of 4, 17

संकेत m a sign, a signal, a to-
ken 5, 36

संकेतक m an agreement, a
convention 5, 83

संक्रंदन m a name of India
1, 52

संक्षेप m conciseness 4, 81

संख्य n 1) a battle, war 2, 298
2) संख्या f. number 2, 128
129 5, 50 3) the reasoning
faculty, understanding 2, 179

संख्यावत् adj intelligent 2,
178 रणांगणे कृतांताभः

संख्यावांश्च सदोजिरे, Kā-
ṣikha 82, 8

संगत n friendship 4, 21 Kum
5, 39

संगति f coming together,
meeting 5, 35

संगम m junction 3, 47 Comp
Yv 1, 278

संग्र m 1) war 2, 298 2) an
agreement, a promise 4, 30
Rgh 5, 26

संगीत n the exhibition of sing-
ing and music 1, 95 गीतं
वाद्यं च नृत्यं च त्रयं संगी-
तमुच्यते Āuomani cited by
Nârây

संगीति f conversation 4, 94

संग्रह m 1) a gathering, a col-
lection 5, 54 61 2) conden-
sation, conciseness 4, 81

संग्राम m a battle, war 2, 298

संग्राह m the closed hand, the
fist 2, 368

संघ, संघात m a mass, a mul-
titude 4, 1 3, 28 5, 25 81

सचिव m a minister, a sena-
tor 2, 271

सज्जन m an honest man 2,
217 Mâgha 16, 22

सज्जित adj 1) (an elephant)
accoutred for war 2, 66 2)
(probably an error of themss
for ṣkynta) suspended 4, 83

संचय m a collection, a multi-
tude 4, 1

संचारिका f a female messen-
ger, a go-between 2, 336

संज्ञवन n = catuḥçâla 2, 137

संज्ञपन n killing, slaughter
2, 323

संज्ञा f 1) a sign, a signal. 5,
36 2) an appellation, a name
1, 152 2, 282 5, 33 3) con-
sciousness 5, 36

सटा f = जटा 2, 377

सत् 1) adj intelligent, wise 2,

- 177 2) सती f a faithful wife. 2, 340
- सततं adv always 4, 13
- सत्तम adj best, excellent 4, 5
- सत्ता f being, existence 5, 64 82
- सत्त्व n 1) a forest 2, 55 2) a sacrifice 2, 259
- सत्त्वशाला f an alms-house 2, 142.
- सत्त्व n 1) being, existence 5, 82 2) reality or goodness, the first of the three qualities of nature, see *rajas*, *tamas* 5, 82 78 79 3) strength, vigour 5, 82 4) a living being 5, 82 3, 34
- सत्य 1) adj true 1, 141 144. 2) n truth 5, 96
- सत्रं adv together 5, 91.
- सत्वर adj quick, speedy 4, 12
- सदन n a habitation, a house. 2, 136
- सदस् n an assembly 4, 60
- सदा adv. always. 5, 101
- सदागति m wind, air 1, 76
- सदृक् adj similar, like 4, 9 Vs 17, 84.
- सदृश् adj. similar, like 4, 9 5, 88 95
- सदृश adj (f. ि) similar, like 4, 9
- सदेश adj near, neighbouring 4, 7
- सद्वान् n a seat, a house, a habitation 2, 136
- सद्यस् adv at once, on the spot 4, 67 1, 118
- सद्यस्क adj new, recent 4, 78
- सधर्मचारिणी f a wife 2, 339
- सना adv. always 5, 101
- सनातन 1) adj. (f ि) perpetual, eternal 1, 125 2) m Vishnu or Krishna 1, 25.
- सनाभि m a kinsman 2, 354
- सनीड adj. near, neighbouring 4, 7

संततं adv always 4, 13

संतति f offspring, a child 2, 342

सतमस n overspreading darkness 1, 110 Māgha 9, 22 Bhk 5, 2

संतान m one of the five trees of heaven 1, 135 Kum 6, 46 7, 3 Māgha 6, 67

संदर्भ stinging together (as a garland by means of a thread), composing artificially, a poetical composition 4, 45

संदान n a rope for tying cattle 2, 122

संदेह m doubt 4, 6 5, 3 94

संदोह m (lit *the whole of the drawn milk* Comp Nāṇada cited in the Mit on Yv 2, 164) a mass, a multitude 4, 1

संधा f 1) an agreement, a promise, a convention 4, 30 Taitt Bī I, 7, 1, 6 2) a boundary, a limit 5, 32 *)

*) Correct accordingly the meaning given under *aradha*

संधान n sou gruel 2, 163

संधि m 1) union 5, 49 2) a joint or articulation of the body 2, 368 Yv 3, 102 3) a chink, a crack, a mine 4, 86 5, 49

संध्या f twilight 1, 106

सन्न adj sunk, becalmed, ceased 4, 82

संनड adj aimed, accoutred 2, 305

संनाय्य n the substance given as an oblation at a burnt offering 2, 261 The correct spelling is *sānmāyā* P III, 1, 129 Ait Bī 7, 2 4 Çat Br I, 6, 2, 6 II, 4, 4, 8 12, etc

संनाह m 1) arming for a battle 5, 57 2) armour, mail 2, 304

संनाह्य m an elephant fit for war 2, 69

संनिकृष्ट adj near 4, 7

संनिधान n संनिधि m vicinity 4, 7 5, 5 89

संनिभ (at the end of compounds) similar, like 4, 9

संनिवेश = संस्थान 4, 93

संन्यास m abstaining from food
4, 75 Comp Bhk 7, 76 This
explanation has the fault
called *avyāpti*

सपत्नाकरण n worrying some-
body to death 4, 80 Comp
P 5, 4, 61

सपत्न m an enemy 2, 301.

सपदि adv on the spot 4, 67

सपर्या f worship, adoration
1, 128

सपिंड m a kinsman entitled
to participate in the offering
of funeral cakes to deceased
relations as far as the sixth
degree, both in an ascending
and descending line 2, 354
5, 50 Manu 5, 60

सपीति f drinking in company,
a comotation 2, 173 Rv 8,
1, 23 Vs 18, 9 28, 16

सप्तकी f a girdle, a zone 2, 405

सप्ततंतु m a sacrifice 2, 259
Māgha 14, 6

सप्तर्षि m pl the constellation
Ursa Major 1, 50

सप्तलता f many-flowered nyk-
tanthes 2, 52

सप्तार्चिस् m a name of Agn.
1, 62 68

सप्ताश्व m the sun 1, 36

सप्ति m. a horse 2, 281

सभा f 1) a hall 4, 93 2) an
assembly 4, 60 5, 35

सभाजन n affection, friendship
4, 21

सभिक m the keeper of a gam-
bling-house 2, 233 Yv. 2,
199 201.

सम 1) adj similar, like 4, 9.
2) समं adv together 5, 91
2.58 4) समा f a year. 1, 116.

समग्र adj entire, whole 4, 28

समंततस्, समंतात् adv from
all quarters, everywhere 5, 88.

समंतभद्र m a Buddha 1, 85

समय m 1) an agreement, a
covenant 2) custom, practice

5, 83 3) established truth, a
dogma 1, 10 5, 83 4) time
5, 83 34 (= कठ ?)

समया adv near 5, 93 Mâgha
6, 73 12, 52. 15, 9

समर् n. a battle, war 2, 298

समरोचित adj fit for war
2, 69

समर्थाद् adj. bordering upon,
near 4, 7.

समवर्तिन् m. a name of Yama
1, 71

समवाय m an association, a
joint company 4, 1 Yv 2, 259

समसृप्ति f the universal sleep,
the periodical destruction of
the universe 1, 117

समस्त adj. all, whole 4, 28
2, 242

समांसमीना f. a cow bearing
a calf every year 2, 117

समाख्या f fame, renown 1,
153

समाघात m conflict, war, a
battle 2, 299

समाज m. 1) an assembly 4,
60 Rgh 5, 76 2) a multitude
of men 4, 1.

समाधान n समाधि m fixing
the thoughts intently on an
object under consideration,
deep meditation 1, 128.

समान adj similar, like 4, 9

समानोदर्य m a brother by
the same mother 2, 353 Bhk
7, 86

समाप्ति f end, conclusion 5,
101

समाल्भन n smearing the body
with fragrant unguents 2, 385

समास m. condensation, con-
ciseness, brevity 4, 81.

समासप्राय adj consisting for
the most part of compound
words 1, 143

समाहार m contraction, con-
ciseness, brevity 4, 81

समाह्वय m 1) a single com-
bat, or combat in general 2,
299 2) a name 5, 33.

समित् f war, a battle 2, 298

समिति f. 1) meeting 2) an assembly 5, 35 3) war, combat 2, 298

समिध् f fuel 1, 69

समोक् n conflict, war, a battle 2, 298

समीचीन adj (tending towards one direction), concordant, consistent, true 1, 144

समीप n neighbourhood, vicinity 4, 7 5, 63

समीर, समीरण m wind, air 1, 76

समुख adj eloquent 2, 219

समुच्छ्रय m height (of a tree, etc) 2, 26

समुद्य m 1) a mass, a multitude 4, 1 2) combat, war 2, 298

समुद्र m a casket, a box 4, 79 Yv 2, 247

समुद्र m the sea 3, 30 5, 52

समुद्रकांता f a river 3, 43

समुद्रवसना f. the earth 2, 1

समुद्रवह्नि m submarine fire. 1, 70

समुन्नम m overbearing, concerted 2, 228

समूह m an assemblage, a multitude 4, 1 2, 336

समृद्ध adj wealthy 2, 201

संपत्ति f welfare, prosperity 2, 242

संपराय m war, combat 2, 299

संविंडितांगुलि adj having the fingers joined or closed 2, 382.

संपुठ m a casket, a box 4, 79.

संपृक्त adj mixed, combined. 4, 56

संप्रदाय m oral tradition, traditional doctrine 2, 247 5, 91 Māgha 14, 79

संप्रयोग m copulation 2, 414.

संप्रश्न m a question, an enquiry 5, 90 100

संप्रहर्ष m great joy 5, 89

संप्रहार m combat, war 2, 298

संबंध m connexion 5, 52

संवाध 1) adj strait, narrow, crowded Māgha 8, 2 Mhbh 1, 2875 2) m the vulva 5, 41

संभव m origin 5, 95

संभाव्य adj possible 5, 88

संभेद m a confluence of waters 3, 47.

संभोग m 1) enjoyment 2) sexual intercourse 5, 42

संभ्रम m conceit, pride 4, 37

संमद m joy, pleasure 1, 123

संमर्द m 1) the pounding or grinding of fragrant substances 4, 84 2) a conflict, a battle, war. 2, 299

संमार्जनी f a brush, a broom 2, 147

सम्यच् adj (nom सम्यङ्समीची सम्यक्) concordant, correct, true 1, 144

सम्राज् m a universal monarch, one who has performed the *râjasûya* sacrifice 2, 267

सरक m a goblet 2, 172

सरघा f a bee 2, 101 Rgh 4, 63

सरढ m. the gecko (*lacerta* gecko) 2, 79

सरणि f a road, a path 2, 105 Anandalah 18 37

सरमा f a bitch 2, 127

सरत्त 1) adj upright, straightforward, candid 2, 230 2) a sort of pine (*pinus longifolia* Roxb) 5, 26 Rgh 4, 75 Kum 1, 9

सरस् n सरसी f a pond 3, 53

सरस्वत् 1) m the sea, the ocean 3, 30 2) सरस्वती f a river in general 3, 43 3) the goddess of speech 1, 8

सरित् f a river 3, 44

सरित्पति m the sea 3, 30

सरिद्वरा f the Ganges 3, 51

सरीसृप m a snake 3, 18

सरोज, सरोरुह n a lotus 3, 57

सर्ज m a tree (*shorea robusta*).
2, 40

सर्प m a snake 3, 18

सर्पभुज् m = *râgasarpa* 3, 21

सर्पाशन m a peacock 2, 86

सर्पिस् n clarified butter. 2,
120 167.

सर्व pr all, whole 4, 28 2, 21.

सर्वसृष्टा f. the earth 2, 1.

सर्वज्ञ m. a name of Çiva 1, 11

सर्वतस् adv from all parts,
everywhere 5, 88

सर्वभक्ष adj eating all manner
of food 2, 196

सर्ववेद् m a Brahman who has
read the four Vedas. 2, 240

सर्ववेदस् m a man who, at the
conclusion of the *viçvayit* sa-
crifice, divides all his pro-
perty among the priests
2, 263

सर्वसंनहन् n. a complete ai-
mament 2, 306

सर्वसंनाह् m the universal
spirit (?) 5, 15

सर्वसस्य adj bearing all man-
ner of coin 2, 3

सर्वस्व n the whole property
2, 263

सर्वात्मन् m. = *sarvasannâha*
5, 15

सर्वात्रीन adj eating all man-
ner of food, whether clean or
otherwise. 2, 196

सर्वाभिसार m. an attack with
complete forces 2, 306

यमनस्य भटाः सर्वाभिस्ता-
रेणाभ्यषेणयन् Pk 4, 161

सर्वायस adj (f ?) made all of
non 2, 312

सर्षप m mustard 2, 426

सत्तिल n water 3, 26 41

सहकी f = *gajapriyâ* 2, 44

सव m a sacrifice 2, 259

सवन n bathing, an ablution
2, 253

सवितृ 1) m the sun 1, 35 2)

सवित्री f a mother 2, 349

सविध, सवेश adj near 4, 7 8

सव्य adj left, *laevus* 4, 71

सव्येष्ठ m. the charioteer who stands on the left of a champion 2, 294

ससीमन् adj conterminous, near 4, 7

सस्य n corn, grain 2, 419 6

सह adv together 5, 91 99

सहकार m the Mango tree 2, 37

सहचरी f 1) a wife 2, 339 2) a species of *Barleria* with yellow blossoms 2, 50

सहदेवा f a plant = दंडोत्पल 2, 44

सहपानक n drinking together 2, 173

सहस्र 1) n strength, power. 4, 38 2) m the month *Mārgaśīrsha* 1, 114

सहसा adv 1) suddenly 2) instantly 5, 98

सहस्त adj skilled in handling weapons 2, 218

सहस्य m the month *Pāṇṣha* 1, 114

सहस्रकिरण m the sun. 1, 35

सहस्रदंष्ट्र m = पाठीन 3, 36

सहसनयन m. a name of India 1, 52

सहस्रपत्र n a lotus 3, 57

सहाय m a companion 2, 273

सहिष्णुता f forbearance, patience 4, 40.

सहृद्य adj intelligent 2, 218 Māgha 8, 51.

सांयात्रिक m a sea-trader 3, 33 Māgha 3, 76 सांयात्रिक इवागाधे भिन्नपोतो महार्णवे Kāçikh 7, 120

सांवत्सर m an almanac-maker, an astronomer 2 248

साकं adv together 5, 91

साकल्यवचन n a complete perusal 2, 246

साक्षात् adv. 1) evidently, manifestly 2) like 5, 88 The separation of the meanings is quite unwarranted

सागरं m. the ocean 3, 30

सातिसार adj. afflicted with diarrhoea. 2, 451.

सातीन m. pease (pisum sativum) 2, 427

सात्यवतेय m. a name of Vyâsa 2, 258.

सावत m. a name of Baladeva 1, 28.

सादिन् m. a horseman 2, 235
Mâgha 12, 22. 31

साधन n. 1) accomplishing, achieving 2) an instrument, an implement 3) an agent, a means, an expedient 4) a component part of an army. 5) property, wealth 6) torture 7) the penis 5, 80

साधु 1) adj. righteous, honest 2, 217 2) pleasing, handsome 4, 4 3) साधी f. a virtuous, faithful wife. 2, 340.

साधस n. fear, terror 4, 40.

सानु n. tableland on a mountain 2, 11

सानुनय adj. kind, polite 5, 96 R. I, 60, 23

सानुमत् m. a mountain 2, 10.

सांव n. 1) pleasing, conciliatory language 1, 141 2) conciliation 4, 95.

सांवन n. courtesy, complaisance 4, 64

सांदृष्टिक n. the immediate result of actions. 1, 118

सांद्र adj. thick, dense, compact. 4, 32 सांद्रिभचर्म Mâgha 4, 64 सांद्रसुधा 4, 28.

सात्त्वदीन n. friendship. 4, 21
Comp Kum 5, 39

सामन् n. conciliation 4, 95

सामि adv. half 4, 28.

सामीप्य n. nearness. 5, 93.

सामोद्भव m. an elephant 2, 59.

सांपरायिक m. a wai-chariot 2, 291

सांप्रत 1) adj (f i), fit, proper
2) सांप्रतं adv. at present,
now 5, 94

साम्य n. equality 1, 94.

साम्यावस्था f equal state,
equipoise. 5, 78

सायं adv in the evening 1,
109 This word seems to be
the gerund of *so*, and to have
signified originally 'having
finished' A mase *sāya* does
not exist, nor is the compa-
rison with the Latin *serus*
more than an idle conjecture

सायक m an arrow 2, 311

सार 1) m pith, marrow, sap
2, 28 5, 67 2) strength,
power 3) semen virile 5, 67.
4) n substance, property,
wealth 1, 80 5, 67 5) adj
excellent, best 5, 67 संसारे
मानुष्यं सारं मानुष्यके च
कौलीन्यं Vāgbh Al 4, 127

सारघ n honey 2, 466 Comp
Rv. 8, 4, 8 Vs. 19, 91. 95.

सारंग 1) adj (f i?) variegated

4, 51 2) m a deer 2, 75 3)
the Cātaka (cuculus melano-
leucus) 2, 93 .

सारणि f a water-conduit 3,
63

सारथि m a charioteer 2, 293

सारमेय m a dog 2, 126

सारस m the Indian crane,
and सारसी f its female
2, 89

सारसन n a girdle, a zone.
2, 405

सारिफलक m a draught-
board 5, 59

सार्थ m a multitude of living
beings, a caravan, etc 4, 1.

कदाचित्तात्पितृव्येण श्रुतः
कार्पटिकानां हि सार्थः सार्थो
महास्वनः Kāṭikh 12, 26

सार्थं adv together. 5, 91

सार्षिष adj. (f i) dressed or
cooked with clarified butter.
2, 167

सार्वभौम m 1) a universal

monarch 2, 267 Comp Mhbh
1, 3120 2) the elephant of
the northern region 1, 104

साल m = śāla 2, 40

साल्ना f a dewlap 2, 111

सिंह m a lion 2, 59 5, 70

सिंहनाद् m a war-cry 4, 100

सिंहासन n a throne 2, 268

सिकता f sand, gravel. 3, 48

सिक्थक् n beeswax 2, 400

सिंघिनी f the nose 2, 366.

सिच् f the skirt of a web or
dress 2, 396 Rv 3, 53, 2 10
18, 11 Av 14, 12, 1

सिचय m cloth. 2, 393

सिंजिनी f. 1) a bowstring 2,
309 5, 79 2) a tinkling or-
nament for the ankle 2, 406

सित adj white 4, 47 2, 283

सितांबर m a Buddha mendi-
cant 2, 189

सितांबुज n. a white lotus 3,
58

सितेतर adj black 2, 97. Kum
1, 38

सितेतरगति m fire 1, 62

सिद्ध m a kind of genius dwelling
between heaven and earth
1, 87 Yogasūtra 3, 33 This
is a post-vedic mythological
fiction formed on the analogy
of *sādhya*

सिद्धांत m an established con-
clusion (प्रमाणेन प्राप्तो ऽर्थः),
a dogma 1, 10 5, 83 84

सिद्धार्थ m 1) a Buddha. 1, 85.
2) mustard 2, 426

सिद्धन् n a sort of cutaneous
eruption. 2, 447 451

सिद्धमल adj afflicted with
sidhman 2, 451 Vs 30, 17

सिनीवाली f the phase of
the moon preceding the first
night of the first quarter, in
which the moon rises partly
visible 1, 112 दृष्टचंद्रा सि-
नीवाली नष्टचंद्रा कुहूरि-
त्येतावमावास्याभेदौ Gī-
dhara. The first part of *simi-*

- vali* is *sinî*, the obsolete fem of *sita*, white, the second signified perhaps 'ring' *Sinî* *sitâ valâ kalâsyâm Kshîrasv*
 चंद्रं सिनी (sinivâlî) च कुहू-
 श्रैव द्युतिः पुष्टिः प्रभावसुः।
 कीर्तिर्द्युतिश्च लक्ष्मीश्च नव
 देव्यःसिषेविरे Kâçikh 14,33
- सिंदुवार m = निर्गुंडी 2, 45
 Kum 3, 53
- सिंधु 1) f a river in general
 3, 43 5, 52 2) m the ocean
 5, 52.
- सिंधुपारज adj born in the coun-
 try traversed by the Sindh
 river 2, 284
- सिंधुर m (the Sindh-born), an
 elephant. 2, 59
- सिंधूत्य n river-salt 2, 459
- सीकर m. rain driven down by
 wind, thin drizzling rain 1,
 59 Rgh. 5, 42
- सीता f. a furrow. 2, 421.
- सीत्य n *ortion*, corn, grain
 2, 419
- सीमन् n (?) a boundary, a li-
 mit 2, 104 Yv 2, 151.
- सीमंत m the parting of the hair
 of women 2, 374 Mâgha 8
 69
- सीमंतिनी f. a woman. 2, 326
 Bhk 5, 22.
- सीमा f a boundary, a limit
 2, 104. Yv 2 152 228
- सीर m a plough 2, 420
- सीरिन् m a name of Baladeva.
 1, 28
- सीसक, सीसपत्र n. lead 2, 17
 Yv 1, 190.
- सुकृत n righteousness, virtue.
 1, 125
- सुकेशी f the name of an Ap-
 saras. 1, 88
- सुख n joy, pleasure. 1, 123 5, 61.
- सुगत m a Buddha. 1, 85.
- सुगंधिता f fragrance. 1, 77.

सुचरिता f a well-conducted,
faithful wife. 2, 340.

सुत m a son. 2, 342

सुत्रामन् m a name of Indra
1, 53

सुदर्शन n the disc of Vishnu
1, 26.

सुधा f 1) the food of the gods,
ambrosia. 1, 133 2) lime,
mortar, plaster 2, 139 Mâgha
12, 62

सुधी adj sensible, intelligent,
wise 2, 178.

सुनासीर m a name of Indra
1, 53 Comp *Roth* on Nirukta
9, 41

सुनिश्चित adj. firmly decided
2, 247.

सुन्दर 1) adj (f. *a* and *i*) beauti-
ful. 4, 4 2) सुन्दरी f a beauti-
ful woman 2, 326

सुपर्ण m a name of Garuda
1, 30

सुपर्णकेतु m. a name of Vishnu
1, 22

सुपर्णीतनय m. a name of Ga-
ruda 1, 30.

सुपर्वन् m a god, a deity 1, 4

सुप्रतीक m. the elephant of
the north-east quarter 1, 104
Rgh 5, 75.

सुप्रभा f one of the seven
tongues of Agni 1, 68

सुभग adj. pleasing, beautiful
2, 212

सुमनस् 1) m a god, a deity
1, 4 2) f a flower 2, 31
Mâgha 7, 2 8, 10.

सुमेरु m. the mountain Meru
1, 136 Rgh. 5, 30.

सुर m. a god 1, 4. 119

सुरज्येष्ठ m Brahman 1, 6.

सुरत n sexual intercourse 2,
414. 5, 29.

सुरतरु m a tree of heaven.
1, 135.

सुरपति m a name of Indra.
1, 52

सुरपर्णिका f. a tree (rottleria
tinctoria Rox.). 2, 53

सुरपर्वत m the mountain Meru
1, 135

सुरभि 1) adj excellent 5, 14
Comp Rgh 2, 3 2) f a cow
2, 113

सुरशत्रु m an Asura 1, 5.

सुरसन्नन् n heaven 1, 3

सुरसरित् f the Gangâ 3, 51

सुरा f spirituous liquor. 2, 174
Rv 1, 116, 7 7, 86, 6 8, 2,
12 10, 107, 9

सुरंगा f a mine, a subterranean passage 4, 86 Hind
سُرنگ. Benfey very properly
considers this word as a corruption of *svaryā*

सुरेंद्रजित् m a name of Gai-
ruda 1, 30

सुवर्ण n gold 2, 18

सुवर्णकार m a goldsmith 2,
433

सुवासिनी f a half grown-up
girl 2, 328

सुषम 1) adj beautiful 4, 4 2)
सुषमा f. brilliancy, beauty

2, 410 ध्रुवौ विनीले रेजाते

सुषमासुंदरे विभोः Pk 4, 51
5, 19

सुहृद् m a friend 2, 273 .

सूक्ष्म adj small, minute 4, 3

सूक्ष्मदर्शिन् adj keen-sighted
2, 218 Kathop 3, 12

सूचन n informing against
5, 84

सूची f a bristle, a quill 2, 78

सूच्य adj (something) which is
to be suggested 1, 94

सूत m 1) a charioteer 2, 294
Vs 30, 6 Manu 10, 11 47
2) a bard 2, 280

सूतिकाभवन n. a lying-in
chamber. 2, 344

सूतिमास m. the last month
of pregnancy 2, 344

सूत्र n thread 2, 394

सूद् m. a cook 2, 276

सूदन n killing, slaughter 2,
322

सूदाध्यक्ष m a kitchen-master.

2, 276 सूयशास्त्रविशेषज्ञः

सूदाध्यक्षः प्रशस्यते Matsyap

202, 22

सूना f a shambles, a slaughter-house 2, 440

सुनु m a son. 2, 342

सुनृत adj (of speech) true and (at the same time) pleasant 1, 141 Yv 1, 109

सूपकार m. a cook 2, 276

सूर m the sun 1, 35

सूरता f a tractable cow 2, 115

सूरि m. a wise man 2, 177.

सूर्मी f a brass image or statue 1, 131 Manu 11, 103
Composed of *su* and *ûr m*, 'of a good fount'

सूर्य m the sun 1, 35 5, 53 55.

सूर्यकांत m crystal 2, 21

सृक्कन् n the corner of the mouth 2, 365 Comp Yv 2, 13 To the various readings elsewhere recorded we may

add the sg f सूक्कणी, employed by Pāṇini in the verse

स सूक्कणी प्रांतमसूक्कप्रदिग्धं
प्रल्लेलिहानो हरिणारिरुच्चैः

सृणि f m a goad for driving an elephant 2. 69

सेतु m a causeway a bridge 3, 49

सेना f a host, an army 2, 302 306 5, 4

सेनांग m a component part of an army 5, 80

सेनानी m 1) a general. 2, 278.
2) a name of Skanda 1, 19 Rgh 2, 37

सेवक m an attendant, a follower 2, 273

सेवा f attendance, service, worship 1, 129

सौहिकेय m a name of Râhu 1, 49 Mâgha 2, 35

सैकत n an islet 3, 48 Rgh 5, 78.

सैधव 1) m a horse of Sindh

breed 2, 284 2) n river-salt
2, 459

सैन्य n an army 2, 302 5, 6 36

सैरंध्री f a female perfumer, a
toilet-woman 2, 337 Perhaps
derived from a noun *sir an-*
dhara

सैरिम m a buffalo 2, 72

सोत्प्रास adj exaggerating with
latent nony 1, 149

सोत्प्रासहसित n sarcastic
laughter 4, 46

सोदर, सोदर्य m *frater uteri-*
nus, a brother of the same
mother 2, 353

सोपहास adj derisive, sarcas-
tic 1, 149

सोपान n a ladder, a flight of
stairs 2, 146 Kum 1, 39
Rgh 3, 69 6, 3 सत्यं स्वर्गस्य
सोपानं Vairâhap 209 Instead
of Bopp's ingenious deriva-
tion from *sa* and *upânaya*, I
propose another *sa* and *upâ-*
yana Comp *astamana*

सोम m the moon 1, 42

सोमपा m a Brahman 2, 236

सोष्णुठ adj = *soṭprâsa* 1, 149

सौगंधिक n the white water-
lily 3, 59

सौचिक m a tailor 2, 435

सौदामिनी f lightning 1, 60

सौध n a whitewashed mansion
2, 139 Mâgha 12, 62 1, 25

सौनिक m a butcher 2 440

सौप्तिक n a nocturnal assault
2, 297

सौम्य 1) adj pleasing, hand-
some 4, 4 2) m the planet
Mercury 1, 46

सौरभेय 1) m a bull 2, 108
2) सौरभेयी f a cow 2, 113

सौरभ्य n fragrance 1, 77 5, 27.

सौराष्ट्रक n brass, bell-metal
2, 15

सौराष्ट्रिक m a sort of poison
brought from Surâshtra 3, 24

सौवर्चल m a sort of salt,
prepared by fusing fossil

salt with emblic myrobalan
2, 462

सौत्रस्तिक m the family or
domestic priest 2, 271

सौविद्, सौविद्ब्र m a guard
of the women's apartments
2, 272 5, 28

सौवीर n sou giel 2, 163

सौष्ठव n = *avashṭambha* 4, 74

सौहार्द n friendship 4, 21

सौहित्य n satisfaction 2, 171
Māgha 5, 62

सौहृद् n friendship 4, 21

स्कंद m the god of war 1, 19

स्कंध m 1) the shoulder 2, 62
112 2) that part of the stem
of a tree where the branches
begin 2, 27 3) after *konm*,
nara, *turanga*, and then syn-
onyms, it signifies a multi-
tude 5, 25

स्कंधवाहक m an ox carrying
burdens on his shoulders
2, 111

स्कंधशाखा f a branch of the
upper stem of a tree 2, 27

स्कंधावार m a royal residence,
a capital 2, 131

स्कंधिक m = *skandharahaka*
2, 111

स्तन m the female breast 2,
371 387

स्तनयिबु m a thundercloud
1, 58 Rv 5 83 6 Vs 25, 2

स्तन्य n milk 2, 119 Rgh 2, 69

स्तब्धव n fixedness, immobi-
lity stupor 5, 48

स्तम्भ m a ram 2, 122

स्तम्ब m a shrub 2 35

स्तम्बकरि m corn, gram 2, 424

स्तम्बेरु m an elephant 2, 59
Māgha 5 34 Bhk 6, 92

स्तम्भ m 1) immobility stupor
5, 48 Comp Māgha 5, 48 2)
a post a pillar 2, 66 5 48

स्तव m praise 1, 145 Rv 9,
55, 2

स्तवक m a cluster of blossoms
2, 33 Urv 125 141

स्तुति f praise 1, 145 5, 74

स्तेन m a thief 2, 183

स्तेय n theft, stolen goods 2,
184 Yv 3, 234 Av 11, 8,
20 14, 1, 57

स्तोक adj small, little 4, 3
52 5, 96 Çat Bt 3, 6, 3, 8
Yv 2, 27

स्तोत्र n praise 1, 145

स्तोम m 1) a sacrifice 2, 259
2) a mass, a multitude 4, 2
तमःस्तोम Kâçikh 74, 30
धातस्तोम Rasatar 3, 11

स्त्यान adj thickened, coagu-
lated, congealed 2, 121

स्त्री f a woman 2, 326 .

स्त्रीधन n property which a
woman possesses in her own
right 5, 42 Manu 9, 194

स्त्रीपुंस m. du man and wife
4, 15 Manu 1, 115

स्थगित adj covered 4, 58

स्थंडिल n a piece of ground
purified for a sacrifice 4, 77.

स्थपति m a man who performs
the Vrihaspati sacrifice 2, 263

स्थपुट adj unevenly raised 4

68 Comp ग्रीवा निर्मासा

चिपिटा दीर्घा स्थपुटा न

शुभप्रदा Kâçikh 37, 89 मन्हा-

कंकानिलः प्राप्तः पर्वतांदो-

त्तनक्षमः । मखमंडपभूस्तेन

क्षणातः स्थपुटीकृता 88, 99

(Schol तृणादिनाकादिता)

स्थपुटगतं क्रव्यं m Mâlatimâdh

V is explained by Jagaddhara

निन्नोन्नतविषमस्थानगतं,

by Mâlânka संकुचितभाग-

प्रविष्ट मस्तकादिनिन्नोन्न-

तगतं

स्थल n स्थली f firm ground,
continent 2, 3 3, 41

स्थलशृंगाट m = gokshura
2, 46

स्थविर adj old 2, 348

स्थाणु m 1) a stake, a post
5, 11 2) a name of Çiva 1, 12

स्थान n 1) standing 5, 51 2)
a placē, a spot, τόπος 2, 3

- 4, 77⁽²⁾ 3) an abode, a house
2, 136 143
- स्थगनक** n a trench for water
dug at the foot of a tree
2, 29
- स्थानस्थ** adj staying at home
2, 213
- स्थानीय** n a town 2, 130
- स्थापत्य** m a guard of the wo-
men's apartments 2, 272
- स्थामन्** n firmness, vigour,
power 4, 38 5, 67 82
- स्थायिभाव** m a permanent
condition, in poetry, that sen-
timent which constitutes the
fundamental or leading cha-
racter of a composition, as
love in an erotic, mirth in a
comic composition, etc 1, 91
Comp Māgha 2, 87
- स्थाल** 1) n a vessel 2, 172
2) **स्थाली** f a pot 2, 159
Vs 19, 27 Cat Br pp 90
158 187 243 etc
- स्थासक** n a particular mode
of perfuming of the person
2, 385

- स्थित** adj standing, erect 2 231
- स्थिति** f 1) standing 2) uni-
form practice, a decision, a
rule 5, 51
- स्थिर** 1) adj steady, steadfast
2, 215 2) **स्थिरा** f the earth.
2, 1
- स्थिरप्रेमन्** adj of steady affec-
tion 2, 219
- स्थूल** n a sort of long tent 2,
296 Māgha 12, 4
- स्थूणा** f a post a pillar, a sta-
tue 1, 131 5, 48 Rv 1, 59,
1 5, 45, 2 62, 7 8, 17, 14
10, 18, 13
- स्थूरिन्** m an ox that carries
burdens on his back 2, 111
- स्थूल** adj big, fat, large 2, 187
13 Kum 2, 11 Rgh 6, 28
- स्थूललक्ष** adj liberal 2, 210
Yv 1 308 भाव्यं स्थूललक्षणा
भूभुजा Matsyapur. 206, 29.
प्रेम्णा ये च प्रयच्छन्ति स्वल्पे
ऽप्यगणितं वसु । स्थूलल-

- क्षान्महोत्साहान्तान्गच्छे-
 त्स्वैरपि व्ययैः ॥ Vātsy K
 6, 5, 3
 स्थूलोच्चय m the middle pace
 of an elephant 2, 67 Māgha
 12, 16 यथा पालकाप्यं । नी-
 चैर्गतं स्थूलोच्चयो वीथीमार्ग
 इति तिस्रो गतिप्रक्रियाः
 Kshīasv
 स्थेय m a judge 2, 274 P 1,
 3, 23
 तन्त्रसा f a tendon, a muscle
 3, 12
 स्नातक m a man who, *having*
performed the ceremony of
bathing previous to his return-
 ing to his family, passes from
 the order of a religious stu-
 dent into that of a househol-
 der 2, 239 Manu 4
 स्नान n. bathing, ablution 2, 253
 स्नायु m a sinew, a tendon, a
 muscle 3, 12 Yv 3, 81 100
 स्निग्ध m a friend 2, 273
 सुषा f a daughter-in-law 2, 349
 सुहि f = *mahāvriksha* 2, 42
 स्नेह m fondness, affection 4,
 21 5, 29
 स्पंदन m a sort of tree 5, 26
 Rv 3, 53, 19, where Sāyana
 blunders in his usual fashion
 Am has *syandana*
 स्पर्धा f rivalry, emulation, con-
 tention 4, 101 99
 स्पर्शन m 1) an, wind 1, 75
 2) n a gift, a donation 2, 264
 स्पश m 1) a spy 2, 270 2) a
 battle, war 5, 32
 स्पष्ट adj visible, clear, mani-
 fest 4, 67
 स्पष्टेतर adj unclear 5, 56
 स्पृहा f wish, desire 4, 25
 स्फटिक m crystal 2, 21 Kum
 5, 63 6, 42
 स्फिज् f du the buttocks 2,
 358 Yv 3, 97 Māik 11, 8
 स्फुट adj clear, manifest 4, 67
 5, 51.

स्फुलिंग m a spark of fire 1,
67 Urv 125

स्फूर्जथु m a clap of thunder
1, 57

स्फोटिक m a pustule, a blister,
a boil, a pimple 2, 449

स्म a particle expressing,
amongst other things, *remem-*
brance 5, 97

स्मर m a love 1, 32 This ear-
liest and latest of all gods
figures already in the Av 6,
130 131

स्मरमंदिर n pudendum mu-
liebre 2, 359

स्मित 1) n a smile 2, 412 2)
adj budded, blown. 2, 32
Māgha 6, 54

स्यद् m speed, velocity 2, 288

स्यंदन m a chariot 2, 289

स्यंदनारोह m one who rides
in a carriage. 2, 235

स्रज् f a wreath, a garland 2,
397 399

स्रवद्गर्भा adj f. (a female) that
miscarries 2, 115

स्रवंती f a river 3, 43 Rv 1
32, 14 10, 104, 8

स्रष्टृ m 1) Brahman 1, 6 2)
Śiva 1, 12

स्राक् adv quickly, instantly
4, 12 स्राक् सरंत्यभिसारिकाः
Kshīrasv Perhaps from स्रज्

सुच् f a sacrificial ladle 2, 260

स्रोतस् n 1) a stream, a cur-
rent of water 3, 47 2) a ri-
ver 3, 44 3) an organ of
sense 2, 380

स्रोतस्विनी f a river 3, 44

स्व n property, wealth 1, 80

स्वच्छंद adj self-willed, inde-
pendent 2, 224 5, 47

स्वजन m a relation 2, 354

स्वतंत्रवृत्ति f acting according
to self-imposed rules, inde-
pendent action 4, 93

स्वदन n. tasting, eating. 2, 170

स्वधिति f m an axe 2, 319
Rv 2, 39, 7 3, 8, 11 Proba-
bly from *h* like *het*

- स्वन m sound 5, 77
 स्वभाव m natural condition
 4, 97 5, 71
 स्वयंभू m Brahman 1, 7
 स्वर ind heaven 1, 3
 स्वर m 1) articulate sound 1,
 138 5, 77 2) a musical note
 3) a vowel 4) accent 5, 77
 स्वरु m a thunderbolt 1, 56
 स्वरुचि adj self-willed, inde-
 pendent 2, 224
 स्वरूप n the natural form or
 constitution of a thing 5, 78
 स्वर्ग m heaven. 1, 3 5, 60
 68 Rv. 10, 95, 18
 स्वर्गोक्तम् m a god, a deity
 1, 4 Kum 1, 59
 स्वर्ण n gold 2, 18
 स्वर्णपुष्पी f a tree (cassia fis-
 tula) 2, 43
 स्वर्भानु m a name of Rāhu
 1, 49
 स्वल्पशरीर adj of a diminu-
 tive body 2, 456
 स्वसृ f a sister 2, 352
 स्वस्ति part hail, blessings.
 5, 101 Rgh 5, 17
 स्वस्तिक m a palace or temple
 built in the shape of the dia-
 gram (Stevenson, Kalpasūtra,
 emblem last but one) of the
 same name 2, 150
 स्वस्रीय m a sister's son 2,
 352 Manu 3, 148
 स्वाच्छं न wilfulness, inde-
 pendent action 4, 89.
 स्वादुरसा f spirituous liquor
 2, 174
 स्वाध्याय m the Vedas. 1, 9
 स्वान m sound 1, 138
 स्वांत n the mind 2, 379 Bhk.
 6, 22 Gg 10, 10
 स्वापतेय n property, wealth
 1, 80 Māgha 14, 9 स्वापते-
 यमखिलं तु पात्रसात्सचकार
 Pk 1, 32
 स्वामिन् m. 1) a master, a lord
 2, 188 5, 39. 2) a name of
 Skanda 1, 19

स्वाराज्ञ् m a name of India
1, 53

स्वगृहा f the wife of Agni 1,
66 Rgh 1, 56

स्वाहाप्रिय m a name of Agni
1, 62

स्विद् a particle introducing
1) a question माया स्विदेषा
मतिविभ्रमो वा धस्तं नु मे
वीर्यमुताहमन्यः Kir 16, 18
2) a doubt or uncertainty 5,
94. अस्ति स्विन्तु वीर्यं तत्त

इन्द्र न स्विदस्ति तद्वतुथा वि
वोचः Rv 6, 18, 3

स्वेदनिका f an iron plate or
pan for baking bread, etc. 2,
158

स्वैर adj 1) following one's im-
pulses, self-willed 2) slow
5, 47

स्वैरिणी f an unchaste wife
2, 341 Yv 1, 67 Comp Mi-
tāksh on Yv 2, 51

ह.

हंस m. 1) a swan, a goose 2,
96 98 2) the sun 1, 37

हंसक n a tinkling ornament
for the ankle of a woman 2,
406 Māgha 7, 23

हंसकांता f a goose. 2, 96.

हंसपाद् n vermilion 2, 466

हं हो an interjection used in
addressing or calling a per-
son ho! holla! 5, 97. Uiv. pp

61 69 70 हंहो सत्पुत्रजननि
नित्यं सत्यप्रभाषिणि Kā-
ṣīkh 13, 82

हठ m force, violence 4, 74

हतक adj ill-bred, or bad m
general 2, 223.

हनु f m the jaw 2, 367 5, 32

हंत an interjection expressive
1) of grief 2) of joy. 5, 89
Comp. Rv 8, 69, 5 10, 53, 2

हय m a horse 2, 281

हयमार m = *karavîa* 2, 39

हर m a name of Çiva, 1 11.

हरि 1) adj tawny 4, 50 2) m the sun 1, 35 5, 70 3) the moon 5, 70 4) a horse 2, 281 5, 70 5) a lion 2, 59 5, 70 6) a frog 3, 40 5, 70 7) a monkey 2, 76 5, 70 8) Indra 1, 52 5, 70 9) Vishnu or Krishna 1, 23 5, 70 10) Yama 1, 72 5, 70 11) Vâyû 1, 76 5, 70

हरिचंदन m a species of sandal-tree, considered as one of the five trees of heaven 1, 135

हरिण 1) adj (f i) yellowish white. 4, 47 2) m a deer, an antelope 2, 75 3) हरिणी f a golden image 1, 131

हरित् 1) adj green 4, 49 2) f a region, a point of the compass 1, 100

हरित 1) adj (f हरिता or हरिणी) green 4, 49 2, 4 2) हरिणी f. the parrot-like lady 4, 53

हरिताली f = *durvâ* 2, 36

हरिदश्च m the sun 1, 36 Mâgha 11, 56. Rgh 3, 22

हरिद्राग adj one whose affection is as transient as the colour of turmeric 2, 220

हरिन्मणि m an emerald 2, 20 Mâgha 3, 49

हरिप्रिया f a name of Lakshmi 1, 31

हरिवत्, हरिहय m a name of India 1, 54 52

हरीतकी f = *pathyâ* 2, 463

हर्म्य n a mansion, a palace. 2, 138 Urv 56. Kum 6, 42. Bhk 8, 36

हर्यक्ष m. a lion 2, 59

हर्ष m. joy, pleasure 1, 123

हल n. a plough 2, 420 5, 46

हलायुध m a name of Baladeva. 1, 29

हलाहल m a sort of poison. 3, 25.

हविस् n the substance offered

- as an oblation at a sacrifice, commonly melted butter 2, 261
- हव्यपरक** m an oblation presented to the gods, or the vessel in which it is offered 2, 261
- हव्यवाक्** m Agni 1, 62 Rv 1, 12, 6
- हसंती, हसंतिका** f a portable stove 2, 159
- हसित** 1) n laughing 2, 412
2) adj budded, blown 2, 32
- हस्त** m 1) the hand 2, 356 2) After synonymes of han it signifies a quantity, as केश-हस्त (Mâgha 8, 27) 2, 376
- हस्तविंब** n = *sthasaka* 2, 385
- हस्तसूत्र** n a thread worn round the wrist as an amulet 2, 403 Kum 7, 25
- हस्तिनाव** m an embankment at the gate of a city or fort, with subteranean passages 2, 133 Mâgha 3, 68
- हस्तिनी** f the female elephant 2, 70 5, 13 47
- हस्तिपक** m an elephant-keeper. 2, 70 Mâgha 5, 49. Comp Vs 30, 11
- हस्त्यारोह** m an elephant-driver 2, 70
- हारक** n gold 2, 18 Mâgha 13, 63
- हायन** m a year 1, 116 5, 15 Av 3, 10, 9 Manu 2, 154
- हार** m 1) a string of pearls 2, 409 5, 5 2) a necklace of 108 or 64 strings 2, 407
- हारह्वरा** f the vine 2, 38
- हारिद्र** adj (f r) yellow 4, 50
- हारिन्** adj ravishing, charming, pleasing 4, 4 Mâgha 10, 69
- हारीत** m the wood-pigeon 2, 99 Rgh 4, 46
- हाला** f spirituous liquor 2, 174 Mâgha 10, 21
- हालाहल** m a kind of lizard 2, 102
- हाव** (prâkrit of *bhava*) m the different branches of feminine

actions by which the sentiment of love is manifested 1, 89
 हास m laughter, mirth 1, 91
 हास्य m the comic sentiment in poetry 1, 92
 हि part 1) because, for 2) but (?) 5, 95. Comp Rgh 1, 69 Manu 1, 83
 हिंसा f 1) killing, slaughter 2, 323 2) injuring by theft, etc 5, 24
 हिंस्र adj hurtful, mischievous 2, 217 Rv 10, 87, 3 5 9 Manu 1, 29
 हिंस्रपशु m a beast of prey 5, 46
 हिंगु n assafoetida 2, 462
 हिंगुल n vermilion 2, 466
 हिंतीर m an elephant's chain 2, 68
 हित adj fit, apt 2, 251
 हिम n frost, cold, snow 3, 28
 हिमानी f a mass of snow

3, 28 चक्रैरस्य द्विषच्चक्रं क्षय-
 मापादितं क्षणात् । मार्त-
 उकिरणैस्तीक्ष्णैर्हिमानी-
 पटलं यथा Pk 4, 158 •

हिरण्य adj (f i) golden 1, 131

हिरण्य 1) n gold 2, 19 2) wealth, riches 1, 80 3) हिरण्या f. one of the seven tongues of Agni 1, 68

हिरण्यगर्भ m Brahman 1, 6 5, 82

हिरण्यबाहु m the river Con 3, 52

हिरण्यरेतस् m. a name of Agni 1, 64

हीन adj avaricious 2, 192

हीनवादिन् adj overcome in argument or a legal cause 2, 209

हुं a particle introducing 1) a question हुं स त्वं सुहृत्. 2) a doubt चैत्रो हुं मैत्रो हुं (Kshī-
 rasy) 5, 90

कुडु m. a ram 2, 124

कुत adj offered with fire 2, 262

कुतवृह, कुताशन m a name
• of Agni 1, 62 64

हृक्ष्य m love 1, 32

हृदय n 1) the heart, the mind
2, 379 2) the heart taken as
centre 1, 44

हृदयंगम adj to the point, per-
tinent, congenial 1, 146 Kum
2, 16

हृदयस्थान n the breast, the
chest 2, 372

हृद्य adj congenial, pleasing,
beloved 4, 4 Rv 5, 42, 2

हृद्यार्थ adj = हृदयंगम 1, 146

हृदोऽव m longing, regret 4, 57

हृषीक n an organ of sense
2, 380 सर्वेषां च हृषीका-
णामीशनात्परमेश्वरः। हृषी-
केश इति ह्यातः Kāṣīkh
20, 9

हृषीकेश m Vishnu or Kṛishna
1, 23

हेति f 1) light, splendour,
flame 1, 65 2) a weapon
2, 307

हेतु m a motive, a cause 2,
457 5, 62 92 95 101.

हेम m a black horse 2, 282

हेमन् n gold 2, 18 1, 81

हेमन्त m the winter season,
comprising the months Māi-
gāṣṛīsha and Pausa 1, 113

हेमपर्वत m the mountain Meru
1, 136

हेमपुष्प m = *nagakēśarā* 2, 51

हेमाद्रि m the Meru 1, 136

हेरक m a spy 2, 270

हेरंब m a name of Gaṇeśa
1, 18

हेला f 1) slight, contempt 4,
30 Māgha 2, 52 2) m erotic
poetry, prurience 1, 89 3)
= *prastāva* 5, 19

हेषा f the neighing of horses
1, 151 हृष्यहेषारव Pk 4
135 Comp *hreshā*

हैम adj (f i) golden 2, 268 Rgh 6, 15 Bhk 5, 89	ह्रस्व adj short, small, little 4, 3 2, 23
हैमवती f a name of Pārvatī 1, 15	ह्राद् m noise, sound 1, 138.
हैयंगवीन n fresh butter 2, 119	ह्री f (nom <i>hris</i>) shame, bash- fulness 2, 412 Rgh 3, 5 4, 80 5, 58 Vs 24, 35
ह्यस्तनदिन n yesterday 5, 23	ह्रीवेर् n a sort of perfume 2, 467
हृद् m a lake, a pool. 3, 48 Rv 1, 52, 7 3, 36, 8 45, 3 10, 43, 7 71, 7 102, 4	ह्रेषा f the neighing of horses 1, 151
हृदिनी f a river 3, 43	ह्लादिनी f lightning 1, 60

अभिव्यञ्ज गुह्यपूर्वाञ्जिष्यधीपद्मिनीर्वीन् ।
 तत्प्रसादादकारीदं रत्नमालाविशोधनं ॥
 तद्विद्वांसो ऽनुगृह्णन्तु चित्तश्रोत्रैः प्रसारितैः ।
 संतः प्रणयिवाक्यानि गृह्णन्ति ह्यनसूयिनः ॥
 न चात्रातीव कर्तव्यं दोषदृष्टिपरं मनः ।
 दोषो ह्यविद्यमानो ऽपि तच्चित्तानां प्रकाशते ॥

ERRATA.

- P° 2 1 11 रुद्रः कपर्दीः 1 14 नीलघीवो वक्रिरेताः
P 6 1 20 बक्रुलाः
P 9 1 3 इत्यभिन्नार्थाः
P 17 1 6 सोत्प्राससोपहासाः
P 21 1 15 बीजकोशी
P 22 1 2 कंकेलि
P 24 1 6 पुष्पवाटी
P 27 1 4 पिच्छं
P 28 1 8 मङ्गुः
P 35 1 1 पिठरं.
P 41 1 11 गर्हावादी.
P 44 1 15. परिव्राजक
P 47 1 5 १७१ .
P 48 1 5 कंबलिवाद्यस्तु A
P 49 1 10 पंथिपरा-
P 54 1 16 जामाता
P 55 1 16 घुंठको.
P 60 1 15 हारमध्य
P 64 1 18 पित्तं
P 68 1 11 पोरग-

- P 73 l 17 प्रकरगणौघ
- P 82 l 17 कर्म मानसं
- P 85 l 1 कनिष्ठिक
- P 91 l 18 मंत्र्याद्य
- P 93 l 4 संभाव्ययोः; l 6 दुःख
- P 104 l 7 सुरता ACD सूरिना F
- P 109 l 20 बंधकी
- P 126 l 1 2) Kâma 1, 34
- P 130 l 17 अनुच्छिष्ट
- P 134 l 7 अपहस्तितान्यकिसलयशोभं विलोकयाशोकं ।
 Sarasvatik II, 15 यस्माज्ज्ञान्यपहस्तितदेहात्म-
 मानिवो ऽपि बिभियादिति । Schol on Para-
 mârthasâra
- P 152 l 12 आलेख्यलेखा f a line of writing
- P 172 l 18 कंचुक m 1) a bodice, a jacket
- P. 206 l 8 goodness
- P 222 l 21 जीमूत
- P 229 l 4 3) a recipient, a fit person for Comp Mâgha 14, 9
- P 247, l 25 diagram
- P 259 l 23 पट्टिस